Takács László

Onga története

– Illés László emlékének, aki először
érdeklődött Onga múltja iránt. –

TAKÁCS LÁSZLÓ

ONGA TÖRTÉNETE

1998

Írta és szerkesztette:
Takács László

Lektorálta:
Dr. Fónagy Zoltán
a MTA Történettudományi Intézet
tudományos munkatársa
Dr. Tóth Péter
a történelemtudomány kandidátusa

Fedél terv:
Kovács Zsolt és Takács László

Hátsó borítón:
Onga község címere

A címert tervezte:
Tóth Péter és Mezey István

Nyomdai előkészítés:
Garay

Nyomda:
MAXIMA CS-A
Nyomdaipari és Kereskedelmi Szolgáltató Kft.
3531 Miskolc, Kiss Ernő u. 25.

Felelős vezető:
Kundráth Csilla

A kötet megjelenését támogatták:
Soros Alapítvány
Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány
(Karácsony Sándor emlékére szakalapítvány)
Kulcsár Kft.
GEO-FRIZ Kft. (Wilmut Huber)
Arkangyal Kft.
Érv. Északmagyarországi Vízművek, Kazincbarcika
Zsavid Bt. (Czifrus Árpád)
Avia Kft.
Németh Károly
Zsoldos János
Fer-Ju Bt.
Magocsi Gyula

A könyvet kiadja:
Onga Község Önkormányzata

ISBN 963 03 5275 3

E L Ő S Z Ó

Magyarországon ma, településeink azért vannak ott, ahol, mert valamikor valakik a megélhetés lehetőségét remélve és megtalálva odatelepültek.

Onga is azért létezik és van pont ezen a helyen, mert elődeink itt találták meg boldogulásukat. Átélve a századokat, utódaik egy része ma is itt él. Munkájuk és akaratuk olyan körülményeket, állapotokat és létesítményeket eredményezett, amelyek mások számára is csalogatóvá váltak. Ők a később betelepültek, a most vagy a jövőben Ongára költözők.

Bizonyára vannak, akik boldogulásukat keresve ma is máshová mennek, vagy mennének. Többségünk ennek ellenére szeret Ongán élni, másokkal együtt akiket kedvel, vagy csak elfogad, vagy éppen elutasít. Fontos, hogy érezzük, a község mindannyiunkért való.

„Honnan jöttünk? Hová megyünk?" Évezredes, mégis mindig aktuális kérdések. Ezekre a kérdésekre kíván választ adni ez a könyv, amely Onga történetét dolgozza fel.

Onga története nem választható külön a Kárpát-medence történelem előtti népei és a magyarság történetétől. Hiszen ezen a területen már hatezer évvel ezelőtt is emberi település volt a régészeti leletek tanúsága szerint. Az Onga név első írásos említése 1222-ből származik, és ez idő óta számos írásos dokumentum maradt ránk, amelyből többek között ez a kötet is táplálkozik.

Itt mondok köszönetet elsősorban Takács László barátomnak és pedagógus kollégámnak a könyv megalkotásáért, valamint mindazoknak akik az Ő fáradságos, ámde mindig lelkes munkáját segítették.

A kötet megjelentetésének célja az volt, hogy a fellelhető forrásokat összegyűjtve és feldolgozva egy átfogó helytörténeti monográfiát tudjunk az olvasó kezébe adni. Ez a monográfia alapja lehet és lesz egy, az általános iskola tanulóink számára készülő helytörténeti tankönyvnek.

Megjelenésével valóra válik az a kívánságunk, hogy községünk történetét minden érdeklődő gyermek, és felnőtt megismerhesse. Múltunk megismerése elengedhetetlenül fontos mindannyiunk számára, és lokálpatriotizmusunk egyik szilárd alapjául szolgál.

Mi Ongán élők, ma is azon dolgozunk, hogy minél kényelmesebb, minél jobb és harmonikusabb, minél komfortosabb környezetben éljünk. Olyan községet szeretnénk hagyni utódainkra, ahol lakni, élni jó, okos és kellemes dolog. Őseink, az itt élők is mindig erre törekedtek.

Ajánlom ezt a történeti munkát minden história iránt fogékony és nem fogékony olvasó szíves figyelmébe. Reményeim szerint minden ongai család kincse, nézegetni-, és olvasnivalója lesz ez a könyv. Hiszen rólunk szól ongaiakról, akik itt élünk több évszázada és itt is szeretnénk élni, jólétben, békességben.

Onga, 1998. május

Madzin Tibor
polgármester

TARTALOM

ELŐSZÓ 9
I. BEVEZETÉS 15
I. 1. Köszönetnyilvánítás 17
I. 2. Onga forrásai és a kutatás jellemző sajátosságai 19
II. ONGA LEGRÉGIBB TÖRTÉNETE (A KEZDETEKTŐL A XVII. SZÁZAD VÉGÉIG) 23
II. 1. A legrégibb idők 25
II. 1. 1. Onga földrajzi elhelyezkedése 25
II. 1. 2. Régi kultúrák nyomai 26
II. 1. 3. A halmok 30
II. 1. 4. Onga nevének eredete 31
II. 1. Jegyzetek 31
II. 2. Onga régi helynevei 33
II. 2. Jegyzetek 41
II. 3. Onga 1222-től a XVIII. századig 43
II. 3. 1. A XIII-XVI. század 43
II. 3. 2. Onga a XVII. században 48
II. 3. Jegyzetek 58
III. ONGA A XVIII–XIX. SZÁZADBAN 61
III. 1. Nagy történelmi események és kiemelkedő személyiségek kapcsolata Ongával 63
III. 1. 1. A Rákóczi-szabadságharc 63
III. 1. 2. 1848–49 Ongán 65
III. 1. 3. Csokonai és Onga 73
III. 1. Jegyzetek 76
III. 2. Gazdaság és a társadalom a XVIII–XIX. században 79
III. 2. 1. Benépesülés; közigazgatás 79
III. 2. 2. A faluközösség 81
III. 2. 3. A népességszám alakulása 86
III. 2. 4. Különféle összeírások 91
III. 2. 5. Járványok, természeti katasztrófák 98
III. 2. 6. A lakosok vallási megoszlása 102
III. 2. 7. A nemesség 104
III. 2. 8. A Nagyréthei Darvas család 109
III. 2. 9. Úrbérrendezés Ongán 114
III. 2. 10. A zsellérek 123
III. 2. 11. Az „úrbéri pátens” végrehajtása Ongán 124

III. 2. 12. A határ minőségi osztályozása 1845-ben 132
III. 2. 13. Birtokviszonyok 1845-ben 133
III. 2. 14. Birtokviszonyok 1858-ban 140
III. 2. 15. Utak, hidak, vámok 144
III. 2. 16. Gazdasági adatok a századvégéről 148
III. 2. 17. A zsidók 150
III. 2. Jegyzetek 153
III. 3. Az ongai iskola története 159
III. 3. 1. Az oktatás 159
III. 3. 2. Az iskola épülete (tanítóház) 160
III. 3. 3. A tanítók 162
III. 3. 4. A tanítók jövedelme 168
III. 3. 5. Iskolás gyerekek 171
III. 3. 6. A tananyag 173
III. 3. 7. Alapítványok 175
III. 3. 8. Az iskola államosítása 175
III. 3. Jegyzetek 176
III. 4. A református egyház történetéből 179
III. 4. jegyzetek 188
IV. ONGA A XX. SZÁZADBAN 191
IV. 1. A település története a század első felében 193
IV. 1. 1. Onga gyarapodása a XX. század első felében 193
IV. 1. 2. Az utcarendezés és a lakóházak 196
IV. 1. 3. A cigánytelep 198
IV. 1. 4. Az I. világháború évei és a hősök emlékműve 199
IV. 1. 5. A Turul felállítása 200
IV. 1. 6. Egyesületek, társadalmi szervezetek, szövetkezetek és azok vezetői 202
IV. 1. 7. 1918-19-es év eseményei Ongán 204
IV. 1. 8. A községi képviselőtestület működéséből 212
IV. 1. 9. A II. világháború évei 219
IV. 1. Jegyzetek 223
IV. 2. Gazdaság és társadalom a XX. század első felében 227
IV. 2. 1. Onga lakossága 227
IV. 2. 2. Darvas Béla 229
IV. 2. 3. Onga közegészségügyi helyzete 230

IV. 2. 4. Az első két évtized gazdasága ... 235
IV. 2. 5. Az állattenyésztés ... 236
IV. 2. 6. Cselédek, summások, kukások ... 239
IV. 2. 7. A földreform végrehajtása Ongán ... 242
IV. 2. 8. Földbirtokok; bérelt földek ... 245
IV. 2. 9. A birtokok gépesítése ... 249
IV. 2. 10. Birtokviszonyok Ongán az 1930-40-es évek fordulóján ... 250
IV. 2. 11. A termesztett növények az 1930-40-es években ... 253
IV. 2. 12. A gazdaság más ágai ... 256
IV. 2. 13. Vásártartási kérelem elutasítása ... 258
IV. 2. 14. Kocsmák ... 259
IV. 2. Jegyzetek ... 260
IV. 3. Egyházak a XX. század első kétharmadában ... 265
IV. 3. Jegyzetek ... 270
IV. 4. A falu a II. világháborút követő években ... 273
IV. 4. 1. Újrakezdés ... 273
IV. 4. 2. Ócsanálos Ongához csatolása ... 279
IV. 4. 3. A lakosok ... 279
IV. 4. 4. A gazdaság jellemzői ... 280
IV. 4. 5. Népművészet; kulturális és sportélet ... 282
IV. 4. Jegyzetek ... 285
IV. 5. Kitekintés az 1950-1998 közötti időszakra ... 287
IV. 5. 1. A lakosok ... 287
IV. 5. 2. A település gyarapodása ... 291
IV. 5. 3. A termelőszövetkezet ... 294
IV. 5. 4. A Csavaripari Vállat ... 297
IV. 5. 5. Az oktatás ... 299
IV. 5. 6. Az óvodák ... 302
IV. 5. 7. A könyvtár ... 302
IV. 5. 8. A művelődési ház; Faluvédő Egyesület; OngArt ... 304
IV. 5. 9. A sportélet ... 306
IV. 5. 10. A közegészségügyi helyzet ... 308
IV. 5. Jegyzetek ... 311
V. MELLÉKLETEK ... 313
VI. IRODALOM, FORRÁSOK – RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE ... 329
VI. 1. Irodalom ... 330

VI. 2. Források 334
VI. 3. Rövidítések jegyzéke 335
VII. HELYNÉVMUTATÓ 337
VIII. NÉVMUTATÓ 343

I. BEVEZETÉS

I. 1. Köszönetnyilvánítás

Tavaly ünnepelte a közel ötezer fős község, Onga első írásos említésének 775. évfordulóját. Még évekkel e nagy, s nevezetes évforduló előtt felvetődött, hogy mi lenne ha a falu történetét feldolgozó monográfia megjelenésével ünnepelnénk meg a község 1222-es – általunk ismert –, első írásos említését. A kutatómunka az elmúlt években kezdetét vette. Célul tűztük magunk elé, hogy összegyűjtsük a község tárgyi emlékeit egy majdan létrehozandó falumúzeum számára, másrészt próbáljuk felkutatni a településre vonatkozó írásos forrásokat és ebből készüljön el a falu történetének monográfiája. A munka állásáról 1996 augusztusában, az először megrendezett falunapon már tájékoztattuk a község lakóit. A művelődési házban tartott helytörténeti kiállításon egyrészt tárgyi emlékeket, másrészt eredeti, illetve fénymásolt írásos dokumentumokat, térképeket mutattunk be. A monográfia első része 1997-re készült el, de a teljes anyag – különböző technikai okok miatt – csak 1998 májusára volt nyomdakész állapotban. A kedves olvasó így „csak" Onga első írásos említése utáni 776. évben veheti kezébe e nehéz, de úttörő jellegű munka gyümölcsét, az Onga története című könyvet. Hogy ez sikerült abban jómagam tevékenységén kívül sokak munkája is benne van.

Köszönettel tartozom mindenekelőtt Onga község képviselőtestületének és polgármesterének, Madzin Tibornak, akik lehetővé tették, hogy ez a könyv megjelenjen. Köszönöm mindazon ongai lakosok segítségét is akik tanácsaikkal, észrevételeikkel, helyreigazításaikkal, biztatásukkal, fotókkal, iratok rendelkezésemre bocsátásával segítették munkámat. Had emeljem ki külön Rózsa László általános iskolai igazgató, Dr. Kósik Lajos háziorvos, Csomós László református lelkész, Mázik Ferenc nyugdíjas polgármester és Solymosi Ferencné könyvtáros segítségét. Köszönettel tartozom özv. Illés Lászlónénak, aki rendelkezésemre bocsátotta néhai férje jegyzeteit. Kutatásomat sokban támogatták az általános iskola lelkes diákjai is, tanítványaim, akik a helytörténeti szakkör keretében komoly, sokszor önálló munkát végezve próbáltak hozzájárulni községünk múltjának megelevenítéséhez.

Szakmai segítségemre voltak Dr. Tóth Péter, a Miskolci Egyetem kandidátusa, illetve a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár munkatársa – aki a latin forrásokat fordította –, Dr. Fónagy Zoltán a Történettudományi Intézet munkatársa, egyetemi tanárom és Hajdú Imre levéltáros, aki a források gyűjtésében segédkezett.

Technikai kivitelezésben, a számítógépes munkálatoknál Takács Edit, Vágó Szilvia és Kovács György támogatták munkámat.

Köszönöm a levéltárak és könyvtárak dolgozóinak a segítségét is. Végül, de nem utolsósorban köszönöm Kovács Zsolt barátom folyamatos segítő szándékát, baráti tanácsait és mindenkori lelkesedését e munka iránt.

1998. május

A szerző

I. 2. Onga forrásai és a kutatás jellemző sajátosságai

A források felkutatásának alapvető nehézségeit Onga abaúji volta jelentette. Abaúj kutatását jelentősen nehezíti az a tény, hogy levéltára Kassán van, s az ottani anyag magyarországi kutatók számára viszonylag nehezen hozzáférhető. Igaz ugyan, hogy a Magyar Országos Levéltár szervezésében folyó Hungarica kutatások keretében évtizedek óta folyik Abaúj-Torna vármegye és Kassa város levéltárában egy-két hetes tanulmányutak keretében dokumentum-föltárás, s ennek folyamányaként mikrofilmezés, azonban ez a munka csupán az országos jelentőségű dokumentumok kiemelését célozza meg. A megyetörténet és az egyes települések történetének kutatói ebből viszonylag keveset hasznosíthatnak.

Az utóbbi fél évszázadban Abaúj vármegye történeti kutatása semmilyen vonatkozásban nem tartozott a támogatott témák közé se Magyarországon, se Szlovákiában. Egyetlenegy monográfia, de egyetlenegy nagyobb igényű település-monográfia sem született e területről. (Vö. Csorba Csaba: Abaúj- és Zemplén honismereti-helytörténeti kutatásairól. Széphalom 5. Sátoraljaújhely, 1993. 275-300. o.) Abaúj kutatói így arra vannak kárhoztatva, hogy az erősen korlátozott magyarországi levéltári anyag illetve a korábbi szakirodalom alapján foglalkozzanak a témával, ami természetesen minden kutatás tudományos értékét csökkenti. Ezen mi Onga esetében mindenképpen változtatni akartunk, s a lehetőség szerinti teljes forrás- feltárásra törekedtünk.

Feldolgoztam a Kassai Megyei Levéltárban őrzött Abaúj vármegye közgyűlési irataink 1568-1799 közötti évek Ongával kapcsolatos forrásait. Vizsgálódásom tárgyát képezték a szikszói járás 1711-1848 közötti nemesség összeírásai, az 1848-as zsidóösszeírás, Abaúj vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei és más összeírások. Sok minden azonban kimaradt, vagy nehezen hasznosítható. Kassán például szép számban maradtak fenn 1800-1848 közötti Abaúj-Torna vármegyei közgyűlési iratok. Ezek kutatását azonban megnehezíti, hogy a fond hely- és tárgymutatóval nem rendelkezik, csak névmutatóval. Az ugyancsak Kassán található szikszói járás főszolgabíróinak irataihoz segédlet nem tartozik. „Szálankénti" átnézésére idő hiányában nem volt módom.

Abaúj-Torna vármegye alispánjának 1870-1919 közötti irataihoz Kassán remek segédletek tartoznak. Az iratok ily módon kutathatók lennének, de a szlovák levéltárosok kiszedték a régi Abaúj-Torna vármegye

Magyarországon maradt községeinek iratait, és ezekhez segédletet nem készítettek. Az iratanyag dobozokban összekeveredve várja Miskolcra szállítását.

A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárának E. 156. tételszámú, Urbarica et Consriptiones fondja került átnézésre.

A Hadtörténeti Levéltárban az 1919-es csehek elleni harcok dokumentumait leltem fel.

A falu földesúri családjának, a Darvasoknak az Újfalusi Levéltára felkerült a Magyar Országos Levéltárba, ott azonban 1945-ben elpusztult. Ebből csak a MOL. Mohács előtti gyűjteménye őriz középkori okleveleket amelyek azonban Ongára nézve érdektelenek.

A Sárospataki Református Kollégium Levéltárából és Adattárából egyházi iratok, iskolai és egyházlátogatási jegyzőkönyvek, anyakönyvek, a Zsoldos Benő – féle iratok egyéb kerültek elő.

Az ongai református lelkészi hivatalban a következő dokumentumok találhatók meg: születési, házassági és halálozási anyakönyvek 1743-tól 1906-ig, a presbitérium jegyzőkönyvei a gondnoki számadásról 1780-1829, az eklézsia könyve vagy protokulum 1801-1829, jegyzőkönyvek 1861-től 1951-ig, gondnoki számadáskönyvek 1843-tól, valamint körrendeletek jegyzőkönyve 1842-től.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárból a következő forrásokat sikerült fellelnem és feldolgoznom: a XIX. századi jobbágyfelszabadítás és a tagosítási perek iratait, mérnöki iratokat, Abaúj-Torna vármegye alispánjának 1919-1934 közötti iratait, a Mária Terézia korabeli úrbérrendezés iratait, a Négyessy-Szepessy család levéltárát, a község képviselő-testületének jegyzőkönyveit 1903 és 1950 között, a település Nemzeti Bizottságának iratait, az 1947-es cigányösszeírást, Onga egyéb 1903 és 1947 közötti iratait (pl. nyilvántartás Onga lakosairól, jegyzőkönyvek a tulajdonátruházásról, gyámoltak és gondozottak 1943-as nyilvántartása). Alkalomszerűen sok fontos és érdekes adat került elő Ongával kapcsolatban a B.-A.-Z. Megyei Levéltár más fondjaiban is. Ezek felsorolását azonban mellőzöm. A fejezetek végén, a jegyzetekben megtalálható a pontos levéltári jelzet.

Felhasználtam munkámban a Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának, illetve a Miskolci Herman Ottó Múzeum Ethnológiai Adattárának Ongára vonatkozó adatait. A fotók egy része a Néprajzi Múzeum fotógyűjteményéből való, természetesen a múzeum hozzájárulásával és engedélyével.

Fontos, eredeti dokumentumok kerültek elő magán Ongán is. A gyűjtést évtizedekkel ezelőtt Illés László kezdte meg, Kovács Zsolt és jóma-

gam folytattam. (A gyűjtés jelenleg is tart.) A fotók egy részét a község lakóitól kaptam, illetve Kovács Zsolt és én készítettem.

Természetesen feldolgozásra kerültek a Magyarországon nyomtatásban megjelent forrás értékű munkák és folyóiratok, újságok is, ezekre a jegyzetekben hivatkozom.

Az írott forrásokat megpróbáltuk tárgyi emlékekkel is alátámasztani. Munkánk eredményeként sikerült megtalálni a település legősibb nyomait a Pusztatemplom-dűlőben. Sikerült azonosítani a XVI. században leégett templom helyét, ahol többek között az 1500-as évek második feléből származó pénzérméket, gyűrűt, lemezes bibliaborítást is találtunk. Onga területén több helyütt találhatók kőkori, bronzkori településnyomok. A telepekből rengeteg különböző lelet került elő kőbaltától agyagedényeken keresztül bronzcsákányig. Igyekeztem arra törekedni, hogy ezek az eszközök, a róluk készült fotók ne csak színesebbé, hanem érzékletesebbé is tegyék, illetve alátámasszák a leírtakat.

A könyv négy nagy részre, azokon belül pedig fejezetekre tagolódik. Minden fejezet végén a jegyzetekben közlöm a témára vonatkozó felhasznált forrásokat, szakirodalmat, illetve a megjegyzéseimet. A monográfia alapvetően 1950-ig tárja fel tényszerűen Onga történelmi eseményeit. A középkori rész tudományos igényű feldolgozására, a kis számban fellelhető források miatt nem vállalkoztam. Megelégedtem egy kronológikus forrásközlés, illetve egy minimális történeti összefüggés kifejtésével. A későbbiekben ezt a hiányt újabb felkutatott források felhasználásával mindenképpen pótolom. A szocialista időszakra és a rendszerváltás korára csak kitekintek. Ez a korszak – véleményem szerint – inkább még politika mint történelem. Sokakat érint személyesen. Ki így, ki úgy látja az eseményeket. Nehéz tényszerűnek maradni. A személyiségi jogok védelme, az időhiány, a források részben való hozzáférhetősége is arra sarkalt, hogy az elmúlt 45 év részletes, gazdasági, társadalmi, politikai változásainak összefüggéseiben való feltárását későbbre halasszam, s itt megelégedjek egy rövidebb kitekintéssel. (Az 1950 utáni dokumentumok részben még kutathatatlanok, illetve a B.-A.-Z. Megyei Levéltár Mezőcsáti Fióklevéltárában, az Ongai Polgármesteri Hivatal és egyéb intézmények irattárában találhatók meg.)

A falunak sajátos népművészetéről nincs forrásunk. Külön fejezetet ezért e témának nem szenteltem. Balassa M. Iván és mások ugyan e század közepén többször is jártak Ongán, de említést érdemlő népművészeti emléket nem találtak. Az összegyűjtött szegényes adatokat azért természetesen feldolgoztam, és egy-egy fejezetnél ezek megjelennek.

Még három megjegyzésre szeretnék kitérni. Először is biztosan sokan lesznek, akik – részben jogos bírálat alapján – felvetik, hogy bizonyos

eseményekről miért írtam többet, bizonyos dolgokról pedig miért hallgattam, mást témákat miért nem érintettem. Hadd válaszoljam erre a következőket. Egyrészt próbáltam olyan dolgokra kitérni, amelyek írott forrásokkal bizonyíthatók, szem előtt tartva a történelmi hitelesség, bizonyíthatóság, tényszerűség kérdését. Esetenként ez merőben eltér az ongai szájhagyományoktól, de ennek konfliktusát fel kellett vállalnom. Másrészt csak arról írhattam, amellyel kapcsolatosan adatokat találtam. Az Ongával kapcsolatos fellelt források alapvetően behatárolták munkámat. Hiába szerettem volna sok mindenre kitérni, ha írásos forrást nem találtam, így a tényszerűséget szem előtt tartva nem szólhattam róla. Csak egy példát hadd említsek erre. A II. József féle 1780-as évekbeli katonai leírásról, mely a megye minden települését felmérte, feltérképezte, hiába szerettem volna említést tenni, ugyanis Onga – szerencsétlenségünkre – azon nyolc község közé tartozik, amelyeknek az anyaga az idők folyamán teljesen elveszett. Hasonló példákat még hosszan sorolhatnék.

Másodszor hadd jegyezzem meg, hogy Onga történetének feldolgozása e munkával nem ért véget. Ahogy a levéltárosok mondják, a kutatást nem lehet befejezni, csak abbahagyni. Ez igaz Ongára is. A közeljövőben szeretnénk egy újabb kiadvánnyal meglepni a község lakosait, ami további részleteket tár fel községünk múltjából.

Harmadszor, a nemesi nevek írásánál a XIX. században rögzült, régies írásmódot használtam.

Remélem, hogy Onga példáját más abaúji községek is követendőnek tartják, és felismerik, hogy a nehézségek ellenére is lehetséges egy falu történetet feldolgozó munka megírása, egy monográfia megjelentetése Abaújban is.

II. ONGA LEGRÉGIBB TÖRTÉNETE
(A kezdetektől a XVII. század végéig)

II. 1. A legrégibb idők

II. 1. 1. Onga földrajzi elhelyezkedése

Onga a régi Abaúj megye legdélibb csücskében három megye találkozásánál terül el. Keletről Zemplén, nyugatról Borsod határolta. Miskolctól 10 km-re keletre található. A község határának északnyugati részén húzódó Miskolc-Kassa irányban futó országút mellett községünkön halad át a Miskolc-Sátoraljaújhely felé vezető országút is. A települést átmetszi a Miskolc-Kassa vasúti szárnyvonal.

Onga a Bükk és Zempléni hegység, illetve a Sajó és Hernád folyók közé ékelődik. Domborzatilag a Nagyalföld folytatásához tartozó síksági terület része. A települést kettészeli a Bársonyos-patak. Északi határainál a Vadász-patak ömlik a Bársonyosba.

Az évi középhőmérséklet 9-10 ^{0}C. A napfényes napok száma megközelíti az Alföldét, de a hőmérsékleti ingadozás itt kisebb, mint az ottani részeken. Ez azzal magyarázható, hogy az észak-dél irányban húzódó völgyeken (pl. „Szárazvölgy") nyáridőben is könnyen letódul a hűvösebb északi levegő. A napsütéses napok száma 75-80 nap. Az átlagos évi csapadék ugyan nem mondható soknak, mégis több mint az Alföld egyes részein: 500-550 milliméter. Viszonylag gyakori ezen a területen a köd és a szél.

Onga egy része sík terület, valamivel több mint 110 méter tengerszint feletti magassággal. A falu dombos részei meghaladják a 120 méteres abszolút magasságot. (A víztorony dombja 124,5, a halmok 132,6 méter magasak, a Turul pedig közel 170 méter.) A település nagy része vizenyős, mocsaras terület volt; ennek nyomai ma is sokfelé láthatók. A helynévanyag is megőrizte a tavak, mocsarak emlékét (pl. Nádas, Sóstó, Czövek- tó, Békástó stb.).

A falut körülölelik a különböző időkben megnyitott bányatavak, melyek közül a legismertebb az a tíz tó, mely a község keleti határánál található.

A falu adottságai jó talajviszonyokkal párosulnak. A határ különböző eredetű talajfajtákból áll. Az északi felén fekete humuszt, délen agyag és vályogtalajt találunk. Onga egyes részein homokos földek is fellelhetőek. A változatos összetételű földterület különböző növényi kultúrák meghonosítására nyújtott lehetőséget. Az időjárás sem mostoha a mezőgazdasági termeléséhez. A vidék gazdasági szempontból jó adottságokkal rendelkezik.[1]

II. 1. 2. Régi kultúrák nyomai

Az őskortól a honfoglalásig terjedő időszakot több korszakra bonthatjuk. A legrégibb, korai kőkor (paleolitikum) 2,5 millió évtől napjaink előtt kb. 130 ezer évig tartott. A középső paleolitikum 35 ezer évig, a felső paleolitikum Kr. e. 8300-ig élte virágkorát. Ezután a mezolitikum, vagyis az átmeneti kőkor Kr. e. 8300 és 5500 között, majd az újkőkor, vagyis a neolitikum Kr. e. 5500-tól 3900-ig következik, majd a fémkorok jönnek. Először a rézkor, majd a bronzkor és végül a Kr. e. VIII. században kezdődő kelta vaskor. Pannónia provincia fennállásának időtartamára esik az úgynevezett császárkor. Ezt követően beszélünk a népvándorlás, majd 895-től a honfoglalás koráról.

Valószínűleg már a neolitikum idejében is éltek itt emberek. A községben több helyütt találhatók újkőkori településnyomok. A faluban előkerült leletek ezt egyértelműen bizonyítják (kőbalták, fésűk, agyagedények).

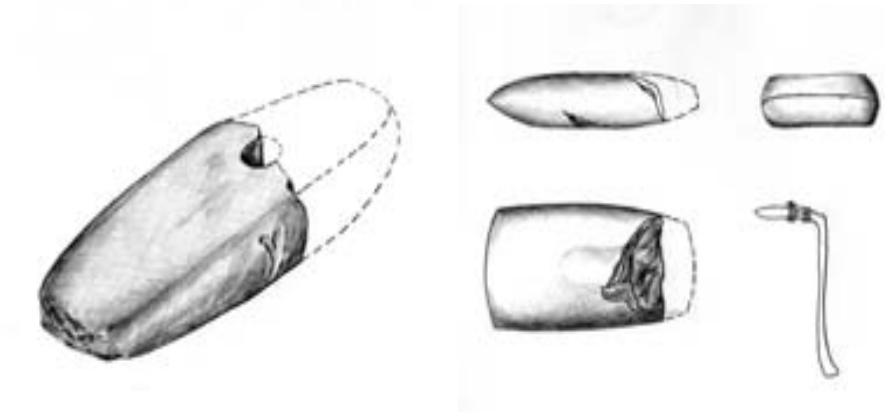

Kőbalták Ongáról
(Rajz: Kovács Zs. Gyűjtötte: Zsoldos-Kovács)

Az újkőkor középső szakaszának időszakában térségünkben az alföldi vonaldíszes kerámia kultúra, azon belül is a bükki kultúra terjedt el. A díszítés technikájában főleg a karcolt vonaldíszítést alkalmazták. A kultúra északi területéhez kapcsolódott az újkőkor és rézkor igen kedvelt kő-nyersanyagának, az obszidiánnak természetes előfordulása. Ezt messze vidékekre szállították Tokaj környékéről, mint kész pengéket, vagy félkész állapotban mint magkövet, amelyről szükséglet szerint hasították le a pengéket. Egyes telepeken nem csak az obszidiánt, hanem a jó minőségű kovát is feldolgozták.[2] Onga határában (a Süvítőnél, a Várdombnál, a Ravaszdombnál, Újfaluban) több helyütt is találunk nagyobb mennyiségű obszidiánt és kovát.

A bükki kultúra népeit – az alföldi vonaldíszes kerámia kultúra egyik késői csoportját –, a környező területektől és kultúráktól edényművességüknek rendkívül magas színvonala különbözteti meg. A tömegesen készült edények művészi szintre emelkedtek. Lehet, hogy ezért nemcsak obszidiánt, hanem szépen díszített edényeket is „exportáltak".

A bükki kultúrára utaló számos lelőhely van Onga határában. Ezek közül a legismertebb a Bársonyos és vasút közötti homokbányában található. Az 1940-es években a betonút építési munkálatai közben Megay Géza emberi koponyatöredéket és három edényt gyűjtött be. A három edényből kettőben festéknyomok is voltak. A leletek a miskolci múzeumba kerültek. A feltehetőleg sírból származó leleteket a felszín alatt 70-80 cm-re találták. 1950-ben a homokkitermelő árok profiljában a fekete humuszban tűzhely és gödör körvonalait észlelte Sógor Györgyné régész. A hitelesítő ásatás során jellegzetes a bükki I-II. jellegű íves díszítésű cserepek, a vastag falú edényeken lévő vonaldíszítéses, a perem alatti lyuksoros edények, hosszúkás, kettős bütykös és rovátkolt töredék cserepek kerültek elő. A bükki anyag között két „protobükk" jellegű cserép is volt.

1951-ben Sógor Györgyné három próbaárokkal végzett kutatást. Az eredeti felszíntől 60-120 cm-ig terjedő rétegben teljesen szétszórtan bükki kultúrához tartozó díszített és vastag falú cserepek, kova és obszidián pengék kerültek elő. A III. számú árokban a földtől 120 cm-re egy ovális patkóforma, paticsfalú épület körvonalait figyelte meg. Az épület alapja teljesen át volt égve. A ház belső területén a sok házikerámián kívül két nagyobb, vastag falú edény alsó felét lehetett megfigyelni. A házban szintén sok kova és obszidián penge volt. Cölöplyukat nem találtak. A ház alapján kívül annak ÉNY-i oldalán egy őrlőkő részét lelték meg. A bükki kultúra településére oly fontos lakóházról Ongán mindössze ennyi a feljegyzésünk.[3]

Az Ongán előkerült leletanyagban uralkodók a bombaformájú, íves díszítésű, finom kidolgozású töredékek, de találunk a díszítőelemek között tűzdelésest és meandrikust is. A vastag falú töredékeknél kiöntő, lyuksoros edényperemek, ujjbenyomásos és 2-3-as bütyökdíszek találhatók az agyagban.

Az Ongán előkerült három legszebb edény – amelyek múzeumba kerültek – leírása a következő:[4]

1. Bombaalakú edény. Oldalán elnagyolt díszítés, az íveket utánzó vonalak pontsorral mélyítettek.
2. Bombaalakú edény. Az edény kettős függőleges bekarcolt vonallal, négy mezőre osztott az edény felső részén. A mezőket egyenes és íves vonalakból álló rácsminta tölti ki. A középvonalban két karcolt vonal között fényezett sáv húzódik. Az alsó részen a függőleges osztás a felső rész közepébe esik. Vékonyfalú, kiegészített.

3. Bombaformájú, vöröses színű edény. A perem alatt két lapos bütyök van, s bütyök között a peremből kiinduló csoportos elhelyezésű rátett díszítés látható. Az edény alsó harmadára eső legnagyobb kiszélesedésen négy lapos kerek bütyök van.

Valószínűleg a bükki kultúra népei Kelet-Magyarországon kezdtek el először edényeket festeni, és erre Ongán is találunk példát.

A neolitikum késői időszakában térségünkben a déli, mediterrán jellegű kultúra, a tisza kultúra terjedt el. A kultúra települései tellszerűek, vagyis több száz éven át történő egy helyben lakás következtében vastag hulladék- és omladékrétegek keletkeztek. A hosszú ideig tartó egy helyben való lakás pedig csak a fejlett váltógazdálkodásos földművelés és az ehhez csatlakozó állattenyésztés kedvező aránya alapján jöhetett létre.

Míg az újkőkort a hosszabb-rövidebb időre egy helyen megtelepedett földművelő életmód jellemezte, ezzel szemben a rézkorban a pásztorkodó-állattenyésztő életmód került túlsúlyba. Az állattenyésztés mozgékonyabb vagy helyhez kötöttebb formájának megfelelően a települések is többé-kevésbé „futólagosak" voltak, többnyire nem is maradt feltárható nyomuk. A helyváltoztató életmód miatt a közösségi temetők lettek a közösség állandóságának, folyamatosságának kifejezői. A gazdálkodás átalakulása az eszközanyagban is jelentős átalakulást hozott.

Térségünkben a bodrogkeresztúri csoport jellegzetességeit figyelték meg.[5] Ongán azonban rézkori leletekről nem tudunk. Ismerünk azonban késő bronzkori emlékeket. A Hernád jobb partján Ócsanálostól délre, az úgynevezett Várdomb környékén három teljes épségben megmaradt bronzcsákány és dárdahegy került elő a föld mélyéből, sok cserépdarabbal egyetemben. Az 50-es évek végén osztotta fel a helyi termelőszövetkezet a területet magánszemélyeknek, akik szőlőt telepítettek kertjeikbe. A bronz leletek a domb dél-keleti felén az aljban, egy telekválasztó út felszántásakor kerültek elő. A bronzkincset Fidrus István találta meg. A

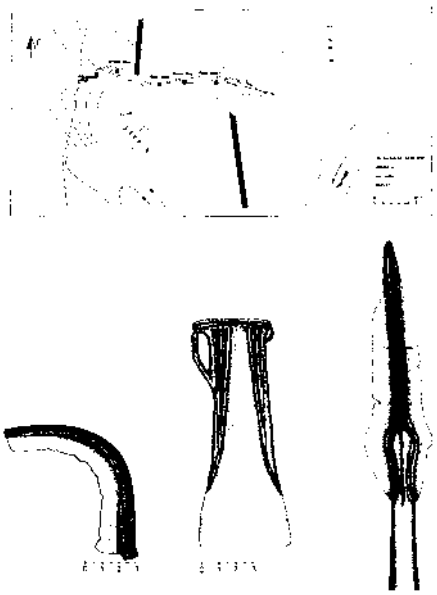

Ócsanálos-Várdomb felmérésének vázlata és a talált leletek

(Közli: B. Hellebrandt M. HOM. évkönyve XXIV., 1985)

helyszínen B. Hellebrandt Magdolna régész neolit, bronzkori és császárkori cserepeket gyűjtött össze. Az itt talált balta pereme duzzadt, füle hosszú. Öntött bronz. A nyéllyuk ovális átmetszetű. Legtöbb ehhez hasonló balta Erdélyben került elő, de ismerünk hasonló leleteket Észak-Magyarországon is.

A lándzsa hüvelye a csúcstól kezdődően erősen bordázott, lejjebb, ahol a levél kiszélesedik, két hüvelyborda a levélre ível, innen a hüvelyen csak egy éles borda fut a levél végéig. A lándzsa hossza 33 cm. Az egygombos sarló hosszú évszázadokig használt eszköz volt. Megyénkben több helyütt is találtak hasonlót. A bronzkori népességre jellemző volt a földvárak emelése és a hamvasztásos temetkezési rítus. A térségben a kyjatice kultúra népessége nagyjából ugyanazokat az északkelet-magyarországi területeket szállta meg, mint jóval korábban a neolitikus bükki műveltség. A kyjatice kultúra kialakításában a közel azonos területet elfoglaló pilinyi és északi irányból a lausitzi kultúra játszotta a főszerepet. Vele egy időben az Alföld északi részén a gávai kultúra terjedt el.[6]

A vas elterjesztésében a keltáknak volt nagy érdeme. Ongai jelenlétükről azonban nincs tudomásunk.

A következő leletcsoport Ongán az avarok megjelenéséhez kapcsolódik. Szórvány leletek kerültek elő a mai Vermek környékéről. A valószínűsíthető VII-VIII. századi temető (emberi csontok, agyagedények, nyílcsúcsok, stb.) megvizsgálásához az 1970-es évek végén kijöttek Miskolcról a régészek, azonban a feltárás szempontjából érdektelennek tartották a leleteket. Az avarkori temetőre ugyanis rátelepült a zsidók temetője, és ezáltal a leletek teljesen összekuszálódtak, kutatás szempontjából érdektelenné váltak. Ezen a területen ma már családi házak épültek, de a kertekből időnként ma is előkerülnek érdekes tárgyi emlékek.

Az utóbbi időben Onga környékén egyre több helyen kerültek elő különböző szórványleletek, amelyek egyre hangsúlyosabbá teszik a táj településre alkalmas voltát. (Süvítő, Halmok, Helylemnél lévő széttúrt domb, Pusztatemplom-dűlő, Várdomb, Homokbánya, Héjás-dombja és a Vermek.)

Neolitikum- és bronzkori cserépdarabok

(Fotó: Takács L.; Gyűjtötte: Kovács Zs.-Takács L.)

II. 1. 3. A halmok

Az ongai bekötő út mentén, a községtől nyugati irányban található egy nagyon érdekes képződmény, a halmok.

Az útmenti fasor fái mellett, kicsit észak-keleti irányban látható a két ovális alakú földkúp. Az ongaiak Ongai-halmoknak, a felsőzsolcaiak Zsolcai-halmoknak nevezik. Eredetük nem ismert. Nem tudjuk, hogy miként, hogyan, mi által jöttek létre. Sok elképzelés, legenda lengi körül őket. Egyes feltételezések szerint korai újkőkori várról van szó.[7] Mások avarkori földvárnak tekintik. Vannak, akik ezt a víz és közeli folyó hiánya miatt elutasítják, s kultikus céllal megépített építményként emlegetik. Megint mások sírokat látnak bennük. Olyan feltételezés is van, hogy megyehatárt jelző építmények. Biztosat csak egy szakszerű régészeti feltárás után mondhatnánk, erre azonban a mai napig nem került sor.

A halmok mindenesetre ott állnak évszázadok óta. A két ovális kúp egymástól kb. 100 méterre található, 8-10 méter magasak, mindkettő közepén egy szabálytalan alakú pár méteres mélyedés van. A halmok talaja lösz és humusz. A peremélen belül Dely Károly a belső vár formáit véli felfedezni.

Halomdomb

(Fotó: Takács L.)

György Demeter 1848-ban az Abaúj megyéről készült térképén Testhalom néven tünteti fel a halmokat.[8]

Mészáros Lázár memoárjában az Onga mellett vívott ütközettel kapcsolatban így ír a halmokról:

„Ezen a téren két nagydomb volt, a némethon hun sírjaihoz hasonló, melyek az úgynevezett Nagy Leopold alatti hazai villongásokban támadtak, midőn a magyar kezek több ezer vasas németet lekoncoltak, akik aztán itt temettettek el."[9]

Pesty Frigyes a XIX. század közepén gyűjtött helynévanyagában Messzilátó-dombok néven említi meg a halmokat és így ír róluk:

„Egykor ongai, – most felsőzsolcai halmok – ...1679-ben a borsodi kurucok Thököly vezér alatt Szikszó és Újfalu határában megverték a hegyaljai szüretet őrző labancokat, az elesett kuruc és labanc hullákat ama két domb vagy halom alá temették."[10]

Az ongai-halmok fekvésük következtében nem csak történeti, hanem növényföldrajzi szempontból is jelentősek, ugyanis olyan szabad területen vannak, ahol a természet a maga eszközeivel (széljárásával, stb.) alakítja a növényzetet, így ezen a helyen századokon, sőt évezredeken keresztül sajátos növénytársulások, botanikai együttesek alakultak ki – véli Dely Károly.[11] A halmok legjellegzetesebb, védett növénye a leánykökörcsin (Pulsatilla grandis).

II. 1. 4. Onga nevének eredete

Onga első név szerinti említése 1222-ből ered.[12] A középkorban a település Hunga, Vnga, Wnga, Unga névalakokban fordul elő. Kiss Lajos szerint a falu neve puszta személynévből keletkezett magyar névadással. 1247-ből már ismerünk Vnga személynevet. Kiss szerint a település nevének alapjául szolgáló személynév valószínűleg a török nyelvekből származott. A legelterjedtebb felfogás szerint az ótörök ona „könnyű, mozgékony" szóból ered a község elnevezése.[13]

Pesty Frigyes is említi az ős Ungha családtól, mint alapítótól való néveredeztetést. Másrészt az ung, vagy béka szóból származtatja a falu nevét. Három dologgal igazolja ezen állítását. Először az ongai határ lapályos, vizenyős voltával. Másrészt a falu központi helyének Békástó elnevezésével, illetve egy állítólagos 1160-ból származó oklevéllel, melyben a községet Ungás néven említik. Az okirat piski Végh György birtokában volt, de a XIX. század közepére elveszett. A tudományosan elfogadott álláspontot azonban Kiss Lajos képviseli.[14]

II. 1. Jegyzetek

1. Miskolc története I., 1996. 17-30. o. illetve Franyó, 1990. 153-176. o. ill. Frisnyák, 1990.
2. Kalicz, 1974. 24-35. o.
3. Régészeti füzetek, 1958. 29-32. o.
4. U. o. 29. o.
5. Kalicz i. m. 52. o.

6. Miskolc története I. i. m. 67-69. o. (Fontos bronzkori lelőhelyet találtak 1883-ban a felsőzsolcai vasútállomás és vasúti pálya építése során. Archeológiai Értesítő 1968. (94)
7. Dely, 1975. 236. o.
8. György, 1848.
9. Mészáros Lázár, 1867. Kiadta: Ráth Mór. I. kötet. 342. o.
10. Pesty Frigyes: Abaúj vármegye helységnévtára OSZK FM/1 3814/A mikrofilmen 482. sz.
11. Dely c. m. A földvárakra vonatkozóan lásd: Nováki Gyula-Sándorfi György: A történeti Borsod megye várai (az őskortól a kuruc korig) Bp.-Miskolc, 1992.
12. Váradi Regestum, 245. regeszta. 368.o.
13. Kiss Lajos, 1988. II. kötet. 278. o. ill. Árpádkori okmánytár, Bp. 1860-74. I-XII. Közzéteszi: Wenczel Gusztáv.
14. Pesty i. m. (Pesty információit 1864-ben szerezte a községi jegyzőtől.)

II. 2. Onga régi helynevei

A következőkben a falu legismertebb helyneveinek felsorolását és – amelyiknek ismerjük – a hagyomány által fennmaradt néveredetét ismertetem.[1]

Először is arról kell szólnunk, ahogy az ongaiakat a környékbeliek nevezték és nevezik ma is. „**Görhések**" ragadványnevet akasztották valamikor az itteniekre. Ezen elnevezés eredete arra utal, hogy Onga évszázadokon át a szegény emberek faluja volt. Búzakenyér csak ritkán került az asztalukra. A görhe kukoricalisztből készült – eredetileg kenyérpótló – lepényféle volt. Vízzel összekeverték a kukoricalisztet, majd állni hagyták, hogy édesedjen. Időnként zsírt vagy olajat gyúrtak a tésztájába, esetleg egy kis cukorral vagy tejjel ízesítették. Többnyire kemencében sütötték ki, és kenyér helyett fogyasztották.[2]

Malomrét: a volt malom előtti rész neve. Az országút és a Bársonyos közötti terület a Helylemtanya előtt.

Benehalma: a Bársonyos és a vasút közötti dombos rét a 37-es főúttól északra. **Rókadombnak** vagy **Ravaszdombnak** is hívják, mert valamikor sok róka élt ezen a helyen. Pesty Frigyes **Ravaszhát** néven önálló halomról ír. Vannak, akik **Homokdomb** néven ismerik. A hagyomány szerint Nagy Lajos király itt rendezett egyszer rókavadászatot. Egy alkalommal a király egyik vitéze, bizonyos Bene vadászat közben balesetet szenvedett. Lovának lába beleragadt egy rókalyukba, és miután a ló felbukott, a vitézt maga alá temette, s az meghalt. A király az ő tiszteletére nevezte el a dombot Benehalmának. A XIX. század végétől Kóczánok birtoka, másik része Eötvös tulajdon volt. 1657-től ismert név.

Betegvölgy: a falu, a Bársonyos és Ongaújfalu felé vezető út között elhelyezkedő lapos rész. Gyenge minőségű földje van. A domboldalról lezúduló víz – a hagyomány szerint – terméketlenné tette a földeket. Nem volt biztos, hogy az ott elvetett mag megmarad-e, nem mossa-e ki a víz. Pesty mást mond. Ő szerinte ez a terület a nevét 1679-ből vette, midőn Thököly Imre kurucai Szikszó és Újfalu határában megverték a hegyaljai szüretet őrző labancokat, s az elesett magyar és német katonákat a Halomdombok alá temették. A sebesült, vagy beteg vitézek pedig – amíg a győztes tábor tovább vonult – a halmok alatti völgyben tanyáztak. Innen ered a név. A területet e szerint a beteg kurucokról nevezték volna el.

Köleseskert: a Bársonyos és a vasút menti terület neve, a községtől délre. Jelenleg a focipálya területe. Valamikor a Váradi birtokhoz tarto-

zott, és kölest termeltek rajta, ami alapvető eledele volt az ongaiaknak. Bő termésű, gazdagon termő föld volt.

Hangyás: régi, rossz minőségű földterület neve. A falusiak nem kedvelték a gyenge terméshozama miatt, ezért inkább legelőnek használták, ahol juhok, disznók és szarvasmarhák legeltek. Ma e terület jelentős részén található a falu tíz bányatava. A faluhoz közelebb lévő részét **Juhászkertnek** is nevezik. Ez a terület a **Hustát** végén van, ami a mai Kossuth utcánál található. A Hustát kertjei alatt levő mélyen fekvő területet sertések legeltetésére használták. Ezekben a mélyen fekvő, mocsaras részekben volt a jószágok delelési ideje; itt pihentek, ezért a területet **Délőnek** hívták.

Mészdomb: közvetlenül a homokbánya utáni jobb kézre eső dombos hely, amit a **Csanálosi-dűlőhöz** is szoktak sorolni.

Királydomb: a 37-es útnál található, ott ahol az út áthalad rajta. A legenda szerint valamikor Nagy Lajos király itt pihent meg egy vadászat alkalmával. A **Hosszúföldek** végénél található. Pesty jó szántóföldnek tartotta.

Teknőlapos: a Bársonyos bal oldali területe a 37-es útig. Az Eötvös testvérek volt birtoka.

Muszaj-dűlő: jelenleg is így nevezik a 37-es út túlsó oldalán a házgyári- és a csavargyári út által bezárt földet. Az elnevezés arra utal, hogy rossz minőségű terület volt, de mivel kevés volt a falu kioszthatói földmennyisége, muszáj volt ezt is megművelni.

Nagynyilas: a **Patai rét** és a 37-es út közötti terület. A név eredete az újraosztásos földközösség jobbágyainak föld sorsolásával, nyilas osztásával van összefüggésben. A Patai rét – a községi hagyomány szerint – egy Patai nevű báró tulajdona volt, aki azt később a falura hagyta legeltetés céljából. Az igazsághoz tartozik, hogy ilyen nevű báró neve egyetlenegy Ongával kapcsolatos írott forrásban sem bukkant fel. Valószínűbb hogy ezt a területet használták a lovak legeltetésére, s a lovak patájáról kapta az elnevezést. Ez a füves terület a község keleti határánál található, szemben az 1-es bányatóval. Valamikor kendert is vetettek itt, amiért **Kenderföldnek** is nevezik. Az 1860-as években ez volt a közlegelő.

A **Faluszugja**: régen kaszáló, a Patai rét községhez közeli földjének a neve. Később gazdasági legelő, amire pünkösd után eresztették rá a teheneket.

Rétiföld: a Patain túli szántóföld. Nyilasnak is hívták. Nagy része a műút másik oldalán található. (Egyesek szerint ez a Nyilas is egy úr volt.)

Kisdomb: a Patai rét végének folytatása.

Nagy kerek lapos – Kis kerek lapos: a Patai réten lévő mélyedések, melyekben állandóan víz volt. Az állatok ebből ittak.

Jégres: a Rákóczi útnál, a mai „régi" orvosi rendelő utáni földterület neve.

Váradi lapos: a József Attila úton, a református parókia háta mögötti terület neve. A birtokosról kapta a nevét.

Nyárjas: vannak akik a Jégressel azonosítják. Mások a Hangyás végére teszik. Pesty **Balogh nyárjas** néven a Bársonyos mellé helyezi, nem messze a falutól. Hatalmas nyárfákról ír 1864-ben. (A Bársonyos mentén az 1950-es évekig voltak nyárfák.) 1738-tól írott forrásokban találkozunk a Nyárjas névvel.

Győrőve: a mai cigányteleptől a 37-es útig terjedő föld, mely a Nagynyilashoz csatlakozik. Az Eötvösöktől bérelték a lakosok. Pesty vizenyős területnek tartotta.

Sóstó: Gesztelybe menet a 37-es út bekötőútjától a **Süvöltőig** terjedő terület. A Süvöltő az Ongát-Gesztelyt összekötő út kőkeresztje melletti terület neve. A Sóstó Pesty szerint ingoványos, vizenyős terület volt, ami sosem száradt ki. Legelőnek, rétnek, időnként szántónak használták. Mások a mai Bangét környékére teszik.

Paptag: a tavak végén a vadkörtefáig terjedő terület az út bal oldalán. A református pap földje volt itt. A vadkörtefa utáni terület neve: **Tanítótag**. (Vannak akik a Paptaggal szembeni területet nevezik így.) Mások a ref. templom és a falu széle közötti területet hívják Paptagnak.

Koporta lapos: a Dózsa György út végétől egészen a csanálosi területeken keresztül a Hernádig. A kavicsbányák területének egy része (Hangyás) is beletartozik. Vizenyős talajú. Prónay birtok volt, amit a lakosok béreltek. Pesty szerint 1439-ben **Péchfoka-patak** néven említik a források. Az egyik legrégibb ongai helynév.

Cigóriás vagy **Cikókert**: a vasút mellett a Bársonyos után bal kézre lévő, a kis állomásig terjedő föld a Szikszóra vezető töltés mentén. Korábban út vezetett rajta keresztül, illetve híd volt a Bársonyoson, amelyen a községet meg lehetett közelíteni. A Darvas család birtoka volt.

Bagolyszug: Szikszó felé haladó út mentén van. A név eredete nem ismert, ma egy juhászat található itt.

Korsószug: Ongaújfalu mellett (korábban Darvastanya), a Bársonyos kanyargó vonala és a tanya által közrezárt terület. Az alakzat a Bársonyos medrének szabályozása után megváltozott. Ma az Ongaújfalu és a **Helylemtanya** közötti térség neve. A Helylem a volt malom helye a Bársonyosnál, amit Bárczay András építtetett. (A források írják Hejlennek és Hejlemnek is.)

Kutyakaparó: a Vermektől nyugatra eső terület neve. Az 1700-as évek második felétől ismert név.

Homokdomb: a Patai rét elhagyása után, a három lyukú hídnál jobb kézre elterülő dombos rész. Bárczay Zoltán birtoka volt. Régen sertéshizlaló állt rajta.

Töltésszug: Gesztely felé eső, a falu végében található terület.

Erzsébetkert: a fogorvosi rendelő és a Polgármesteri Hivatal előtti rész neve. 1898-ban Erzsébet királynő halála után a falu tisztelete jeléül közel 20 tölgyfát ültetett volt királynője emlékére. Az 1960-as években vágták ki ezen tölgyeket.

Seres híd: előbb fából, majd a 20-as években kőből épített híd, amely a falu mocsaras belterületét ívelte át. Ma a fogorvosi rendelő melletti híd neve. Száz évvel ezelőtt a sörös kocsik ezen mentek keresztül.

Faiskolakert: Gesztely felé az utolsó két háznál lévő kert. 1940 előtt Dáner Ferenc tanító a gyümölcsfaoltást itt tanította a gyerekeknek.

Békástó: régen mocsaras, lapos tó, sok békával a község közepén. Szennyezett, fertőzött terület volt. A lakosok itt úsztatták, mosták lovaikat. A mai búcsúk helyszíne. Pesty a legrégibb ongai helynévnek tartja.

Zsidószug: a Rákóczi út végén volt.

Füzere-lapos: Ócsanálos felé vivő terület, mely a Munkok földje volt.

Sziget: régen a Bársonyos által közbezárt terület neve. A patak szabályozása után az országút, a Bársonyos, s a volt kaszálók által bezárt föld, amin kitűnő takarmánynövények teremtek. Valamikor kaszáló és legelő is volt itt.

Angolkert: Ongaújfalu kezdeténél jobbra, a Darvas család birtoka volt.

Mélyút: az Ongaújfalu felé vezető út, mely két földesúr birtoka között helyezkedett el (Darvas, Zmeskál). Az út régi szekérút volt. Vagy a víz mosta ki, vagy a nehéz terhekkel megrakott szekerek vágták be.

Onga nyugati bejáratának kőkeresztje a négy gesztenyefával

(Fotó: Kovács Zs.)

Kóczán-gyep: valamikor Kóczán birtok volt. Ma a cigánytelep legújabb része.

Daróczi-domb vagy **Paptó**: a gesztelyi és a 37-es út közötti terület neve, ahol valamikor tó volt. A református papnak itt is volt földje. A területet az egyháznak a XVIII-XIX. század fordulóján adományozta a névadó nemes Daróczy István. A **Nagynyilasok** része. Pesty szerint már a XV. századtól így nevezik, az akkor ide költöző Daróczi-Tibold családról.

Füveskert: a mai szeszfőzdénél, az Óbársonyos körbefolyásánál lévő terület a szeméttelepig. Váradi birtok volt. 1733-ban már használt helynév.

Nagyrét: a községhez tartozó ócsanálosi terület, a régi Rákóczi-féle szarvasmarha felhajtó út és a Hernádhoz tartozó rész neve.

Vaskar: Ongaújfalu utáni terület. A Vaskar a **Pusztatemplomhoz** közelebbi rész neve. A talajösszetétele kemény volt, nehezen lehetett megművelni. A régiek úgy tartották, hogy aki azt a földet megdolgozta, annak vaskarral kellett rendelkeznie. A Pusztatemplom-dűlő nevének eredete a török időkig nyúlik vissza. Itt volt az első település. Jelenleg a volt állami gazdaság szárítójától balra, a vasútig elterülő rész. (Illés László a vasút másik oldalára, a Bársonyos mellé tette e területet.)

Kóczánkert: Kóczán György birtoka, a mai kastély körül.

Malomszug: Helylem kastély előtti terület, ahol valamikor a vízimalom volt. Kb. 1 hektárnyi föld. Elnevezése – talán – arra utal, hogy a Bársonyos a malmot „szugva" szelte át.

Kishegy: ongai szőlőhegy a 3-as útig. A 3-as út másik oldalán a neve: **Nagyhegy** Ongaújfalu feletti rész.

Kiscsürje, **Nagycsürje**: Ócsanáloson a Vadász-patak északi részén. Két különböző tanya állt itt egymás mellett. Az egyik gazdagabb, a másik szegényebb volt. Az állatok élelmezésére szolgáló csűrje méretéről kapta a nevét.

Lucernás: a régi temető és a Bársonyos közötti földek neve.

Felsőerdő: a Hernád jobb oldalán Onga felé, Ócsanálos és Gesztely között. Az útról nem látható. Ott volt a **Kisiszap** (a mostani csanálosi szőlők helyén), a **Kelemenes** (Onga és Ócsanálos közötti fás rész, valamikor rét), a **Nagyerdő**, a **Nagyiszap** és az **Alsóerdő**.

Hatrongyos: a Dózsa György úti kanyarnál álló hat régi lepusztult házról kapta a nevét.

Hóbás: a vasúttól a szikszói határig terjedő jobboldali rész neve. A Darvas család birtoka.

Tsz major: a cigánytelep előtti volt Kóczán birtok. Területén istállók voltak.

Héjás: Szikszó felé, a Bársonyos menti terület neve. Báró Prónai család birtoka volt. Borsodhoz tartozott akkor is mikor még a két megye nem egyesült.

Zsellérdűlő vagy **Proletárföldek**: a Csürjetanya melletti, Ócsanálostól Szikszó felé eső északi terület neve, mely a Hóbástól a Vadász-patakig terjed.

Meskár-féle-dűlő vagy **Hosszúföldek**: Miskolc felé vezető út bal oldala a 37-es útig. Ma a Bem, Hunyadi és Kölcsey utcák területe.

Felső-dűlő és **Alsó-dűlő**: a Rétiföldek végében ment egy út, ami két részre osztotta ezen területet. Régen fűzfák voltak ide ültetve.

Vám: Onga és Gesztely között. A faluba bejövő kereskedőktől szedték itt a vámot. Azt aki a vámot szedte a faluban csak úgy ismerték, hogy a „zsidó vámos". Az ongiak – pontosabban a Darvas család – a XVIII. század végén szerezték meg a vármegyétől a vámszedési jogot. Alapja az a híd- és útépítés, illetve karbantartás volt, amit a Darvas család vállalt magára a XVIII. század végén. Később egy szatócs üzlet állt itt. (Weis Miska tulajdona volt.)

Várdomb I.: a zsiliptől (Ongaújfalu) feljebb lévő terület a Bársonyos és az út között. Bárczay Zoltán tulajdona volt.

Várdomb II.: Ócsanálos és Gesztely közötti magas domb a szőlők között.

Lillatanya: Ongaújfalu egy meglévő része a mai napig. Nevét onnan kapta, hogy Bárczay László földesúré volt ez a tanya, aki 1927-ben elérte, hogy a területet feleségéről Kóczán Lilláról nevezhesse el. Korábbi neve: **Kóczántanya**.

Vermek: a mai temető melletti rész. Régen akik építkeztek innen hordták a sárgaföldet. Itt volt korábban a zsidó temető. A szegények az innen kitermelt sárgaföldet törekkel összekeverve, vízzel lágyítva, tapasztásra használták. Időnként elhullott állatokat is ide temették. Egyes vélemények szerint terménytárolók voltak itt a múlt században. Más hagyomány szerint az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején a lakosok itt vermelték el az élelmet az oroszok elől.

Bodnártanya és **Matyótanya**: az idekerült tulajdonosokról kapták nevüket. Az utóbbi a Mezőkövesdről ide került Kiss István tulajdona volt, amiért a falusiak tanyáját Matyótanyának nevezték.

Rosszház-dűlő: tanítók földje volt itt, kis domb, házikó maradványaival. Ezen a helyen egy rossz ház állt, de volt lakója. A mezőőr és a lánya, vagy az unokája élt itt. A ház egyszer a mezőőr vigyázatlanságából leégett.

Bárczay kert: a szemétteleptől észak-keletre lévő terület neve. A kert két részből állt. Egyik része halastó volt díszhalakkal, a tó környékén

virágágyásokkal, nemes fákkal. Ez volt az Angolkert. A park másik része volt az úgynevezett Bulgárkert. Itt minden évszakban különféle zöldségek és gyümölcsök teremtek. A parkban volt a család kastélya, melyben vízmelegítő, benti kút, istállók, raktárak, szobák és konyha volt.

Bangét: a sorompótól a Hunyadi utcáig terjedő rész neve a vasút mentén.

Czövek-tó: a 37-es út előtti, a volt vasúti őrház melletti terület neve. A tó az 1980-as évekre kiszáradt.

Szabó-tó: a volt birtokosról elnevezett tó a focipálya és a 37-es út között.

Nádas: a mai 2. Számú Óvoda és a Nádas ABC előtti terület neve. Mocsaras terület volt, amit az 1980-as években töltöttek fel.

Máté-domb: a temető melletti rész neve északi irányban. Ma beépített terület. Régen ott szánkóztak a gyerekek. Az ott lakó Máté családról kapta nevét.

Kalaprét: Pesty említi. Mára már elfeledett név. három holdnyi gyep volt a közlegelőben. A tagosítás előtt a kalap alakjáról kapta a nevét. 1633-ban ezen a néven már említik a források.

Kurucrét: szintén Pesty Frigyes közli a nevét. Kanyargós, jókora nagyságú terület volt a kaki réteken keresztül egészen a **Kemej erdőig**. A mai lakók által már nem ismert elnevezés.

Pincesor: szántóföld a Kishegy oldalában. Hajdan a falu lakóinak borospincéi voltak itt.

Mesterrét: Pesty a temető (ótemető) mellé helyezte. Az egyik legtermékenyebb ongai föld. 1548-ban már említik a források.

Kavicsosér: Pesty említi. Annyit tudunk róla, hogy a szántóföldek között volt egy mély, vízzel teli gödör, amit a régiek így neveztek.

Kisdomb: a gesztelyi határ szélén lévő szántóföld és rét. 1780-ban már találkozunk nevével.

Tölgyfáshát: ma már nem ismert terület. Pesty a Patai rét melletti csátét termő lapos érrel azonosította. A források 1780-tól említik.

Oncsa telep: a mai Petőfi utcának a vége.

Szikes: szikes területről kapta nevét ez a szántóföld. Mások **Székesnek** nevezik.

Szérükert: az 1850-es évektől **Szérűhát**. A falu melletti közlegelő neve – Pesty Frigyes szerint.

Körtvélyfás rét: nyugat felől a Bársonyos által, keletről a Darvas birtokhoz tartozó Dálnoky-féle kaszálóval határos terület. 1780-ból már ismert.

A levéltári forrásokból természetesen sok más helynév is előkerült, amelyek azonosítása, területi elhelyezése nem könnyű feladat. Ezekből sorolnék fel néhányat: **Kavicsostó** (a gesztelyi határnál volt), **Puszta pincze-dűlő**, **Mészpuszta**, **Füzeskert**, **Közönséges pást**, **Szérőszeg pást**, **Tövises föld** és **Kuruty rét**. (Ezek az elnevezések a XVIII. század első feléből származó forrásokban már gyakran előfordulnak.)

A helynevek kapcsán még a **Bársonyos-patak** nevének eredetéről kell szólnunk. A patak egyik első említése 1411-ből ered.[3] Egyesek szerint már jóval korábban is megvolt, de egyenlőre azt se tudjuk, hogy eredetileg Hernád-meder volt-e, vagy a XV. században ásták ki malomároknak. Borsy Zoltán szerint valamikor Hernád-meder volt, melynek egyes részei később feltöltődtek. Hasonló véleményen van Hunfalvy János is. Frisnyák Sándor inkább a XV. századi malomárok építését fogadja el.[4] Az előbbi véleményt vallók időnként Kis-Hernád néven emlegetik a patakot, mely a középkorban borzasztóan lassú folyású, kanyargós, de helyenként igen mély volt. Pesty Frigyes a múlt század közepén gyakorlatilag állóvízhez hasonlítja. A patak évszázadokon keresztül szinte minden évben kiöntött. Ezt az állapotot előbb az 1880-as évek, majd az 1943-45 közötti szabályozással, árvízvédelmi munkálatokkal szüntették meg.

Sokan a lassú folyásával hozzák összefüggésbe a Bársonyos nevet. Pesty Frigyes viszont két érdekes néveredetről számol be nekünk, amelyeknek nem sok köze van a valósághoz. Az egyik változat szerint I. Endre magyar király a patak mellett verte meg Henrik német császár seregét. A magyarok üldözték a németeket, akik hogy gyorsabban meneküljenek, elhajigálták bársony öltözetüket. Innen kapta volna a patak az elnevezését. (Ez a változat a Vértes-hegység Képes Krónika-beli néveredetmagyarázata alapján készülhetett.) A másik elbeszélés szerint egy Bársonyos nevű magyar vitéz őseleink idejében nehéz fegyverzetében keresztül akart úsztatni a nem túl széles, ugyanakkor iszapos patakon, és belefulladt. Szerencsétlen halála után a patakot róla nevezték el Bársonyosnak. Pesty azt is megemlíti, hogy korábban Arany néven emlegették az itt folyó vizet.[5]

Hadd jegyezzem meg, hogy egyes helynevek ma is kialakulnak. Gyakran a föld tulajdonosáról, a területet lakójáról nevezték el az adott helyet. Így például századunkban alakult ki a **Guttmanntanya**, **Kakastanya**, **Munktanya**, **Szalaytanya**, **Csillagtanya**, **Közöstanya**, **Naphegydűlő**, **Petőfitanya**, **Szabadságtanya**, **Táncsicstanya** elnevezés.

Az 1950-ben Ongához csatolt Ócsanálos köznapi elnevezése: **Gyárvás**.

Bársonyos a Mély út mellett

(Fotó: Takács L.)

1. **2.** **3.**

Ongán talált pénzek a XV–XVI. századból
(1. Mátyás király, 2, II. Lajos, 3, Rudolf)

(Gyűjtötte: Szűcs T. – Tóth P.)

II. 2. Jegyzetek

1. A helynévanyag gyűjtését már Illés László elkezdte, majd jómagam folytattam. Munkámban sokat segítettek tanítványaim, akik a nagyszülőktől, idős ongaiaktól érdeklődve hozzájárultak a helynevek pontos azonosításához, a régi nevek, néveredetek felélesztéséhez. Felhasználtam a levéltári forrásokban fellelhető helynévanyagot is. A községi hagyomány és az írott források gyakorlatilag csak egykét esetben mondtak ellent egymásnak. Sokkal inkább egymást erősítették, mint gyengítették.

Alapvető forrásom volt e fejezetnél még: Pesty Frigyes Helységnévtára Abaúj vármegyéről. OSZK. Kézirattár FM/1. 3814/A mikrofilm 482. sz. (Ongáról 1864. június 19-én írták össze a falu legfontosabb helyneveit Mádely János községi jegyző közlése alapján.)

2. Balassa-Ortutay, 1979. 273. o.
3. Györffy György, 1987. 39. o.
4. Frisnyák, 1990. 59. ill. 78. o. ill. Dr. Hunfaly, 1886. 607. o.
5. Pesty i. m.

II. 3. 1222-től a XVIII. századig

II. 3. 1. A XIII–XVI. század

Onga első írásos említése 1222-ből ismeretes. A Váradi Regesztrumban tűnik fel a település neve. Bár eredetiben ez a dokumentum nem maradt fenn, tartalmát mégis ismerjük, ugyanis Fráter György a XVI. században a váradi tüzesvaspróba lajstromokat rendezte és megjelentette. György barát munkáját 1898-ban és 1903-ban újból kiadták és ebben olvashatjuk az Ongát említő ominózus forrást.

A Váradi Regesztrum Ongára vonatkozó oklevél magyar fordítása 1222-ből a következőképpen hangzik:

„Deda fia Mihály vádolta Aba nembéli Vitált mondván, hogy fia által két és fél márka becsértékű kárt szenvedett, a bírák tudniillik az Onga faluból való Buda, Péter és Tugza előtt. Ők megvitatván a dolgot egy Zeken (Szekő) nevű poroszló által Váradra küldték őket tüzes vas próbájára, ahol az előbb mondott Vitálnak miután embere hordozta a vasat igazság szolgáltatott."[1]

Pesty Frigyes 1160-ra tette a falu első írásos említését Ungás néven. Azon oklevél azonban amely ezt bizonyítaná – noha a XIX. században állítólag Végh György ongai birtokos tulajdonában még megvolt – nem maradt fenn.[2]

Onga a XIII. században az Aba nemzetség birtokát képezte Abaúj vármegye legdélibb részén.[3] Unga-Onga birtokosok gyakran szerepeltek a megyében a XIII-XIV. században.[4]

A XIV. század elején Ongai nevű nemes Heves megyében tanú, illetve megbízott volt. A település Hunga, Wnga, Unga, Ungha néven az 1332-es és 1334-es pápai tizedlajstromon is megtalálható. Onga ekkor a forrói alesperességhez tartozott. Papja 1335-ben 2 garas pápai tizedet fizetett. 1337-ben is ott találjuk a pápai tizedlajstromon a település nevét.[5]

Onga első birtokosai között meg kell említeni az ősrégi Fony családot, amelynek kihalásával a falu 1352-ben az olnódi Czudarok birtokába ment át.[6] (A XV. század elején a Berentei családnak is volt birtokrésze a faluban.) Fony Balázs lányai perre mentek a Czudarokkal, kérték az adomány megmásítását, de 1416-ban Zsigmond király a Czudarokat erősítette meg birtokukban.[7]

Borsod megye területén a leleszi és jászói prépostság által végzett beiktatások alkalmával mint szomszédos terület volt bejegyezve. Gyakran Borsod megyéhez számították Onga falut.

1406-ban Garai Miklós nádornak Abaúj vármegye közgyűlésén kiadott oklevele, amely gonosztevők üldözéséről rendelkezik, megemlíti az üldözendők között Ongai Gergelyt, illetve az Ongán lakó Kesereu Balázs tolvajokat is.[8]

A mai Onga területén a Hunyadiak alatt Sziget és Újfalu települések a Perényiek uradalmát képezték. Ide kell sorolni Kemejt is. Ezen települések később elpusztultak, de Onga helynevei közt ma is ott találjuk nevüket. Újfaluban (Wyfalw) a Perényieknek 30 portájuk, a szerb despotának 40 portája volt 1437-ben. (A szerb despota, Brankovics György Zsigmond királytól kapott ezen a területen birtokokat, cserébe a magyaroknak átadott délvidéki területekért.) Onga ekkor a jászói prépostsághoz tartozott, de a falu egy része a gombaszögi pálosoké volt egészen 1550-ig, amikor is csereügylet folytán a pálosok itteni birtoka a Bebek családé lesz.[9]

1439-ben Ongai Péternek Simon és Gergely nevű fia Onga határában örökség szerint őket illető bizonyos részlet erdőt, réteket és szántóföldeket a Hernád vizén lévő malommal együtt 300 arany forintokért eladták Daróczy-Tybold László özvegye János fiának és Hedvig leányának a leleszi konvent előtt. (Leleszben ezen határlevél hiteles másolata 1767. február 6-ai keltezéssel megvan. Az oklevél másik példánya piski Végh György birtokában volt a XIX. században.) A Daróczy család egészen az 1800-as évek elejéig birtokolta ezután Onga egy részét.[10]

1470-ből azt tudjuk, hogy Palóczy László országbíró által kiállított oklevélben – Jászóban megtalálható – Korompai György és neje örökáron megvette Onga helység északi részét. Ezen vásárlás ellen senki sem mondott ellent.[11]

1456-ban V. László király Tiszalúc ügyében, a budai káptalan által kiadott oklevélben olvashatunk Ongai Miklós királyi emberről, aki birtokbeiktatás során volt küldött.[12] Ez alapján jelentősebb településnek feltételezhetjük Ongát, hisz a királyi küldöttek a korszakban fontos feladatokat láttak el, tekintélyes emberek voltak.

1470-ben kihalt a Czudarok fiaága, és birtokaikat, köztük Ongát is leányágon a Rozgonyiak nyerték el. A Rozgonyi család építette 1510-ben a Boldogságos szűz tiszteletére szentelt katolikus templomot. 1523-ban Rozgonyi Kata, a család utolsó tagja Báthori Andráshoz ment felségül, s a Rozgonyi birtok a Báthori család kezére jutott. Báthori András az elsők között tért át a református vallásra és vele együtt Onga lakossága is.[13]

A falu tulajdonjogi helyzete a XVI. század második felében elmosódik. 1565-ből Balogh Miklós volt megnevezve földesurának. Jobbágyrészei 4 1/2 portanagyságot képeztek, a helyi molnár egy portányi magántulajdonán kívül.[14]

1548-ból a következőket tudjuk a faluról: a leleszi konvent előtt Dorchány Zsigmond, Warkocz Tamás személyében eltiltotta Ongai Ambrust az Abaúj vármegyében lévő Mesterrét elnevezésű rét és szántóföld elfoglalásától, birtokban tartásától, hogy azokat örökségként kezelje és birtokába iktassa.[15]

Az 1553. évi összeírás szerint Ongán leginkább egy telkes nemesek éltek.[16] Az összeírás szerint 7 nemesi porta volt a faluban és egy nemesi kúria, ami lehet hogy birtokos nemes tulajdonát képezte. Puszta vagy újonnan benépesült jobbágytelekről nem tudunk. Két urasági majorja is volt a településnek. Az összeírás 8 zsellért és egy adófizetés alól mentesített, illetve kedvezményes személyt említ meg (ez utóbbi lehetett nemes, bérlő, pásztor, stb.). Onga ekkor az összeírás szerint kisnemesek által lakott és birtokolt falu volt. (A kisnemesek túlnyomó része Abaúj délnyugati részén 52 helységet birtokolt.) A szomszédos települések közül Újfalu Serédy György, Sziget Perényi Ferenc, Felsőkemej a pálosok, míg Alsókemej Bebek Ferenc birtokát képezte. Újfaluban 12, Szigeten 10, Felsőkemejen 8 és Alsókemejen 6,5 kisnemesi telekről tudunk. A zsellérek száma az előbbi településeken: 6, 14, 10 és 3 fő. Allódiális telek egyik településen sem volt. Alsókemejen és Szigeten tudunk viszont több újonnan benépesült jobbágytelekről.

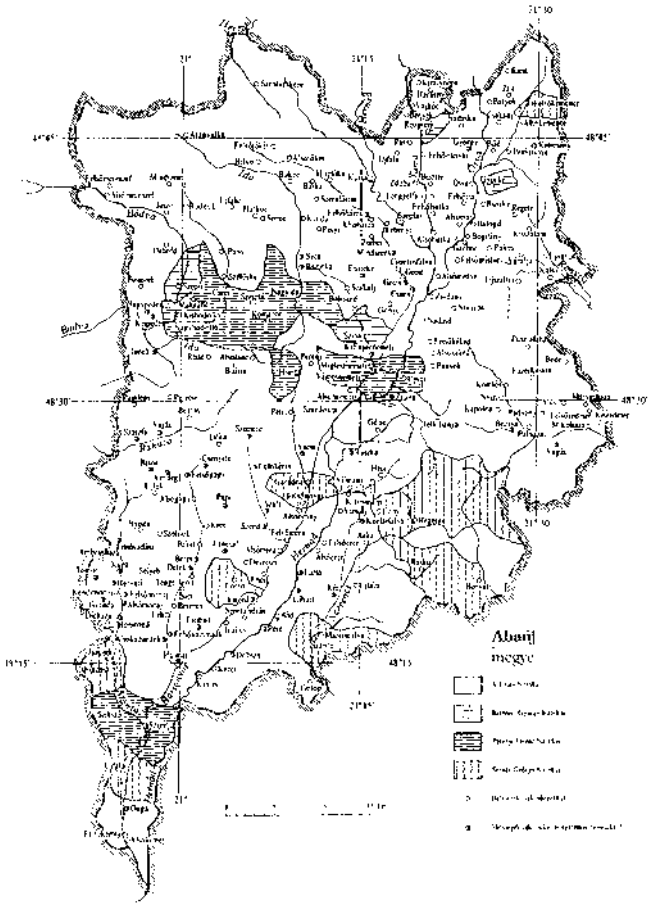

Abaúj megye a XVI. században

(Közli: Maksay F.; 1990)

A XVI. században a vármegyei jegyzőkönyvekből gyakran előkerül a település neve, mint a különböző peres eljárásokban érdekelt „fél". 1564-ben Ongai Máté, Nagy Tamás és utódai kértek szolgabírót Ongán lévő járandóságaik visszakövetelésére.[17]

1568-ban Ongai Nagy Boldizsár és Ongai Anna, aki Tiboth Ambrus felesége volt, kértek szolgabírót az Ongán lévő, s tőlük erőszakkal elragadott javaik visszakövetelésére Balogh Mihálytól.[18] Ugyanezen Balogh Mihályt 1571-ben Nagy Ambrus vádolta meg. Kiderült, hogy előbb Balassa Zsigmond, majd Balogh Mihály erőszakkal elfoglalta Nagy Ambrus földjeit. Nagy Ambrus járandóságainak visszaszerzése érdekében a szolgabíró segítségét kérte.[19]

1584-ből azt tudjuk, hogy Ongai Antal mások jogi képviseletét látta el.[20]

1586-ban a szolgabírói jelentés szerint Ongai Antal zálogba vett egy szántóföldet 4 forintért Ongai Zsófiától, míg az vissza nem tudta azt váltani. A szántóföld helye Ongai Lőrinc földje mellett volt, a „Mesterrétje, dombja" nevű halom fölött.[21]

1592-ben meghalt a már ismert nemes, Ongai Máté. Most az ő végrendelete képezte a perek tárgyát.[22] A vitás felek: Ongai Kata (Sápi Jánosné), a néhai Ongai Máté leánya, illetve a Varga család, akik Ongai Zsófia leszármazottai voltak. (Zsófia vagy a leánya volt Máténak, vagy a testvére.) Ongai Kata 24 forintért átengedte Ongai Máté által végrendeletileg a Varga családra hagyott birtokot azzal a kikötéssel, hogy a jövőben elővásárlási joga lesz rá. A vita ezzel csak ideiglenesen ért véget.

A török hódoltság idején a község földrajzi fekvése folytán a különböző seregek ütközőpontja lett. A mai Pusztatemplom nevű dűlőben fekvő falucska lakóit hol a királyi csapatok, hol a törökök dézsmálták. A hódoltság korában sok embert fűztek rabszíjra Ongán.

Szulejmán török szultán 1566-os halála után a viszonylagos „nyugalom" esztendői köszöntöttek Magyarországra. Az 1568-as drinápolyi béke ezt szentesítette. A nagy hadjáratok elmaradása azonban nem jelentett fegyvernyugvást a végeken. A török és a magyar katonák között állandó volt a harc. Mind a magyarok, mind a törökök az uralmuk alatti falvakon kívül más településeket is fennhatóságuk elismerésére próbáltak kényszeríteni, lehetőség szerint megadóztatni. Szekfű Gyula évi 3-4 ezerre teszi a béke idejében fogságba esettek és elhurcoltak, illetve az elesettek számát.

Szikszó és környéke a magyar király területén volt, a budai pasa mégis adót követelt tőle. Szikszót hódoltsági községnek tekintette. Panaszkodott a magyar végvári kapitányokra, akik nem engedték, hogy a szikszóiak adóikat bevigyék a szpáhikhoz. Szinán budai pasa így ír 1588-ban:

„Az hatalmas császár városa Szikszó az hatalmas császárt nemhogy megtagadta, sőt inkább az urok palánkot csináltatott benne, hogy adójukat meg ne adják…”[23]

Fenyegetés, majd tíz napi haladék után török csapatokat küldött az adót 1588-ban megtagadó Szikszó és más abaúji falvak ellen. A magyarok Tokaj és Szendrő várából érkező katonai segítségben bíztak. A pasa Kara Ali székesfehérvári béget küldte az ellenszegülők megrendszabályozására a váci, széchenyi és füleki őrséggel.[24] A magyar és török csapatok 1588. október 8-9-én ütköztek meg Szikszó alatt. A magyar sereg együttes létszáma – kassai, egri, szendrői, zemléni végvári katonák – 2.559 fő, a törökéké – a szokásos túlzásokkal – kb. 12-16.000 főre tehető. A keresztények fővezére Rákóczi Zsigmond egri főkapitány, aki a csata közben már visszavonulásra gondolt, de vicekapitánya segítségével mégis csak megfutamította a törököt.[25]

A Pusztatemplom-dűlőben talált 1580-as évek-beli gyűrű

(Rajzolta: Kovács Zs.; Gyűjtötte: Szűcs T.)

Az ütközet valahol Onga és Szikszó között zajlott le. Kara Ali csapatait a Vadász-pataknak a Bársonyosba való betorkolásánál állította fel. A siker Ongára nézve súlyos következményekkel járt. A megfutamodó törökök az útba eső falut felgyújtották és a lakók egy részét elrabolták. Ekkor pusztult el a templom is. Ebben az időben a község határát jórészt mocsaras, nádas terület képezte, ahol a falu lakóinak egy része a veszély elmúlásáig meghúzódhatott. Később ők építették fel újra Ongát a mai község területén.

Lemezes Biblia borítás a XVI. századból a Pusztatemplom-dűlőben

(Rajzolta: Kovács Zs.; Gyűjtötte: Szűcs T.-Tóth P.)

II. 3. 2. Onga a XVII. században

Hasonlóan a korábbi évszázadokhoz, a XVII. században is eléggé hiányosak forrásaink. Gyakorlatilag alig ismerjük az 1600-as évek történetét. Tudjuk, hogy a település a 15 éves háború alatt behódolt a töröknek. Az 1600-as évek elején Hasan szpáhinak 13 forintot fizettek summájuk fejében, azonkívül 5 itze vajat és ugyanennyi mézet. A falu következő ura, Csorbadin janicsár aga már 27 forintra, 13 itze vajra és mézre emelte fel a szolgáltatásukat, ezenkívül 16 kila búzát, 16 kila árpát, 28 szekér szénát, egy vágó tehenet, két kila szilvát, egy kila diót, s annyi tűzifát követelt, amennyit szekerekkel el tudott hordatni. Mindezeken felül külön ajándékot „kért" a basa számára. A község igen súlyosnak érezte ezt a terhet. 1634 októberében a királyhoz fohászkodtak, hogy űzze el a pogányt, különben el kell pusztulnia a falunak. „*Nagyságotok eszébe véteti, minémű elviselhetetlen adófizetésben és minémű rabságban vagyunk az pogánynak, adná az úristen, hogy őfelsége... könnyebbíthetne rajtunk, mert immár jól látjuk, hogy el kell pusztulnunk, ha könnyebbségünk nem leszen.*"[26]

A XVII. század közepe tájáról – a pontos évet nem ismerjük – fennmaradt Onga urbáriuma (a jobbágyok által fizetendő adók és szolgáltatások összeírása).[27] E szerint a falut -Karla György bíró és Molnár István esküdt jelentése alapján – különböző nemesek birtokolták. Az urbárium latin nyelvű szövegének fordítása így szól:

„Mindig Fülekre fizették az adót, és ezen helység sansáchjának (?) első alkalommal az egyezség szerint adtak 20 forintot, azután ez felment 25 forintra és 30 forintra, s a legutolsó alkalommal is Rákóczy úr kérelmére csupán csak ennyit követeltek tőlük és fizettek a nemesekkel együtt, kivéve Onghay (?) Lőrincet 30 forintot.

A császár adóját első alkalommal 2 forintjával, aztán pedig 4 forintjával (fizették), a legutolsó alkalommal pedig négy porta után két forintjával fizettek évenként 8 forintot.

Makkoltatási pénzre nem emlékeznek, uruknak pedig négy forintot fizettek esztendőnként készpénzben, azaz 4 forintot.

Épületre való fáért csupán egyszer fizettek 2 forintot.

Vajért és mézért különbségtétel nélkül fizetniük kell a legutolsó egyezség szerint, de szabadokká vannak téve...

A földesúrnak a cenzust fizetik esztendőnként egy tyúkjával és egy circulumával(?) Készpénzben semmit sem fizetnek. A vetésekből kilencedet adnak. Szolgálatot is tesznek a malom gátján és más szük-

séges helyeken. Az udvarházakhoz tartozó nemesi szántóföldek után ötödöt kell adniuk."

Az urbáriumban szereplő Ongai család másik tagjáról, Menyhértről 1630-ból azt tudjuk, hogy táblabíróvá választották Garadnán.[28] A család a XVII. század második felében kihalt; leányágon többek között a Szirmay családban élt tovább. (A Szirmayak ott vannak Onga XVIII. századi birtokosai között.) 1633-ból II. Ferdinánd király azon oklevelét ismerjük, melyben Ongai Menyhért és Mihály – akik időközben magtalanul elhaláloztak – Ongán lévő birtokait királyi jogon Csernel Györgynek adományozta. A beiktatásra – ellentmondás nélkül – 1633-ban került sor.[29]

1650-ben Csernelházi Csernel György új zálogbirtokot kapott Ongán.[30] 1652-ben Csernel György a főszolgabírónál tiltakozott fivére, Csernel Bálint jogsértése ellen, mert az elfoglalta Onga helység határában lévő malomnak az őt megillető részét.[31] 1657-ből ugyanő tiltja Onga szomszédait a pusztához tartozó földek éléséből.[32]

Az 1650-es években Csernel Györgynek az elköltöző jobbágyai ügyében kellett a vármegyéhez fordulnia. Az 1652. november 27-ei levelében azt fejtegette, hogy ongai jobbágyait a gesztelyi hajdúk Gesztelybe költöztették, s nem akarják visszaengedni őket. A vármegyétől kérte, hogy Wesselényi Ferenc főkapitánynál érjék el, hogy parancsolja meg a jobbágyok visszaköltöztetését.[33] A megye Csernel kérését teljesítette, annál is inkább, mert Abaúj már jóval korábban fellépett a XVII. században kialakuló hajdútelepek ellen. Az 1646. évi megyei követutasítás pl. azt az álláspontot tartalmazta, hogy a hét szabad városon kívül ne legyenek hajdúvárosok.

A hajdúkat először Bocskai István telepített hat városba 1605-ben (Kálló, Nánás, Dorog, Hadház, Vámospércs, Böszörmény). A hat hajdúváros 1608-ban Polgárral hétre szaporodott, s a XVII. század végére önálló közigazgatási egységgé szervezkedett. A hajdúkerület egészen 1876-ig fennállt. A XVII. században Szabolcsban, Biharban és a Sajó-Hernád mellett is kialakulnak hajdútelepek. Ezek jelentős része már földesúri telepítés. Környékünkön a Rákócziak ismerték el a hajdúk kiváltságait – gyakorlatilag kollektív nemességük volt –, cserébe hadi szolgálatukért. Az itteni telepek nem voltak egyöntetűek. Bennük kiváltságos, jobbágyi állapotból kiemelt családok mellett jobbágyokat, birtokos és birtoktalan kis- és középnemeseket, uradalmi személyzetet; tehát egy sokrétű társadalmat találunk. Kiváltságaikat közel egy évszázadig sikerül megőrizniük. Ez tette vonzóvá más falvak – köztük Onga – jobbágy népessége szemében a hajdútelepeket. (Hajdútelep volt Bekecs, Gesztely, Bőcs, Hernádnémeti, Emőd, Keszнyéten, Ónod, Megyaszó, stb.) Ezen települések katonai rétege a Rákóczi-szabadságharc után veszti el létjogosultságát.[34]

1660-ban Baranyai János záloglevele említi meg a falut, és pusztának nevezi.[35] Ennek azonban ellentmond a Négyessy-Szepessy családdal kapcsolatos források sokasága.

A Szepessy család Borsod vármegye régi, előkelő birtokos családja. A família egyik legjelesebb tagja Szepessy Pál, aki a XVII. század közepén más birtokokkal egyetemben megszerezte Onga jelentős részét is.

1660-ban Várad török ostromakor Zemplén megye követeként ment I. Lipót királyhoz, ahonnan segély ígéretével és a nemesség fölkelési parancsával érkezett vissza. 1662-ben Borsod, 1663-ban Szatmár megye követe. A vármegyék nevében Szepessy Pál és Bay Mihály vitték Bécsbe az országgyűlés végzéseit a vármegyék „siralmas panaszaival" együtt. 1666-ban Borsod alispánja volt. Belekeveredett a Wesselényi-féle összeesküvésbe; 1670-ben mint csapatvezér Szuhay Mátyás dandárnokkal Tokajt kerítette be. A megtorlás elől 1671-ben több társával együtt Erdélybe menekült, ahol Sorostélyon tartózkodott, majd a bujdosók követeként Konstantinápolyban járt a szultánnál segélyért. Az összeesküvésben való részvételéért a király elítélte, s birtokai teljes elkobzásáról rendelkezett. A Szepesi Kamara vette kezelésbe, s adta bérbe a birtokok jelentős részét, köztük Ongát is. 1672-ben Zemplén felszólította hogy tegye le a hűségesküt Lipótra, de Szepessy Pál ezt megtagadta. Újra és újra betört Magyarországra bujdosó katonákkal.[36] 1673-ban ismét a portán járt követségben. 1680-ban a bujdosók őt küldték Thököly Imréhez, akihez átállt. 1683-ban Thököly legfőbb tanácsosaként volt ott a kassai országgyűlésen. A Bécs felé nyomuló török seregben fejedelmi biztosként tevékenykedett.

Gazdasága a kamarai kezelés, a sorozatos birtokcserék, manipulációk és a növekvő munkaerőhiány következtében pusztulásnak indult. Javadalma leginkább borkereskedésből származott, majd dohánytermesztésbe fogott. (A század közepén a dohányzás egyre inkább elterjedt az országban.) Ekkor kapta – elsőként – „a nagypipájú, kevés dohányú" jelzőt a kuruc Szepessy Pál.[37] (Valószínű, hogy ezt az elnevezést jellegzetes pipázási szokása miatt kapta.) Az elkobzandó javakról az első felmérést 1670-ből ismerjük. E szerint Szepessy Pálnak Ongán volt egy jó állapotban lévő nemesi udvarháza istállókkal, csűrökkel, vetésekkel és más tartozékokkal, gyümölcstermő kerttel, majorral, amihez 216 köböl nagyságú szántóföld és 44 szekér szénát adó rét tartozott. A Bársonyoson volt egy három kerékre forgó malma, aminek éves jövedelme kb. 80 köböl búzát tett ki. A kender törésére és dara őrlésre egy darab egy kölyűs malmot is birtokolt.

A vám jövedelme szerencsés időben elérte a 40 forintot és 60 kősót, valamint más esetleges dolgokat. Volt makktermő erdeje. A korcsmáltatás Szent György ünnepétől Szent Mihály ünnepéig tartott.

Az egésztelkes jobbágyainak száma: 3, a zselléreké: 7, libertinusoké: 2, taxásoké: 12 volt. Valamennyien – adó gyanánt – egy birodalmi tallért fizettek évente.[38]

A Dózsa Gy. út 55. sz. alatti vertfalú lakóház

(Fotó: Balassa, 1967. MNM. F. 211773)

1672. február 12-én megtörtént a Szepessy birtok Ongán elkobzott javainak újbóli felmérése.[39] A birtokot a Szepessy Királyi Kamara már korábban elkonfiskálta és Török Mihály kezelésére bízta. Most azonban Soós János gondviselése alá kerültek az itteni javadalmak, ezért került sor a birtok felmérésre. Az udvarház és a benne lévő javakat forrásunk így részletezi:

„Abaúj vármegyében

Onga nevű faluban vagyon egy udvarház, melyben vagyon négy ház: egy fölház, melyben vagyon egy kályhás, kívül fűtő kemencze. Másik egy fejér ház: kiben vagyon egy kályhás, kívül fűtő kemencze, egy asztal, két nyoszolya, egy karszék, két lócza, egy hosszú krompachi puska; annak egy oldal komorája, kiben vagyon ötvenhatvan kősó, négy sín vám vas, egy átlagban egy kassai szapunyi túró és tíz hall (?) új istráng. Harmadik egy sütő ház, kiben vagyon egy asztal, három lócza, egy tálas, mellette egy oldal kamra, kiben vagyon egy (...) tekenő. Negyedik egy oldal ház, kiben vagyon lócza. Vagyon egy tár ház, annak a padján vagyon két szalonna, két háj, nyolc kita kender. Az alatt vagyon egy fábul rótt, erős pincze.

Ugyanazon udvaron vagyon két lóistálló, melynek az egyikében vagyon három kocsis ló, ahhoz három hám, három fék. Egy szekér szín, abban vagyon egy szekér s egy deszkás (...) onka.

Azon udvarnak végében vagyon egy veteményes kert, annak a végében vagyon egy szilvás, abban egy szilva aszaló.

Ezen udvarház mellett vagyon egy majorház kamarástul, annak végében vannak apró marháknak való ólak.

Ugyanazon majorház mellett vagyon egy kert, melyben vagyon egy csűrös istálló, azon csűrben vagyon négy szekér széna. Egy kazalban vagyon penig tizenkilenc öl széna.

Ugyanazon majorban vagyon két borjas tehén és két bika.

Lúd vagyon negyven, kacsa vagyon tizenhat, tyúk vagyon huszonhat, méh vagyon négy köpüvel, zsindely vagyon kilenczszáz.

Búza vagyon mindenestül negyvennégy kassai köböl.

Tavaszi búza vagyon két kassai köböl.

Árpa vagyon tizenkét kassai köböl.

Zab vagyon tizenöt kassai köböl.

Tenkely vagyon hat kassai köböl.

Köles vagyon hat kassai köböl.

Borsó vagyon három kassai köböl.

Lencse vagyon rossz, valami apró marhának való hat kassai köböl.

Kendermag vagyon két kassai szapuval.

Juhok száma az öregének negyvennyolc.

Az tavalyi bárányoknak száma harmincznégy.

Kecske vagyon nyolcz."

A forrásból jól látható, hogy az uradalomban miket termesztettek és tenyésztettek, illetve hogy milyen épületek álltak rajta, és azok hogy néztek ki.

Az összeírás három jobbágyot említ meg. Szalmás András 6-, Molnár Miklós 10-, míg Kemény Balázs szintén 10 ökörrel rendelkezett.

A hét összeírt zsellér neve: Arany István, Tóth Péter, Lengyel Péter, Juhos Máté, Dancs György, Juhos Mihály és Tóth Mihály.

A két szabados: Berky Péter és Pagyan (?) Péter.

A taxások száma 11. Név szerint ezek a következők: Tarczay Pál, Nagy Mihály, Veres Mihály, Berky István, Berky Gergely, Bacsó István, Berky Márton, Dékány István, Balogh Márton, Tóth Lukács és Méray János.

Libertinusnak, vagy szabadosoknak azokat tekintették, akik vagy a földesúrnak tett valamilyen szolgálat, vagy vele kötött megegyezés szerinti pénzösszegért szabadabb jogi és adózási helyzetbe kerültek. Így lettek szabadosak a hajdúk, az uradalmi gazdatisztek, a falusi bírók, a jobbágytelepítést vállalók, egyes falusi iparos elemek és a lelkészek. Jellegzetes rétegét alkották a libertinusoknak a nemes lányt feleségül vett job-

bágyok. A szabadosság a földesúri szolgáltatásoktól vagy azok egy részétől való megszabott vagy határozatlan időre szóló mentességet jelentett, de már nem volt érvényes az egyházi és az állami adó területén. A jobbágytelek nem lett a szabados örök tulajdona.

A zsellérek körébe azok tartoztak akik 1/4 úrbéri teleknél kevesebb földdel rendelkeztek. Szolgáltatásaik a telkes jobbágyokénál jóval alacsonyabbak voltak.

A taxás jobbágyok szabad költözési joggal bírtak, akik naturális szolgáltatásaik egészét, vagy azok egy részét (elsősorban a robotot) évi fix pénzösszeg ellenében megváltották.

1672-ben az ongai határban a Szepessy birtok 3 db kaszáló rétet és egy három nyomásos szántóföldet tett ki. Az alsó nyomásba 40-, a felsőbe 58-, a középsőbe 50 kassai köböl búza volt vetve.

Ugyanezen év május 15-én egy új összeírást készítettek Ongán. Ez egyrészt megismételte a korábban elmondottakat, másrészt új dolgokkal pontosította, egészítette ki. A következőkben erre térnék ki.

A majorsági javak: 2 tinó, 2 tehén, 98 juh és kecske együtt, 27 nagyobb sertés, 10 kisebb malac, 38 lúd, 67 tyúk csirkével és 13 páva. Rozsvetésből 56 kassai köböl, árpából 12-, míg zabból 63 köböl került a földbe. A korcsmáltatás Szent György ünnepétől Szent Mihályig a földesúr számára folyt, míg a maradék időben a lakosok gyakorolták. Makktermő erdő már nincs. (1670-ben még volt.) Halastó híján a Bársonyosban halásztak a lakosok. A vám a 40 forinton és az 50-60 kősón kívül időnként vasat, deszkát és sok egyéb dolgot is jövedelmezett. A fából épült udvarházról, s majorságról ezt olvashatjuk:

„Vannak szántóföldek három mezőben; egy mezőben van négy földrész, amelyekbe lehet vetni kassai köbölt 100-at.

A második mezőben pedig egy földrész (befogad) kassai köbölt 56-ot.

Továbbá a harmadik mezőben a négy rész (befogad) kassai köbölt 60-at.

Van három kaszáló rét, amelyek közül az egyiket a falu mellett Füveskertnek mondanak; ez (terem) szekér szénát 18-at.

A másik pedig, a Mester réttye nevezetű szekér szénát körülbelül 20-at.

S a harmadik, az úgynevezett Koporta hát szekér szénát 6-ot."

Az összeírás név szerint, illetve vagyoni állapotukat feltüntetve sorolja fel a jobbágyokat, zselléreket, libertinusokat és a taxát fizetőket. A következő táblázatok ezt részletezik.

Onga helység 1672. májusában													
Személyek	**Fiaik és ezek életkora**	**Ökrök**	**Lovak**	**Tehenek**	**Növ. marhák**	**Sertések**	**Juhok**	**Méhek**	**Szőlők**	**Telkek**	**Hold szántóf.**	**Beléjük vethető köblök**	**Beléjük vetett köblök**
Szalmás András	István – nős György	4	–	2	–	6	–	–	–	1	7	15	4
Molnár Miklós	Mátyás – 20 István – 4	4	–	1	1	5	–	–	–	1	7	15	5
Azary István	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	7	15	1
Tóth Márton	György – 10 Márton – 6	–	–	–	–	4	–	–	–	1	7	15	–
Juhász Máté	István – 5 János – 3	–	–	3	–	3	–	–	–	1	7	15	–
Dancs György	–	–	–	2	–	1	–	–	–	1	7	15	–
Árvai Mihály	István – 30 Balázs – 12 Bálint – 8	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–
Pogány István	Mihály – 8 Márton – 2	–	3	3	2	5	–	6	–	1	7	15	–
Pogány Péter	–	–	1	2	3	3	–	3	–	1	7	15	–
Berky Péter	András – 15 György – 7 Gergely – 9 János – 1	–	2	–	–	–	–	–	–	1	7	15	1
Lengyel János	István – 1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Ugyanazon Onga helységben taxát fizetők													
Személyek	**Fiaik és ezek életkora**	**Ökrök**	**Lovak**	**Tehenek**	**Növ. marhák**	**Sertések**	**Juhok**	**Méhek**	**Szőlők**	**Telkek**	**Hold szántóf.**	**Belejük vethető köblök**	**Belejük vetett köblök**
Kovács István	István – 22 György – 16 Márton – 3	2	–	5	2	4	–	–	–	1	7	15	5
Tarczay Pál	–	4	–	2	2	3	–	–	–	1	7	15	2
Bíkíssy György	János – 6 István – 3	–	–	2	–	–	–	–	–	1	7	15	2
Veres Mihály	János – 18	4	–	4	1	4	–	–	–	1	7	15	2,5
Bacsó István	László – 12 Miklós – 7	6	–	2	2	4	–	–	–	1	7	15	2
Berky Márton	János – 16 Márton – 10 György – 7 István – 3	8	–	6	4	30	–	6	–	1	7	15	5
Dékány István	András – 8	6	–	4	3	7	–	1	–	1	7	15	2
Balogh Márton	–	–	1	1	–	–	–	–	–	1	7	15	–

A táblázatokból jól kivehető, hogy 21 jobbágy telke volt a Szepessy birtoknak. Egy telekhez 7 hold szántóföld tartozott. Méhek tartásával a libertinusok és Berky Márton, illetve Dékány István taxát fizetők foglalkoztak. Az állatok közül leginkább a sertéstartás dívott. (A legtöbb disznója – 30 db – Berky Mártonnak volt. Jelentősebbnek mondható még a szarvasmarhaállomány.)

A taxát fizetők láthatóan módosabbak voltak. Forrásunk szerint puszta telkek nem voltak a faluban, s mások – a fent felsoroltakon kívül –, jobbágytelket egyet sem birtokoltak. Kivéve nemes Vatay Mártont.

A jobbágyok adójáról azt tudjuk, hogy pénzbeli adót nem fizettek; úgy szolgáltak, ahogyan parancsolták nekik. Ugyanez vonatkozott a libertinusokra is. A taxát fizetők összes kötelezettsége Szent György ünnepére 1 tallér adása volt. A dézsmálni szokott terményekből azonban ők is – miként a jobbágyok – dézsmát adtak a földesúrnak.

A következő összeírás – melyben a Szepesi Kamara által kezelt javak felsorolása megtalálható – 1679-ből ismert.[40] E forrásból a 7 év alatt bekövetkező pusztulás, értékvesztés képe tűnik elénk, ami több dologra is visszavezethető. Először is a zavaros időszak – kuruc háborúk – nem kedvezett a termelőerők fejlődésének. Másodszor a kamarai igazgatás sok problémával járt együtt. Véleményem szerint a birtok kezelője saját érdekében, valószínűleg nem vallotta be hitelesen a tényleges állapotokat. Minél kevesebb dologról kellett elszámolnia a kamara felé, annál több maradhatott neki. (Más összeírások adatait sem lehet soha kész ténynek venni. Ahol csak lehetett, ott titkoltak el valamit. A gyakori ellentmondásoknak ez az oka.) Például ismét van 200 sertés hízlalására való makktermő erdeje a birtoknak, miként 1670-ben is volt, de valahogy az 1672-re eltűnt. A szántóföldek ugyanakkor „lerövidültek". Most már csak 116 köbölt lehetett beléjük vetni, de azokat sem művelték. 1679-ből csak 11 jobbágytelek ismeretes, amit 1/2 telkenként műveltek meg. Hova lett 10 jobbágytelek (1972-ben 21 volt), hisz forrásunk arról is tudósít bennünket, hogy egyetlen puszta telek sincs Ongán. Ugyancsak eltűntek a majorsági kaszálók, rétek. Ellentmondásba kerül a forrás akkor is, mikor leírja, hogy *„az emberek emlékezete óta nem fizetnek adót a töröknek"*, ugyanakkor a részletes felsorolásnál mégis ír a töröknek adandó javakról. (Malomból évenként 16 kila búzát, ami kitett 9 kassai köblöt és két tallért, a kúria után 6 tallért kapott a török.) Az elmondottak ellenére valószínűleg a pusztulás jegyei tényként kezelhetők. Mutatja ezt a népesség csökkenése is.

Jobbágyok, zsellérek, libertinusok és taxások 1679-ben[41]

Személyek	Fiaik	Ökrök	Lovak	Tehenek	Növ. marhák	Sertések	Juhok	Méhek	Szőlők	Telkek	Megjegyzések
Juhász Mátyás	István András János	2	–	2	–	3	–	–	–	0,5	–
Dancs György	–	–	–	–	1	–	–	–	1	0,5	–
Kemény Mátyás	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0,5	zsellér
Azary István	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0,5	zsellér
Tóth Mihály	István Balázs Bálint	3	–	–	–	–	–	–	–	0,5	zsellér
Szalmás István Szalmás Gergely	István	2	–	2	2	3	–	–	1	0,5	– az előző testvére
Molnár Mihály	István Mátyás	2	–	2	2	1	–	–	–	0,5	–
Szántó György	–	4	–	1	–	1	–	–	–	0,5	taxás, alig nemes a dunai részekről jött
Erdős István	–	–	–	2	2	1	–	–	–	0,5	taxás, nem nemes Orosz László jobbágya Gesztelyről
Pogány István	Mihály Márton István	2	2	2	2	2	–	6	–	0,5	szabad
Pogány Péter	Péter János	2	–	1	2	3	–	2	–	0,5	szabad
Kovács István	–	8	–	4	–	6	–	–	–	0,5	nemes, taxás
Tarczay Pál	–	4	–	3	–	2	–	–	–	0,5	a prédikátor fia, taxás
Nagy Mihály	–	6	–	3	6	6	–	5	–	0,5	igaz nemes, taxás
Békéssy Gergely	–	4	–	–	–	1	–	–	–	0,5	homályos nemességű taxás, Gesztelyről jött
Verhász Mihály	–	4	–	2	–	2	–	–	–	0,5	armalista, taxás Gesztelyről jött
Bacsó István	–	6	–	–	2	3	–	–	–	0,5	homályos nemességű taxás, Miskolcról jött
Berki Márton	–	12	–	9	4	30	–	16	–	0,5	armalista, Csernel valamikori felszabadított jobbágya
Dékai István	–	6	–	3	4	5	–	–	–	0,5	armalista, taxás
Tóth Lukács	–	4	2	–	2	–	–	–	–	0,5	nem nemes, taxás Gesztelyről
Kovács István id.	–	2	–	3	–	2	–	–	–	0,5	homályos nemességű taxás, Gesztelyről jött
Erdős János	–	6	–	2	–	4	–	–	–	0,5	nem nemes, taxás Gesztelyről

Az ongai Szepessy javakkal említés szintjén más források is foglalkoznak, de érdemleges új információt a korábbiakban elmondottakhoz nem tesznek hozzá.[42] 1685-ből ismerünk olyan iratot, mely már ismét a Szepessy család kezében lévőnek mondta Ongát. Valószínű, hogy Lipót amnesztiája Szepessy Pálnak is visszajuttatta az elkobzott javakat.[43]

1687-ben a hűtlenség bűnébe esett néhai Szepessy Pál ongai jószágainak összeírása és felbecsülése az adott állapotban így festett:

„Onga helységben, amelynek romjait most a szél járja át, volt egy jó állapotban lévő nemesi udvarház gyümölcstermő kertekkel; ennek puszta telkét becsüljük 50 forintra.

A 216 kassai köbölnyi szántóföldek 4 forintjával kitesznek 864 forintot.

A 44 szekér szénára való rétek 4 forintjával 176 forintot.

Az elpusztult teljes jobbágyhelyek 75 forintot.

A taxás (nemeseket) és a szabadosokat, mivel ténylegesen nincsenek, nem becsültük fel.

A vám elpusztult."[44]

E forrás szerint Onga az 1680-as évek első felében gyakorlatilag elnéptelenedett.

A vármegyei monográfiák 1696-ban curiális községként említik; olyan faluként mely jobbágyrészeiben teljesen lakatlanná vált.

II. 3. Jegyzetek

1. Váradi Regestum,1889. 245. regeszta. 368. o.
2. Pesty Frigyes: Abaúj vármegye helységnévtára, OSZK FM/1 3814/A mikrofilmen 482. sz.
3. Györffy, 1987. 50. o. ill. 125-26. o.
4. Csíkvári, 1939. 199. o.
5. Györffy i.m. 50. o.
6. Magyar városok és vármegyék monográfiája XVII. (Abaúj-Torna vármegye), 1935. 196. o. ill. Anjouk. okmt. V. 542.
7. Csíkvári i. m. 199. o.
8. MOL. DL. 83.494
9. Csánki, I. kötet. 1890. 196; 219; 220 és 233. o. ill. Magyarország helyrajzi története Rupp Jakabtól II. kötet. 1872. 119-120. o.
10. Csánki i. m. ill. Pesty i. m.
11. U. o. (Az eredeti oklevél 1470. május 6-án kelt Sárospatakon)
12. MOL. DL. 15103

13. Magyar városok és... i.m. 196.o. ill. Csánki i. m. 231. o.
14. Csíkvári i.m. 200. o.
15. B.-A.-Z. MLt. XIII. 14. (A Négyessy-Szepessy család levéltára) fasc. 32 nr. 1.
16. Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I. kötet. 1990. 90.o.
17. Abaúj vármegye közgyűléseinek iratai, jegyzőkönyvei 1568-1799. SOA. AZ. fol. 2. 1564-ből.
18. SOA. AZ. fol. 34. 1568-ból.
19. SOA. AZ. fol. 21. 1571-ből.
20. SOA. AZ. fol. 286. 1584-ből.
21. SOA. AZ. fol. 159. 1586-ból.
22. SOA. AZ. fol. 117-118; 180; 217. 1592-ből.
23. Magyar Katonai Szemle 1938/9. 227.o. Benne: Ákosfy Barna: A szikszói harc 1588-ban.
24. Korponay, I. kötet. 1866. 25-27. o.
25. Ákosfy i. m.
    A harc folyamán a török ágyúkat elfoglaló egrieknek előbb a janicsárokkal kellett megvívni. Kara Ali málhás szekerekkel védte seregét. Az ütközetben Kara Ali megsebesült, Musztafa szécsényi bég elesett. Rákóczi tulajdonképpen a csata hevében elmenekült, de kapitányai: Bárczy János és Balás deák helytállásának köszönhetően a magyarok mégis győztek. A török egy domb mögötti trombitálást új magyar sereg érkezésének vélt és megfutamodott.
26. Korponay i. m. 283. o.
27. MOL. E. 156. (Urbaria et Consriptiones) fasc. 106. nr. 76. é.n.
28. Korponay i. m. 184. o.
29. Pesty, i. m. ill. B.-A.-Z. MLt. IV. 501/d fasc. I. nr. 25/1633.
30. U. o.
31. SOA. AZ. fol. 302. 1652-ből.
32. SOA. AZ. Abaúj vm. közgyűlési jkv. 297. lap. 1657.
33. Varga, 1969. 221-22. o.
34. Lásd: Dankó, 1991.
35. Pesty i. m.
36. Nagy, 1858. 671-673. o.
37. Magyarország története 10 kötetben 3/2. Főszerk: Pack Zsigmond Pál Bp. Akadémiai Kiadó 1575. o.
38. MOL. E. 156. (U. et C.) fasc. 44. nr. 24. (A leírtakkal gyakorlatilag megegyezik egy szintén 1679-ből fennmaradt forrás tartalma: fasc. 157. nr. 73.)

39. MOL. E. 156. (U. et C.) fasc. 32. nr. 56.
    Tanúként a birtok átadásánál a Miskolcon élő Palóczy János és nemes Soós Péter volt jelen.
40. MOL. E. 156. (U. et C.) fasc. 90. nr. 46.
41. 1670-ből, ugyanakkorról egy másik összeírás is megőrizte a fent elmondottakat. Néhol azonban ellentmondás van a két forrás között. A szöveges részben kevesebb, a lakosok javainál több. A táblázatban leírtakkal összegeztem. Az ominózus másik – gyakorlatilag ugyanazon – forrás jelzete: MOL. E. 156. (U. et C.) fasc. 57. nr. 18.
42. MOL. E. 156. (U. et C.) fasc. 48. nr. 11-12.
    fasc. 106. nr. 66.
    fasc. 102. nr. 1.
    fasc. 159. nr. 41.
    fasc. 109. nr. 23/1
43. U. o. fasc. 106. nr. 20.
44. U. o. fasc. 82. nr. 38. (Az irat a szepesi adminisztráció 1687. április 29-én kelt leveléhez tartozik.)

III. ONGA A XVIII–XIX. SZÁZADBAN

III. 1. Nagy történelmi események és kiemelkedő személyiségek kapcsolata Ongával

III. 1. 1. A Rákóczi-szabadságharc

A töröktől visszafoglalt Magyarországot a bécsi kormányzat meghódított területnek tekintette, és ennek megfelelően kezelte. Lipót császár a már egyszer – az 1670-es években – megbukott abszolutista berendezkedés javított változatát akarta megvalósítani. Az országra roppant adóteher hárult, amit az országgyűlés megkérdezése nélkül vetettek ki, és azt kezdték behajtani az addig adómentes nemességen is. A császári hadsereg túlkapásai mindennaposak voltak. A rendi alkotmány sutba dobása a kiváltságosokat háborította fel. A vallási kérdésekre mindig érzékeny protestáns nemességet feleslegesen ingerelték a katolikus túlkapások, melyeket nem egyszer a kormányzat is támogatott. Sérelmek érték a hajdúk szabadságát, az elbocsátott végvári katonákat. Az ország forrongott. Az évek során elkövetett alkotmánysértések, megaláztatások fokozatosan egy táborba vitték az elégedetlenkedőket. A magyar rendiség utolsó nagyszabású fegyveres függetlenségi harca 1703-ban robbant ki és egészen 1711-ig tartott.

A szembenálló felek hadseregei többször is átvonultak Ongán. Itt vezetett át az a fontos útvonal ami Ónodot, Miskolcot, illetve Szerencset és Tokajt, a Rákóczi-szabadságharc jelentős településeit összekötötték. 1706 októberében maga a fejedelem, II. Rákóczi Ferenc is megszállt Ongán. Az itteni táborozásának története az 1706-os hadjárathoz köthető.

1706-ban a kurucok által ostromolt Esztergom szeptember 16-án megadta magát. A siker azonban nem tartott sokáig. Október 12-én a császáriak visszaveszik a várat, kihasználva az esztergomi kuruc helyőrség viszályát, vezetőinek katonai hibáit. Az esztergomi események után Rákóczi célja az Erdélyből kijövő Rabutin császári hadseregének megverése, illetve annak megakadályozása, hogy nyugati és erdélyi német sereg egyesüljön. Rákóczi jó elgondolásai és tervei az 1706-os őszi hadjárat második felében megtörtek főtisztjeinek könnyelműségén, kényelmességén. Egert és Kassát azonban sikerült megvédeni az ostromló császáriaktól. Radics András és Esze Tamás hősiesen visszaverték az ostromot, s Rabutin Rákóczi hírére sietve elvonult Kassa alól. A fejedelem ok-

tóber 14-én bevonult Kassára. Rabutin a város alatt 2000 embert veszített.[1] A császári sereg Tokaj alá vonult, és bevette seregét a szőlőhegyekbe. *„Az új bor, az édes szőlő, a hideg éjszakák és a Tisza vize eredményesebben hadakozott ellene, mint az én portyáim."*-írja Rákóczi. A császári seregben vérhas tört ki, s megfogyva, agyonfáradva hagyták ott a tokaji szőlőket. A magyar seregnek lehetősége nyílott Rabutin seregének megsemmisítésére.

A fejedelem hét napot töltött Kassán, majd Rabutin üldözésére indult. Bodolón, Mércin keresztül, a Hernád-völgyében haladva október 25-én Halmajra, majd október 26-án Ongára ért a sereg. Rákóczi így ír erről visszaemlékezéseiben:

„Miután Károlyitól elváltam, csak udvari hadaim maradtak mellettem, azokkal vonultam vissza a Sajó folyó mellé és Ongánál szállottam velük táborba, ahol a Hernád Bársonyos nevezetű, nagyon mocsaras ága torkollik a folyóba. Minthogy palotásaimmal és gránátosaimmal hegyi vállalkozásba akartam fogni Viard tábornok ellen, átmentem Szerencsre, két mérföldre a tábortól."[2]

Az ongai táborban válaszolt II. Rákóczi Ferenc a szegedi Szabó János folyamodványára 1706. október 26-án. Szabó Szegeden a fejedelem szolgálatában fogságba esett és mindenét elvesztette. öt hónapi rabság után szabadult, s a fejedelem segítségét kérte. Rákóczi 200 rajnai forintot adott neki az udvari pénztárból.[3]

Ongáról a sereg Körömre ment, ahol október 29-én ütöttek tábort. A meggyengült császári sereg bekerítése azonban elmaradt. Rabutin seregét megtépázták ugyan, de nem sikerült megsemmisíteni. Fáradtan és a hadjárat sikertelensége miatt keserű szívvel vonult a fejedelem Rozsnyóra, ahol a telet töltötte.

Rákóczi seregében több ongai katona is szolgált, akik közül kettőt név szerint ismerünk. 1704. november 25-én az itt élő Jánki Gábor fordult a fejedelemhez. (Nagy szó, hogy közvetlenül fordulhatott az államfőhöz egy jobbágy katona. Nagy eredmény, hogy szólhatott, hogy magyar nyelven válaszoltak kérelmére.) Jánki Gábor levele így hangzott:

„Kegyelmes Uram.

Hogy az Úr Isten Nagyságodat szegíny hazánk szabadulására szerencsésen boldogícsa, szívesen kívánom. Kegyelmes Uram, tudom, nyilván constál Nagyságodnál: ez elmúlt húsvét előtt való le vagdaltatásokat és sokunknak keserves rabságban való vitethetéseinket, kik közül az Úr Isten engemet csuda képen Bécsbül megh szabadított. Kérem alázatosan Nagyságodat, nekem kegyelmes Uramat, mutassa gratiáját szegény szolgájához, mivel a testi ruházatom le rodhadott

rúlam, nem tudok honnat szereznem. És kívánom Isten Nagyságodat illyen és ehez hasonló szerencsétlenségektül oltalmazza és Nagyságodat már régen kívánt lelki és testi békességgel koronázza.

Maradván

Nagyságod

alázatos szolgája
Ongai Jánki Gábor"[4]

Rákóczi válaszolt és egy köntösnek való posztót adott Jánkinak.

1704-ből még egy folyamodványt ismerünk, amelyben szerepel egy ongai jobbágy katona. 1704. november 25-én Ónodi János ezredéből való lovas vitézek fordultak a fejedelemhez. Érsekújvár ostrománál a Szederkényből való Nagy Ferencnek ellőtték a két lábát, aki sebesülésébe belehalt. Garai Jánosnak, a kesznyéteni Nagy Jánosnak és Onga Istvánnak a lovai pusztultak el a csatában. Nagy Ferenc árváinak tartására, maguknak lóvásárlásra kérték a fejedelem segítségét. Rákóczi 60 magyar forintot adott a kérvényezőknek.[5]

A hadseregek átvonulása, a háborús idők, a különböző járványok nem kedveztek a falu gyarapodásának. Onga mégis átvészelte a harci eseményeket. Nem úgy Kemej és Újfalu. Ezen utóbbi, szomszédos települések valószínűleg a Rákóczi-szabadságharcban pusztultak el. (Csánki Dezső a Hunyadiak korában még 318 községet talált Abaújban. Ebből 47 eltűnt a Rákóczi-szabadságharc után.)

A Balaton út 13. sz. ház utcai és udvari homlokzata

(Fotó: Balassa, 1967. MNM. F. 211755)

III. 1. 2. 1848-49 Ongán

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eseményei nem kerülték el Onga környékét sem. A hadiesemények először 1848 decemberében

érintik a falut. Ekkorra már, délen és északon, nyugaton és keleten, mindenütt fellángolt a harc. Arad és Temesvár császári parancsnoka felmondta az engedelmességet a magyar kormánynak. Ellenük kis magyar erőkkel Damjanich János küzdött, Erdélyben Puchner tábornok és a szászok támogatásával véres jelenetek közt bontakozott ki a román felkelés. Míg az ország déli része és Erdély már-már elveszett, nyugatról 1848. december közepén megindult Windisch-Grätz főserege, észak felől pedig Schlik altábornagy csapatai nyomultak az országba. Schlik volt az egész császári hadsereg egyik legtehetségesebb parancsnoka.

Franz Schlik 1848. december 6-án jött be Duklánál Magyarországra. Kassa elfoglalása után a főváros irányába kellett előretörnie. Hadteste 7134 gyalogosból, 751 lovasból (2 vértes- és 4 könnyűlovas század), valamint 500 főnyi tüzérségből (27 löveggel) állt.[6]

A magyarok Schlik előkészületei láttán már 1848. november végétől próbáltak Kassa körül a támadás megállításához elégséges haderőt összevonni. A Pulszky Sándor ezredes vezette csapatok ereje azonban kevésnek bizonyult. Az 1848. december 11-i ütközet császári sikerrel zárult. A magyar haderő zöme Kassáról Miskolc felé menekült. A lengyel légionisták fedezete alatt ide szállították a tüzérséget és a lőszerkészletet is. A magyar veszteség mintegy 500 ember volt. Schlik december 26-ig Kassán maradt, a környező megyék hódoltatása foglalta le, illetve erősítésekre várt.

Az Országos Honvédelmi Bizottmány azonnal erősítéseket rendelt Miskolcra, s magát a hadügyminisztert, Mészáros Lázár tábornokot bízta meg a haderő vezényletével. Szemere Bertalant, az OHB tagját pedig teljhatalmú országos biztosként Felső-Magyarországra küldte az ellenállás megszervezésével. December végére 10.000 fő fölé emelkedett a magyar sereg létszáma, amelynek háromnegyed része már reguláris katonaság volt, igaz többnyire még puskaport sem szagolt újonc. Mészáros tüzérsége 25 löveggel rendelkezett.

Mészáros bonyolult haditerv alapján koncentrált támadást akart Kassa ellen. A magyar haderő a Szepesség Zemplén és Miskolc irányából nyomult volna Kassa és Eperjes felé. Közben Schlik két dandárjával (kb. 4.000 emberrel) december 26-án megkezdte felvonulását Miskolc ellen. A két sereg december 28-án találkozott Szikszó és Onga között, valahol a mai Turulnál, az országút mellett. Mészáros Lázár erről így ír visszaemlékezéseiben:

„A Szikszó előtti szőlőkkel beültetett magaslatra helyezém a sereget, melyen keresztül vezete az országút, s a mely jobbról még egy beültetett magaslattal, és ez alatt mocsársággal volt körülvéve, mely

akkor annyira be vala fagyva, hogy a lovat is megbírta. Ez az állás szép volt magában csatát elfogadni, – de hátrálás esetében, – ennek vonala csupa rónaságból állván egész Zsolcáig és a Hernádig, – súlyos lehetett volna."[7]

Mészáros tehát csapatait az ongai hegyen állította fel, a mai 3-as út két oldalán. Mészáros a terepet szemlélve írt a halmokról is.

„Ezen a téren két nagy domb volt, a némethoni hun sírokhoz hasonló, melyek az úgynevezett nagy Leopold alatti hazai villongásokban támadtak, midőn a magyar kezek több ezer vasas németet lekoncoltak, akik aztán itt temettettek el."

Az ütközet rövid volt és jobbára csak tüzérségi párbajból állt. A magyar gyalogság a szőlőkben a bal szárnyon volt felállítva, míg a lovasság a jobbszárnyon állt a mai Ongaújfalusi hegyen. A magyar lovasság az ellenség balszárnyon álló lovasai ellen indult, de támadása hamar elakadt. Így ír erről Mészáros:

„Alig haladának néhány lépésre, s egy szerencsétlen ürgolyó szétreppentése a Lehel-huszárokat a jobb szárnyon rendetlenségbe hozá, kik sebesen kezdének hátra szaladni, de nagynehezen mégis megállíttatának."

Ezalatt azonban a gyalogság is megállt. Mire Mészáros odalovagolt, hogy bátorságot öntsön beléjük, a tartalék lovasság hátrébb vonult. *„E mozdulatot igen kedvesen vette a jobb szárny, s utána a közép, úgy hogy az egész sereg – minden parancsolat nélkül – Miskolc felé indult meg, mit feltartóztatni lehetetlen lőn"* – írta emlékirataiban a parancsnok.

A császáriak azonban, miután felfedezték a magyar túlerőt, szintén visszavonultak. Schlik hátrálása során az irtózatos hidegben több száz császári katona szenvedett fagysérülést. Mészáros Onga és Szikszó között elszenvedett veresége ellenére is hamarosan a Kassa elleni újabb támadás mellett döntött. Január 4-én a magyar csapatok már a város alá érkeztek.

Január 3-4-én azonban az Eperjes ellen támadó két magyar hadoszlop vereséget szenvedett, így Kassa alatt Mészárosnak egyedül kellett megvívnia az ütközetet. Az erőviszonyok még így is a magyaroknak kedveztek. 8.200 honvéd, 25 löveg állt 5.000 császári katonával és 24 löveggel szemben. A magyarok azonban a pontos császári ágyútűznek köszönhetően vereséget szenvedtek. A nagyobb vereségtől csak Dessewffy Arisztid higgadt csapatai mentették meg a magyarokat, akik egészen Miskolcig fedezték a többiek visszavonulását. A honvédek vesztesége 210 halott és sebesült, több mint 500 fogoly és 10 ágyú volt. Mészáros

seregének zöme Tokajra húzódott vissza. Január 9-én itt vette át a csapatok vezetését Klapka György, aki a felső-tiszai hadtest parancsnoki kinevezése mellé az ezredesi előléptetését is megkapta.[8] Mészáros Debrecenbe, a kormány székhelyére távozott. Klapka nagy eréllyel látott feladatához, s rövidesen sikerült rendbe szedni csapatait, amit jelentősen megkönnyített, hogy végre sikerült a honvédzászlóaljak legénységét teljes egészében ellátni lőfegyverekkel.

Klapka felismerve, hogy Schlik szándéka valamely tiszai átjáró megszerzése, hogy onnan Debrecen felé törhessen, Szemere tiltakozásának dacára kiürítette Miskolcot és környékét. Csapatait Szerencs-Tokaj térségében vonta össze.

Schlik január 17-én Kassáról Szikszó felé indult, majd valahol Ócsanálos környékén átkelve a Hernádon, Tokaj felé vette útját. Klapka január 22-én Tarcalnál megállította Schlik csapatait. Időközben a császáriak segítséget kaptak Windisch-Grätztől. 5-én Pest felől bevonult Miskolcra a Schulzig altábornagy vezette cs. kir. hadosztály közel 5.000 katonája.

Schlik üldözése azonban Klapka és Dembinszki eltérő hadihelyzetelemzése miatt csak felemás eredményt hozott. A sereg egy része Hidasnémeti irányában Schlik után eredt, míg másik része Gesztely alatt átkelve a Hernádon elérte Ongát, s február első hetében innen vonultak tovább Miskolc, illetve Sajószentpéter felé. Miskolcot így a honvédsereg elfoglalta, ugyanakkor Schlik elmenekült, s kisiklott Klapka és Görgey szorításából. Ongán ekkor a Kazinczy hadosztály haladt keresztül.[9]

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékére felállított emlékmű (Készült 1948-ban.)

(Fotó: Takács L.)

1849 februárjára Miskolc térségében sikerült végrehajtani a honvéd fősereg összpontosítását. A fővezérré kinevezett Dembinszki azonban nem állt feladata magaslatán. Kápolnánál kudarcot vallott. A csata után március 3-ára a honvédsereg fő erői Tiszafürednél a Tisza bal partjára vonultak. Görgey

VII. hadteste a Tisza vonalát követve északkeletnek fordult és március 14-én Rakamaz és Tokaj között átkelve a folyón Miskolcnak tört előre. Gesztelynél egy tutajhídon átkeltek a Hernádon, majd Ongán áthaladva március 16-án elérték Miskolcot. Innen továbbhaladva a jobbszárnyi hadosztály Szikszóra, a középső és balszárnyi hadosztályok Szihalomra és Mezőkövesdre nyomultak.[10]

Az új fővezér, Vetter Antal haditervének értelmében Görgey VII. hadtestének az volt a feladata, hogy támadási szándékot mutatva a lehető legnagyobb cs. kir. erőket kösse le, miközben a Törökszentmiklós környékén összevont I., II. és III. hadtestek döntő csapást mérnek az osztrák főerőkre. A haditerv végrehajtása döcögősen indult, de a tavaszi hadjárat hamarosan fényes sikereket hozott a magyar szabadságharc számára. Az ország jelentős része 1849 nyarára felszabadult az ellenséges csapatok uralma alól, de a kedvező hadihelyzet hamarosan megváltozott az orosz intervenciónak köszönhetően.

A nyár elsöprő erejű orosz és osztrák támadást hozott. Paszkievics orosz tábornagy 200 ezer orosz és Julius von Haynau báró táborszernagy 170 ezer osztrák katonája indult el a magyar szabadság elfojtására, amelyet nem egészen 140 ezer magyar katona próbált megvédeni. A magyar haditerv – miután Komárom térségében hadseregünk nem tudott áttörni az osztrákokon – a déli, Szeged környéki összpontosítás, egyesítve a magyar erők zömét. Külön-külön akartak megütközni az osztrák és az orosz sereggel, hogy a feltétel nélküli megadás helyett méltányos feltételeket csikarjanak ki.

Július 13-án kezdődött el Görgey Artúr utolsó, mesterileg végrehajtott katonai művelete, amely során csapatait a körülményekhez képest rendszeresen ellátva, erkölcsi, fizikai kondíciójukat fenntartva, elvárható sietséggel vezette le Arad térségébe. A levonulás során figyelmet érdemlő katonai ütközetre augusztus 2-án Debrecen mellett került sor, de környékünkön is több összecsapás zajlott, mely fontos epizódjai a Görgey vezette hadműveleteknek.

1849. július közepén a visszavonulás során Görgey Miskolc térségében csatározásokba keveredett az orosz erőkkel. Az oroszok július 20-án harc nélkül elhagyták Miskolcot, amit a honvédség 22-én megszállt.[11] Miskolc elfoglalása az orosz sereget hadműveleti bázisától való elvágással fenyegette, ezért arra kellett számítani, hogy az ellenség minden erejével a magyar sereg Sajó menti állásai ellen fordul.[12] Görgey a Sajó menti állásokban megállította a visszavonulást és arra várt, hogy kiderüljön az orosz fősereg a Poroszló-Tiszafüred vagy a Sajó mentén nyomul előre. Egyik változat sem volt elképzelhetetlen. Július 24-én a magyar sereg Miskolc felől várta

a támadást. Harsány és Görömböly térségében Poeltenberg hadteste össze is csapott az oroszokkal. Görgey csapatait a Sajó bal partjára vonta vissza. Poeltenberg Ernő vezette VII. hadtest folyvást harcolva húzódott Vattán és Görömbölyön keresztül Miskolcra, majd tovább a kassai országúton Felsőzsolcára. A VII. hadtest feladata volt a Sajó vonala Alsózsolcától Ónodig tartó szakaszának védelme. A I. hadtest fele egyesülve a Szikszónál álló fél hadtesttel, Nagysándor József vezetésével Arnóttól fölfelé Sajóvámosig terjedő folyamszakaszt védte. Gróf Leiningen tábornoknak és a III. hadtestnek volt a feladata az Alsózsolca-Arnót vonal, közte Onga megtartása. A polgári menekültek, illetve a hadsereg utánpótlását szállító szekerek a sajószentpéteri táborból Szirmabesenyőn és Arnóton keresztül Ongára vonultak, majd a Hernádon Gesztelynél megépített hídon tovább haladtak Tokaj felé. Július 24-én késő este a főhadiszállást Alsózsolcáról – ahol Görgey levél útján felvette a kapcsolatot az oroszokkal – áthelyezték Ongára. Maga a fővezér is itt töltötte az éjszakát.[13]

Július 25-én a III. és IV. hadtest állásait nagy erővel megtámadták az oroszok. Különösen a tüzérségük okozott sok gondot a magyaroknak. Egy orosz üteg kivált kitüntette magát rendkívüli vakmerőségével, mert Alsózsolcával szemben csaknem a folyó partjáig előrevágtatott és olyan állást foglalt el, melyből a magyar ágyúk tüze ellen födve volt, míg a magyar lövegeket oldalazó tűz alá vehette. Ezen orosz üteget Gózon alezredes tette ártalmatlanná egy vakmerő vállalkozás során.[14]

Mind a két hadtest – a VII. és a III. is – derekasan megtartotta a Sajóvonalat állásaik rendkívüli kiterjedésének dacára. Ennek ellenére a főhadiszállás július 25-én Ongáról Gesztelybe ment. Július 25-én a IV. hadtest balszárnyán is harcok voltak. Itt Putnok felől jött az orosz támadás. Az orosz hadsereg a július 25-ei harcokban halottakban és sebesültekben 9 tisztjét és 26 katonáját, valamint 128 lovát veszítette el. Az ennél feltételezhetően csekélyebb magyar veszteség pontos száma nem ismeretes.[15]

Az orosz támadást vezető Cseodajev július 26-án meg akarta ismételni a sikertelen akciót, de egy rövid támadási kísérlet után a Paszkievicstől érkezett parancs értelmében Miskolcra vonult vissza. Görgey bár megtartotta állásait a Sajó mentén, de 26-án orosz túlerőtől tartva éjszaka a Hernád mögé vonult vissza. A főhadiszállás Szerencsen rendezkedett be. A hadtestek sorrendje a Hernád menti új felállításban is változatlan maradt. Középre jött a III. hadtest Gesztelyre és Kakra támaszkodva, Onga felől várva az orosz támadást, jobbszárnyat Csanálostól Baksáig az I. hadtest, balszárnyat a VII. hadtest védte Hernádnémetitől Körömig.

Az orosz megkerülési kísérlet – hogy a magyarokat a tokaji hátrálási vonalról leszorítsák – Ónod és Köröm között gyenge volt és sikertelen.

A magyar vezérkar ekkor úgy sejtette, hogy az előző napon a Sajónál az orosz főhadsereg zömével álltak szemben, amit jóval alacsonyabb nagyságúra becsültek a valóságosnál. Ebből kifolyólag Görgey úgy határozott, hogy megáll a Hernádnál. Elhatározását az is indokolta, hogy az erőltetett visszavonulással a kimerült sereget pihentetni kellett, illetve Görgey a Máramaros vármegyében veszteglő 7.000 főnyi Kazinczy-hadosztályt meg akarta nyerni a küzdelemnek. Később azzal vádolták a fővezért, hogy az itteni megállással feleslegesen pazarolta az időt és kockáztatta az összpontosítás sikerét. Görgey a Hernádnál való táborozás hadászati okait memoárjában részletesen kifejti, bár elismeri, hogy a megállást megalapozó feltételezései tévesek voltak.[16]

Július 27-én – mialatt Görgey Kossuthhal tárgyal – Miskolc felől ellenséges lovasság nyomult előre Ongán át a III. hadtest állásai ellen.[17] Az előrenyomulás csakhamar egyszerű felderítésnek bizonyult, mert a támadó lovasság – bár a magyar előőrsöket villámgyorsan és vakmerően rohanta meg – ezután minden komoly harc elől határozottan kitért és végül Ongát is kiürítette. Másnap az oroszok nagy erővel ugyancsak Ongán át támadták a III. hadtest gesztelyi állásait. Céljuk a magyar hadállások áttörése és a magyar balszárny bekerítése volt. Gróf Leiningen tábornok olyan erősen védte a maga állásait, hogy az oroszok több órás küzdelem után sebesültjeik hátrahagyása mellett kénytelenek voltak a csatateret kiüríteni és Onga felé visszavonulni.[18]

Az orosz parancsnok Paszkievics szárnysegédje, Leontyin Pavlovics Nyikolaj báró így emlékezett vissza a támadást vezető Grabbe orosz tábornok akciójáról:

„Grabbe tábornok Miskolcon kapta meg a hírt, hogy közeledik Sacken tábornok, ki a következőkben felettese lesz. Ahelyett azonban, hogy bevárta volna Sacken tábornokot, elhatározta, hogy július 28-án erőszakos felderítést végez. E célból két zászlóaljat és egy üteget magával vivék, kiment Zsolcára. Innen nem messze az út Gesztelyig egy mocsaras lapályon átvezető rőzsegáton halad, s közben átszeli a Bársonyos nevű patokot is. Ahogy Grabbe tábornok Onga mellett átkelt a patakon, felállította ütegét és éppen zászlóaljait akarta felfejleszteni, amikor az ellenség olyan erős tüzet zúdított rá, hogy kénytelen volt sürgősen meghátrálni. Ezután Putnok felé vonult vissza."[19]

Az Onga és Gesztely közötti összecsapásokról az orosz Mihail Dormidontovics Lihutyin, a Cseodajev tábornok parancsnoksága alatt álló IV. hadtest törzstisztje is beszámolt.[20] Kemény magyar ellenállásról tudósít minket. Lihutyin szerint Grabbe nem kapta meg azt a parancsot, aminek értelmében az orosz IV. hadtest Ongáról már július 26-án induljon Ónod-

ra, s ezért intézett támadást Onga irányából a magyar honvédség Hernád környéki állásai ellen. Tőle tudjuk azt, hogy a *„IV. hadtest a holtak elhantolására és a sebesülteknek a kötözőhelyekre szállítására néhány osztagot szekerekkel Gesztelyre küldött."*

Paszkievics herceg elégedetlen volt Grabbe működésével. *„Az ellenséges főseregbe nem lehet csak úgy beleütközni, s addig nem lehet megtámadni, míg fel nem derítjük erejét"* – mérgelődött az orosz fővezér.[21] Az elégedetlenséghez az is hozzájárult, hogy Grabbe a fiaskóról csak egy ceruzával, sebtiben firkantott jelentést küldött a fővezérnek, közölve hogy visszavonult Onga és Miskolc közötti állásaiba.

Hasonlóan mérgesen reagált II. Miklós cár is az Onga-Gesztely között lezajlott összecsapásokról érkező hírekre. A cár ekkor Varsóban tartózkodott. A következőket vetette papírra, melyet levélben tovább küldött Paszkievicsnek: *„Innen hiányos jelentések alapján, nem mondhatok ítéletet a történtek felett, de fel nem foghatom, hogy Cseodajev és Grabbe miért nem közösen támadta meg Görgeyt, akinek Sacken a hátába volt; miért hívatott vissza Cseodajev, s Grabbe miért maradt magára a harcban."*[22]

A Görgey emlékmű felavatása
1998. március 15-én
(A képen Madzin Tibor polgármester.)
(Fotó: Kovács Gy.)

A július 27-i és 28-i ütközetek után Görgey felismerte, hogy ezek az összecsapások csupán erőszakos tüntetések voltak az oroszok részéről a megkerülő hadművelet leplezésére. Július 26-án még Miskolcon táborozó orosz sereg zöme 28-án Poroszlónál és Tiszafürednél már átkelt a Ti-

szán, míg a magyarok még mindig a szemből jövő támadást várva a Hernádnál álltak.[23]

A felismerés után a Hernád vonalat át kellett adni. Görgey seregével gróf Leiningen tábornok sikeres védelmi harcai után, melyek biztosították a magyar sereg visszavonulását a Hernádtól Tokajon át a Tisza bal partjára, július 28-án az éj beálltával elindult a Hernád mellől, s július 30-án Nyíregyházára ért. Arad környékére végül időben le tudott jutni, behozva a Hernádnál elvesztegetett időt, de a szabadságharc bukását már nem lehetett elodázni. A temesvári vereség után a magyar haderő augusztus 13-án Világosnál a túlerőben lévő oroszok előtt letette a fegyvert.

Onga lakosai közül – bár többen részt vettek a forradalom és szabadságharc küzdelmeiben – egyedül Darvas Imrét ismerjük név szerint, aki végigharcolta a 1848-49. évi harcokat. Az ongai földbirtokos mint főhadnagy vett részt a küzdelmekben. Ott volt Világosnál is. A szabadságharc leverése után hazatért Ongára és birtokain gazdálkodott.

III. 1. 3. Csokonai és Onga

1801-ben Csokonai Vitéz Mihály többször is Ongára látogatott.[24] Itt lakott sárospataki barátja és iskolatársa, az ongai földbirtokos Puky István. Puky Darvas Annát feleségül véve került a faluba. Birtoka volt Gesztelyben és Igaron is.

Csokonai és Puky barátsága a pataki évek után sem szakadt meg. 1800. december 20-án így írt a költő volt iskolatársához: *„Felétek akartam Derzsről visszajönni; de az elmúlt. Vetted-é az útamba Madarasról Martolcsi uram által hozzád írott levelemet? Mert vártam, a kosarat, kalapot s az utolsót, most vásárkor Szikszóra kiküldhessem... Mikor hazaérkeztem, már akkor elküldötte a tekintetes nagyasszony Ongáról a szőlővesszőket és a mondolafákat. Az előbbek felette fájinok, az utolsóbbak kár, hogy alig haladják meg nagyságokkal a te angyalocskád cserépbéli mályváját. De ne nevess... tetőled pedig kérnék, vagy instálnék – tudod-e mit? amit az ősszel már említettem, t. i. – egynehány berzencei szilva- és ákászfa csemetét, ha a föld fagya engedi, most, ha pedig nem, tehát vásárkor. Alázatosan köszöntöm a tekintetes nagyurat... Csókolom kezeit az én kedves ifjasszonykámnak, tégedet pedig, lelken szerette kedves Barátom uram (humullimus servus!) ölellek. Éljetek kedveseim! s tovább is szeressetek!”*[25]

Az elkövetkező két évben Puky hol nagyapja udvarházában Tiszaigaron, hol Ongán, hol saját gesztelyi házában fogadta költő barátját.[26]

Darvas Anna és fia Puky József síremléke Ongán

(Fotó: Takács L.)

1801. január 13-án Debrecenből Csokonai ismét Ongára ír levelet volt „correpetitortársának": *„...Így hát bizonytalan létemben legjobbnak tartottam, ha Ongára írok, mert ott előbb-utóbb megtalálod írásomat. ...az Abderitákat küld ki Szikszóra. A kosarat is várnám. Élj kedvesed ölében, s a boldogság mosolyogjon reátok."*[27]

Látható, hogy a jó barátokat nem idegenítette el Puky házassága. Csokonai szerette a jólelkű Darvas Annát. A fiatal házasok is kedvelték a fiatal költőt. Nem mulasztották el közölni tartózkodási helyüket Csokonaival: *„Elég az, hogy én már szabad emberré lettem. Míg már a házam elkészül hol itt, hol Ongán töltöm az időt. Innen január 18-án indulok Ongára és ottan mulatok február végéig, így oda postán per Tokaj-Miskolc a legbizonyosabban elvárom leveledet. Sokszor megvidámít bennünket az én kedves feleségem jó szive és nyájas velünk mulatozása. Szivesen köszöntet mostan is Tégedet, hogy minél előbb felszentelhessük Tusculanumunkat a barátságnak. Sokáig élj és szeresd barátodat Pukyt."*[28]

1801. június 26-án így ír Nagy Gábor barátjának a költő: *„Barátom! Engem Puky úr és Darvasné asszonyság elragadván elragadtak Pozsonyba, és onnan felvisznek Ongára: megengedj, hogy véled nem útazhatok, hanem Patakon összehoz a jó Isten..."*[29]

1801 nyarán tehát Csokonai Ongán vendégeskedett barátjánál. Innen utaztak együtt Aggtelekre, Sárospatakra, Tokajra és Regmecre. Az utazás kezdetéről így számolt be anyjának 1801. július 19-én Ongáról keltezett levelében: *„Szerencsésen felérkezvén Ongára Puky István ba-*

rátommal, 5-én Ragályra mentünk, Ragályi Gedeon urat, a Gömör vármegye vicenótáriusát, mint régi jó barátunkat meglátogatni, aki azt a szívességet cselekedte velünk, hogy maga kocsiján és költségén elvitt Aggtelekre, a híres Baradla nevű barlangnak megvizsgálására…"[30]

Egy másik Ongán keletkezett levélben arról ír, hogy Pukynak a háza építése miatt nincs pénze, hogy megvegye tőle a Vályi kötetét, ezért felajánlja Nagy Gábornak, hogy: *„ha magad jobb situatióba vagy, adj érte, amit akarsz: felsegéllesz nyomtattatásomban, melly után most fáradozom."*[31]

Csokonai Ongán – itt tartózkodása alatt – írt verséről így nyilatkozott: *„Ongán szerzett kis versemben vallomása a báró urak családja iránt mély és igaz. – És ha a báró úr művészlelke, keze megalkothatja a főiskola nagy jótevőinek, a két Paloczy-Horváth testvérnek emlékművét, engedjék meg, hogy az én művészetemből is alkothassak emlékszobrokat versben, a haza jótevőiről is, úgy hogy századokra szólóak legyenek. Az én ongai kis versikém nem más mint az írói és művészlelkeknek s a Haza nagy jótevőinek – félistenekként – való minősítése, megbecsülő, egyszerű apotheózisa. Stílszerű, hogy ennek kinyilvánítása itt szülessen meg Ongán, Zsolca szomszédságában."*[32] Az itt írt vers címe: Tisztelő versezet (Báró Vay Miklósnak), melyet 1801. december 10-én szignált a költő.[33]

A két barát levelezése a későbbiekben is folytatódott. Puky a születendő gyermekéről, a felépült gesztelyi Tusculanumáról tudósította Csokonait, míg a költő debreceni életéről ír a levelekben. Személyes találkozójukra a későbbiekben Gesztelyben került sor.

A barátságuk emlékéről szól Csokonai A békekötésre című verse. Ebből idézek:

„…ó, dicső két név: Szeretet! Barátság!
Ó, becses két név: Puky, hív barátom!
És te, óhajtott Lili, életemnek
Édes aránya!

Négy betűből áll neve mindenkinek,
Akiket szívből szeretek: te gyermek,
Hozz elő négy-négy poharat! Ma inni
Kell ezekért is…"[34]

Csokonai halála után Puky István a nála lévő kéziratok ügyében azonnal felvette a kapcsolatot Kazinczy Ferenccel. Sürgette egy Csokonai-

életrajz valamint egy Csokonai-kiadás megjelentetését, illetve „emlékeztető követ" kívánt faragtatni barátja sírjára.

1805. március 23-án Kazinczyhoz írt levelében így emlékezett vissza a fiatalon elhunyt költőre: *„Az igaz barátság túlhat a halálon is. Kiket ez a kötél kötött Csokonaihoz, amellyel mi egymás iránt voltunk, az élettel fogy el emlékezete. Kedves lesz az Ő élete mindazok előtt is, akik munkáiért becsülték. Mert az idő kitördeli az irigység fogait."*[35]

III. 1. Jegyzetek

1. Köpeczi - R.Várkonyi, 1976. 250-54. o.
2. II. Rákóczi Ferenc emlékiratai, 1978. 417. o.
3. Kuruc vitézek folyamodványa 1703-10., 1955. 355. o.
4. U. o. 173. o.
   Feketeváros Sopron vármegyében, a Fertő-tó partján, Rusztól északra van. Az ütközet 1704. március 21-én volt. Károlyi Sándor, a hadak generálisa így írt erről: *„20-a Martii indultam a lovas haddal Bécs alá portyára, hogy megértvén azt az ellenség, forduljon utánam, Kismartonban hagyván Lóczi András, Benkő Ferencz kapitányok hajdúit, kik circiter 1200-an lehettek, és két sereg lovast portázni melléjek constituáltam oly orderrel, hogy valamiként az ellenségnek reájok való indulását megértik, azonnal jöjjenek ki és az erdőben salválják magokat; kinek oka az pornak és élésnek nem létele volt... Bécs Alól... egész éjtszaka masérozván, Magyarországra nagypénteken szerencsésen bejutottunk, s ugyan nagypénteken Nesiderben érkezvén, beszállottunk. Alig ért egy órát, Kismar-tonban hagyott lovas seregeim az ellenség előtt szaladva érkeznek, s kik jelentik miképen Hajszter Feketevárosnál utolérvén Kismartonból kijött hadakat, széjelverte s őket egész a szőlőkig hajtotta."* (Önéletírása, I. 89-90. I.)
5. U. o. 174. o.
6. Az 1848-49. évi forr. és szabadságharc története, 1996. 223. o.
7. Mészáros Lázár, 1867. I. kötet. 342. o.
8. Klapka, 1986. 82-83. o.
9. Az 1848-49 i. m. 264. o.
10. Görgey, 1988. I. kötet. 436. o.
11. Pusztaszeri, 1984. 687. o.
12. Pusztaszeri i. m. 587-92. o. illetve Görgey i. m. 309. o.

13. Görgey i. m. 310. o.
14. U. o. 309. o.
15. Breit, II. kötet 219-221. o.
16. Görgey i. m. 314-15. o.
17. U. o. 325. o.
18. Sajnos az ütközetben leginkább érdekelt és részt vevő Leiningen-Westerburg Károly naplójában ez időtájt csak rövid bejegyzéseket találunk, így érdemben nem tudunk meg tőle többet az Onga-Gesztely között lezajló összecsapásokról. (Aradi Vértanúk naplói Kriterion K. K. Bukarest 1991. 181. o. Válogatta: Katona Tamás)
19. A mo-i hadjárat 1849., 1988. 306. o.
20. U. o. 764-770. o.
21. U. o. 123. o.
22. Scserbatov, 1984. 306. o.
23. Görgey i. m. 326-27. o.
24. Erős, 1985. 104. o.
25. Csokonai Vitéz Mihály munkái, 1987. Nagy Klasszikusok 2. 418-419. o.
26. Porkoláb, 1997. 63-64. o.
27. Csokonai i. m. 420. o.
28. Csokonai Vitéz Mihály emlékére 1773-1973, 1974. 8. o.
    Benne: Nagy Sándor: Csokonai diákéve Sárospatakon és találkozása Ongán barátjával, Puky Istvánnal.
29. Csokonai munkái i. m. 428. o.
30. U. o. 362-64. o.
31. U. o. 431. Csokonai levele Nagy Gábornak Ongáról 1801. júl. 19-én
32. Csokonai emlékére i. m. 8-9. o.
33. Csokonai munkái i. m. I. kötet 570-71. o.
34. U. o. 362.-64. o.
    Csokonai emlékére i. m. 10. o. Pukyról ír Kazinczy is. (Kazinczy Ferenc: Az én életem. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1987. 202. és 351. o.)

III. 2. Gazdaság és a társadalom a XVIII-XIX. században

III. 2. 1. Benépesülés; közigazgatás

Az e században megjelent, Abaúj vármegye történetét feldolgozó munkák – Csíkvári, Korponay, Molnár – szerint a török uralom alatt a falu elnéptelenedett. 1720-ban curiális községként említik. Ekkor három nemes lakta, de jobbágyrészeiben teljesen lakatlan volt.[1] Ezt a véleményüket az 1720-as országos összeírás adata alapján állították fel.[2] Elpusztult falunak tartotta Ongát Pesty Frigyes is a múlt század közepén, mely szerinte már 1660-ban puszta volt, s csak a XVIII. század közepén népesült be újra a Darvas család jóvoltából.[3] A korábbi munkák is a XVIII. század közepét, az 1750-es éveket tekintik fordulópontnak Onga történetében, amikor is Darvas József és Fáy András újra betelepíti a falut.

Mi az, ami ellene szól a település elnéptelenedésének? Először is – mint láttuk – a Szepessy vagyon elkobzásával kapcsolatos iratok az 1670-es évekig bizonyították, hogy szó sincs pusztává lett faluról. Másrészt ugyanezen Szepessy Pál 1711-ben részletesen végrendelkezett itteni birtokáról, ami szintén ellene szól az elnéptelenedésnek.[4] (Erről később lesz szó.) 1743-tól rendelkezésünkre állnak az egyházi anyakönyvek, amelyek szerint Onga már korábban is élő, benépesült falu volt. Ismerjük a lelkész és az iskolamester fizetését is, amit az anyakönyv második és harmadik oldalára jegyeztek le 1743-ban.[5] Ezen forrás itt élő pápista, református és lutheránus atyafiakról, szántóvető-, gyalog- és szolgaemberekről és orosz (!) szántóvetőkről ír a fizetési lajstromban.

Ezek az adatok is elegendőek ahhoz, hogy bizonyítsunk egy-két dolgot. Először is a Darvas család érdeme nem a falu újonnan való benépesítése – hisz a falu a XVIII. sz. közepén egyáltalán nem volt néptelen – hanem, hogy új betelepülőket hoztak a faluba, növelve ezzel a munkáskezek, a lakosok számát. Az sem igaz – miként a községben a mai napig tartják –, hogy a XVIII. században csak reformátusok éltek volna Ongán. (Ennek későbbi adatok is ellentmondanak.) Harmadrészt, ha a török uralmat meg is szenvedte a község, a visszafoglaló háborúig biztosan nem vált lakatlanná. Természetesen elképzelhető, hogy az 1683 utáni háborús időszakban, illetve a Rákóczi-szabadságharc idején átmenetileg elnéptelenedett a település, s 1720-ra tényleg csak három nemes lakta volna, mint curiális falut. (A curiális falu lakói nem álltak földesúri hata-

lom alatt. A közigazgatást, az elsőfokú ítélkezést a nemes lakosok választott testülete végezte. Fellebbviteli bíróságuk a vármegyei törvényszék volt. A curiális falvakban nem csak nemesek élhettek, hanem nemesi jogállású vagy nemesi telekre telepített jobbágyok is.) Ez ellen két érv szól. Az első szerint ismerünk – mint korábban láttuk – Rákóczi seregében szolgáló ongai katonát, sőt maga a fejedelem is megszállt itt 1706-ban és írt Ongáról, de arról nem, hogy puszta lett volna. Másrészt az 1715. illetve az 1720. évi országos összeírások – amelyek az elnéptelenedést sugallták a vármegyei monográfiát íróknak – az adózók számbavételét célozták meg. Ezért nagy volt vele szemben az ellenállás, sok volt az elferdített, eltitkolt adat. Dávid Zoltán szerint az összeírások során az ország össznépességének 2/3-a kívül rekedt az összeírtak körén. Ez erősen kétségessé teszi az 1720-as Ongára vonatkozó információ hitelességét is.[6] (Hadd jegyezzem meg, hogy ha Onga curiális község volt, akkor mentes volt az adófizetés alól – még a nem nemesek is – és az 1715. és 1720. évi országos összeírás hatálya nem terjedt ki rá.)

Úgy vélem tehát, hogy a falu a XVIII. század első felében egyáltalán nem volt elnéptelenedve. Élő, eleven település volt, társadalmi helyzetét tekintve különböző lakossággal, bár az itt lakók pontos jogállásáról, kötelezettségéről nincs tudomásunk. Azt azonban tényként kell elfogadnunk, hogy az 1750-es évek elején új betelepülők érkeztek a faluba a Darvas család jóvoltából. Jórészt református magyarok – főként Nógrádból –, de Pesty említ tótokat is. Mindenesetre évtizedekkel később már Vályi, Nagy Lajos, Lipszky és más források is mint színtiszta magyar településről írtak Ongáról. Vályi a falu jó szántóföldjeit, termékeny határát hangsúlyozta, bár a gyakori vízáradások okozta károkat ő is megemlítette.[7]

A falu korszakunkban Abaúj vármegye szikszói járásának volt a települése. 1828-tól Borsod megyéhez tartozott, de az átcsatolás törvényesen nem volt becikkelyezve, a végleges rendezésre 1854-ben került sor. (Aszalóval, mely Abaúj vármegyében volt, de Borsodhoz tartozott, cserélte ki a két megye.)[8] 1860-tól már ismét törvényesen is Abaúj, majd 1881-től az egyesített Abaúj-Torna vármegye része.[9]

Az ongai református egyház ideiglenesen szintén elkerült az Abaúji egyházmegyétől. Ez ellen a helyi gyülekezet 1861. április 10-én levélben erőteljesen tiltakozott. Az irat felforgató rendelkezésnek nevezte az elcsatolást: *„erőszak vaskarjával kiszakíttatott, pedig az Abaújban született, kifejlett, s megerősödött."*[10]

A falu lakói a XVIII–XIX. században szegényes körülmények között élték mindennapi életüket. A századfordulón a sókereskedelemben való részvételük biztosította megélhetésüket. Az 1840-es évektől egyre in-

kább a mezőgazdasági termelés vált meghatározóvá. A kapitalizmus kibontakozó szakaszában vált a korábban jelentéktelen település Abaúj egyik legdinamikusabban fejlődő és egyre fontosabb falujává.

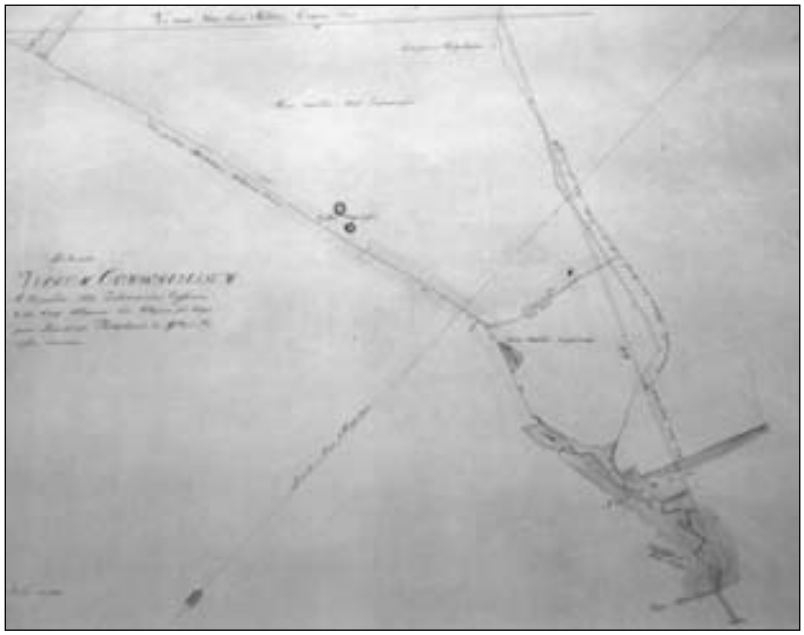

Onga térképe a XVIII. sz. végén

(Fotó: Kovács Zs., B.-A.-Z. MLt. T. 125/3.)

III. 2. 2. A faluközösség

A jobbágy látóköre nemigen terjedt túl a faluja határán. A falusi embereknek sem országos jogaik nem voltak, sem a megyei politikába nem kapcsolódhattak be. A paraszt belekényszerült az elzárkózó, befelé forduló életformába. A jobbágy otthoni élete közösségben és szigorú közösségi normáknak alávetetten zajlott. A mezőgazdasági munka évszakhoz igazodó ritmusa szerint össze kellett hangolni a gazdálkodás teendőit, és ez a közösség dolga volt. Fontos szerepet játszott a közösség a termelésen kívül is, így például a falusi élet megszervezésében.

A helyi önkormányzat vezető testülete az esztendőnként legalább egyszer, de sok helyen sűrűbben összehívott falugyűlés volt. Ezen a közösség minden egyes tagja köteles volt megjelenni, s ott az ünnepélyes alkalomhoz méltó magatartást tanúsítani. A faluközösség tagjai szabadon választották – bár a falu ezen választási jogát a XVIII. században igyekez-

tek megszorítani – a közösség vezetőit: a helység bíráját, esetleg kisbíróját és a változó számú esküdtet. A falu vezetői közé tartozott a hosszabb időre alkalmazott jegyző is. A bírák, esküdtek hivatali ideje általában egy évre szólt. A legfontosabb, falut érintő döntéseket a falugyűlésen hozták meg, amihez azon nemeseknek is alkalmazkodnia kellett, akik a falu határában földdel rendelkeztek. A falugyűlések között a feladatokat a választott tisztviselők végezték el, mindenekelőtt a bíró. Ő képviselte a községet kifelé és szervezte meg a falu belső életét.

Altemburger-Réső féle pecsétgyűjtemény
Onga pecsétnyomója 1840-ből

(MOL. V. 5. 24-es doboz)

A bíró fizetése vajmi kevés volt. Javadalmazása annyiból állt, hogy a reá eső adó és egyéb terheket a község viselte. Az állam, a megye, az egyház és a földesúr nem az egyes parasztnak nyújtotta be követelését, hanem a bírónak. Az egyes személyektől az adók ráeső részét ő szedte be, vagy az ő segítségével hajtották be. A bíró dolga volt a katonaság beszállásolásával kapcsolatban felmerült kellemetlen teendők intézése, a porció és a forspont előteremtése. Ő adott előfogatot az utalvánnyal jelentkező utazóknak. Hatásköre kiterjedt hagyatéki, osztozkodási, ingatlanátruházási, egyéb adásvételi, zálogba vevési, adóssági ügyekre is. A falu egyes tagjai között támadt ellentétekben ő tett igazságot. Ő viselt gondot a község jövedelemforrásaira, őrizte a falu pecsétjét. Törődnie kellett az árvákkal, özvegyekkel, az elemi csapást szenvedettekkel. Keserves kötelessége volt a katonaállítás. Az ő dolga volt az utak, töltések, gátak felügyelete, a megye által elrendelt közmunka teljesítése is. Egyszóval a falu minden apró-cseprő gondja a nyakába szakadt a megválasztását követő egy évig. Általában figyeltek arra, hogy minden család kivegye a részét a bíró állításban.

Más településekhez hasonlóan a lakosok itt sem szívesen vállalták el a bírói tisztséget. Szerény könnyítése ellenére a bíró valószínűleg ráfizetett a „hivatalra". Ezzel az egész falu tisztában volt. Nagy közbecsület

övezte, de ez nem feledtette el azt a tényt, hogy a megválasztott személy kellemetlen kötelességnek tartotta a bírói hivatalt.

Onga ismert bírái[11]

1772: Molnár Mihály
1775: Fónagy András
1776: Molnár János
1778: Kis János
1779: Nagy Gergely
1781: Fekete István
1787: Becse György
1789: Fészki József
1799: Kis János
1802: Fekete István
1813: Détse György
1843: Üszög József
1844: Mészáros István
1845: Czeglédi József
1846: Váradi János
1848: Udvari János
1875: Sütő Károly

Sajnos a források nem tudósítanak minket a falu és bírái sajátos ongai működéséről. (A református egyház közössége erőteljesen beleszólt az itt lakók életébe, amiről a Református egyház történetéből c. fejezetnél lesz szó.) 1803-ból ismerünk olyan esetet, amikor közösen lépett fel a község lakossága és bírája. Történt ugyanis, hogy az ongaiak marhái a felsőzsolcai Dőry Bálint boglyájában és rétjében kárt tettek, amiért is a zsolcai bíró és hites társai panaszt tettek a vármegye főbírájánál. A földesurak kárát összesen 54 rénes forintra és 21 krajcárra becsülték, s követelték az ongai bírótól, hogy ezen összeget a falu megtérítse.

Az ongaiak válaszleveléből több dolog is kiderült. Először is mivel az ongai határ szűk, kénytelenek voltak Décsi Antaltól rétjét, illetve a Kemejt a kamarától őszi legelőnek 60 kaszásért árendába venni. Ezen két árendált rét között volt Dőry Bálint majorsági rétje, melyen az ongaiak kénytelenek voltak állataikkal átmenni. Igaz, hogy Dőry szénája a réteken volt, de azt a szél, a felső – és alsózsolcai marhák ugyanúgy széthordták mint az itteniek állatai. Másrészt nem fogadták el, hogy a felsőzsolcaiak becsülték meg a kárt, amit természetesen – az ő véleményük sze-

rint – felülértékeltek. A késői kaszálás miatt a fű egyébként is vén volt – vélte a falu bírája.

A vita egyre jobban elmérgesedett, mivel a felsőzsolcai bíró egy ongai jobbágy két lovát ott fogta. Végül a szolgabíró személyesen ment el a két érdekelt bíróhoz, s rendezte el az ügyet. Mindkét falu 30-30 rénes forintot fizetett Dőry Bálintnak – elismerve, hogy a szénát mindkét település marhái, lovai pusztították –, mire az a lefoglalt lovakat visszaadta 1804-ben. A panasz így – a bírák hathatós közreműködésének is köszönhetően – elenyészett.[12]

A falu lakóinak életéből még két esetet szeretnék kiemelni, melyek a bírák működését is érintik. Az 1770-80-as években nemes Daróczy István viselkedése borzolta a lakosok lelki nyugalmát.[13] Előbb a szolgabírónál panaszkodtak rá, de ennek nem lett foganatja, lévén Daróczy nemes ember volt. A falu ezután a vármegyei vicispánhoz fordult és egy szívhez szóló levélben kérték, hogy járjon el ügyükben. Egész sorokon keresztül igazi metaforákat olvashatunk. Daróczy István tetteit az ép testen lévő fekélyhez, sebhez hasonlítják. A betűformálás, a kiegyensúlyozott, szép írásvezetés alapján úgy tűnik hogy a levél írója tanult ember volt. Az elmondottakat a következő sorok is bizonyítják:

„Valamely testen támadó sebet, mely vagy az sebnek gondatlansága, vagy az gyógyítónak gyengesége s vigyázatlansága miatt, az több test részeit fájdalmakkal gyötrő, vagy megemésztő rontá, vagy fekéllyé változik, az sebes maga észrevevése után, jó és hatalmas doktor ahhoz kénytelenültetik folyamodni, kik is, hogy nagyobb erőt ne végezzen, vagy erős kezekkel gyógyítják, vagy az több tagoktól elszakadván haszontalanná teszik…"

A levél elérte célját, mert az alispán vizsgálatot rendelt el, és a község több lakóját tanúként kihallgatták. A vallomásokból kiderült, hogy nemes Daróczy István korábban Miskolcon lakott – bár családi nevével a középkortól találkozunk Ongán –, majd az 1770-es évek közepén a faluba költözött, ahol aztán keresztényeket megbotránkoztató életet élt. Gyakran lerészegedett, folyamatosan káromkodott, szidta a község elöljáróit, a papot, méltatlan viselkedésével megbotránkozást keltett a falu lakói között.

Kiderült, hogy már Miskolcon is gyakran káromkodott, atyja halála után pedig különösen jellemző lett rá ez a szokás. Gyakori szava járása volt a *„Kutya ménkő teremtette, kutya disznó teremtette, kutya lánggal teremtette"*. Ennél durvább kifakadások is jellemzőek voltak rá, így például: *„b…om a papodnak a lelkét, aki keresztelt"*. Nem volt egy barátságos ember. Bárkivel összeveszett, ha kellett *„minden emberen ke-*

resztül gázolt". Saját családjával is úgy beszélt, mint a kutyákkal. Testvérének menyét és annak leányát karácsonykor lekurvázta. Méltatlanul viselkedett a lakodalmakban. Fóris Mátyás leányának esküvőjén a tanítóba kötött bele és szidalmazta. Máskor – Pörgei János lakodalmán – viselkedésével az egész esküvő hangulatát elrontotta, mire Pörgei János megátkozta azt kívánta neki, hogy nyelvét bárcsak kihúznák és akasztófára szegeznék. Máskor az ocsmány káromkodásával egész ünnepségeket vert szét. Ha kocsmába ment – és ez sűrűn előfordult –, gyakran elfelejtett fizetni. A Fazekas nevű zsidó kocsmáros nem tudta tőle az adósságát behajtani, miként a keresztény kocsmáros, Fekete András sem.

1786-ban nagy volt a szárazság, s a falunak nem volt tartalék élelme. Féltek, hogy gondatlanság által okozott tűz a földeken lévő termést is megsemmisíti, ezért a bírák olyan határozatot hoztak, hogy az utcán, illetve a szabadban nem lehet dohányozni, nehogy véletlenül valaki tüzet okozzon. Daróczy István ennek ellenére az utcán pipázott, mire a bíró felszólította, hogy hagyja abba. A nemes úr erre úgy válaszolt, hogy *„neki ebadta paraszt bíró nem parancsol"*. A bíró erre azt mondta, hogy *„kiüti a pipát a szájából"*, ha nem fejezi be a dohányzást. Daróczy reagálása erre: *„b...om paraszt bírája nekem nem parancsolsz!"*.

Máskor a bíró és a prédikátor rétjét kaszálni és a szénát gyűjteni hajtotta volna a bíró Daróczyt is, ő azonban erre nem volt hajlandó. Szidta a bírót és a prédikátort ilyen formában: *„B...om teremtette parasztbírája, hogy még ő engemet hajt kaszálni és gyűjteni, b..om az papját is, én nekik soha nem megyek."*

A részletes tanúvallomások elénk tárták Daróczy István jellemét. Nem véletlenül szeretett volna megszabadulni tőle a falu. Esete más szempontból is érdekes. Többek között láthattuk az úr és paraszt közti különbség gyakorlati megnyilvánulását, hogy adott esetben a nemes ember mennyire nem akarta elfogadni a község által választott bíró szavának érvényességét. Kiderült, hogy a bíró rétjét is a lakosok művelték meg, tehát nemcsak a lelkész és a tanító földjét, rétjét. Sőt! Ezekbe a munkálatokba az itt élő nemeseket is bevonták, bár Daróczy Istvánnal nem volt sok sikerük. 1786-ban – a származása miatt – az utcai dohányzás megtiltása ad érdekes adalékot Onga történetéhez. (A Daróczy-affér az igen gyakori kisnemesek és a hatóságok, közösségek ütközésére példa.)

A sors különös fintora, hogy ez a Daróczy István – nem lévén gyermeke – 1808-ban halála után egy 3 vékás szántóföldet hagyott a református egyházra.[14] Sokáig ez volt az egyetlen szántóföldje az egyháznak. E „nemes" lélek nevét a helynévanyag is megőrizte, hisz a Daróczy-domb máig ismeretes a község lakói közt.

Birmitz József zsidó kocsmáros volt. Háza és kocsmája a mai Helylemtanyánál állt. Szomszédja volt a molnár, Mihály Jakab.[15] A molnár háza 1787. december 3-án gondatlanságból leégett, és a tűz átterjedt a kocsmáros házára is. Az esetből per lett.

A vizsgálat megállapította, hogy a nevezett napon a gazda szolgája, Varga Mihály kukoricát morzsolt a házban. Mihály Jakab a kemence mellett feküdt és beszélgetett a szolgájával. A gazda azonban elaludt. Ott volt a gazda Jancsi nevű fia is, aki gyertyával bement a kamrába. A fiú az ott tárolt kender közé tette le a gyertyát, majd kijött egy kosár morzsolandó kukoricával, de a gyertyát ott felejtette. Mikorra a fellobbanó tüzet észrevették, már nem tudták megfékezni és mind a gazda, mind a szomszéd kocsmáros háza leégett.

A tanúk szerint a Jancsi gyerek 13-14 esztendős, s bár nem volt bolond, de igen együgyű, bamba legényke volt. A tűz egyértelműen az ő hibájából keletkezett. A tanúk a leégett zsidó javakról érdemlegesen nem nyilatkoztak. Mind a hárman – Varga Mihály szolga, a molnárlegény és Fónagy Mihály – csak annyit mondtak, hogy a ház melletti széna, ami a zsidóé volt, megért vagy 40 forintot.

Ismerjük a kocsmáros levelét is, amit a vármegyének írt, s amiben elpanaszolja az esetet. Az ügy kivizsgálását az ongai bírák végezték el, Fészki József ongai főbíró, Tóth Ferenc, Décsei János és Kis Mihály törvénybírák. Hogy megkapta-e a jogorvoslatot Birmitz József zsidó kocsmáros, azt sajnos nem tudjuk.

III. 2. 3. A népességszám alakulása

A lakosság számára vonatkozó első hiteles adat II. József 1787-es népszámlálásához kapcsolódik. E szerint Ongán 117 házban 693 lakos élt.[16] Ezután sokáig nem volt országos népszámlálás, így csak különböző összeírásokból következtethetünk az itt élők számára. A század elején többször írták össze a protestáns lakosságot. (Protestánsok alatt a református és evangélikus vallásúak összességét értjük.) Onga ekkor jórészt protestáns falunak számított, így ezek az összeírások valamelyest támpontot adnak nekünk a népességszám vizsgálatához. 1799-ben 541 protestáns élt a faluban.[17] 1804-ben 522, 1808-ban 542, 1818-ban 549 fővel találkozunk.[18]

1828-ban 557 római katolikus és református élt itt.[19] Csíkvári 1833-ra ugyanennyi főt említ meg könyvében.[20] Fényes Elek 1844-ben 625 főre teszi a falu lakóinak a számát.[21] 1847-ben 637 fővel találkozunk, közülük 315 a férfi és 322 a nő.[22]

1850-ben 856-an, 1857-ben 525-en éltek Ongán.[23] Ezeknek az adatoknak a megbízhatósága azonban erősen kérdéses. Három év alatt bekövetkezett nagy népesség növekedésről – 219 fő –, majd hét év múlva nagy visszaesésről tudósítanak minket. Ilyen magas természetes szaporodás – évente 73 fő –, majd lakosság csökkenés ekkora népességnél lehetetlen. A hitelesnek elfogadott 1861. évi lakosságszám 1054 fő. Ebben az évben a református pap írta össze – vallási különbség nélkül – a falu lakóit, és az összeírás eredményét a református egyház rögzítette.[24] Az 1861. évi összeírás hitelességét a század második felében újra lebonyolításra kerülő országos népszámlálások adatai is bizonyítják. Ha ezekhez viszonyítjuk az 1857-es év adatát, akkor is azt látjuk, hogy nem tűnik megbízhatónak:

1870: 1.086 fő
1880: 1.048 fő
1890: 1.162 fő
1900: 1.522 fő
1910: 1.800 fő

Ismerjük még az 1873-as év lakosság számát is. Ebben az évben 1.068-an éltek a faluban.[25]

Korszakunkban Onga népessége diagramon ábrázolva következőképpen néz ki:

Onga lakosságszáma 1787-1910

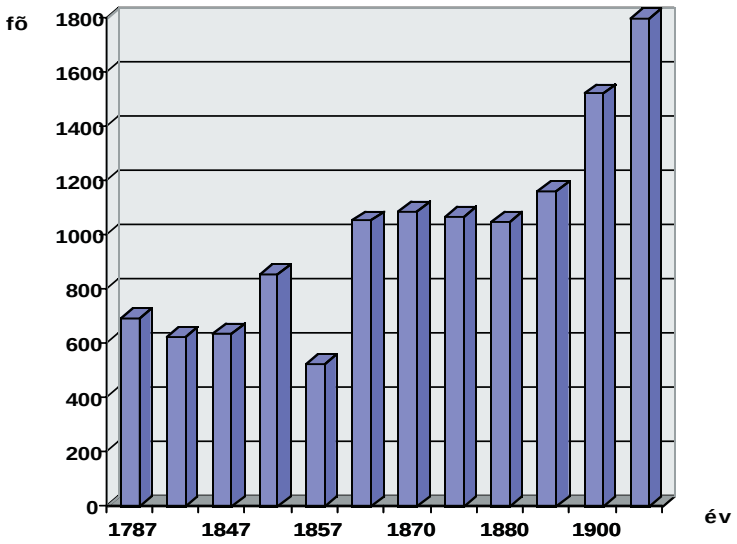

(1857. év adatának hitelessége bizonytalan)

Az ábrából jól látható, hogy a század első felében a lakosság száma nagyjából állandó. Nincs növekedés. Nagyobb visszaesés az 1831-es kolerajárvány pusztításához kötődik – bár ez az ábrából nem derül ki –, amikor is Onga lakosságának 7-8 százaléka halálozott el a betegség következtében. Ez jelentős törést okozhatott. Bizonyítja ezt, hogy a lakosok száma csak 1847 után haladja meg az 1787. évi népességszámot. A század második felében aztán bekövetkezett a lélekszám folyamatos emelkedése. Először az 1850-es majd az 1890-es években történik nagyarányú növekedés. Az 1850-es években mivel nem tudunk arról, hogy közigazgatásilag bármilyen települést, vagy újabb tanyákat csatoltak volna Ongához, valószínűnek tűnik egy nagyobb arányú betelepülés, vagy betelepítés a faluba. Más magyarázatot nem látok ilyen arányú lakosság növekedésre. (Természetesen lehet, hogy mind Fényes 1844. évi, mind az 1847. évi megyei összeírás adatai tévesek, pontosabban hiányosak. Lehetséges, hogy az egész falu lakosságára vonatkozó adatok csak a protestáns népességet ölelték fel. Ennek ellentmond, hogy Fényes Elek vallási hovatartozás alapján adja meg Onga 1844. évi népességszámát.) Sajnos azonban ez csak feltételezés bizonyítani nem tudjuk.

1861-től már megbízhatóbbak az ismereteink. Az 1870 és 80 közötti évek alacsonyabb lélekszámának magyarázata valószínűleg az 1873-as kolera pusztításában keresendő.

A demográfiai robbanás Ongán az 1890-es években következett be. Ez jellemző – más településekhez hasonlóan – a polgárosodás, iparosodás kezdeti szakasza előtt álló társadalmakra. Megszűntek a nagy járványok, jobb lett a közegészségügy helyzete, javultak az életkörülmények. Egyre fontosabbá válik a település földrajzi elhelyezkedése. Miskolc közelsége, a jó piaci értékesítési lehetőségek felértékelték a falut a betelepülők és az itt lakók szemében. 1860-ban – Ongán keresztül – megépült a Hernád – völgyében a Miskolcot és Kassát –, e két fontos gazdasági centrumot – összekötő vasúti pálya.[26] A század második felében megtörténik a Bársonyos-patak szabályozása, ami szintén hozzájárul a jobb és nyugodtabb életfeltételekhez. Tudjuk, hogy Miskolc is ebben az időszakban indul el az ipari fejlődés útján, és ez hatott Onga fejlődésére is. (Miskolc környékén a népesség tényleges szaporodása 50 % fölött volt 1890 és 1910 között.[27]) A népességszám XIX. századi gyors növekedése mögött a folyamatos bevándorlás is áll. Ezt a vallási arányok megváltozása is alátámasztja.

Ha megvizsgáljuk a Tiszán inneni Evangélikus és Református Egyházkerület névkönyveinek születési és halálozási adatait, szintén kapunk valamiféle magyarázatot a lakosság számának gyors növekedésére. Ezek az

adatok csak a protestánsokra vonatkoznak, de az általános tendenciát ezek is jól mutatják.[28]

Az Ongán élő protestánsok demográfiai adatai 1879-1900 között

Év	Protestánsok száma	Született		Meghalt		Házasodott	
		Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
1879	734	19	19	10	13	4	3
1880	730	15	21	12	4	5	1
1881	625	10	12	14	14	5	1
1882	636	13	18	11	10	3	1
1883	649	19	15	21	14	13	4
1884	659	19	20	18	11	3	3
1885	654	20	21	16	9	2	-
1886	664	15	13	16	9	8	1
1887	660	20	12	14	13	6	1
1888	662	17	21	7	9	7	3
1890	667	9	12	9	11	5	2
1895	754	13	11	13	7	6	-
1897	629	9	18	14	14	5	1
1898	754	18	11	8	10	5	5
1899	768	12	13	9	10	9	1
1900	765	17	10	9	16	6	2

Tizenhat év adatait ismerjük 1879 és 1900 között. Ebben az időszakban összesen 492-en születtek, míg 375-en haltak meg. Csak három évet találunk, ahol a halálozások száma nagyobb a születések számánál. (1881-ben 6, 1883-ban 1, illetve 1897-ben 1 fővel.) Évenként átlag 31 protestáns gyermek született míg 23,4 fő halálozott el. Más vallásúak adatait egyenlőre nem ismerem, de az arány náluk is hasonló lehetett. A vallási arányokat figyelembe véve a század végén körülbelül 60 gyerek születhetett évente, míg 45 körül lehetett az elhunytak száma.

1850-1900 között a népesség évente 13,32 fővel gyarapodott. Ez a növekedési ütem egész Abaújban a legmagasabbak közé tartozott. Az évi 1,55 %-os növekedés közel kétszer magasabb a 0,8 %-os országos átlagnál.[29]

A névkönyvek alapján elkészíthetjük a protestáns lakosság 1879-1900 közötti természetes szaporodását ábrázoló grafikont. Messzemenő következtetést azonban – mivel kevés évre rendelkezünk adatokkal – nem vonhatunk le. Mindenesetre az ábrából kitűnik, hogy Onga a század végén „élő" község volt, és a népesség növekedést ez is magyarázza.

Születések, halálozások száma és természetes szaporodás az ongai protestánsoknál 1879-1900 között

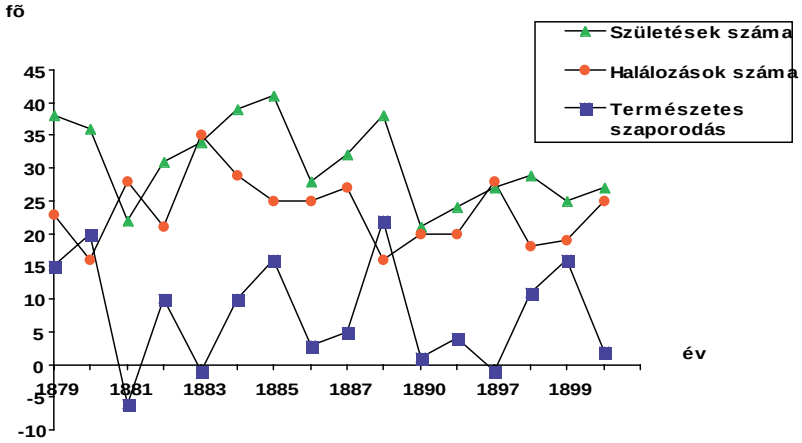

Az 1799-es protestáns összeírás a lakosok életkorára is kiterjedt. Ez lehetővé teszi, hogy Onga lakosságának ekkor 80 %-át kitevő protestánsok korfáját megrajzoljuk.

1799-ben az Ongán élő protestáns lakosság korfája
(541 fő)

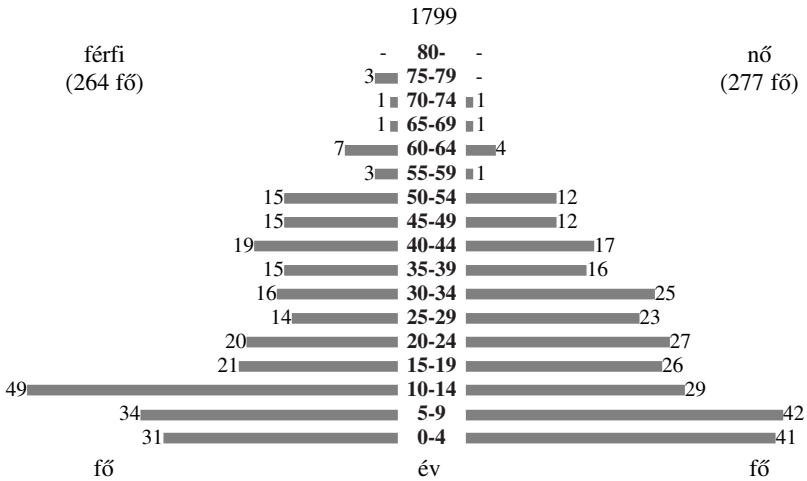

A korfáról első pillanatra látható, hogy a társadalom nem elöregedett, a népesség korösszetétele fiatalosnak mondható. A fiúk és lányok születési száma közötti ingadozás érdekes, de nem megmagyarázható. A munkabíró korú (15-59 éves) lakosság a népesség 54,9 %-át, az öregek 3,3 %-át, míg a gyerekek 41,8 %-át tették ki. Az idősek tehát nem jelentettek „nagy terhet" a családoknak. Sok gyerekről kellett azonban gondoskodni a falu lakóinak. A fiatalok, gyerekek túlsúlya minden iparosodás előtti (hagyományos) társadalomra jellemző. A gyermekhalandóság miatt keskenyedik el a fa felfelé. Viszonylag magas születési számot mutat a korfa, amit a korai házasodási szokás is magyaráz. Látszik, hogy 1785 és 90 között megugrott a születések száma. Másfélszer több gyerek született ebben az időszakban, mint a megelőző öt évben. 1790 után azonban ha nem is számottevően, de csökkent a születések száma. Ha hozzá számítjuk, hogy a korszakunkban a 0-1 éves gyerekek kb. 30 százaléka nem érte meg az 1 éves kort, akkor még inkább igaz az előbbi állítás, hisz a 0-4 éves gyerekek száma valószínűleg tovább csökkent.

A szabálytalan piramis alak azt mutatja, hogy nem volt egyenletes a fejlődés. A 25-29 éves fiataloknál látható betüremkedés magyarázatát nem tudjuk, ugyanígy megmagyarázhatatlan a 35-39 évesek alacsonyabb száma. (Sajnos a század második feléből nem maradt ránk olyan összeírás, ami alapján egy másik korfát készíthetnénk, s összehasonlíthatnánk az 1799. évivel.)

A lakosságon belül gyakorlatilag elenyésző a nem magyar anyanyelvűek száma. 1881-ben 6 német és 5 szlovák lakos élt Ongán.[30] A nemzetiségek számaránya az egész XIX. században hasonló volt. Onga tisztán magyar falunak tekinthető.

III. 2. 4. Különféle összeírások

Ongával kapcsolatos különféle összeírásokat gyakorlatilag csak a XVIII-XIX. századból leltünk fel. A bennük szereplő adatok hitelessége időnként kérdéses, de támpontot mindenféleképpen nyújtanak a falu gazdaság és társadalom történetéhez. Az arányok, a tendenciák a conscriptiók alapján jól nyomon követhetők.

Az 1720-as országos összeírás szerint Ongát összesen három nemes lakta.[31]

1722-ből a nem birtokos nemesek összeírása maradt ránk Az alább közölt nemes személyek közül Balogh István és testvére, Zsigmond 1726-ban igazolta nemességét.[32]

Nem birtokos nemesek Ongán 1722-ben

	Balogh István	Tóth János	Hajdú István	Végh György	Horváth Mihály	összesen
őszi búza*	20	5	12	3	–	40
árpa*	2	–	1	–	–	3
zab*	8	–	1/2	–	1/2	9
tönköly*	–	–	–	–	–	–
tavaszi búza*	–	4	–	–	–	4
szekér széna	3	1	3	1	–	8
saját igavonó marha	4	–	1	–	–	5
tehenek	3	–	3	–	1	7
disznók	3	2	2	2	1	10
méhek	4	2	8	3	8	25
hordó bor	2	1	1	2	–	6
búza és rozs vetés	6	2	5	1	–	14

(*: Az adatok valószínűleg pozsonyi mérőt takarnak)

1739-től néhány évre vonatkozóan a taxások és servitorok nevét, illetve az általuk fizetendő adó nagyságát ismerjük. Servitorok alatt tulajdonképpen Ongán valamilyen szolgálattevő réteget értünk, akik jogállásukat tekintve különböztek a jobbágyoktól. Főleg a földesúri majorokban, kocsmákban dolgoztak.[33] (A nemesség és a zsidók összeírásait az adott fejezeteknél tárgyalom.)

Servitorok, s az általuk fizetendő adó

év	név	adó	
		Rénes Ft	Krajcár
1739	Rátóti István kocsmárosa	–	–
	Szirmayné kocsmárosa	–	–
1739	Nagy Pál, Máriássyné kondása	4	–
	Németh Ferenc, Szirmayné kocsmárosa	8	–
	Szirmayné árendás zsidó kocsmárosa	7	–
	Szirmayné adományozott zsidója	4	30
	Szirmayné ispánja	–	–
	Kocsmáros ki a parasztoknál fizet	–	–
	Kékes Márton	–	–
1749	Nagy Pál, Máriássyné kondása	3	–
	Szirmayné kocsmárosa	10	–
	Szirmayné árendás zsidója	–	–
	Máriássyné árendás zsidója	4	–
	Máriássyné kocsmárosa	–	–
	Máriássyné vincellérje (szőlőműves)	4	–
1760	Darvasék kocsmárosa	7	–
	Máriássyné ispánja	6	–
	Máriássyné Tóth György nevű kocsmárosa	6	–
	Daróczyak Tóth Sándor nevű kocsmárosa	6	–
1766	Máriássyné árendás zsidója: Vilke Jákob	6	30
	Darvasék kocsmárosa: Kis János	2	–
	Máriássyné kondása: Mészáros Pál	3	–
	Darvasék kocsmárosa: Balogh Mihály	1	30
	Máriássyné... Létai András	3	–
1779	A Fóris-féle zálogbirtokos Lázár Áron zsidó	3	–
	Darvasék Tóth András nevű mészárosa	4	–
	Darvasék kocsmárosa a hídnál	3	–
	Kis István kocsmáros a hídnál	1	30
	Béres János kocsmáros a Veremaljánál	2	30
	Jákob Sámuel zsidó kocsmáros	4	–
	Kis János a Darvasék árendás kocsmárosa	3	–
	Vatay féle zsidó	1	30

A községekre az adót a rovások (dica) arányában vetették ki. A XVIII. században a nemesi vármegye határozta meg, hogy területén mi számí-

tott rovásnak; pl. külön-külön a családfő, 2 ló, 20 kg búza, 30 forint. A jobbágyok a rájuk rótt dicaszámok szerint adóztak. Minthogy e szisztéma hozzájárult az adózás aránytalanságaihoz, Mária Terézia 1772-ben országosan egységesítette az egy rovást képező tételeket. Eszerint egy dica lehetett: 4 jobbágy, 8 fiú, testvér, szolga vagy házatlan zsellér vagy 16 lány, szolgáló, az állatokból 8 igásökör, fejőstehén, ló, 24 másod tű tinó, csikó vagy sertés, 40 juh, stb. Az ingatlanokból 24 magyar hold szántó, ugyanannyi kapás szőlő, 1 ház, 32 kaszás rét, 2 malom, stb. A falura kivetett rovások arányában az adóbeszedést a bíró felügyelte.

Onga esetében az állami adó és a nemesi vármegye szükségletére kivetett háziadók nagyságáról van információnk. Sajnos, hogy a fizetendő összeg, hogy oszlott meg a falu egyes lakói között, azt nem tudjuk. Onga a megye azon települései közé tartozott, amely közepes adózóképességgel bírt.

A falura kivetett adóegységek száma és az adó összege[34]

év	dica (rovás)	hadiadó		háziadó		mindkettő	
		Rft.	Kr.	Rft.	Kr.	Rft.	Kr
1739	14	120	-				
1748	9	108	-				
1749	9 3/4	111	-				
1752	14	180	-				
1765	13	130	-				
1766	12 3/4	156	-				
1776	135 6/4	260	54	54	30	315	4
1785	115 1/4	223	34 2/8	99	6/8	322	35
1791	115 7/8	127	27 6/8	239	28 4/8	366	35
1792	97 7/8	205	32 2/8	137	1 4/8	342	33 6/8
1794	97 7/8	207	10 1/8	120	42 6/8	327	52 7/8
1796	83 6/8	180	3 6/8	104	410 2/8	284	45
1797	85 5/8	182	40	107	1 7/8	289	41 7/8
1798	87 3/8	186	24	109	13 1/8	295	37 1/8
1800	90	195	-	117	-	312	-
1806	86	186	20	170	34	356	54
1807	86	192	4	180	36	372	40
1808	86	186	20	186	20	372	40
1814	59 2/8	141	12 6/8	134	18	275	30 6/8
1815	59 2/8	138	13	141	12 6/8	279	279
1817 (ezüst pénz, tallér)	79 4/8	188	9	235	51	424	-
1822 (ezüst pénz, tallér)	83 4/8	197	37	221	16 4/8	418	53 4/8
1828 (ezüst pénz, tallér)	86 4/8	172	30	172	30	345	-
1829 (ezüst pénz, tallér)	86 2/8	172	30	195	30	368	-
1842	82 7/8	176	48	196	34 5/8	372	56 5/8
1843	80 7/8	172	32	180	37 5/8	353	9 5/8

1751-ből a falu egyénenkénti összeírását ismerjük.[35] Tudjuk, hogy a lakosok saját határukban igen kevés szántóföldet birtokoltak. Többnyire Borsodból szereztek szántókat maguknak. Rétjük és legelőjük azonban elegendő volt. Az összeírás szerint 7 libertinus, 3 jobbágy, 4 zsellér, 1 armalista, 10 cseléd és egy éppen nemesített személy élt Ongán, természetesen családjukkal együtt. (Egy-egy portán akár négy család is élhetett, ami 25 főt is kitehetett.)

Onga 1751. évi individualis összeírása

nevek	szabados	jobbágy	zsellér	saját ökrök és lovak	földesúri ökrök és lovak	fejős tehén	növendék marha	juh	kecske	serfés	méh kasok	búza keresztek	rozs keresztek	árpa keresztek	zab keresztek	szekér széna	kapás szőlő	megjegyzések
Nagy Pál	0	0	1	0	0	1	1	0	0	2	0	16	8	4	2	2	4	
Fekete István	1	0	0	2	ló	1	0	0	0	3	0	10	18	4	4	3	0	
Nagy István	0	1	0	2	ló	0	1	0	0	2	4	4	15	2	4	3	2	
Kerékjártó Mihály	1	0	0	2	0	0	1	0	0	4	0	16	18	4	2	3	0	
Kertész György	0	1	0	2	ló	0	1	0	0	2	4	14	7	6	3	3	3	
Letay András	0	1	0	2	0	1	1	0	0	3	4	12	18	4	3	3	4	
Fekete Mátyás	1	0	0	2	0	1	0	0	0	2	0	13	9	4	4	3	3	
Molnár János	1	0	0	2	0	1	0	0	0	2	0	14	18	4	3	3	2	
Fehérházy Mihály	1	0	0	2	0	1	0	0	0	1	0	12	10	6	3	3	0	
Bicse Mihály	0	0	1	1	ló	1	1	0	0	4	0	6	14	2	4	2	0	
Szilviczky György	1	0	0	2	0	1	0	0	0	2	0	12	7	4	3	2	0	
Tóth István	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	6	0	0	0	0	2	0	
Kakas Mátyás	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	9	6	4	5	2	3	armalista
Molnár István	1	0	0	2	0	1	0	0	0	4	0	13	7	3	4	4	0	
Bodnár Mátyás	0	0	1	0	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0	0	2	0	
Végh Mihály	0	0	0	0	0	2	0	0	0	4	0	14	6	0	4	2	0	nemesítés alatt
servitorok																		
Nagy Pál	0	0	0	2	0	0	0	0	0	4	0	9	6	3	5	2	0	Máriássyné kondása
Molnár János	0	0	0	2	ló	0	0	0	0	2	0	10	5	4	6	2	2	Szirmayné vincellérje
kocsmáros	0	0	0	2	ló	0	0	0	0	1	0	8	0	6	8	2	0	Máriássynéé
... Ferenc	0	0	0	2	ló	0	0	0	0	2	0	18	6	4	7	2	0	Szirmayné kocsmárosa
Csigai István	0	0	0	2	ló	0	0	0	0	2	0	10	4	3	4	2	0	Fiaival
Kocsis Márton	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	Máriássyné cselédje
Iglay Mátyás	0	0	0	1	ló	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	Máriássyné cselédje
Berecz János	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	Darvas József vincellérje
Repaczky András	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	Máriássyné vincellérje
Tóth András	0	0	0	0	0	2	1	0	0	2	3	6	2	3	5	1	0	Újfalusi kocsmáros

A XIX. században az 1828-as országos összeírás szerint Ongán 162 házban 46 jobbágy, 24 házas zsellér, 5 házatlan zsellér, 2 szolga és 2 szolgáló élt.[36]

1845/46 és 1847/48-ból is ránk maradt a falu individualis conscriptioja.[37] Az 1845/46-os katonai év szerint 51 telkes gazda, 31 zsellér, 1 szolga, 1 szolgáló, 23 fiú, 19 lány élt Ongán. 61 gazda- és 41 zsellér házzal találkozunk. Két nemes személyt említ meg az összeírás. A bíró Váradi János, a kisbíró Szoboszlai András volt. A helységnek külön szekerese volt. Tudunk még két curatorról, egy egyházfiról, 3 obsitosról és

arról, hogy a falunak önálló bábája volt. A jegyző fizetése 25 forintot tett ki. A kocsma árenda díja 4, a falu költségvetése 12 forintra rúgott.

1847/48-ban Udvari János volt a bíró. Akkor 48 gazdát, 30 zsellért, 2 szolgát, 20 fiúgyermeket, 16 lánygyereket írtak össze 60 gazda és 41 zsellér házban. A fenti lakosok közül két fő volt obsitos és ugyancsak két fő nyomorék. A népességen belül 6 fő életkora haladta meg a 60 esztendőt. A református mellett ekkor külön evangélikus kurátora volt a falunak. Az összesített gazdasági adatokat a következő táblázat szemlélteti:

Az 1845/46 és 1847/48-as katonai évek egyedi összeírásának összesített gazdasági adatai Ongán

év	hámos ló	csikó	hámos ökör	tehén borjas	tehén meddő	tinók éves			sertés	juh	ember - vágó rét	vékás kert
						1	2	3				
1845 /46	–	–	86	35	29	–	2	15	13	–	158 1/2	47 1/2
1847 /48	4	–	86	18	41	–	4	11	12	–	160 1/2	49

1847/48-ban az összeírt személyek a következők:

özv. Nagy Mihály (60 esztendős)
Nagy István
Palkó András
Hódi János (ref. curator)
Pap Mihály
Üszög József
Domonkos András
Czeglédi József
Czeglédi Mihály
Tóth Mihály
Révész Mihály
Betse János
H. Nagy József
özv. Fazekas János (60 esztendős)
Vincze János
Molnár József (60 esztendős)
Fészki János
özv. Fészki József
Hajdu Mihály
özv. Udvari Jánosné
Tóth György
özv. Nagy Ferencné
Bódvai András
ifj. Nagy Mihály
Jónás János
Egy. Mólnár András
Juhos János
özv. Mészáros János
(evang. curator)
Iványi János
Mikulás János
Bűdi András
Demkó János
Iványi József
Tóth István
özv. Iványi György (60 esztendős)

Mészáros József
S. Nagy András (nyomorék)
Tőzsér Istvánné
Cs. Nagy János
Fekete János
Udvari István (obsitos)
Udvari János (bíró)
Görgei Mihály
özv. Orosz Mihályné
özv. Vintze András (60 esztendős)
Vintze József
Mészáros Mihály
Beretz György
ifj. Beretz István (nyomorék)
özv. Hajdu Jánosné
özv. Beretz István
Beretz András
Bacsó Pál (pásztorház)
Váradi István
Vintze István
Kejfel János
Váradi András
Can. Nagy István
Váradi János
Veres György
Nagy János
özv. Palkó Jánosné
özv. Palkó Istvánné
Vereb János
Brúgós János
Szoboszlai András
V. Nagy István
Balog András
Tőzsér Mihály
özv. Ilka Mihályné
ifj. Sándor Mihály
özv. Zaját János
Mészáros Károly (immunus)
özv. Urszin Jánosné
Fekete István
Betse György (60 esztendős)
özv. Iványi Jánosné
Bukszár Pesta
özv. Tóth József
Tóth József
Fekete Ferencz
Detsei István
Betse István
Tóth Mihály
Juhász András
Fábián János (obsitos)
H. Tóth József
Sándor János
Kiss András
Fántsor József
Orosz István
Hódi József
Juhász János
Pál Nagy János
özv. Kerékjártó Mihályné
Fsekovits József
Görgei István
B. Nagy József
Kop. Nagy István
Kaki Nagy István
özv. Oláh Andrásné
özv. D. Molnár Istvánné
Magyar József
Ördög János
Szabó István
özv. Zsoldos Istvánné
ifj. Mészáros János
Kerékjártó András
Kozma János (60 esztendős)
Pap Márton
ifj. Iványi István (kisbíró)
Beretz János
Deli János (kisbíró)
Kertész János
öreg Sándor Mihály
(60 esztendős)
Kakas Boris
H. Vintze András (immunus)

III. 2. 5. Járványok, természeti katasztrófák

A járványok, természeti katasztrófák Onga lakosságának is megnehezítették az életét. Három dologra szeretnék részletesebben kitérni. Először a kolera pusztításáról, majd az 1863-as nagy aszályról, illetve a Bársonyos-patak árvizeiről szólnék.

Az ázsiai eredetű kolera a kereskedelmi kapcsolatok révén kontinentális úton került Európába. A húszas években még csak lassan terjedő járvány 1830 őszén érte el Moszkvát, s a lengyel – orosz háború elősegítette betörését Lengyelországba, majd Galíciába. Innen terjedt át Magyarországra.

A járvány pusztításának következménye – természetesen más okok mellett –, az 1831-es úgynevezett kolera felkelés, mely öt északkeleti vármegyében, köztük Abaújban robbant ki. A járvány pusztításának következtében meghaltakat az egyházi anyakönyvekből ismerjük. 1831-ben 70 halottból 40 volt kolerás. Ez a lakosság 7-8 %-át jelentette.[38] Az országos adatokhoz viszonyítva – körülbelül negyedmillió áldozata volt a járványnak Magyarországon – azt mondhatjuk, hogy Ongán nagy volt a kolerában elhunytak száma. Ha a halálozások életkor szerinti megoszlását megnézzük, láthatjuk, hogy a kolera főleg az idősebbeket, illetve az 1-3 éves gyerekeket pusztította.

1831-ben Ongán elhalálozottak életkor szerinti megoszlása

	kolera (fő)	más (fő)
0-1 évig:	-	12
0-3 évig:	5	1
4-8 évig:	1	-
9-12 évig:	3	2
13-18 évig:	1	2
19-25 évig:	-	2
26-40 évig:	6	5
41-50 évig:	12	1
51-60 évig:	6	1
60 fölött:	9	4
Összesen:	**40**	**30**

1849-ben egy újabb, bár kevésbé pusztító kolerajárvány szedte áldozatait. Ongán, ekkor 30 halottból 12 volt kolerás.[39] A kolera 1854-55-ben és 1873-ban is pusztított, sőt az egész XIX. században szedte áldozatait. 1873-as megjelenésével együtt a rossz gabonatermés miatt igazi

katasztrófa vonult végig az országon. Ongán 1854-55-ben 31 halottból tíz halt meg kolerában. 1872-73-ban 46 halálesetből 16 fő hunyt el e betegségben.[40] Látható, hogy a „nagy járvány" 1831-ben vonult végig a falun.

1863-ban égető aszály pusztított az országban. A szárazság Ongán is komoly problémák elé állította a lakosságot. A gabonafélék egyszerűen nem nőttek meg. Alig volt mit learatni. A falu kétségbeesésében a következő évi vetőmagot is megette. Nagy volt az éhínség. A református egyház jegyzőkönyve erről így ír:

„Úgyhogy mikorra máskor az aratás megkezdődni szokott, már az évi termés teljesen elfogyott. Kétségbe ejtő volt a helyzetünk elannyira, hogy falustul reszkettünk szintúgy a jelen, mint a jövőtől. De Isten keze úgy működött, hogy legalább kevés időre az égető szükség pótolva lőn. A magas kormány kölcsön fejébe vetőmagot küldött, kinek – kinek földje mennyiségéhez illetőleg."[41]

A tavaszi vetőmagot a református superintendencia adta a lakosoknak. A keresni nem képes özvegyek, árvák a megyei könyöradományokból tengették életüket. Havonta egy-egy telekre fél véka gabonát és 25 Ft-ot kaptak, októbertől pedig 1 köböl gabonát. Az aszály miatt a községnek semmi bevétele sem volt 1863-ban. A református egyház pénztára is annyira üres volt, hogy még az épületek biztosítási összegét sem tudták befizetni. A helybelieken a megyei adományokon kívül leginkább a község volt földesurai segítettek. Darvas Antal és felesége naponta etette meg a lakosságot. Kóczán Józsefné három hónapon keresztül minden héten húst és főzeléket osztott ki a rászorulóknak. Darvas Imréné Szepessy Malvin többek között 120 Ft-ot adott az éhezőknek. Más adományok is érkeztek Ongára. Így Batthyány Lajosné 120 Ft-ot, a főispánhelyettes 34 Ft-ot adományozott a rászorulóknak. Több kisebb felajánlásról is van tudomásunk. Ezen segítségekkel a falu átvészelte a nehéz időket. Szerencsére senki sem halt éhen, sőt a két éve dühöngő marhavésznek sem volt áldozata Ongán, pedig ez 70.000 marha pusztulását követelte az országban.

1864. július 31-én ezt olvashatjuk a református jegyzőkönyvben:

„Szerencsés napja leend egyházi életünknek, ugyanis Nagyságos Nagyréti Darvas Antal úr és hozzá méltó kegyes nője Péchy Katalin asszony Isten iránti hálájuk kifejezésére és annak emlékére, hogy ama gyászos emlékű ínséges 1863. évben senki annyit szűkölködő egyházunkban, sem községünkben az éhhalál martaléka nem lett, egy művészi értékkel bíró és nagyon célszerű ezüst tányért hoztak áldozatul az úrnak asztalára." (Az ezüsttányér mai napig megtalálható a parókián.)

A következő évben az aszály hatására a gyülekezet úgy határozott, hogy hozzá kell kezdeni – a már többször indítványozott – magtár megépítéséhez a célból, hogy ínséges időkben egyházi tartalék álljon a gyülekezet és a falu rendelkezésére. 1864-ben az építkezést el is kezdték, és a következő években az épületet felhúzták. Tudjuk, hogy később a magtárból kapták a fizetésüket a templom építésénél dolgozók, a harangozó, illetve az egyházi szőlőt kapálók.

A települést kettészeli a Bársonyos-patak, mely áradásával gyakorta keserítette meg a lakosok életét. A patak első említése 1411-ből ismert.[42] Borsy Zoltán szerint a Bársonyos eredetileg Hernád – meder volt, melynek egyes részei később feltöltődtek.[43] Mások szerint a XV. században ásták ki. Az építés pontos idejét nem ismerjük, de a XV. században egyik – Halmaj környéki – szakasza már létezett. A hagyomány szerint a Hernádból kiágazó és oda visszafolyó Bársonyos a XVIII. században nyerte el új formáját.

A XVIII. században az élelmiszeripar legfontosabb – decentralizált – ágazata a malomipar volt, mely a Kárpát-medence egyetlen tájegységéből sem hiányzott. A gőzmalmok megjelenése előtt a malmok két természeti energiát: a víz- és a szél energiáját hasznosították. A vízimalmok a helység folyó- és patakvölgyeiben, a vízfolyásokon vagy mesterségesen kivezetett malomcsatornákon működtek. Az egyik feltételezés szerint ilyen malomároknak épült a 68 km hosszú Bársonyos is. A XVIII. században Hernádszurdoktól Bőcsig futó csatorna tizennégy vízimalmot hajtott.[44] Közülük egy Ongán, a mai Helylemtanyánál működött. Érdekes módon vizét – bár alkalmas lett volna rá – nemigen használták öntözésre. Az 1860-as években felújították medrét, de ennek ellenére a patak ezután is gyakorta kiöntött, sok szenvedést okozva ezzel a falu lakóinak.

A források több árvízről is tudósítanak korszakunkból. A XVIII. század végén a gyakori áradások nehezítették a falu lakóinak sókereskedelmét. A század első felében szinte minden évben kiöntött a Bársonyos. 1852-ben a gyerekek csak decemberben tudták elkezdeni az iskolát, mert olyan nagy volt a vízáradás, hogy az iskolarészeket is elöntötte.[45] 1877-78-ban a földek jórészét az árvíz miatt be sem tudták vetni, más területek meg a víz miatt csak gazt teremtek.[46]

1880-ban elkezdték kiásni a Bársonyos új medrét. Ezután a patak vize jórészt egyenesen folyt keresztül a falun. A kanyarokat levágták, csökkentve ezzel az árvíz lehetőségét. A költségekhez a közlekedési minisztérium is hozzájárult. A lakosok meg is köszönték Péchy Tamás miniszternek a segítséget. Darvas Imre helyi földesúrnak is köszönetet mondtak,

mert ő mint főispán munkásokat hozatott a megyéből a földmunkálatokhoz.[47] A patak vízének szabályozása sokáig elhúzódott. Még 1886-ban sem készültek el vele. A munka befejezéséhez az egyház anyagi támogatására is szükség volt. A református egyház 767 Ft-tal járult hozzá az építési költségekhez; mivel a gyülekezetnek nem volt elég pénze, évente 100 Ft kölcsönt vettek fel és ezzel finanszírozták az építkezést.[48] A munkálatok így is csak az 1890-es évekre fejeződtek be. Az árvizek azonban ezután is gyakoriak voltak, mert a megfelelő magasságú védőgátak csak az 1940-es években készültek el.

Természetesen hosszan sorolhatnánk azokat az egyéb, természet által okozott károkat, betegségeket, amelyeknek ki volt téve a XIX. század embere. A járványok közül a himlő, a diphtéria, a kanyaró, a croup (mint nátha vagy megfázás) ugyanúgy szedte áldozatait a faluban, mint a kolera. Az árvizek és a szárazság mellett a fagy, a sáskajárás, a filoxéra, a gyakori tűzesetek, az orkánerejű szél ugyanúgy sok gondot okozott a földműves lakosságnak. A XIX. század embere sokkal inkább ki volt szolgáltatva a természet kénye-kedvének, mint a ma embere. Ez a földtől való nagyfokú függésből is adódott. Tudták ezt az akkor élők is. Nem véletlen, hogy a falu papja az 1810-20-as években a legfontosabb, általa lejegyzendő dolognak azt tartotta, hogy milyen időjárás volt az adott évben, milyen volt a termés, milyen szerencsétlenség történt a faluban. A következőkben az általa emlékezet okáért leírtakból közlök adatokat.[49]

1815: Nagy éhínség, korán leesett a hó, s tavaszig nem olvadt el, az őszi vetések tönkrementek, szomorú aratás volt Ongán.

1816: Kevesen tudták bevetni a szántóföldjeiket.

1817: Éhínség, drágaság, korpával és kukorica csutkával csillapították éhségüket.

1820-21: Száraz, hó nélküli tél, de a tavasz meghozta az esőt, így bő volt az aratás.

1822: Száraz tél, esős, szép tavasz, majd száraz nyár. Így nem tudtak káposztát ültetni, a földeket nem tudták megugaroltatni és többnyire egyszeri szántásba vetettek. Augusztusban nagy tűz, melyben leégett a templom is. (Lásd a III. 4. fejezetet.)

1825-ről így írt Onga papja: *„Ebben az esztendőben szörnyű szárazság uralkodott, úgy annyira, hogy az egész télen által sem hó, sem eső nem esett a földbe, mely azt csak annyira is megáztatta volna, mely miatt még má-*

jus elején is a legelőknek nem léte miatt kénytelenítettünk barmainkat istállón tartani. Az ősz életek (az-az őszi vetések) kisültek, kivált a gabona csaknem egészen semmivé lett. A tavaszi minden elvetett mezei és kerti magok pedig csaknem minden kikelésre való hajlandóság nélkül egész május 8. napjáig a föld porai között hevertek. Mely miatt a különben is pénznek szűkében lévő, földnek nyomorult lakosai az elkövetkezendő szörnyű szükség, éhség és az ezekből önként folyó nyomorúságokból való félelmekben csaknem kétségbe estek, és minden reménységeket elvesztették, az élet ára naponként kezdett emelkedni, a marhák már hullani kezdtek nem találván semmi tápláló eledelt a földnek szinén, míg végre május 8. napján eljött az úr a kétségbe esett vármegye vígasztalására."
Az eső tehát segített. A probléma csak az lett, hogy aratás idején is hetekig esett, így késve takarították be a termést.

1826: Kifogástalan időjárású év, de nagy tűz a faluban. (Az 1826-os tűz okáról, nagyságáról nem tudunk semmit, de valószínű, hogy nem lehetett kicsi, mert a Helytartótanács utasította a vármegyét, hogy a tűz által megkárosított ongai lakosok részére gyűjtsön alamizsnát.)[50]

1828: Esőzések egész nyáron és őszön. A földeket ősszel nem tudták előkészíteni, s bevetni. A szőlők keveset teremtek, a bor savanyú lett. A szőlőket nem tudták befedni.

III. 2. 6. A lakosok vallási megoszlása

A legtöbb adattal itt is a protestánsokról rendelkezünk. Ha az 1787-es lakosságszámot összevetjük az 1799-es protestáns összeírás adataival – a 12 év különbség ellenére úgy gondolom, hogy ezt megtehetjük –, akkor kiderül, hogy a lakosságon belül a protestánsok aránya 80 % lehetett. Az 1750-es években a Darvas család református magyarokat „hívott" a faluba. Valószínű, hogy a XVIII. század korábbi évtizedeiben számarányuk még nagyobb lehetett. A protestánsok aránya a XIX. században lassan, de folyamatosan csökkent. A század végére csak a lakosság felét teszik ki.

A protestánsok aránya a lakosságon belül

1787:	80,00 %
1844:	74,08 %
1861:	69,75 %
1880:	69,65 %
1890:	60,50 %
1900:	50,26 %

1844-ben Fényes Elek adatai alapján a 625 fős lakosság felekezeti megoszlása a következő.[51]

Vallási megoszlás 1844-ben

református:	69,12 % (432 fő)
evangélikus:	4,96 % (31 fő)
római katolikus:	20,96 % (131 fő)
zsidó:	4,96 % (31 fő)

1861-ben a református lelkész adatai alapján az arányok a következőképpen módosulnak. [52]

Vallási megoszlás 1861-ben

református:	64,04 % (675 fő)
evangélikus:	5,70 % (60 fő)
római katolikus:	20,77 % (219 fő)
zsidó:	4,74 % (50 fő)
görög katolikus:	4,74 % (50 fő)

Az 1890-es népszámlálási adatok növekvő katolikus arányról tudósítanak minket.

Vallási megoszlás 1890-ben

református:	55,0 % (638 fő)
evangélikus:	5,6 % (65 fő)
római katolikus:	27,0 % (314 fő)
zsidó:	5,9 % (69 fő)
görög katolikus:	6,5 % (76 fő)

A reformátusok aránya folyamatos csökkenést mutat a században. Az evangélikusok korszakunkban 4-6 %-át tették ki az ongai társadalomnak. A zsidók számaránya is állandónak mondható: 4-6 %. (Már 1787-ben 4,1 %-kal vannak jelen.) A század második felében jelentek meg a faluban a görög katolikusok, akikkel korábban egyáltalán nem találkoztunk. A reformátusok arányának csökkenésével szemben a katolikusok előretörtek, bár 1861-ig arányuk nem haladja meg a 21 %-ot. A század utolsó évtizedeiben egyre nagyobb számban érkeztek a faluba katolikus betelepülők. Az őslakók maradtak meg reformátusnak. A protestáns többség a XIX. században azonban a csökkenő arányok ellenére is mindvégig tény volt Ongán.

III. 2. 7. A nemesség

Az emberek helyzetét 1848-ig az előjogok bonyolult rendszere határozta meg. Több mint háromnegyedük úri függésben élt, néhány százalékuk szabad királyi városok lakója volt, 4-5 %-uk pedig nemesi előjogokkal rendelkezett. A rendeket – osztályokat elválasztó vonalak – bár egyre több repedés látszott rajtuk – 1848-ig merevek voltak. A források – különböző összeírások, tagosítási periratok, jobbágyfelszabadítási iratok, s a földkönyvek alapján elénk tárul Onga XVIII-XIX. századi társadalmának tagozódása.

A parasztságnak, mint – legtágabban fogalmazva – a falusi nem nemesi agrárnépességnek a gerincét korszakunkban is az úrbériség államilag többé - kevésbé szabályozott és alapjaiban változatlanul maradt keretein belül álló jobbágyparasztság, illetve úrbéri zsellérség alkotta. Ehhez járult a nem az úrbéres viszonyok által szabályozott helyzetű, de valamilyen módon még földesúri hatalom alatt álló elemeknek egyre növekvő tömege. Ide sorolhatjuk például a majorsági zselléreket. A feudalizmus uralkodó osztálya a nemesség volt.

II. József reformkísérletének összeomlása után a nemesség előjogai újra megerősödtek és alapelemeiben csaknem az 1848. évi magyarországi polgári forradalomig változatlanok maradtak. A nemes ember személyi sérthetetlensége, a gyakorlatban csupán fikciót jelentő személyes felkelési kötelezettségének fejében élvezett adómentessége, a politikai jogképesség, mentessége a katonáskodás alól és 1844-ig a magasabb közhivatal viselés monopóliuma, a teljes jogú birtokbírhatás lehetősége, a nemesi birtokot védő ősiség alapvető nemesi előjogok voltak Magyarországon. E jogok a hatalmas főúrtól a szegény bocskoros nemesig közösek és egyenlők voltak minden nemes számára. Persze az egységes nemesség elve már régóta és folyamatosan csorbát szenvedett.

A XVIII. század első kétharmadában a Négyessy-Szepessy, Csernel, a Máriássy, Daróczy, Szirmay, Mocsáry, Vatay és a Darvas családokkal találkoztunk mint nagyobb birtokosokkal.[53] Hogy ki hogyan és mikor szerzett birtokot Ongán, azt pontosan nem tudjuk. Az információink a ténylegesen lejátszódó események feltárására kevesek, de azért tudunk egyet-mást.

1711-ben meghalt Négyessy-Szepessy Pál. Végrendeletében az Ongán lévő birtokáról is rendelkezik. Halálával gyermekei: Pál, János, Márton és Kata között osztódott fel az örökség.[54] Onga „haszon fele" a majorházzal és csűrrel, a kert alatti, illetve a Bársonyoson túli rétekkel, a malom felével Jánosnak jutott. A határban lévő szántóföldek fele ugyancsak őt illette. A birtok másik felét, a majorházzal átellenben és a Bársonyos partján lévő négy lakhelyet, a Mesterrétet, a szántóföldek és a malom felét Kata kapta meg. A végrendeletet a négy testvér 1711 júliusában szignálta Miskolcon.

Kata első férje Mocsáry Balázs volt, a második pedig Szirmay István. Jánosnak Dőry Zsuzsától három gyermeke született: László, János és Krisztina. Ez utóbbi férje Máriássy László.[55] A rokoni kapcsolatok révén a Szepessy család ongai birtoka tehát előbb két részre, majd a házasságok révén további részekre szakadt. 1749-ben az érdekelt felek már pereskedtek a birtokok körül.[56] Több levelet ismerünk ebből az évből, amelyek a birtok-, illetve határvitákkal foglalkoznak. Sajnos a nézeteltérések igazi oka a forrásokból egyenlőre nem derül ki. Azt azonban tudjuk, hogy a szolgabíró az érdekelt feleket 1749. május 24-ére Kassára hívta, s hogy a keresetet Hangátsy Sándor adta be. Megegyezés azonban júniusban még nem jött létre a vitázó felek közt, nevezetesen: Mocsáry Balázs, Szepessy Kata asszony, aki Szirmay Péter özvegye volt, és Szepessy Krisztina, Máriássy László özvegye, illetve Hangátsy Sándor, mint actor között. A vita az ongai birtokok körül folyt, s többször került a vármegye elé, de hogy pontosan miről szólt, s hogy hogyan zárult le azt nem tudjuk.

A helyzetet más rokoni kapcsolatok is bonyolítják. Először is a XVII. században Szirmay István feleségül vette Ongai Antalnak fügei Baló Erzsébettől való lányát, Ongai Borbálát.[57] Tehát a család már az 1600-as évek második felében birtokrészhez juthatott Ongán, annál is inkább mivel az Ongai család a XVII. század közepén kihalt.

Darvas József édesanyja Szirmay Zsuzsa, nagyanyja Mocsáry Borbála volt. Mocsáry Balázs testvére Bora, Darvas I. Ferenc felesége lett. Balázs és Kata gyermekei közül Balázs 1755-ben meghal, míg László első felesége Darvas Klára lesz. László 1757-ben hal meg. Darvas I. Antal testvére, Mária Mocsáry Antalhoz ment feleségül. Márássy László és Szepessy Krisztina házasságából öt gyerek született. A legidősebb Lász-

ló felesége Darvas Mária, Bora férje Fáy András, Krisztina férje Vatay Pál lett. A már említett Hangátsy Sándor felesége Darvas Janka volt.

A rokoni kapcsolatok felsorolását még hosszan folytathatnánk, de az elmondottak is bizonyítják, hogy szinte lehetetlen kibogozni, hogy ki kitől kapta, örökölte az itteni birtokokat. Valószínű, hogy a házassági kapcsolatok, illetve az ezekhez kapcsolódó örökösödési és birtok viták lezárásaként „kapta meg" Darvas József és Fáy András nádori adományként Ongát 1751-ben. (1738 körül Darvas már igényelte az itteni birtokokat – mint üresen álló pusztákat –, de ez ellen többen tiltakoztak Ongán. Így többek között a Daróczy család, Csernel György, Balogh István, Vadnay Mihály, Bende Anna, Szepessy Krisztina, Máriássy László, Mocsáry Balázs, Letay Andrea és Zoltán Mária. A tiltakozás eredményeként a nádori beiktatás elmaradt.[58]

A fenti névsorban említett Balogh István 84 forintért vette meg 1733 körül Vatay Judit ongai curiális portioját. A XVIII. század második felében Balogh István Benda Annával, Végh György özvegyével, Vadnai Jánossal és Nagybarczai Mihállyal közösen mentek perre bizonyos zálogbirtokosokkal, akik magukénak tekintették a Füveskert, a Mesterrét, a Tövises föld és a Koportán lévő birtokokat.[59]

1720-ban az összeírás szerint három nemes lakta Onga curiális falut. A XVIII. század második feléből a források már több nemesről tudósítanak minket. A szikszói járás nemesi összeírásai szerint Ongán a következő kisnemesek éltek – akik nagy része taxás volt – a XVIII. század második felében:

Taxás nemesek és az általuk fizetett adó összege[60]

év	név	Rft	Kr
1743	Végh György	8	–
	Végh István	3	30
	Végh György fia	3	30
	Négyesi János	1	30
	Végh Mihály kocsmárosa	1	30
	Vadnay János	adományozott	
1749	Végh István	–	–
	özv. Végh Györgyné	–	–
	Négyesi János	–	–
	Végh Mihály kocsmárosa	–	–
	Csató István	1	30
	Vadnay János	adományozott	

év	név	Rft	Kr
1758	Végh Mihály	2	–
	Fóris Mátyás	méltányosságból elengedve	
1766	Végh Mihály	1	30
	Fóris Mátyás	2	30
	Farkas András testvére	3	–
1785	Bíró Ádám	2	–
	Kántor János	3	50
	Kántor György	2	–
1791	Kántor György	–	–
	Kántor István	–	–
	Kántor József	–	–
	Remenyik István	–	–

1787-es népszámlálás során 693 lakosból 29 nemes férfi találtatott Ongán, akik közül a három jelentősebb földesúr: Darvas József, Vatay Pál és Balogh István.

A református összeírások a nemesekre is kiterjedtek. Ezek szerint a protestáns lakosokból a következő nemesek, illetve családok ismeretesek a különböző években. (Az összeírásokban általában csak a családfők vannak feltüntetve név szerint.)

Protestáns nemes családfők 1799-1818 között

1799	1808	1818
Darvas Józsefné	Darvas Józsefné	Darvas Antal
Vatay Pálné	Vatay Pálné	Vatay Pálné
Gönczi István	Gönczi István	Soldos János
Füzér Mihály	Atányi Mihály prédikátor	Atányi Mihályné
Kántor Istvánné	Molnár Mihály	Bartal János
Daróczy István	Daróczy István	Pöböl István
Rátz Mihály	özv. Kántor Istvánné	Kántor István
Fóris János	Zsoldos István	Zsoldos István
...Mihályné	Vásárhelyi János	Szentiványiné
Négyesi Sámuel	Kántor Jánosné	Kántor Ferenc
Kántor Jánosné	Négyesi Ferencné	Labantz Mihály
V. Kis János	Bíró Péter	Végh Péter
Bíró Péter	Végh Péter	
Végh Péter	Fóris János	

1799-ben a családtagokkal együtt 67 nemessel találkozunk. Ha ezt összevetjük az 1787-es népszámlálási adatokkal, akkor kiderül, hogy 1799-ben Ongán a lakosság közel 10 %-a volt nemes. Igaz, hogy ezen adatok csak a protestánsokra vonatkoznak – itt kell megjegyeznünk, hogy Darvas Józsefné illetve Vatay Pálné katolikus volt, míg családjuk református –, de nem nagy merészség kijelenteni, hogy ha voltak is más vallású nemesek, az 1-2 %-kal növelhette számarányukat a lakosságon belül. Feltehetőleg a nemesség aránya tehát a XVIII. század végén 10-12 % körül mozoghatott. Ez az arány volt jellemző egész Abaúj vármegyére.

1804-ből 17 nemesi famíliáról tudunk, míg 1808-ban összesen 59 nemes személlyel találkozunk. Ez az összeírtak 10,88 %-a. 1818-ból az általunk ismert 60 fő – 22 nemes személy, 24 gyerek, 14 árva vagy örökbefogadott illetve szolgáló – az összeírtak 10,92 %-át teszi ki. A nemesség mind az előjogok, mind a vagyoni viszonyok szempontjából egyre jobban differenciálódott. Így történt ez Ongán is. A nemesi társadalom rétegződése legszembetűnőbben 1840-es évekből tárul elénk.[61]

Három protestáns földesurat és hét kisbirtokos nemesi családot ismerünk ebből az évből. Ongán kuriális nemesekkel találkozunk, akik a kisnemesség alsó csoportját képezték, kiknek csak egy teleknyi földjük volt és nem rendelkeztek jobbágyokkal. Telkük viszont szabad nemesi föld volt. Életmódjuk teljesen a telkes jobbágyokéhoz volt hasonló. 1848 után beolvadtak a felszabadult parasztságba.

Az 1845-ös földkönyvben ezek a kisnemesek meg vannak nevezve: Vadászy Nagy János, Kántor István, Négyesi András, Görgei Mihály, Négyesi Sámuel, Győri Ferencz és Görgei András.[62]

Összesen 1 hold 969 □öl belső telekkel, 27 hold 900 □öl szántóföldel illetve 3 hold 150 □öl réttel rendelkeztek. Fejenként átlag kb. 4,5 hold földjük volt, ami nagyon kevésnek tűnik. Alig-alig biztosíthatta családjaik számára a megélhetést. Természetesen köztük is nagy különbségek voltak. A legtöbb földdel – kb. 9 holddal – Vadászy Nagy János, a legkevesebbel Görgei András – 1,3 hold – rendelkezett. Neki és Négyesi Andrásnak még saját háza sem volt. A református összeírásokból ismert nemesek jó része is ilyen kisbirtokos illetve taxás nemes lehetett. Számarányuk a lakosságon belül fokozatosan csökkent. Hova tűntek el, mi lett velük, sajnos nem tudjuk. A falu életében számottevő szerepet a század közepén már nem játszottak.

1809-ben a nemesi felkelésre kötelezettek összeírása kapcsán kiderült, hogy az országban az egész nemességnek kb. kétharmada birtoktalan, szegény kisnemes volt.[63] Így volt ez Ongán is. Az e nemesi réteghez tartozók, akik csupán egy telek urai voltak, s ezen maguk éltek, szántottak-

vetettek, gazdálkodtak, gyakorta kénytelenek voltak igazolni nemességüket. Így például 1788. június 28-án az Ongán élő Orbán Péter fordult Abaúj vármegye alispánjához, ilyen ügyben.[64] Orbán Péter korábban Torna megyében lakott. Nemességigazolási pere ott folyamatban volt és várta a bizonyító iratokat, de mivel időközben a két megye egyesült és az iratok a tornai levéltárból átkerültek Abaújba, innen kérte, hogy hivatalos jegyzői másolatot adjanak ki számára, miszerint ő nemesi oklevéllel rendelkezik. Több hasonló, ongai lakost érintő nemesség igazolási perről is tudunk. (1726-ban Balogh István és Zsigmond igazolta nemességét.)

Az 1773-as úrbáriumban a három megnevezett földesúr: Darvas József, Vatay Pál és Balogh István.[65] Balogh István volt közülük a legszegényebb. Egy örökös jobbágya és egy-két zsellére volt. Halála után birtoka feleségére, majd Végh Györgyre szállt. 1845-ben összesen 91 hold 833 □ölt tett ki a volt Balogh, a most már Végh birtok.

Vatay Pálnak az úrbáriumban 23 jobbágyát ismerjük, akiből 4 volt örökös jobbágy. A családnak is voltak rokoni kapcsolatai a Darvasokkal. Így például III. Darvas Ferenc első felesége Vatay Pál testvére, Krisztina volt, akitől öt gyermeke született. Vatay Krisztina 1772-ben halt meg. 1834-ben egy másik Vatay Krisztinával találkozunk, akinek halálával ongai területei egyik örökösére Bay Therézia kisasszonyra szállottak, s ezzel együtt vagy a teljes birtok, vagy annak egy része is a Bay családé lett. A kisasszony gyámja illetve gondozója apja Ludányi Bay József volt, aki ezek után 1834. október 13-án a birtok taksás jobbágyaival új szerződést kötött, amit szerencsére ismerünk.[66] (A szerződés tartalmára később fogok kitérni.) A Vatay birtok egy része így a Bay családé lett, majd az valamilyen módón a Bereg megyei Zsujtán élő Eötvös Tamás kezébe került. Az 1845-ös földkönyv szerint már ő a legnagyobb földbirtokos Ongán. Összesen 465 hold 774 □öl birtoka volt a faluban.[67] Rajta kívül jelentős birtokkal a Darvas család (259 hold 693 □öl) és Puky István (230 hold 315 □öl) rendelkezett – a már említett Végh Györgyön kívül. Puky István felesége, Darvas Anna révén vált birtokossá Ongán. Az ő lányuk, Franciska ment férjhez Kóczán Józsefhez a XIX. század második felében. A Kóczán család így jut birtokhoz a faluban.

III. 2. 8. A Nagyréthei Darvas család

Az Ongán élő legjelentősebb, református vallású földbirtokos család a XVIII-XX. században a Darvas család. A falu sokat köszönhetett nekik. Munkaerőt hoztak Ongára, elősegítették a templom újbóli felépítését, utakat, hidakat építettek. Hozzájárultak az iskola fenntartásához, később

ők vezették be az áramot Ongaújfaluba. A községet érintő szinte minden lényeges kérdésben hallatták szavukat. Nemcsak Ongán, de a vármegyében is fontos szerepet játszottak.[68]

A Darvas család családfája
(egyszerűsítés)

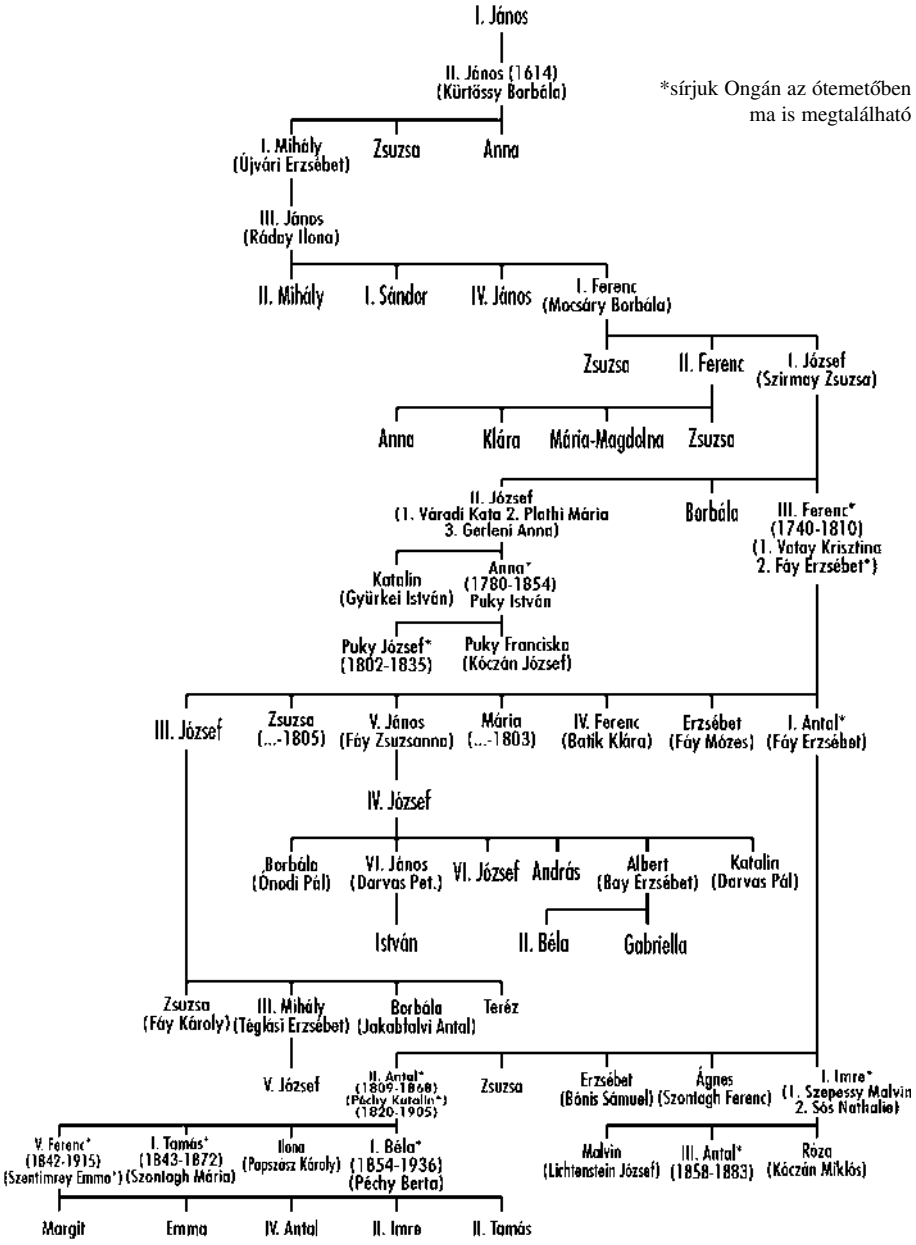

*sírjuk Ongán az ótemetőben ma is megtalálható

Régi nemesi családról van szó. I. János állítólag Magyarország alsó részeiből származott, majd felkerült Zólyom megyébe, ahol a fia II. János 1614 körül szerezte meg az előnevet adó Nagy-réthe-t. (A család tagjai hol egybe, hol külön írják az előnevet.) A XVII–XVIII. század végéig jórészt Nógrád megyében tűnnek fel. Megyei tisztségeket töltöttek be. Ongát nádori adomány juttatja 1751-ben örökjogon tulajdonul Darvas II. József nógrád megyei aljegyzőnek.[69] Józsefnek három felesége volt. Második nejétől Kata, harmadik nejétől Anna leánya született. Anna férje a gesztelyi Puky István lett, aki e házasság révén földbirtokot szerzett Ongán. Róla tudjuk, hogy barátja volt Csokonai Vitéz Mihálynak. Anna 1780-ban született és 1854-ben halt meg. Apja, II. József halálával a Darvas birtok ongai része nagybátyja, III. Ferenc és ő közötte osztódott fel. Annának volt egy fia, Puky József, aki azonban 1835-ben meghalt. Puky István és Darvas Anna halála után a birtokot lányuk, Puky Franciska örökölte. Ő férjhez ment a gesztelyi Kóczán Józsefhez. Így a Darvas birtok egy része a század második felében már a Kóczánok kezébe került. Ez a család majd a XIX–XX. század fordulóján játszik fontos szerepet Ongán. A XIX. század végén – 1898-ban – megépítik ongai kastélyukat, a ma napközi otthonnak használt épületet.

Darvas II. József halálával tehát a birtok két részre szakadt, bár a gyakorlatban sokáig nem váltak el egymástól a „különböző" Darvas részek. III. Ferenc 1740-ben született. 1773-tól 1783-ig összesen tíz évig ült Nógrád megye első alispáni székében, majd a helytartóságnál lett tanácsos 1784-ben. Belekeveredett a Martinovics – féle összesküvésbe, majd később a Szent István – rend vitéze és aranysarkantyús vitéz is lett. 1809-ben Budán egy „Fegyver ellen való" alkalmi röpiratot írt, de más irodalmi munkáiról is tudunk: „Magyar világ", „Jó magyarokhoz", „Egy jó hazafitól származó intés". Első neje Vatay Krisztina 1772-ben halt meg, akitől III. József, Zsuzsa, János, Mária és IV. Ferenc született. Második felesége Fáy Erzsébet. Tőle Erzsébet és I. Antal született. Fia V. János Alpáron lakott és szolgabíró volt, lefordította Schiller Haramiáit a „Hegyi tolvajok, velpocius latrok" cím alatt. Mind III. Ferenc, mind Erzsébet hasonlóan Darvas Annához illetve Puky Józsefhez, Ongán vannak eltemetve.

I. Antal és felesége Karpé Erzsébet leszármazottjai nemcsak Ongán, de egész Abaújban fontos szerepet játszottak. Legidősebb fia II. Antal (1809. szeptember 17 – 1868. január 30.) több ízben volt a szikszói kerület országgyűlési képviselője, így 1861 és 67-ben. 1838-ban ő a vármegye szikszói járásának alszolgabírája. Felesége, Péchy Katalin (1820-1905). Imre 1822-ben született Ongán. Iskoláit Miskolcon és Sárospatakon végezte, a jogot Eperjesen hallgatta. 1843-ban a pozsonyi ország-

gyűlésen Szerencsy Pál mellett jurátuskodott. 1845-ben ügyvédi vizsgát tett. 1846-tól 1849-ig a szikszói járás alszolgabírája, 1867-től főszolgabíró, 1870-től alispán, majd 1877-től 1890-ig Abaúj-Torna és Kassa város főispánja. Kassa város díszpolgárává is választotta. 1875-77-ben az Abaúj vármegyei garbóc-bogdányi kerületet képviselte az országgyűlésen. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharcban, mint főhadnagy vett részt. Ott volt Világosnál. A bukás után hazatért ongai birtokára. Erzsébet Bónis Sámuelhez ment nőül. Róla tudjuk, hogy ritka műveltségű hölgy volt, kinek Jászay Pál utolsó történelmi művét ajánlotta. Ágnes, Szontagh Ferencné Lapujtőre, Nógrád vármegyébe került el.

II. Antal gyermekei közül Béla (1854. május 30 – 1936. október 23.) Abaúj vármegye országgyűlési képviselője, a felsőház tagja volt. A XX. század első harmadának egyik legjelentősebb ongai személyisége. (Lásd IV. 2. 2. fejezetet). V. Ferenc 1842. szeptember 17-én született Ongán. Gimnáziumi tanulmányait Budapesten, a jogot Sárospatakon végezte. 1872-ben a Tiszavidéki-Vasút Társulat igazgató-tanácsosává nevezték ki, mely állását addig viselte, míg az állam a vasutat meg nem vette. Ezután élénken részt vett a megye társadalmi és politikai mozgalmaiban, s kerülete szabadelvű pártjának megalapításában. Kerülete több ízben felajánlott jelöltségét csak 1887-ben fogadta el, amikor is szabadelvű programmal megválasztották a csereháti járás országgyűlési képviselőjének. V. Ferenc gyermekei közül IV. Antal (született Felsőgagyon 1879. július 26-án, meghalt 1934. március 27-én) huszár ezredes volt. Fia, Tamás szintén ezredes, ő 1941-ben halt meg. Tudunk még Darvas Tivadarról (született Ongán 1861. október 26-án, meghalt 1865-ben) és Darvas III. Antalról aki Ongán született 1858. július 16-án és 1883. május 1-én halt meg. Tivadart egyenlőre nem tudjuk beilleszteni a családfába. Darvas IV. Antal mint huszárezredes hősi halált halt az I. világháborúban.

V. Darvas Ferenc síremléke Ongán

(Fotó: Takács L.)

A Darvas – később Munk kúria Ongaújfaluban

(Fotó: Takács L.)

A család címere kék pajzsmezőben zöld halmon álló daru, amely egyik felemelt lábában mint az éberség jelvénye egy kövecset tart; csőrében pedig arany patkót mutat. Ugyanez alak ismétlődik a pajzs fölötti sisak koronáján. A foszlány jobbról arany-kék, balról ezüst-kék.

A család a középbirtokos nemességhez tartozott, hagyományosan fontos szereppel a megyei közéletben. A viszonylag tisztes vagyonú és pozíciójú Darvas családnak is óhatatlanul szembe kellett néznie azzal, hogy a birtok szétaprózódásával járó vagyoni hanyatlás őket is elérheti. Láthattuk, hogy Darvas Anna révén a család miként veszti el a XIX. század második felére végleg ongai birtokainak felét. Az utódok közötti osztozkodást a család a század nagy részében próbálta elkerülni. Úgy tűnik, hogy a megmaradt földet sikerült egyben tartaniuk az 1860-as évekre is. Az osztozkodás okozta veszélyt csak a birtok korszerűsítése – amiről sajnos nincs adatunk –, jövedelmezőbbé tétele, illetve az öröklésből a birtok összetartása érdekében kizárt családtagok számára megfelelő állások, külső jövedelemforrások megnyitása révén tudták elhárítani. Ez magyarázza, hogy a család tagjai egyre gyakrabban tűnnek fel a század második felében a különböző vármegyei állások, vasúti tisztviselők, illetve a katonaság körében.

A család tagjai időnként küzdöttek az eladósodás ellen. Birtokaik rentábilitásáról nem tudunk semmit. Az anyagi viszonyaikat pontosan nem ismerjük. Birtokaik voltak Ongán kívül Felsőgagyon, Burián, Felsődobszán, Jánokon, Alsógagyon, Csenyéten, Bátorgagyon, Rankon és Ra-

korcán. (Sajnos a család újfalusi levéltára, miután felkerült az Országos Levéltárba, 1945-ben elpusztult.) Szűkölködniük azért nem kellett. A család gyerekeit külön nevelő oktatta, tanította. Ongán a családnak két kastélya volt. Az egyik, amelyben Darvas Béla lakott a XIX. század végén, Újfaluban található. Ez csinos, oszlopcsarnokos épület vastag falakkal, nagy ablakokkal, alig felhasználva a korszakra jellemző klasszicista jegyeket. A másik kastély Ongán állt, ami kecses formájú épület volt. Darvas Imre halála után az újfalusi kastélyt eladták a Munkoknak, és Darvas Béla elköltözött Ongára. Mindkét kastélyt csinos, nagy park vette körül. Sajnos az ongai kastélynak ma már nyomai sem látszanak.

A család számos tagja Ongán van eltemetve. A sírok az ótemetőben, lepusztult állapotban várják jobb sorsukat. Talán az elkészülő kegyeleti parkban kapnak végső nyugalmat Onga földesúri családjának halott tagjai.

III. 2. 9. Úrbérrendezés Ongán

Magyarországon 1767-ben Mária Terézia Urbáriumával történt meg a jobbágyviszonyok, az úrbéri tartozások, teleknagyságok rendezésének, első állami szabályozása. Ez az állam ellenőrzése alá helyezte a jobbágyok és földesurak viszonyát, amelyet az utóbbiak mindeddig pusztán magánjogi jellegűnek tekintettek, tehát olyannak, amelybe a központi hatalomnak semmi beleszólása nincs. A központi kormányzat célja a földesúri robotkövetelések és allódium bővítési igényeinek korlátozása és a jobbágy mint adóalany védelme volt.

A helyi úrbáriumok elkészítése előtt Mária Terézia az országban mindenhová eljuttatott egy 9 kérdőpontos „kérdőívet", amely a korábbi állapotok feltérképezésével segítette az urbárium elkészítését. Ongán 1772. március 9-én válaszolták meg a kérdő pontokat.[70] A válaszok képet adnak nekünk a település haszonvételeiről, az adózási kötelezettségekről, a kül- és belterületek nagyságáról, az örökös jobbágyok számáról, a pusztatelkek kihalásának okairól. Sok falunak már korábbról volt urbáriuma, Onga azonban nem tartozott ezek közé, 1773 előtt nem volt írásbeli szerződése a földesurakkal. A jobbágyok régi bevett szokás szerint szolgáltak az uraságoknak. Gyalogos és szekeres szolgálatokat teljesítettek, de nem tudjuk, hogy mennyit. A kérdésekre adott válaszokat olvasva úgy tűnik, hogy ahol csak lehetett próbáltak a válaszokban minél kevesebb konkrét tényt közölni. A kérdésekre gyakorta rövid, sokszor ködös feleletet adtak. Valószínűleg ezért nem közölték a szolgálatok pontos nagyságát sem.

A válaszokból kiderült, hogy a falu lakói a következőket tartották hasznosnak:

– Jó rétjük van.
– Közel laknak Miskolc és Szikszó mezővárosokhoz, ahol eladásra való javaikat pénzzé tehetik.
– Elegendő legelőjük van.
– Papi dézsmát nem fizetnek.
– A tokaji sóházból Miskolcra sót szoktak hordani, melyből télen-nyáron van jövedelmük.
– Az említett mezővárosokhoz közel levő szőlőkben szekeres és kézi munkát vállalnak.
– A helységnek tizennégy embervágó rétje van.
– Az uraság malma csak félóránnyira található a falutól.

Voltak azonban sérelmeik is:

– Kevés szántóföldjük van a maguk határában és ezért „súlyos időkben" szeretnének ezeken kívül – taxás munkásként – más földesuraktól szántóföldet bérelni.
– A rétek jók és szép füvet teremnek, de árvíz idején kevés hasznát veszik, s kétszer nem szokták kaszálni.
– Nincs makkolásuk.

Kiderült, hogy Darvas József és Vatay Pál szabadmenetelű jobbágyai nem vetettek gabonát a határba. Négy embervágó rétjük volt, amiből csak kettő kaszálása után fizettek egy szekér szénát. Vatay Pál örökös jobbágyai három nyomásban 18 pozsonyi mérőre való tavaszi gabonát vetettek el. Ők is négy embervágó réttel rendelkeztek.

Darvas József „marhás emberei" saját ekével robotoltak, akinek négy marhája volt az néggyel, akinek kettő az kettővel, akinek szekere volt, az szekérrel szolgált. Az igával nem rendelkező jobbágy hetente két napot dolgozott ingyen a földesúr birtokán. Vatay Pál szabad menetelű jobbágyai saját ekével négy napot szántottak, tíz napot szekereztek, négy napot pedig gyalog szolgáltak. Az örökös jobbágyok esztendőnként részint szekeres, részint gyalog munkával harminc napot robotoltak. Az uraságoknak járó robotot általában a saját határukban végezték el.

Tudjuk, hogy Vatay úr jobbágyai – mivel kevés földet kaptak –, kilencedet nem fizettek. A kender kilenced alól pedig minden lakos fel volt mentve. Helyette mindenkinek négy rőf vászonra való fonalat kellett megfonnia az uraság kenderéből. Ongán ekkor nem volt üres jobbágytelek.

A pontokra adott válaszok bemondás alapján készültek, aminek valóságos tartalmáért a község által választott bírák feleltek. Az aláírók között

ott találjuk a főbíró Molnár Mihályt és más tanúkat, akik közül senki sem tudott írni. (Aláírásuk helyén mindegyiküknél X-et láthatunk.)

Ezt követően Ongán 1773-ban foglalták írásba az urbáriumot.[71] A földesúr saját kezelésű birtokán kívül mindenekelőtt az „úrbéres" jobbágyokat, gazdasági és társadalmi állapotukat, szolgáltatási kötelezettségeiket, az úrnak járó egyéb haszonvételeket vették számba abból a célból, hogy megkönnyítsék a földesúri jogok gyakorlását.

Az úrbáriumban szereplő három földesúr közül Vatay Pálnak 4 örökös- és 19 szabad menetelű jobbágya, Balogh Istvánnak egy örökös-, a Darvas családnak 6 örökös- és 22 szabad menetelű jobbágya volt. (A szabad menetelű jobbágy ha adóit, tartozásait lerótta, költözési szándékát Szt. Mihály nap táján bejelentette, a földesúrtól és az alispántól aláírt levél birtokában évente egyszer, Szt. Gergely napján – március 12-én – szabadon eltávozhatott.)

Onga 1770-es úrbáriumában szereplők névsora

Vatay Pál jobbágyai:

Örökös jobbágyok:	Fónagy Gergely	Fekete György
	Tóth Ferencz	Nagy Gergely
Szabadmenetelű jobbágyok:		
	Fekete Márton	Jámbor András
	Becse István	Kerékjártó Péter
	Erős János	Astoffer József
	Becse György	Bérét Ferenc
	Molnár János	Elias János
	Tóth György	Bazsó János
	Tóth István	Kerékjártó Mihály
	Czeglédi István	Majoros Sándor
	Fekete István	Fabermaj István
	Létay András	

Balogh István jobbágya: Fekete András

Darvas család jobbágyai:

Örökös jobbágyok:	Kertész Gergely	Végh János
	Nagy Pál	Vincze János
	Nagy Gergely	Kertész István
Szabadmenetelű jobbágyok:		
	Kis Mihály	id. Kis János
	Jobbágy György	Kántor János

Kiss János	Szilvássy István
Molnár János	Bódvay János
Kerékjártó János	Nagy Pál
Gulyás János	Varga Ferencz
Kurucz János	Zajacz Jánosné
Berecz János	Iglai Jakabné
Bodnár János	Mészáros Pál
Molnár Mihály	Pál István
Décsei János	Pásztor György

Összesen 52 jobbággyal találkoztunk akik közül 11 örökös, 41 szabad menetelű volt. Ez nem jelenti azt, hogy az úrbérrendezés eredményeképpen az úrbéres viszony most már a paraszti népesség egészére kiterjedt volna. A paraszti népesség egy része valószínűleg itt is kívül rekedt az úrbérrendezés keretein. Ezután a jobbágytelek lett az egységesített jobbágyszolgáltatások alapja. A jobbágytelek Mária Terézia rendelete szerint – egy hold beltelekből, a talaj minősége szerint kb. 16-40 hold között változó kiterjedésű szántóterületből, és a sarjúkaszálás lehetősége szerint kb. 6-22 (egyenként 800-1.000 négyszögölnyi) kaszás nagyságú rétterületből állt. Ez számított egy egész teleknek. Az állami és földesúri szolgálatait, tartozásait a jobbágy a telek arányában rótta le. A töredéktelken élő jobbágyok – Ongán ez volt jellemző –, arányosan kevesebb szolgáltatással tartoztak.

Meglepő, hogy Ongán milyen kevés földet osztottak ki a jobbágyoknak. 1773-ban szinte mindannyian csak 1/8 telek nagyságú területet bírtak. Két kivétel volt, ők 3/4 telekkel rendelkeztek. (1/8 telek alatt beszélünk zsellérekről.) Kevés volt a művelhető föld, illetve a földesurak birtokaik jelentős részét nem az úrbéres jobbágyok által hasznosították. A jobbágytelek tulajdonosa a földesúr volt, akinek a jobbágy a birtoklásért különböző szolgáltatásokkal tartozott. A jobbágy telekhasználata másfelől viszont egyéni és állandó volt; birtokából ok nélkül nem mozdították ki, gyermekei és özvegye örökölhették, sőt egyesek szabadon végrendelkezhettek felőle. A telek birtoklása maga után vonta a falu határain belül általában osztatlan állapotban lévő erdők, legelők, stb. használatát. Az újraosztásos földközösségben a belső telek alkotta a jobbágytelek stabil törzsét és nagyságának egyik mértékét. Ennek alkotórészei a házhely, a rajta álló ház, az udvarhoz kapcsolódó veteményes, szőlős-, gyümölcsös- és szérűskertek. A külső tartozékok között a legfontosabb a szántóföld volt, ami a legtöbb helyen a megélhetés elsőrendű alapját adta.

Ongán egy egész telek után – a belső funduson kívül – 24 hold szántóföld és 6 embervágó rét járt a jobbágynak. Mivel nem volt elég szántó-

föld – 1/8 teleknél 3 hold járt volna – sokkal kevesebbel kellett beérniük. Az 1/8 telkes gazdák 1/4 holdnyi szántóföldet birtokoltak, és csak a két 3/4 telkes jobbágy rendelkezett közel annyi földdel, mint amennyi az úrbáriumban le volt írva. Ők 16,8 holdnyi szántón gazdálkodtak. Fónagy Gergely és Tóth Ferenc volt ez a két tehetősebb örökös jobbágy Vatay Pál földesúrnál. Ezenfelül 6 embervágó rétet kaptak, míg a többieknek 4 embervágó réttel kellett megelégedniük. Ez viszont több volt, mint amennyi az urbárium alapján járt volna. Úgy tűnik réttel bőven rendelkezett a falu.

A fentiekért cserébe a jobbágyok minden termésük kilenced részét odaadták a földesúrnak. 7-8 nap marhás robot, vagy 14-16 nap kézi robot is terhelte őket a földesúr sajátkezelésű birtokán. Lenből és kenderből nem kellett kilencedet adniuk. Helyette az uraság kenderéből fontak 4 rőf fonalat.

Más tartozásaik is voltak. Évente 1 Ft árendával – pénzjáradékkal – tartoztak a ház után, konyhai ajándékul az összes jobbágy 93 tojást 15 2/4 csirkét, 15 2/4 kappant, 7 6/8 icce kifőzött vajat adott a földesuraknak. Tűzifát nem kellett adniuk. Ezen terhek egyenlően voltak elosztva a jobbágyok között. Természetesen a két 3/4 telkes jobbágynak a tartozása is nagyobb volt. Ők évente 39 nap marhás, vagy 78 nap kézi robottal, 1 Ft árendával, 4 1/2 rőf fonással, 3/4 icce vajjal, 1 1/4 kappannal, 1 1/4 csirkével és 9 tojással tartoztak fejenként a földesúrnak.

Az 52 jobbágy összes terhei évente a következők: 438 1/4 nap marhás vagy 876 1/2 nap kézi robot, 52 Ft árenda, 46 2/4 rőf fonás, 7 6/8 icce kifőzött vaj, 15 2/4 kappan, 15 2/4 csirke, 93 tojás és terméseik kilenced része.

Vatay Pál és a Darvas család jórészt azonos földmennyiséget, s azok után járó szolgáltatásokat bírtak. Balogh István egyetlen jobbágya – Fekete András – utáni jövedelme nem volt számottevő. Fekete András valószínűleg azonos azzal a személlyel, akivel a Daróczy-pernél találkoztunk, aki kocsmáros volt az 1770-80-as években. Ez alapján tudjuk, hogy Balogh István kezében volt az egyik ongai kocsma és azt egyetlen jobbágyával működtette.

A község úrbéres jobbágyai 7 6/8 telekkel, 17 3/8 pozsonyi mérőre való belső házhellyel, 46 hold szántóföldde l, 226 embervágó réttel rendelkeztek. (E terület pontos nagyságáról az 1845-ös birtokviszonyok tárgyalásakor szólok.) Az úrbériumból tudjuk, hogy a falunak 14 embervágó rétje volt, ami kb. 14 szekér szénát adott.

Az Ongán élő úrbéres jobbágyok szegények voltak 1773-ban. Kevés földet birtokoltak, ami nem fedezte megélhetésüket. Azt más forrásokból kellett biztosítaniuk. Tudjuk, hogy viszonylag nagy területű réttel, bőséges legelőkkel rendelkeztek. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a robotnál milyen

fontos szerepe volt a szekeres munkának, illetve hogy Tokaj és Miskolc között a falu lakói részt vettek a sószállításban, akkor úgy tűnik a XVIII. század végén a település életében meghatározó szerepet az állattartás töltött be. Az igaerőre szükség volt a sószállításnál, a földeken, a gyakori szekeres bérmunkáknál a környező szőlőkben. A miskolci és szikszói piacokon ha megszorultak, az állatokat könnyen eladhatták, így jutva pénzhez. Az sem lehet véletlen, hogy a rétek feltörésének szándékáról nem tudunk, sőt 1839-ben és 1842-ben is inkább a rétek ki nem adását sérelmezték az úrbárium meg nem valósult pontjai közül. Azt is tudjuk, hogy a falu lakói folyamatosan nehezményezték a gesztelyi hídnál – a Hernádon való átkelésnél – fizetendő vámot (lásd az Utak, hidak, vámok résznél). Valószínűleg ez is összefügg a sószállítással, illetve az ehhez kapcsolódó állattartással.

A XIX. század végén a lakosok megélhetését tehát nem a szántóföld biztosította, hanem a sószállításban való részvétel, illetve napszám vállalása a szőlőben, vagy az eladásra alkalmas termékeik értékesítése a közeli piacokon. Nem véletlen, hogy 1773 előtt a jobbágyok egy része – a kevés szántóföld miatt – nem tartozott kilenceddel a földesúrnak.

Az úrbérrendezés után évenként megvizsgálták az úrbárium pontjainak megvalósulását. 1774 és 1781 között maradtak ránk a szolgabíró jelentései, melyek alapján úgy tűnik, hogy nem voltak túlkapások, az úrbáriumban leírtak megvalósultak. Panasszal nem éltek a jobbágyok.[72] A következőkben két évből közlöm a vizsgálati jegyzőkönyveket.

„1. Ezen helység lakosai pontról-pontra kikérdeztetvén, kijelentették, hogy a földesúr, vagy annak tisztjei ellen az urbarialis szolgáltatások és adományok pontjában, vagy másutt, bármilyen más pontban elkövetett kihágásokról sem közönségesen, sem személyenként nincsen panaszuk, ahogyan azt a 9. szám alatt ide csatolt bizonyságlevelük is tartalmazza.

2. Nem tapasztaltuk a munkák, vagyis a robotok felhalmozódását és mértéken felül való szolgáltatást, s ennél fogva a további jóváírás szükségességét sem.

3. Az ebben a helységben lakó lelkész, iskolamester és uradalmi tisztségviselők marháinak és jószágainak a száma nem haladja meg az urbárium szerint előírt számot, s ezeket a jószágokat nem legeltetik elkülönítve, saját legelőn sem.

4. Ebben a helységben az urbárium bevezetésének az ideje óta egyetlen lakatlanná vált és egyetlen benépesült telek sem található.

5. Miután ebben a helységben az erdők hiánya miatt semmiféle faizás sem létezik, ebben a tekintetben semmit sem cselekedtünk.

Kelt 1776. július 5. napján."

„Alább írt Onga nevezetű helységnek lakosai egyetemben ezen levelünknek rendiben rekognoskáljuk (!) és atest(áljuk), hogy mi földes uraink ellen urbarialis adózások és ro(botolások) iránt múlt 1779-dik esztendőre semmi panasz(t nem) tehetünk, mivel sem nem rabotáztunk, sem nem fizettünk többet, hanem csak annyit, amennyit urbarium szerint (...)tünk, sem többre nem kínszerítetünk, se földes urak, (se) pedig tisztjei által, emberek számában sem nem szaporodt(unk,) sem nem fogytunk, sem papunk, sem mesterünk sok m(arhát) nem tart, az urbariumuk megvagyon minden hozzá tartozandóival együtt.

Költ Ongán, 24. Aprilis, 1781.

Főbíró Fekete István keze X vonása.

Hites személyek: Décsei János maga keze írása.
Becse György keze X vonása.
Öreg Fekete István keze X vonása.
Kis János keze X vonása.
Erős János keze X vonása."

Az urbárium rendelkezései a XIX. században jórészt már papíron maradtak. Főleg a rét kiadatások elmaradását sérelmezték a jobbágyok. 1842-ben ebéli panaszukkal a Helytartótanácshoz fordultak.[73] A levélből kiderült, hogy már 1839-ben is küldtek egy hasonló tartalmú iratot Budára, amelyben kérték, hogy a vármegye útján utasítsák a földesurakat, hogy az egész – fél – negyed és nyolcadrész telek utáni szántóföld és rétbeli járandóságaikat adják ki, mégpedig egy tagban. Indoklásul azt hozták fel, hogy az itt állomásozó katonaság az urbárium pontjai alapján követelte az ellátásukhoz szükséges élelem, gabona, szalma illetve széna részleteket. Mivel a szükséges mennyiséggel nem rendelkeztek, drága áron másoktól kellett megvenniük a katonáknak adandó mennyiséget.

1843. december 11-én a vármegye írt levelet a Helytartótanácsnak melyben közölték, hogy az ongaiak ügyében már eljártak, a szolgabírákat már kiküldték az ügy megvizsgálására.[74] Ennek ellenére 1844-ben még semmi sem változott meg. 1844. május 30-án az ongaiak a tekintetes deputationak, míg augusztus 16-án a főfiskális úrnak írt levelét ismerjük, amelyekben elpanaszolták, hogy a perben még mindig nincs előrelépés és emiatt annyira elszomorodtak, hogy a földeket sem trágyázni, sem szántani nem akarják.

„Most tehát megállottunk fényes tekintete előtt, avégett, hogy ezen tárgyban rajtunk segíteni méltóztasson, hogy időről időre halasztva régen óhajtott kívánságunk, több akadályt nem szenvedve

megdicsőüljön. Mivel mi már annyira megvagyunk kavarodva, hogy földeinket sem szántani, sem az trágyázni nem akarjuk."[75]

A vármegye csak 1845. május 23-án küldte ki az úriszék tagjait, hogy az úrbéri perben hozott bírói ítéletet a földmérő munkálatokkal meghitelesítsék, vagyis a tiszti főügyész jelenlétében a dűlőket osztályozzák, majd kimérjék a jogosultaknak járó föld mennyiségeket. A térképet és a földkönyvet egybevetették, Zsolcáról illetve Gesztelyből érkező tanúkkal mindezen munkálatokat meghitelesítették. Ők mint szomszédok és becsülő tanúk vettek részt a peres eljárásban.[76]

Az ügyben a református egyház is felszólalt. 1845. május 22-én a presbitérium levelet írt az úrszéki kiküldöttséghez, illetve a földbirtokos urakhoz.[77] A levélben először is pontosították a parókia földjének a helyét. Másodszor igazságtalannak és törtvénytelennek tekintették, hogy 1816-ban – mivel akkor rendes lelkipásztora nem volt az egyháznak – a parókiális földek 1/6-át a mindenkori tanítónak adták használatra. Véleményük szerint a földesuraknak kellene földet juttatni a tanítónak, amit aztán a falu művelne meg, miként az szokásban volt. Hosszan ecsetelték az egyház sanyarú állapotát, a templom szörnyű helyzetét, a papház három éve elakadt építését, azt hogy az iskolaháznak nincs rendes teteje. Mivel az egyháznak néhai Daróczy István végrendeletén kívül – 3 vékás föld, 4 ember kapás dézsmára való szőlő – nem volt más jövedelme, ezért 2-3 köblös földecskét kértek a birtokos uraktól. Ezen felül 30 év után újra kérték egy új temető kihasítását, mivel a régi már nagyon megtelt.

A kérések egy része meghallgatásra talált és az 1845-ben megszerkesztett új úrbáriumba illetve földkönyvbe már ezen „új állapotok" is belefoglaltattak.[78]

Az „új" úrbáriumot 1845. február 28-án adták ki. Gyakorlatilag semmi változás nem történt 1773-hoz képest. A kiadott teleknagyságok, a szántóföldek, a rétek, az ezek után beszedett szolgáltatások mit sem változtak. Eltérés abban volt, hogy 1845-ben az úrbéresek egy tagban kapták meg a nekik já-

A Dózsa Gy. út 55. sz. alatti lakóház udvari homlokzata. Épült a XIX. század közepén

(Fotó: Balassa, 1967. MNM. F. 211770)

ró szántóföldet és rétet. 13 jobbágycsalád az, amelyik bizonyíthatóan 1845-ben is birtokolta az 1773-ban nekik juttatott úrbéres földeket. Az úrbáriumot a három legöregebb ongai lakos is hitelesítette, nevezetesen: öreg Vincze János (95 éves), Fekete András (72 éves) és Kúfs András (63 éves). Az „újabb úrbérrendezés" után azonban csak 3 éve maradt a feleknek, hogy az új helyzethez hozzászokjanak. Az 1848. április 11-én kihirdetett IX. törvénycikk a jobbágyfelszabadításról rendelkezett. Megszűntek a nemesi kiváltságok és velük együtt a paraszt feudális terhei is.

A törvény a volt jobbágyság tulajdonába adta az általa addig is használt úrbéri földeket. Ugyanakkor a nem úrbéres jellegű földek (szőlők, irtványok stb.) felett megőrizte a földesúr tulajdonjogát, illetőleg fenntartotta az e földek használatáért járó tartozásokat, illetve a regálé jövedelmeket is meghagyták a birtokosoknak. A telekkel nem bíró agrárnépesség, a zsellérek tömege viszont továbbra is föld nélkül maradt. Jogilag szabad ember, de nincstelen agrárproletár lett belőle. Ehhez járult, hogy a X. tc. a korábban lezajlott földrendezéseket, tagosításokat és a legelő elkülönüléseket megmásíthatatlannak nyilvánította.

Ongán 1848-ban jogilag minden jobbágy és zsellér szabad lett, de a földet csak az az 52 jobbágy kapta meg saját tulajdonába – a földesurak majdani állami kárpótlása mellett –, akik úrbéres földeket birtokoltak. Ez azt jelentette, hogy a felszabadult jobbágyok kezére Onga területének 15,1 %-a került, ha az 1845-ben újra elkészített úrbárium adataival számolunk. (A számítást pontosan lásd a birtokviszonyok résznél.)

1850-ből ismerjük a földesurak úrbéres jobbágyainak és udvari zsellé-reinek egybehasonlított kimutatását.[79] E szerint Darvas Imrének 14 úrbéres jobbágya volt, Eötvös Tamásnénak 23, Puky Franciskának 15, Végh Györgynek pedig 1. 1850-ben 1845-höz képest 1-gyel több úrbéres jobbágyról tudunk, tehát 52 vagy 53 úrbéres jobbágy szabadult fel Ongán az 1848-as események hatására.

A jobbágyfelszabadítást a forradalom és szabadságharc bukása után az önkényuralom sem változtatta meg. A parasztságnak azonban súlyos problémákkal kellett szembenéznie. Megmaradt, sőt tovább növekedett a parasztság egyes rétegeinek vagyoni különbsége. A telkes jobbágyok megkapták az általuk használt volt úrbéres földeket és azok arányában részesültek a községi földek felosztásából is. (Hogy mekkora lehetett a felszabadult jobbágyság telki állományának nagysága, arra az 1858-as birtokviszonyok taglalásánál térek ki.) A zsellérek azonban föld nélkül maradtak, sőt most már a közföldeket sem használhatták.

Ferenc József 1853. március 23-án adta ki az „úrbéri pátens" és a „földtehermentesítési nyílt parancsot", ami elfogadta ugyan az állami

kárpótlás elvét, de az irtások és a szerződéses zsellérföldek nagy részét meg a regáléjogokat a volt földesurak kezén hagyta, és a megváltásnak terhét – a dézsmás szőlőkével együtt – a parasztokra hárította. Így hát nőttek a parasztokra nehezedő terhek. A sorra induló hosszú úrbéri perek során pedig kiéleződtek a társadalmi ellentétek.

III. 2. 10. A zsellérek

Ha parasztnépről szólunk figyelembe kell vennünk, hogy társadalmi és anyagi állásra nézve a parasztság is különböző rétegekből tevődött össze. E rétegek között a legnagyobb szerep a telkes jobbágyságot illette meg, mely az osztódó és felaprózódó telek nagysága szerint az egész –, fél –, negyed – vagy nyolcad – telkesség lépcsői között oszlott meg. A telkes jobbágyság alatt a földnélküli zsellérség és a majorsági cselédség parasztnépeit találjuk. Az idők folyamán a jobbágy és a zsellér aránya fokozatosan változott. A XVI. század elején még száz telkes jobbágyra általában kb. 20-30 zsellér esett. 1770 körül országosan az arány már 3:2 a jobbágyok, 1848-ban 3:2 a zsellérek javára. A parasztság az életmód, a társadalmi és az anyagi lehetőségek tekintetében nem ott kezdődött, ahol a nemesség végződött. A parasztság és a nemesség rétegei nem egyetlen lépcsőzet leszálló fokain következtek egymás után. Vannak mindkettő tömegében olyan rétegek, amelyek a lépcsőzet azonos fokán álltak.

A Mária Terézia féle úrbérrendezés (1767) egységesítette a zsellérség fogalmát. A telkes jobbágyok alatt az számított úrbéres házas zsellérnek, akinek földje nem érte el a nyolcad telket, azaz 2-5 hold alatt maradt a kapcsolódó rétrésszel, legelő és erdőhasználattal együtt. Házatlan zsellérnek pedig az számított, akinek nem volt saját háza. A házas zsellér évi 1 forint cenzussal, 18 nap kézi robottal, kilenceddel tartozott földesurának, míg a házatlan zsellér évi 12 nap kézi robottal rótta le szolgáltatásait. A XVIII. század második felétől megszaporodott egy új csoport lélekszáma, az ún. kuriális vagy majorsági zselléreké, akik a földesúri allódiumok – saját kezelésű birtokok – területéből kaptak művelésre földet, főként nagy robotszolgálat ellenében.

A zsellérek Ongán már a XVIII. században is ott lehettek a földesurak majorjaiban, de sajnos erről nem maradt fenn írott emlékünk. Az úrbárium csak az úrbéres jobbágyokkal foglalkozik; a zsellérekről csak 1820-ból származik az első biztos információnk. Pontosabban 1834. október 13-áról ismerjük azt a szerződést, amit a Vatay birtok majorsági zsellérei és az új birtokos, Ludányi Bay József kötött az 1820-as szerződés min-

tájára.[80] A földbirtokos 13 zsellérrel kötött megállapodást 1834 decemberének utolsó napjától 5 egymást követő évre. A majorsági földekből minden zsellérnek adtak egy 6 vékás területet, a rétekből pedig két vékást. (1 véka = 0,25-0,3 hold).[81] Tehát kb. 1,5-2 holdnyi szántóföldet és kb. félholdnyi rétet kaptak fejenként. (A szántóföld területe kb. hétszer nagyobb az 1/8 telkes jobbágyok szántóföldjénél!) A kiosztott területet 15 részre osztották, amiből minden fő kapott egy-egy egyenlő részt. A fennmaradó két részen négyen osztozkodtak, amiért plusz egy nap marhás robottal tartoztak az uraságnak. Mindannyiuknak volt legalább négy marhája, szekere. Négy marhával végezendő robottal tartoztak – főleg behordás idején – az uraságnak. Minden szekérhez két – két cselédet is kötelesek voltak biztosítani, akik napfelkeltétől napestig dolgoztak. (Ezt valószínűleg családon belül oldották meg.) Ezen felül termésük heted részét is beszolgáltatták a földesúrnak. Ha az öt év eltelt és a birtokos visszavenni földjét, a már elvetett termést a zsellérek még learathatták. Bay József kikötötte, hogy a zsellérek a földet az uraság tudta nélkül nem cserélhetik, nem idegeníthetik el, mert akkor azonnal visszaveszi azokat. A szerződés jól bizonyítja, hogy a zsellér nem feltétlenül volt a parasztság legszegényebb rétege. Ez a 13 fő, akivel találkoztunk tehetősebb volt az úrbéres jobbágyok jó részénél. Ökreik, szekereik voltak, cselédeket tudtak állítani, sőt nagyobb szántóföldet kaptak, mint amivel az úrbéres jobbágyok rendelkeztek. Elképzelhető, hogy ezen majorsági zsellérek nemcsak a Vatay birtokon kötöttek ilyen jellegű szerződést. Látható azonban az is, hogy ennek fejében nagyobb járadékot követeltek tőlük mint az úrbéres jobbágyoktól.

Ezen curiális vagy majorsági zselléreknek az 1848-as jobbágyfelszabadítás hasonlóan a házatlan zsellérekhez, semmi anyagi javulást nem hozott, hisz csak személyükben lettek szabadok. Az 1848-as események hatására ez a réteg is beszüntette a földesuraknak járó szolgáltatások teljesítését. 1850. augusztus 15-én a földesurak levelet írtak a szolgabíróhoz melyből kiderült, hogy a zsellérek a föld ideiglenes használatáért – amiért szóbeli szerződésen alapult szokás szerint a föld termésének heted részét adták dézsmára és bizonyos napi szolgálatokat teljesítettek –, ezen tartozásaiknak 1848 márciusától nem tettek eleget.[82] (Ebből arra következtethetünk, hogy Onga minden majorságában hasonlóak voltak a föld után lerótt szolgáltatások, akár levoltak azok írva, akár nem.) A földesurak kérték, hogy majorsági földjeiknek ideiglenes használóit, mint curiális zselléreket a megtagadott szolgáltatásaik teljesítésére kötelezzék. A bíróság – a törvény értelmében jogosan – helyt adott a földesurak panaszának.

A szolgabíró a végrehajtási határidőt hírül adó levél másolatát miután az ongai bíró, Mészáros János nem volt otthon, a helybeli jegyző, Kis József és Fekete Ferenc tanúk előtt a bíró asztalán hagyta. Így a törvényes kézbesítés 1850. augusztus 20-án megtörtént. A zselléreknek augusztus 30-án és az azt követő napokon otthon kellett tartózkodniuk, és várni a szolgabírót, hogy az behajtsa az elmaradt tartozásokat.

A Kóczán birtok tizenegy majorsági zsellérének – bemondás alapján – ismerjük a szántóföldekben megtermelt javaik mennyiségét 1848-ból. (Ez alapján számították ki a fizetendő és elmaradt heted részt.)[83] Összesen 124 kereszt és 13 kéve búzát, 147 kereszt és 4 kéve gabonát, 13 kereszt és 6 kéve árpát termeltek az ideiglenesen használt földesúri földekben. (Egy kereszt Abaújban 16-20 kéve, egy kéve = 2-5 marok = 5-17 kg.)[84] A bemondást a község elöljárói és más tanúk hitelesítették.

Ugyanezen a birtokon 15 gyalogos zsellérrel is találkoztunk. Nekik évente 18 nap gyalog, 3 nap kaszás és 1 nap gyűjtő robotot kellett teljesíteni. Az 1848-49. évi tartozása ezen 15 gyalogos zsellérnek összesen 612 gyalog, 78 kaszás-, és 26 gyűjtőnap. A tartozás egy részét átváltották pénzre, amit később kellett teljesíteniük. Ha erre nem volt módjuk, akkor bírói foglalás útján hajtották be tőlük a kirótt összeget.

A zsellérek száma változó volt korszakunkban. Az 1845-ös földkönyv 68 zsellért említ meg. Ugyanebben az évben 52 úrbéres jobbággyal, 3 földesúrral és 8 szabad nemesi birtokossal találkoztunk.

1846-ban az individuális consriptio összeírása alapján 51 telkes gazda mellett 38 udvari zsellért írtak össze, 61 gazdaházzal és 41 zsellérházzal.[85] 1848-ban hasonló összeírás 48 gazdát és 30 udvari zsellért említett meg.[86] 1847-ből 48 házas zsellérrel és 11 házatlan zsellérrel találkoztunk.[87] 1850-ben a zsellérek lélekszáma 73 fő. A legmegbízhatóbbnak az 1858-as földkönyv adatai mutatkoztak. E szerint 51 zsellér élt Ongán. (Ekkor az 1/12 telekkel rendelkező személy már úrbéresnek számított.) 1858-ban Végh Györgynek 3, Darvas Imrének 12, Kóczán Józsefnek 16, Eötvös Tamásnak 20 zsellérje volt. 1863-ban azonban már 80 zsellér után kártalanították a földesurakat.[88] (Az 1/12 telekkel rendelkezők már ismét zselléreknek számítottak.)

Zsellérek névsora 1858-ban

Darvas Imre volt zsellérei:

Papp Mártonné	Juhász János
Fekete János és Inántsi István	P. Nagy János
Tánczos József	Pálfalusi János

Betse János
Hódi József
Czeglédi Márton
Görgei Istvánné
Csehovits Józsefné
Sándor Mihály

Kóczán József volt zsellérei:

Udvari Andrásné
Német József és Nagy György
Zsoldos Károly
Palkó Jánosné
Palkó János
Orosz Mihályné
Mészáros Barnabás
Orosz Istvánné
Váradi Andrásné és Istvánné
Bazsó Pál
Vintze András
Urszin János
Bukszár István
Urszin Mihályné
Zsoldos Istvánné
Rácz András
– Tóth Józsefné

Eötvös Tamás volt zsellérei:

Berecz Jánosné
özv. Iványi Györgyné
Tőzsér Mihály
Ilka Mihályné
Szátva Lőrincné
Sándor András
Szűcs Miklós
Sóvári János
Kajátz János
Nagy István (Kaki)
Rácz János
Jónás Andrásné
Magyar József
Kejfel János
Kiss János
Szabó Istvánné
Fónyad István
Nagy János
Fónyad András
Német Andrásné

Az 1853-as úrbéri pátens a zsellérség különböző rétegeit is más - más módon érintette. A legsúlyosabb teher az ideiglenes szerződés szerint szolgáló majorsági zsellérek vállára nehezedett. Sorsukat végleg az igen későn, 1896-ban hozott törvény rendezte.

III. 2. 11. Az „úrbéri pátens" végrehajtása Ongán

A birtokviszonyokban döntő változást a szabadságharc leverése után az 1853. március 23-i császári nyílt parancsok, az ún. „úrbéri pátens" és a „kárpótlási és földtehermentesítési nyílt parancs" hozott. Legelőször a volt úrbéres birtokterületet kellett számba venni, majd az ún. közös haszonvé-

telű földek elkülönítését megoldani. Az úrbéresség fogalmát a Mária Terézia féle urbárium bejegyzései és az azt pótló örökszerződések alapján határolták körül. A kormányzat csak azok után vállalta magára a kárpótlást, akik korábban neki is adóztak. Sőt! Az igen komoly tételt jelentő maradványföldeket önerőből megváltandónak ítélve még csonkította is az úrbéres állományt. A pátens hasonlóképpen önmegváltást tett lehetővé az irtványok és a szőlők esetében. Előrelépést jelentett viszont, hogy a legelők telekarányos elkülönözését „általánosan és hivatalosan" elrendelte.

Bár birtokrendezési egyezségek és perek már a reformkorban is voltak Ongán, a birtokviszonyok alakulásában a döntő fordulat 1856 után következett be a faluban. Kezdő lépésként összehasonlították az 1856. és az 1773. évi állapotokat.[89]

Az urbárium elkészültekor 52 lakos kezén 7 6/8 telki állomány volt. A község birtokában lévő 14 kaszás réttel együtt ez több mint 280 hold földet jelentett. 1856-ban ezzel szemben – miután Balogh István volt földesúr jobbágya nevére beírt 1/8 telek volt földesurára régen visszaszállott, s hogy ez az 1/8 telek hová lett nem tudták kideríteni – 1/8 telkű úrbéres gazda 40, gyalogszeres és úrbéri külsőséget bíró 1/12 telekkel rendelkező gazda 30 volt. Ez összesen 70 fő, kiknek kezén 7 4/8 kétségtelen úrbéres telek után valamivel több, mint 260 hold föld volt.

1856-ban 51 zsellér található 17 hold külsőségi birtokkal, amit a földesurak majorságinak, míg a lakosok úrbéreseknek követeltek. Ezen felül is volt még 8 hold vitatott jogállású föld, amit a földesurak saját kezelésűnek, 5 zsellér pedig úrbéresnek tekintett. (Az úrbéres földek a pátens értelmében – a földesuraknak nyújtott állami kárpótlással – az azt korábban használók kezébe mentek át.) A többi 46 zsellér kezén még 35 hold külsőségi birtok volt. Ezt – az előbb említett 8 holddal együtt – a lakosok önnön megváltásuk terhe alatt megtartandónak követelték. Ez azt jelentette, hogy az állam helyett – ezután a 35 hold föld után – ők fizetik meg a „kártérítést" a földesúrnak.

Az úrbéres telkes gazdák is – önnön megváltás terhe mellett – igényt tartottak közel 33 hold földre.

1856-ban a helység birtoka 8 hold, a református egyházé 1 hold, a református lelkészé 20 hold, a tanítóé 4 hold föld illetőleg rét volt, a közös legelő 579 hold 947 □öl tett ki.

Ongán egy egész telki állomány után 31 hold föld illetőleg rét járt. A kétségtelen úrbéres földek a 7 4/8 telek után kitesznek 232,5 hold földet és rétet. Ezzel szemben a 70 úrbéres lakos kezén 260,5 hold föld és rét volt. Ezen fönnmaradó 28 hold körül szintén vita zajlott az úrbéresek és a földesurak között.

Volt úrbéresek névsora 1858-ban

Darvas Imre volt úrbéresei:

Udvari János
Udvari Istvánné
F. Nagy István
Palkó András
Papp Mihály
Tóth Mihály
Sz. Nagy Mihály
Révész Mihály
Bódvai István
Kováts Istvánné
H. Nagy József
Üszög János
Fészki Dániel
Molnár József
Deli János
Iványi Sámuelné
Német Mihály
Brúgós Jánosné
Veréb János
Molnár Jánosné és Andrásné

Kóczán József volt úrbéresei:

Hódi János
Domonkos András
Jónás János
Juhos János
Hajdú Mihály
ifj. Mészáros József
Vincze János
Dekán Istvánné
Négyessi Pál
özv. Mészáros József
Demko Jánosné
Váradi András
Kertész János
Vincze András
Vincze Józsefné
Mészáros Mihály
Berecz György
Berecz István
Berecz András
Berecz Pál

Eötvös Tamás volt úrbéresei:

Detsei István
Váradi János
Cs. Nagy János
K. Nagy András
Czeglédi József
Fekete István
V. Nagy János és András
Mészáros János
Bartal Jánosné
Kerékjártó András
Tóth József
Szoboszlai János
Balog Andrásné
Tóth János
Zsoldos Mihályné
Fekete Ferenc
Tóth József-Berecz István
özv. Mészáros József
özv. Üszög József
Cs. Nagy István
ifj. Üszög József
Betse György
Bűdi András
Tóth István
Ördög János
Déli János
Mikolas János
Juhász István
Betse István
K. Nagy István

A vitás kérdésekkel kapcsolatos per 1860-ig húzódott el. Előtte 1858-ban elkészítették a „helység úrbériségnek szabályozás előtti telekkönyvét", s ez alapján történt meg a tagosítás lezárása.

Az úrbéri törvényszék 1860. január 7-én 479 fz. alatt hozta meg jogerős ítéletét. Az ítélet végrehajtására 1860. február 18-án 93. szám alatt hozatott végzés. Az érdekelt felek március 9-én gyűltek össze Ongán, hogy a tagosítás végrehajtása a gyakorlatban is megtörténjen.[90]

A Borsod Megyei Úrbéri Törvényszék részéről Kis Károly tanácsos, Kozma Alajos mint hivatalsegéd – ők voltak a jegyzőkönyv vezetők –, a Szikszói Járási Szolgabírói Hivatal részéről Bazáth József közigazgatási szolgabíró vett részt. Megjelentek az érdekelt felek is: Kóczán József és Darvas Imre urak személyesen, ügyvédjük Khun László, Végh György illetve a volt úrbéresek részéről a község megbízott képviselői, nagy számú telkes és zsellér lakos, az ügyvédjük Serfőző József, a református lelkész és Szatmári Pál mérnök.

A tagosítás végrehajtását – földek kimérését, kiosztását – azonban az érdekelt felek kérésére elhalasztották, ugyanis a határ északnyugati részén kijelölték a vasútvonalat és elkezdték annak építését. A felek kérték – bár a bírósági végzés már megvolt –, hogy módosítások után a majorsági és úrbéresek birtokát elválasztó vonal legyen az épülő vasút, a Köleseskerttől húzandó egyenes vonal egészen az országútig. A mérnök március 12-ére ígérte, hogy a kérelem és egyéb módosítások alapján újra kiszámítja az egyes személyeknek járó területet.

Március 12-én a mérnök elkészült a munkával. A volt úrbéresek több földet és nagyobb legelőt kaptak, mint amennyit az uraságok adni akartak nekik. Az úrbéres és majorsági földek határa tehát a vasút lett, illetve a Bársonyos folyása. A Balogh nevű rét egésze úrbéri birtokba került, míg a Daróczi-domb fele ide, míg másik része a majorsági földekhez került. Ezt a volt úrbéresek és a földesurak is elfogadták.

Vita alakult ki a zsellérföldek kérdésében. Az ítélet a földek egyenlő felosztását rendelte el a volt zsellérek között. Ez feszültséget okozott a házas, tehát több földdel rendelkező és a nincstelen zsellérek között. Végül abban egyeztek meg, hogy nem veszik figyelembe a belsőséget és akiknek ilyenje van, az 1 vékás földet kap – a belsőségen felül –, míg másoknak 1 vékásra egészítik ki a földjét. A megváltás összegét az egy-egy vékásig földeket nyerő zsellérek voltak kötelesek kifizetni. A legelő járandóságokat egy tagban – a református lelkésszel történt barátságos megállapodás után – az országút és a csanálosi határ között fekvő Koporta háti földekből adták ki.

A volt jobbágyok egymás közt úgy állapodtak meg, hogy kender földnek a Daróczi-dombnál lévő földekből mind az 1/8, mind az 1/12 tel-

kes gazdák fejenként egy-egy vékást kapnak. A kiosztást a falu felől kezdték meg. A szántóföldeket két nyomásban osztották ki. Első nyomású földeket a Koporta hát nevű földekből – ha szükséges volt a Nyilasokból –, míg a 2. nyomású földeket a Nagynyilasokból osztották ki. Itt a gesztelyi határtól kezdték el a kiosztást, ami a Nagynyilasok közötti rétekből történt meg, beleértve a Szalay nevű rétet is. A zsellérek külsőségét a telkes gazdák illetőségének kielégítése után kezdték kiadni ugyanezen a területen.

A földek kiosztását házsorszám szerint végezték el és sorshúzással döntötték el, hogy melyik gazdán kezdődjék az osztás. Ha valakinek silányabb föld jutott, a végrehajtási bizottság a közös legelőkből juttathatott nekik kárpótlásul – belátásuk szerint –, egy-egy darabot. A legelőbeli illetőségek végül – a korábbi megállapodások ellenére – egyben maradtak, nem kerültek kiosztásra.

A földesurakat felkérték, hogy egy majdan létrehozandó katolikus iskola számára alkalmas területet különítsenek el. A jelen lévő földesurak erre ráálltak – bár a távol lévő Eötvös Tamás nevében nem nyilatkoztak –, de kikötötték, hogy amíg katolikus tanítója nem lesz a falunak, az elkülönített egy hold földet a református tanító használhassa.

Ugyancsak a földesurak ajánlottak fel egy 6 vékás kertet az új temető számára azzal a kikötéssel, hogy *„mint eddig is az a jövőre nézve is közös legyen vallási hovatartozástól függetlenül”*.

Sárga föld hordását a földesurak a lakosoknak továbbra is megengedték. A zsidó temető helyét pedig korábbi helyén meghagyták. A végrehajtási jegyzőkönyv rendelkezett a vályogvető 1 hold földjéről és az utak, töltések nagyságáról, illetve megállapította, hogy a helységben lévő vízfolyások rendezése a földesurak fennhatósága alá tartozik. A lakosok által a beltelkekhez hozzácsatolt foglalásokat elismerték, de a további foglalásokat lerombolás terhe mellett eltiltották.

Sajnos az ezután elkészült új telekkönyv nem maradt ránk, így a birtokviszonyok alakulásának vizsgálatakor csak az 1858-as telekkönyvre hagyatkozhatunk, amit tudvalevőleg több helyen módosítottak 1860-ban. A birtokviszonyokban a tagosítás befejezése után a század végéig lényegében már nem történt érdemleges változás.

Az újonnan nyert földbirtokok és osztályozások a birtok tiszta jövedelmén igen nagy változásokat okoztak. Ez azért volt fontos, mert ez alapján vetették ki a fizetendő adó mennyiségét. Következményeit sokan súlyosnak érezték a faluban. Vitás kérdések később is felmerültek, amit nagyban elősegített, hogy sokáig nem készült el a birtokív és a telekkönyv. Onga község elöljárósága többször folyamodott a miskolci adóhi-

vatalhoz és más hivatalokhoz, hogy könnyítsenek terheiken. 1863. március 29-én az alispánhoz írtak levelet![91] Segítségét kérték a telekkönyv minél hamarabbi elkészítéséhez, illetve hogy a falu megszabaduljon a túlságosan nagy adófizetési terhétől és egyszersmind tisztázzák a birtokváltozás és a fizetendő adó ügyeit. (Mellékletként elküldték a Nagyváradi és Budai Egyesült Császári és Királyi Felszólamlási Vizsgáló Felügyelőséghez írt levelükre adott választ, amiből kiderült, hogy az adó alapját szolgáló telekkönyv elkészültéhez már megküldték az adóhivatalhoz és a megyei törvényszékhez a szükséges iratokat, így a geometriai telekkönyvet, két darab végrehajtási jegyzőkönyvet és más iratokat.)

A földesurak kártalanítása még 1863. október 21-én sem volt megfelelő módon rendezve.[92] A fenti év július 17-én Kassán jegyzőkönyvbe vették, hogy a földbirtokosok milyen teleknagyság után részesülnek kárpótlásban a kármentesítési alapból. A járandóságra a következő személyek jogosultak: Végh György, Eötvös Tamás, Darvas Imre, özvegy Kóczán Józsefné.[93]

Ongai földbirtokosok állami kárpótlása 1863-ban

A telek nagyság, ami után a kárpótlás járt:

Birtokos neve	Összessége a bemondott javaknak		
	Átalány összeg szerint kárpótolandó		Örökváltsági szerződésekből fennmaradt kárpótolandó hátralékok
	jobbágyoknak telke	zselléreknek száma	pengő forint
Végh György	–	3	150
Eötvös Tamás	4 3/24	34	1.700
Darvas Imre	1 28/24	19	950
özv. Kóczán Józsefné	2 15/24	24	1.200
Összesen	**8 22/24**	**80**	**4.000**

Azt, hogy a földesurak mikor kapták meg a meghatározott kárpótlási összeget, nem tudjuk. A táblázatból látható, hogy míg 1773-ban csak 7 6/8 úrbéres telekkel rendelkeztek a jobbágyok, 1861-ben már 8 22/24 telket birtokoltak. Valószínűleg foglalások útján 1 1/4 telek került a jobbágyok kezére 1773-tól 1861-ig terjedő időszakban, amit aztán sikerült a földesurakkal is elismertetniük. Ez kb. 38 hold földet jelentett.

A tulajdonviszonyokban a perlezárásoktól a XX. század elejéig lényegi változás már nem következett be.

III. 2. 12. A határ minőségi osztályozása 1845-ben

Az 1845-ös telekkönyv megszerkesztése előtt május 23-án elvégezték az ongai határ minőségi osztályozását.[94] E szerint a határ nagyobb része fekvését tekintve lapályos volt, különösen a legelőt és a réteket metszették keresztül vízerek. Földje nagyobb részt fekete, termékeny, egy része homokos, míg egy kisebb része kavicsos, részint szikes volt. Fényes Elek 1844-ből ezt írta Ongáról: *„Határa termékeny rétjének a vízáradások néha ártanak, erdeje nincs."*

A megvizsgált területet – termékenységtől és minőségtől függően – három osztályba sorolták. Az egyes osztályzat kiváló, a kettes osztályzat jó, míg a hármas gyenge minőségű földet takart. Az egyes területek a következő minősítést kapták.

Nagynyilasok és **Kavicsostó**: a gesztelyi határnál vannak, eredetileg rétek, de dombosságuk miatt egy részüket felszántották. 1845-ben is jórészt szántóföldnek használták. Fekete, nyirkos földű terület. Termékeny, de tavasszal vízáradásoknak voltak kitéve, ezért a 2. osztályba sorolták. A fel nem szántott része egészséges és közepes mennyiségű füvet hoz, időnként kétszer kaszálható, az erek pedig csátét teremnek.

Kurucrét: nedves esztendőben szintén kétszer kaszálható, jó és közepes mennyiségű füvet terem.

Daróczi-domb: egy része rét, másik része szántóföld. A rét kétszer kaszálható, földje mint a Nyilasoknál 2. osztályba került.

Daróczi-dombnak a nyugati és északi szélén lévő **Majorsági rétek**: nedvesebb terület, jó savanyú füvet terem. Itt található Eötvös Tamásné rétjében egy felszántott terület, ami ritka homokos földje miatt a 3. osztályba tétetett.

Szikes földek: miként a neve is mutatja a 3. osztályba került.

Patai rét: fele része hátas, fele lapályos, erekkel keresztül metszett terület. Közepes minőségű füvet terem, de ritkán kaszálható.

Koporta: szintén rétnek lett kiadva, de nagyobb részét felszántották. Földje 2. osztályba került, rétje mint a Nyilasoknál.

Puky rész: laposabb rész, s csak a töltésen felül szántották. A földesúr területe volt. Földje fekete, de vizenyős és ezért 3. osztályba soroltatott. A töltésen aluli részeket nem lehetett szántani, így rétnek és legelőnek használták.

Darvas rész: földesúri birtok. A töltésen felül fekete termékeny földű, de a víz időnként elönti, ezért 2. osztályba került. Az éren túli és a töltés alatti részek vizenyősebbek, ezért 3. osztályú földjei inkább rétnek vagy legelőnek használtattak.

Nemesek része: 1845-ben nem használták. Leginkább legelő, de rétnek is jó volt.

Füveskert és **Kenderföldek**: fekete, könnyű szántású termékeny földű terület, 1. osztályba tartozott.

Puszta pincze-dűlő: fekete földdel és homokkal kevert földű termékeny, 1. osztályba került terület, kivéve egy kis vizenyős területet ami 3. osztályú.

Mesterrét: a határ legtermékenyebb részei közé tartozott, 1. osztályba tették.

Betegvölgy: a napnyugat felé eső nagyobbik része jó minőségű, termékeny föld, az 1. osztályba tétetett, míg a hó és esővíz átjárta rész a 3. osztályba került.

Vermeknél való földek: részint sárga, nyirkos, részint partos, egy része pedig lapályos terület. Közepes termékenységű. A 2. osztályba számították.

Sóstó és a **Hosszúföldek**: fele része partos, fele lapályos. A partos rész soványabb, a lapályosabb néhol szikes föld. Közepes termékenységű terület, 2-es osztályzatot kapott.

Benehalma, **Királydomb** és **Ravaszhát**: fekete, homokos vegyítésű és könnyen szántható terület, következésképpen az 1. osztályba került.

Ami a legelőket illeti, ezek közül a **Szérőszeg pást** hátas, kevesebb füvet termett és egy ér által keresztül volt vágva. A helység északi részén lévő legelő jó, egészséges és buja füvet termett, a legjobb legelők közé tartozott. A **Közönséges pást** hátas és néhol szikes, helyenként kavicsos, tavaszkor ki volt téve a vízjárásoknak, de jó, egészséges füvet adott. A falu melletti legelő hasonló volt a Közönséges pásthoz, minthogy azonban a marhák által megtrágyáztatott, bővebb füvet adott.

III. 2. 13. Birtokviszonyok 1845-ben

1845-ből ismerjük a község földkönyvét, aminek a segítségével pontosan feltérképezhetjük a falu birtokviszonyait.[95] Az adatok az 1845. május 1-jei állapotokat tükrözik. Az egész ongai határ 1.200 □öllel számítva kitett 2.051 hold és 469 □öl területet.

Ebből a közös pást: 579 hold 947 □öl.
Utak, utcák, hasznavehetetlen helyek: 34 hold 698 □öl.
Vizek: 19 hold 550 □öl.

A négy földbirtokos földje összesen: 1.047 hold.
Kisbirtokosok: 33 hold 169 □öl.
Bartal János zsellér háza után: 3 hold 1.174 □öl.
Ez összesen 1.718 hold 884 □öl.

A fennmaradó 332 hold 785 □öl területen az úrbéres földek, a református egyház és a tanító osztoztak, amiből a református egyház és a tanító összesen kb. 22 hold földet birtokoltak. Az úrbéres földek mennyisége e szerint kb. 310 hold kell, hogy legyen. Most nézzük meg, hogy az 1845-ös urbárium adataival összevetve kijön-e ez a 310 hold.

Az urbárium alapján az úrbéres jobbágyok összesen birtokoltak 17 3/8 pozsonyi mérőre való belső házhelyet, 46 hold szántóföldet és 226 embervágó rétet.

Korszakunkban 1 pozsonyi mérő Abaúj megyében kb. 600 négyszögöl, azaz 0,5 hold volt. Míg 1 embervágó rét abaúji átlaga 1.170 négyszögöl lehetett, azaz kb. 1 hold[96]. (Ongán valamivel több volt, mint 1200 öl egy embervágó rét.) Az urbárium alapján az úrbéres földek nagysága ezek szerint kb. 281 hold. A különbség a 310 hold földterülethez viszonyítva – mivel az urbáriumban meghatározott mértékegységek pontos értékét nem ismerjük, úgy gondolom elhanyagolható. Körülbelül tehát 29 hold föld az, aminek tulajdonjoga pontosan nem tisztázott. A továbbiakban ezt a 29 hold földet az úrbéres földek közé sorolom. (Az is elképzelhető, hogy ez a 29 hold jobbágyok foglalása útján került az úrbéresek kezére.)

1845-ben Onga 2.051 holdnyi területe a következőképpen oszlik meg:

Négy földbirtokos saját kezelésű birtoka: 51,1 % (1047 hold 946 □öl).
Úrbéres földek: 15,1 % (310 hold).
Közös pást: 28,3 % (579 hold 947 □öl).
Szabadbirtokosok földje: 1,8 % (37 hold 143 □öl).
Utak, utcák, hasznavehetetlen helyek: 1,7 % (34 hold 698 □öl).
A tanító és a református egyház birtoka: 1,1 % (22 hold).
Vizek: 0,9 % (19 hold 550 □öl).
Összesen: 100 % (2.051 hold)
Kördiagramon ábrázolva ez a következőképpen néz ki:

Az ongai határ felosztása 1845-ben

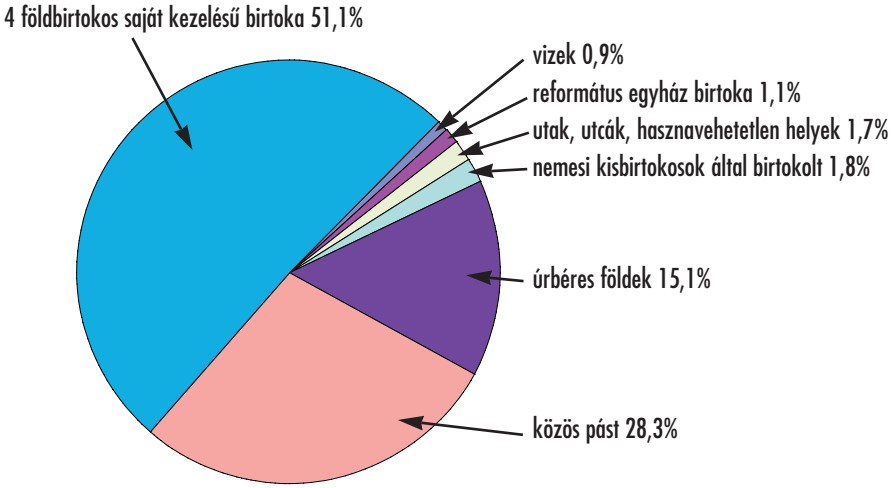

Onga területének fele a Darvas család, Eötvös Tamás, Puky István és Végh György kezén volt.

A Darvas család saját kezelésű birtoka összesen 259 hold 693 □öl, Eötvös Tamásé 465 hold 774 □öl, Puky Istváné 230 hold 315 □öl, Végh Györgyé 92 hold 364 □öl.

A Darvas birtok felosztása, ami 12,68 %-a az ongai határnak:

	allódium	**+**	**udvari zselléreknek kiosztott föld**	**=**	**összesen**
belső házhely	11 hold 435 □öl	+	8 hold 708 □öl	=	19 hold 1.143 □öl
szántó-föld	178 hold 7/8 □öl	+	22 hold 1/8 □öl	=	201 hold
rét	21 hold 4/8 □öl	+	17 hold 1/8 □öl	=	38 hold 5/8 □öl
összesen	**211 hold 885 □öl**	+	**47 hold 1.008 □öl**	=	**259 hold 693 □öl**

A helyben lakó Darvas család belső házhelyéhez tartozott a Dálnoki ház, 2 kocsma, a pálinkafőző, cselédház, pusztai csűr, kert, Batsó ház és a Vám.

A szántóföldek első nyomásban a Benehalmán, Királydombnál, Hosszúföldeknél, Ravaszháton voltak megtalálhatók, a 2. nyomásban a Sóstónál, Vermeknek való földeknél, a Betegvölgyben, a Mesterréten és a Puszta pince-dűlőnél.

A rétek egy részét felszántották és szántóföldeknek használták (Koporta, Kuruty rét). Igazi kaszálók a Daróczi-domb és a Kuruty rétnél voltak.

A Darvas családnak 20 udvari zsellére volt, mindegyiküknek volt házhelye, kettő kivételével szántóföldje, kenderföldje, s három fő kivételével rétje. A zsellérek birtokainak kiterjedése fejenként 1.718 □öl és 4.663 □öl (kb. 1,5-3,5 hold) között mozgott. Fejenként átlag 2,4 hold földdel rendelkeztek.

Onga legnagyobb földbirtokosa Eötvös Tamás volt.

Eötvös Tamás birtoka,
ami 22,7 %-át tette ki az ongai határnak:

	allódium	**+**	**udvari zselléreknek kiosztott föld**	**=**	**összesen**
belső házhely	24 hold 73 □öl	+	941.001 □öl	=	3.341.074 □öl
szántó-föld	235 hold 4/8 □öl	+	20 hold 1/8 □öl	=	255 hold 5/8 □öl
rét	169 hold	+	7 hold 1/8 □öl	=	176 hold 5/8 □öl
összesen	**428 hold 673 □öl**	+	**37 hold 101 □öl**	=	**465 hold 774 □öl**

Szántóföldjeiből 2.030 □öl volt a kenderföldje, bár a ténylegesen kender termesztésére használt földterület kb. 1 holdat tett ki.

Eötvös Tamás nem a faluban, hanem Bereg megyében Zsujtán lakott, mégis kétszer akkora beltelekkel rendelkezett, mint az itt lakó Darvas család. Ide tartozott a cselédház, udvar, kert, kocsma, a juhász háza. 26 udvari zsellérje volt, akik közül 11 fő csak házhellyel rendelkezett. A legnagyobb zsellérbirtok 5,5 holdas volt. Eötvös Tamás zsellérjei átlagban kb. 1,6 hold földet birtokoltak nagy egyéni különbségekkel.

Puky István birtoka,
ami Onga területének 11,25 %-át tette ki:

	allódium	**+**	**udvari zselléreknek kiosztott föld**	**=**	**összesen**
belső házhely	9 hold 566 □öl	+	84.530 □öl	=	1.741.099 □öl
szántó-föld	156 hold 5/8 □öl	+	28 hold 5/8 □öl	=	185 hold 2/8 □öl
rét	20 hold 7/8 □öl	+	6 hold 2/8 □öl	=	27 hold 1/8 □öl
összesen	**186 hold 1.166 □öl**	+	**43 hold 380 □öl**	=	**230 hold 315 □öl**

Puky Istvánnak 21 udvari zsellérje volt, akik közül a legtöbb földdel – közel 8 holddal – Vintze István rendelkezett. A zsellérek fejenként átlag 2 hold földet birtokoltak.

Végh György birtoka, ami Onga területének 4,47 %-a:

Belső telke: 3 hold 814 □öl
Szántóföld: 54 hold 12 □öl
Rét: 34 hold 7 □öl
Összesen: 91 hold 833 □öl
Neki nem volt zsellérje.

A négy földesúr birtokából a zsellérek 128,5 hold területet használtak. Ez a földesúri birtokok 12,26 %-a. A Darvas birtok 18,4 %-a, Eötvös Tamás birtokának 7,9 %-a, Puky Istvánnak pedig 18,7 %-a lett kiosztva a zsellérek között. A földesurak allódiuma a Végh Györgyével együtt 919,5 holdat tett ki. Ha művelési ágak szerint felosztjuk ezt a területet a következő adatokat kapjuk: beltelek: 48,5 hold, szántóföld: 625,5 hold, rét: 245,5 hold.

Ismerünk 7 nemesi kisbirtokost is. Ők összesen 1 hold 769 □öl belső telekkel, 28 hold 450 □öl szántófölddel, 3 hold 150 □öl réttel rendelkeztek. Ez összesen 33 hold 169 □ölnyi terület. Név szerint a nemesi kisbirtokosok: Vadászi Nagy János, Kántor István, Négyesi András, Görgei Mihály, Négyesi Sámuel, Győri Ferenc és Görgei András. A leg-

nagyobb birtokkal Vadászi Nagy János rendelkezett, neki kb. 9 holdja volt, míg Görgei Andrásnak saját háza sem volt, ő csak 1,3 hold szántóföldet birtokolt. Az Ongán élő kisnemesek átlag kb. 4,5 hold föld birtokosai voltak.

A volt plébános, Bartal János úr zsellérháza után az akkori birtokos, Bűdi András birtoka külön volt feltüntetve. Ő összesen 3 hold 1.174□öl földdel rendelkezett. Belső telke 424 □öl, szántóföldje 2 hold 6/8 □öl, rétje 7/8 □öl. (Ez a birtok diagramban a kisbirtokosok közé lett számolva.)

Az egyházi javak kitettek valamivel több mint 22 holdnyi területet. Ezen terület a következőkből áll:

– Parókiális föld 3 nyomásban: Ravaszlyuk: 7.006 □öl, Sóstó: 7.080 □öl, Betegvölgy: 8.020 □öl.
– Kenderföld, az iskola rectoréval együtt: 1.800 □öl.
– Parókia és iskola területe: 657 □öl.
– Kertecske – régen Udvari István kertje – melynek hossza 11, szélessége 12 öl, amit a pap és a tanító egyformán használtak.
– Szőlő (?).
– 3 vékás szántóföld, de amelyre rendszerint egy egész köbölt vetettek, amelyet 1808. évben adott Daróczy Nagy István

(A parókiális rét kaszálása, a széna behordása a község feladata volt. Az őszi vetéshez a magot – 6 vékát – szintén a helység lakosainak kellett biztosítani, illetve elvetni. Ezt a legrégibb jegyzőkönyvekből írták át.) A falu 3 kaszást is adott a református egyháznak. Ez gyakorlatilag 3 szekér szénára való rétet jelentett.

Az úrbéres jobbágyok által birtokolt területből a két 3/4 telkes gazda kb. 24 hold földdel rendelkezett, míg az 1/8 telkes gazdáknak kb. 5 holdnyi földjük volt fejenként.

Gyakorlatilag ha mindent – az úrbéres földeket is – összevetünk, akkor 1845-ben Ongán a határt a következőképpen oszthatjuk fel művelési ágak szerint:

Szántóföld:	795 hold =	38,7 %.
Rét:	535 hold =	26,0 %.
Belső telek:	87 hold =	4,3 %.
Közös pást:	580 hold =	28,3 %.
Utak, hasznavehetetlen helyek:	35 hold =	1,7 %.
Vizek:	19 hold =	1,0 %.
Összesen:	2.051 hold =	100,0 %.

A határ felosztása 1845-ben művelési ágak szerint

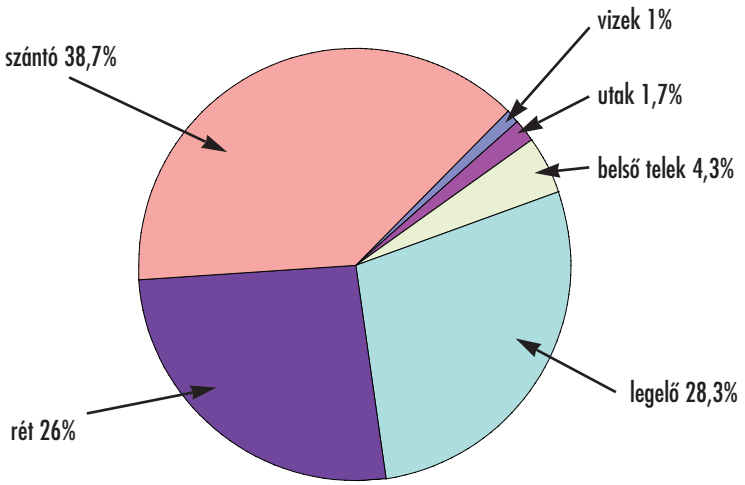

Látható, hogy a rét és legelő együtt több mint a felét adta az ongai határnak. Ez azt mutatja, hogy az állattartásnak még mindig jelentős szerepe volt a falu életében. Ha megnézzük az úrbéresek, zsellérek és kiváltságosok birtokának művelési ágak szerinti megoszlását, még inkább kitűnik, hogy milyen fontos szerepe volt a réteknek, legelőknek. 3,6-szer volt nagyobb a rét az úrbéres szántóföldeknél!

A földesúri allódiumokban ezzel szemben a szántóföld területe volt a meghatározó. Az allódium 68,03 %-át tette ki, szemben a 26,69 %-os rét aránnyal. A megélhetés alapja tehát más volt a földesúr, az úrbéres és zsellér birtokon.

Úrbéresek, zsellérek, kiváltságosok birtokának művelési ágak szerinti megoszlása 1845-ből

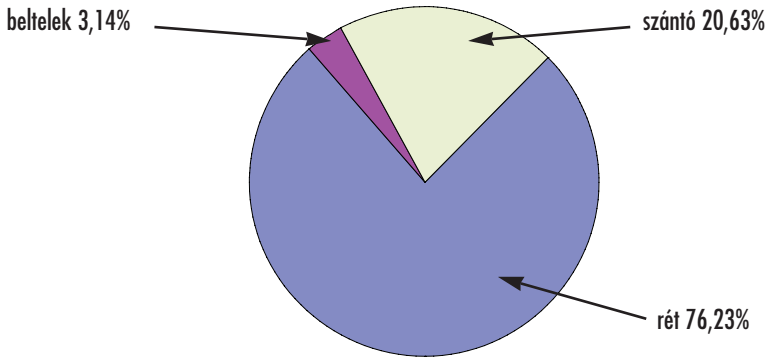

Az allódiumok művelési ágak szerinti felosztása 1845-ben

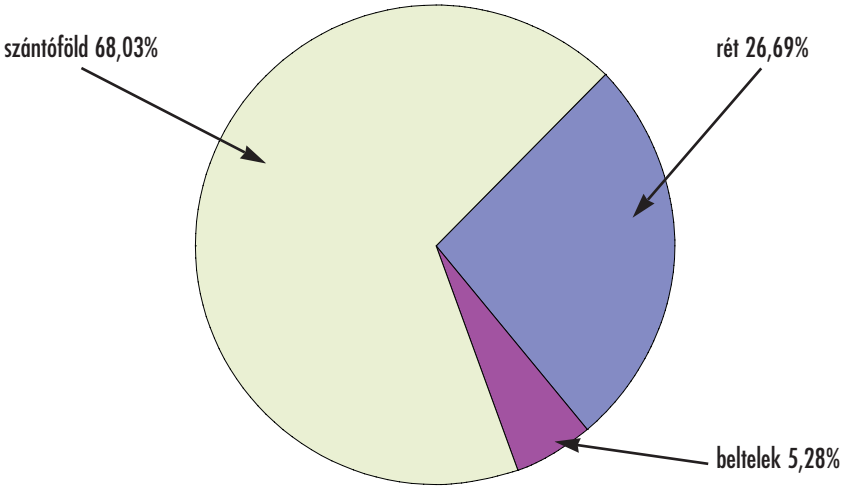

III. 2. 14. Birtokviszonyok 1858-ban

A XIX. század 2. felében a tagosítási perek lezárása után új földkönyvet készítettek Ongán, ami a birtokviszonyokban lezajló változásokat rögzítette. Sajnos azonban ez nem maradt ránk. Ismerjük azonban az 1858-as telekkönyvet, ami – bár több helyen később módosították – alapjául szolgálhat a XIX. század utolsó évtizedeinek birtokviszonyai megismeréséhez.[97]

Először nézzük meg a kiváltságosok birtokainak területét.

Helység: – beltelek: 0,1791 hold (az adatok a továbbiakban is holdban vannak megadva),
– rét: 7,9680,
– összesen: 8,1471.

Református egyház: – templom hely: 0,065,
– szántóföld: 1,2881,
– összesen: 1,3331.

Lelkész: – beltelek: 0,49,
– szántóföld: 13,805,
– rét: 5,924,
– összesen: 20,219.

Tanító: – beltelek: 0,3216,
– szántóföld: 4,0917,
– összesen: 4,4133.

Kiváltságosok birtoka összesen: – beltelek: 1,0557,
– szántóföld: 19,1848,
– rét: 13,892,
– összesen: 34,1325.

Közlegelő: – 579 hold 947 □öl.

A további adatok **telkes gazdák** és **zsellérek** birtokára vonatkoznak.

Darvas Imre úrnak 20 úrbérese volt, akikből 12 főnek 1/8 telke, míg 8 főnek 1/12 telke volt. Ezen kívül 12 zsellér élt birtokán.

Kóczán József szintén 20 úrbéressel rendelkezett, ebből 12 fő 1/8 telket bírt, a többiek 1/12-et. Zselléreinek száma 16 fő.

Eötvös Tamásnak 30 úrbérese volt, akikből 16 főnek volt 1/8 telke. Tizennégyen 1/12 telket birtokoltak. Zselléreinek száma 20 fő.

Végh Györgynek 3 zsellérje volt.

A földesurak összesen 70 úrbéres jobbággyal és 51 zsellérrel rendelkeztek. Megjegyezendő, hogy ekkor az 1/12 telket birtoklók is úrbéres jobbágyoknak számítottak. Míg 1773 és 1845-ben 50 1/8 telekes és 2 3/4 telkes jobbággyal találkoztunk, addig 1858-ban csak 40 fő rendelkezett 1/8 telekkel, 3/4 telket pedig már senki sem birtokolt. Ha az 1/12 telkes jobbágyokat a zsellérek közé soroljuk – miként a teleknagyság szerint a törvény korábban előírta – akkor 81 zsellérről tudunk 1858-ban. Ez kétszer annyi, mint az 1/8 telkes gazdák száma. A telekaprózódás, illetve a zselléresedés ez alapján jól látható.

Az úrbéresek a telekkönyv szerint 7 6/12 telekkel rendelkeztek. (1773-ban ez 7 6/8 volt.) Az úrbéres jobbágyok a zsellérek és kiváltságosok adatait a következő táblázat foglalja össze:

Úrbéresek, zsellérek, kiváltságosok birtokviszonyai 1858-ban

		beltelek (hold)	szántóföld (hold)	rét (hold)	**összes birtok** (hold)
úrbéresek	Darvas Imre	9,4360	50,4368	11,723	**71,5958**
	Kóczán János	9,7954	50,2918	14,598	**74,6852**
	Eötvös Tamás	15,2307	63,1644	35,836	**114,2311**
	összesen	**34,4621**	**163,893**	**62,157**	**260,5121**
zsellérek	Darvas Imre	5,5832	8,1893	12,1270	**25,8995**
	Kóczán János	5,0577	16,1582	2,1108	**23,3267**
	Eötvös Tamás	6,8931	3,9819	1,6749	**12,5499**
	Végh György	0,4447	–	–	**0,4447**
	összesen	**17,9787**	**28,3294**	**15,3294**	**62,2208**
kiváltságosok		1,0557	19,1848	13,8920	**34,1325**
összesen		**53,4965**	**211,4072**	**91,9617**	**356,8654**

Ezen felül még volt 32,9746 hold föld, aminek a birtokában voltak Kóczán József telkes gazdái, de a földesúr ezt majorságinak tekintette. Ezen 33 hold körül per zajlott 12 telkes gazda és Kóczán József között.

Onga határának nagyságát 1858-ból pontosan nem ismerjük. A telekkönyv – hasonlóan a volt saját kezelésű nemesi birtokok nagyságához – ezt nem írja le. 1845-ben, mint láttuk 2.051 hold volt a falu területe. 1873-ban 4.618, míg 1898-ban 4.635 katasztrális holdra növekedett a községhez tartozó terület nagysága.[98] Ez azt jelenti – ha az 1873-as adattal számolunk –, hogy 28 év alatt 2,25-szeresére, azaz 2.567 holddal nőtt a községhez tartozó föld területe! A növekedés nem képzelhető el más közigazgatási területek Ongához való csatolása nélkül. Erről azonban egyenlőre nem tudunk semmit. Azt tudjuk, hogy 1873-ban Ongához tartozott Kemej és Újfalupuszta. 1898-ban pedig a Kakastanya, Alsótanya, Felsőtanya és Mészpuszta.[99] Valószínűleg ezen területek növelték meg ilyen jelentősen Onga határának nagyságát.

Sajnos – a hiányos adatok miatt – az 1845-öshöz hasonló, birtokviszonyokat bemutató kördiagramot nem tudjuk elkészíteni. Bizonyos összehasonlításokat azonban elvégezhetünk.

Az úrbéres földek nagyságát 281 hold körül állapítottuk meg 1845-ben. (A vitatott 29 hold földdel ez 310 hold volt.) Ezen területen 52 úrbéres osztozott. Ezzel szemben 1858-ban 260,5 hold föld volt 70 úrbéres kezén. Ha ide számítjuk a 33 hold vitatott jogállású földet, akkor 294 hold úrbéres területről van tudomásunk. 1845-ben egy jobbágy átlag kb. 5,4-5,9 holdnyi területet birtokolt, addig 1858-ban csak 3,7-4,1 hold jutott egy úrbéresre. Látható, hogy a kapitalizmus útjára lépő parasztság Ongán kevesebb földet szánthatott magának, mint amennyi a feudalizmus utolsó évtizedében jobbágyként használatában volt.

Az ideiglenes szerződés alapján szolgáló majorsági zsellérek előtt három út állt: 1. önerőből – állami kárpótlás kizárásával – megváltották magukat – Ongán nagyrészt ez történt meg –; 2. továbbra is vállalták a majorsági jobbágyság feudális állapotát; 3. akik egyikre sem voltak képesek, illetve hajlandók, azokat elűzték földjeikről. (Róluk rendelkezett később az 1896-os törvény.) Akik megváltották magukat, azok a parasztság sorába emelkedtek, a nagy többség viszont az agrárproletariátus népes tömegét szaporította. A zsellérek kezén 1858-ban összesen 62 hold föld volt. Ez fejenként átlag 1,22 holdat jelentett, ami nagyon kevés.

Az egyházi javak – lelkész, tanító, egyház birtoka együtt – az 1845-ös 22 holdhoz képest az adományok következtében 26 holdra emelkedett. (1861 után a református egyház birtoka újabb felajánlások révén tovább szaporodott.) Számottevő területet azonban ez most sem jelentett.

Ha az úrbéresek, zsellérek és a kiváltságosok birtokát – 356,8654 holdat – művelési ágak szerint felosztjuk, akkor a következő kördiagramot kapjuk a vitatott 33 hold nélkül.

Úrbéresek, zsellérek, kiváltságosok birtokának művelési ágak szerinti megoszlása 1858-ban

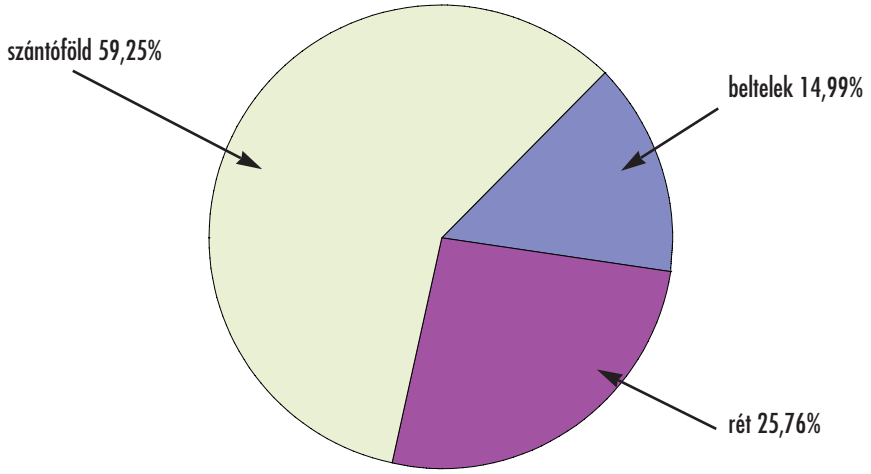

Ha összehasonlítjuk az 1845-ös és 1858-as diagramot, akkor látható, hogy az úrbéres és kiváltságos birtokon 13 év alatt micsoda változás játszódott le. A réteket fokozatosan feltörték és bevetették. A szántóföld aránya 20,63 %-ról 59,25 %-ra nőtt. Nőtt a beltelek aránya is 3,14 %-ról 14,99 %-ra, míg az 1845-ben nagy területet kitevő rét mennyisége rohamos csökkenést mutat, aránya 76,23 %-ról 25,76 %-ra változott! Valószínű, hogy ez a folyamat nem 1858-ban kezdődött el, hanem jóval hamarabb. A tendencia jól látható: a rétek fokozatosan feltörésre kerültek. Úgy tűnik, a megélhetési viszonyok változtak meg. Csökkent a szerepe az állattartásnak, ami – mint láttuk – a XVIII. század végén még fontos helyet foglalt el Onga életében. Ugyancsak megszűnt a sókereskedelemben való ongai részvétel. Ennek ellenére a közlegelő nagysága 1845-höz képest gyakorlatilag nem változott meg.

Sajnos a majorsági földekről, azok életéről, működéséről, gazdálkodásáról nemcsak 1858-ból, hanem egész korszakunkból szinte semmit sem tudunk. Nem rendelkezünk információkkal a XIX. század második feléből a nemesi kisbirtokosokról sem. Így a birtokviszonyokról alkotott képünk egyenlőre hiányos.

III. 2. 15. Utak, hidak, vámok

Onga három megye találkozási pontjában található. Fekvése alapján kiemelt szerepe volt a községen keresztülhaladó utaknak, töltéseknek. A kereskedelem fontos szerepet töltött be a falu lakóinak életében, ami megnövelte a járható utak iránti igényeket.

A gesztelyi hídnál, Zemplén megye határánál, a Hernád-folyó előtt volt a vám. Itt fizették le az áthaladók a kereskedelem, az áruszállítás utáni vámösszeget, amit az ongaiak folyamatosan sérelmeztek. Többször próbálták elérni, hogy ne kelljen fizetniük. 1791-ben úgy tűnt, törekvésüket siker koronázta. 1791-ben Abaúj vármegye közgyűlése felszabadította a falu lakóit a gesztelyi hídon való vám fizetése alól. Ezt a határozatot megküldték Sátoraljaújhelyre, a Zemplén megyei közgyűlésnek. A végzés ellen Zemplén tiltakozott, mondván hogy a gesztelyi földesuraság a királytól kapta meg a vámszedés jogát és mint ilyet, vármegyei határozat nem semmisíthet meg. Abaúj vármegye erre újabb levélben tudatta az ongaiak érveit, akik a következőkkel indokolták kérésüket: *„Mi is az Bársonyos vidékein lévő hidakat és töltéseket jó karban tartani kényszeríttetünk, de mégsem kényszerítjük más lakosokat vám fizetésére."*[100] A vita végét nem ismerjük, de úgy tűnik, hogy az itt élők továbbra is kénytelenek voltak megfizetni a vámot.

Darvas Ferenc 1794. május 8-án kérte a vármegyét, hogy a Bársonyos vidékén két új hidat építhessen és ezeken vámbéli privilégiumot kapjon.[101] A közgyűlés a szikszói járás alszolgabíráját, s a vármegyei földmérőt küldte ki, hogy a híddal kapcsolatos kérdéseket a helyszínen megvizsgálják. Az ügy aztán felkerült a Helytartótanács elé, amely a kérés teljesítésének feltételeként azt szabta meg, hogy az Onga-Gesztely közötti utakat és töltéseket hozzák rendbe és a továbbiakban jó karban tartsák, mivel árvíz idején azok gyakorta nem használhatóak. Hasonló volt a véleménye Borsod vármegyének is.[102]

Végül Darvas Ferenc megkapta az építkezésekhez, illetve a vámszedési joghoz a Helytartótanács és a vármegyék hozzájárulását. 1799-ben a szikszói járás alszolgabírája jelentette, hogy Darvas Ferenc a vármegye kasszájába a Bársonyoson épült hidaknak a vámját, nevezetesen 95 Ft-ot befizette.[103] Ezen hidak a község keleti határában álltak. Mint vámszedő helyek a XIX. század közepéig funkcionáltak. A források időnként a vámnál való visszaélésekről szólnak. Többször előfordult, hogy nemes embereket is kényszerítettek a vám megfizetésére, pedig köztudott, hogy ők ez alól fel voltak mentve. 1833-ban egy miskolci nemes, Szentgyőrgyi József folyamodott a vármegyéhez. Szentgyőrgyi gombkötő mesterként

A Darvas híd a tónál

(Fotó: Kovács Zs.)

kereste kenyerét. Többek között elpanaszolta, hogy az ongai vámnál a fogadott szekerese – aki maga is nemesnek volt beírva az utazó levélben –, arra lett kényszerítve, hogy vámot fizessen. Ezt visszaélésnek tartotta Szentgyőrgyi.[104] Hasonló panasszal élt 1833-ban nemes Molnár József festőmester is. Ő így írta le az eseményeket:

„A vám hídjánál Ongán a vámos megállított, s mutattam a paszszusomat, hogy tulajdon magam szekeremen és lovamon megyek, arra azt felelte, hogy az úr társa, aki a szekeren van nem nemes ember, és addig el nem eresztett, míg a vámot meg nem fizettem."[105]

Borsod vármegye kérésére Abaúj kivizsgáltatta a vitás ügyeket. A főszolgabírát kiküldték Ongára, akinek jelentése után válaszoltak Borsodnak. Közölték velük, hogy az ongaiakat megintették, s tudatták velük, hogy nemes embertől ne szedjenek pénzt. Azonban a következőket is hozzátették:

„Nagyságtokat, kigyelmeteket is megkeressük az iránt, hogy az arra járó mester embereit minden afféle törvénytelen tettektől eltíltani méltóztassanak."[106]

Láthattuk, hogy a Helytartótanács a hídépítés feltételeként az Onga-Gesztely közötti út rendbe tételét szabta ki. Korszakunkban máskor is előkerült ezen utak, töltések járhatatlan állapotának kérdése. 1774-ben az Onga és Szikszó közötti töltések rendezetlen ügyéről tudunk.[107] A járások egymás közt vitatkoztak, hogy kinek a kötelessége az utak rendbe-

tétele, feljavítása. A vármegyei közgyűlés úgy határozott, hogy a járások között igazságosan kell elosztani a költségeket. A javításhoz szükséges hozzájárulás meghatározásához a földmérők költség tervezetét minden érdekelt járásnak és azok szolgabíráinak egyenlő arányban megküldték.

1776-ból tudjuk, hogy Zemplén vármegye is segítette az Onga és Gesztely közötti utak és töltések rendbehozatalát, mivel erre jártak *„a sós szekerek, mind pedig más kereskedők és egyéb atyafiak Miskolcra"*. Az út korábban gyakorlatilag járhatatlan volt.[108] 1791-ben és 1815-ben mindhárom érdekelt megye részt vett az utak kijavításában.[109]

1779-ben az ongai híd rossz állapotát emelték ki a források, aminek következtében nehéz volt a Tokaj-Miskolc közötti közlekedés.[110] A Helytartótanács felszólította a vármegyét a híd állapotának kijavítására. 1788-ból hasonló problémáról értesülünk. A szolgabíró az alispánnak írt levelet, amelyben közli, hogy a geometriával nem mentek ki Ongára, hogy felmérjék a károkat illetve előkészítsék a híd felújítását.[111] A töltések rossz állapota miatt az utak a gyakori vízáradások következtében szinte járhatatlanok voltak. 1817-ben és 1820-ban a Helytartótanács rendeletére fognak hozzá az Onga-Gesztely közötti út rendbehozatalára az érdekelt megyék.[112]

Az eddigiekből is kitűnt, mennyire problémás volt az utak karbantartása. Onga esetében a gondot az okozta, hogy Abaúj vármegye nem érezte sajátjának legdélibb települése útjainak javítását. Úgy gondolták – nem ok nélkül –, hogy Borsodnak és Zemplénnek több haszna van a Tokaj-Miskolc közötti útvonalon lefolytatott kereskedelemből. Az abaúji kereskedők – az itteni lakosokat kivéve – az Ongától északra található kereskedelmi utakat használták. A probléma másik részét a Bársonyos okozta, ami minden évben kiütött, s az árvíz idején lehetetlenné tette a közlekedést.

1794-ben Abaúj vm. – a borsodiak kérésére – jelezte, hogy az utak, töltések karbantartása Onga és Gesztely között a vámbeli privilégiumot kapott Darvas Ferenc feladata lesz. Ha kell, azért adnak némi segítséget – írták. Borsod vármegyéhez írt levelükben ezt olvashatjuk:

„Magunk szegény lakosaira nézve, annyival szükségtelenebbnek ítéljük lenni, mennél inkább meg vagyunk győzettetve az iránt, hogy azon útnak a mi megyénknek szegény népe, valamint eddig is legkevesebb hasznát vette, úgy ezután is keveset vehetne... Sok közönséges út van ott, sok a munka."[113]

Az abaújiak már korábban is többször felvetették, hogy mi lenne ha Onga és Bőcs helységeket kicserélnék Aszaló mezővárossal? Úgy gondolták, hogy ez célszerű megoldás lenne, mivel az ongai út Borsodnak és

Zemplénnek is érdeke, míg Aszaló Abaúj „közepén" tartozik mezővárosként Borsodhoz. Már 1791-ben így írtak a szomszédos két vármegyének:

„Egyenlő alázattal véghez mehetne, kívánja ezt ezen két megye, …a jövendő országgyűlésen ezt fel fogjuk vetni:"[114]

A tervből – más okból kifolyólag – csak az 1840-es években lesz realitás.

1815-ben Borsod vármegye közgyűlésén merült fel az Onga felé építendő új út ügye.[115] Ekkor vetődött fel Felsőzsolca és Onga közvetlen úttal való összekapcsolása, hogy lerövidítsék a Miskolc felé vezető forgalom idejét. Korábban a Vermektől vezetett a Halmoktól északra található Mester út Felsőzsolcára. Ez csatlakozott a Hegyaljáról, Tokajról jövő országúthoz. A zsolcaiak kérték – mivel az új út átvezetne földjeiken és ebben az évben már bevetették azt őszi és tavaszi gabonával –, hogy az útkijelölő vizsgálatokat függesszék fel, amit a vármegye el is fogadott. A munkálatokat egy évre elhalasztották, de a két vármegye együttes küldöttsége – Abaúj illetve Borsod – olyan határozatot hozott, miszerint a kijelölt útvonalon többé nem változtatnak, bárkinek van is panasza ez ellen. Úgy határoztak, hogy aki a munkálatok által károsodik, az a bíró és a földesurak segítségével rendezze el a vitás kérdéseket. A problémát az okozta, hogy az út Ongán áthaladva az úrbéres földek egy részét is ketté szelte. A viták folytatódtak, és az út sokáig nem készült el. 1836-ban még mindig nem választották meg azt a bizottságot, ami kijelölné a két falu közötti új utat.[116] Hasonlóan nem történt semmi 1837-ben.[117]

1861-ben az Alsózsolca és Onga közötti út képezte a vita tárgyát. Özvegy Kóczán Józsefné, született Puky Franciska sérelmezte, hogy az ő földjeit szeli ketté és kártalanítást kért. A Budai Úrbéri Törvényszék 1861. április 10-én küldte el a Borsod megyei Úrbéri Törvényszéknek a levelét, amelyben közölték, hogy az Alsózsolcára vezető út ügye nincs benne az ongai úrbéres rendezésben, ezért a felterjesztett periratot visszaküldik. Az ügy kivizsgálását ezután a szolgabíró illetékességébe utalták.[118]

Az 1860-as úrbérrendezés lezárásakor elkészült végrehajtási határozat a következőképpen foglalkozik az utakkal, töltésekkel:

„Az úrbéresek tagjára illetőleg a határba is vezető út 6 öl, – az Alsózsolcára vezető út az Eötvös úr kertje szögletétől a vasútvonal innenső oldalán a földek lábánál szintén 6 öl. Az Újfaluba vezető út mostani helyén és szélességében, a Csanálosra vezető út hasonlóan mostani helyén 6 öl szélességben minden … együtt jelöltessék ki. A dűlőutak végre 2 öl szélesek legyenek. Az újfalusi puszta határán a Felsőzsolcai határútba vivő út végre szintén jelen minőségében meghagyandó."[119]

III. 2. 16. Gazdasági adatok a század végéről

A tagosítási perek lezajlása után gyakorlatilag nem sokat tudunk Onga gazdaságáról. A népesség nőtt, a falu fejlődött. Valószínű, hogy ezzel egyenes arányban a gazdasági életre vonatkozó mutatóknak is növekedni kellett.

1895-ben a község 4.628 kat. hold területéből a szántóföld 2.687, a legelő 818, a rét 745, a kertek 68, a szőlő 1 kat. holdat tett ki. Volt még egy 309 holdas nem termő területe is a falunak. Nádasa, erdeje nem volt

Ugyanebben az évben az állatállomány jellemző adatai a következők: 1.869 juh, 1.095 sertés, 799 szarvasmarha és 190 ló volt a faluban.[120]

1897-ből hasonló adatokkal rendelkezünk Onga gazdasági életéről.[121]

Az ongai határ megoszlása művelési ágak szerint 1897-ben

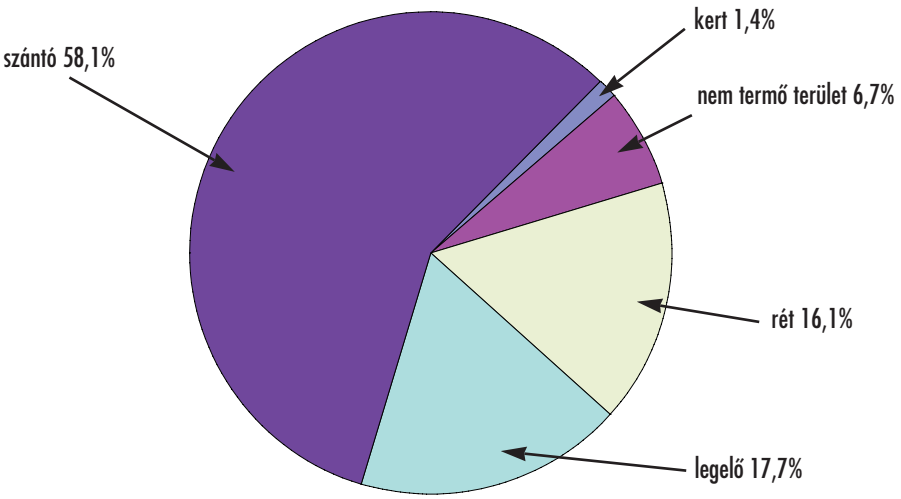

Ezen területeken 190 gazdaság osztozott, ami a 4.628 kat. holdnyi földet a következő módon osztotta fel:

– Saját tulajdon: 1.240 hold.
– Haszonélvezet: 20 hold.
– Haszonbéres: 3.368 hold.

Látható, hogy az ongai határ 72%-a bérleti formában volt megművelve.

Három gazdálkodóról rendelkezünk bővebb információkkal.[122] Guttman Dávid, Kiszely Albert és Kóczán György földbirtokosok közül Guttman és Kiszely – bár saját tulajdonú földjük is volt – számottevő bérelt területtel is rendelkeztek. Guttman özvegy Szilágyi Istvánné földjét

bérelte. Birtokának nagysága – a bérelt földekkel együtt – 590 holdat tett ki, amiből 335 hold volt a szántóföld.

Kiszely Albert Kóczán Ferenc örököseitől bérelt jelentős nagyságú területet. Birtoka így 1.175 kat. holdra rúgott. Ebből 691 hold szántóföldje, 219 hold legelője és 201 hold rétje volt. A XIX. század végén messze ő gazdálkodott a legnagyobb földterületen Ongán. Sajnos a bérelt és saját tulajdonú földjeinek arányát nem ismerjük.

Kóczán Miklós birtoka 205 holdat tett ki, 127 hold szántófölddel.

Kiszely gazdaságában fontos szerepe volt az állattartásnak. 700 db juhval 140 szarvasmarhával, 250 disznóval és 15 lóval rendelkezett. A juh- és sertéstenyésztés a Guttman birtokon is magas fejlettségi fokot ért el. 500 db juh, 325 sertés, 54 szarvasmarha és 12 ló jelentette a Guttman gazdaság állatállományát. Kóczán György ennél szerényebb állománnyal büszkélkedhetett: 28 sertés, 40 szarvasmarha és 6 ló.

Mindhárom gazdaságra jellemző volt bizonyos fokú gépesítés. Lokomobillal, járgánnyal, erőgéppel, szecskavágóval Kiszely és Guttman is rendelkezett. Cséplő-szekrénye volt Kiszelynek. Vetőgépei, boronái, rostái, hengerei, igás szekerei mindhárom birtokosnak megfelelő számban rendelkezésre álltak. Guttman 23, Kiszely 34, míg Kóczán György 5 ekét birtokolt.

A XX. század elején a Kiszely Albert bérelte földet Kóczán Ferenc örökösei eladták. Több új birtokos megjelenése a faluban ehhez a nagyterületű föld adás-vételhez köthető.

1897-ben Ongán 113 gazdasági épületről tudunk, ebből 7 volt gabona- és takarmánytároló, 5 volt jégkárra biztosítva. Iparvállalat nem volt a faluban.

Összesen 4.663 gyümölcsfa volt Ongán. Ezek fajtamegoszlása a következő:

– szilva: 1.937 db (Ez volt a legigénytelenebb gyümölcs, másrészt jó alapanyag volt a pálinkához.)
– alma: 681
– eper-szeder: 459
– körte: 451
– meggy: 430
– cseresznye: 238
– őszibarack: 205
– dió: 134
– kajszibarack: 115
– mandula: 8
– gesztenye: 5

Részletes adatokkal rendelkezünk az állatállományról is.

Igás állatok: – ló egyes: 4
kettős: 66
hármas: –
négyes: 1
– ökör kettős: 20
– ló négyes: 27
– bivaly: 1
– öszvér és szamár: 2
– tehén: 1
– sertés: 1.095 db
– juh: 1.869
– baromfi: 2.890
– kecske: –
– öszvér: –
– szamár: 4
– méhcsaládok: 98
– bikaborjú: 41
– üsző, tehén: 559
– tinó, ökör: 199
– mén: 12
– kanca: 98 – herélt ló: 80

A század végére az ongai szőlők gyakorlatilag kipusztultak. Az 1880-as években a filoxéra vész elérte Abaújt, s ez nem kímélte az itteni tőkéket sem. 1873-ban 42 hektáron még 76 szőlőbirtokosa volt a falunak. 1895-re mindössze 1 hektárnyi (!) szőlője maradt a községnek. A XX. század elején új telepítésekkel – egyre több oltvánnyal – pótolták a kipusztult tőkéket. 1913-ban már 17 hektáron volt szőlője a falunak.

Onga 1873 előtt sem tartozott a megye jelentős bortermelő falui közé, de viszonylag jó minőségű asztali borok előállításával a helyi igények kielégítésében fontos szerepe volt az itteni szőlőknek. A talajadottságok nem éppen a legkedvezőbbek, de a napsütötte Nagyhegyen és Kishegyen nagy szüretelésekre került sor. 1873-ban 375 akó bor termett a községben (1 magyar akó=54,3 liter). Abaúj legjelentősebb bortermelői ekkor: Aszaló (2.500 akó, 285 hektár, 535 birtokos), Szala (7.000 akó, 969 hektár, 80 birtokos), Szikszó (7.000 akó, 969 hektár, 750 birtokos) és Alsóvadász (1.485 akó, 165 hektár, 205 birtokos).[123]

A XIX. század végi gazdasági jellemzők szorosan kapcsolódnak az 1900-as évekhez. A fentebb leírt adatokból leszűrhető összefüggések, következtetések, ezért a XX. század első felének gazdaságtörténetének tárgyalásakor kerülnek kifejtésre.

III. 2. 17. A zsidók

A XVIII. század első felében már éltek itt zsidók. A servitori összeírások már említik őket. Legáltalánosabb foglalkozásuk a kocsmárosság volt, de ők főzték a pálinkát is.

Az első – név szerint ismert – zsidó lakosok egyike, Birmitz József zsidó kocsmáros volt. Az ő háza és kocsmája az újfalusi molnár, Mihály Jakab lakása mellett áll. A molnár háza 1787. december 3-án gondatlanságból leégett, és a tűz átterjedt a zsidó kocsmáros házára is. Az esetből kártérítési per lett.[124] (Lásd a III. 2. 2. fejezetet.)

1787-ben 29 zsidó számláltatott meg Ongán. 1844-ben számuk 31-re, 1848-ban 63-ra nőtt. 1861-ben 50 zsidó lakossal találkozunk, míg 1890-ben 69-en éltek a faluban. Ezek a számok a lakosság 4-6 %-át tették ki. (1787-ben 4,1%, 1844-ben 4,96%, 1861-ben 4,74% és 1890-ben 5,9%.)

1791 és 1842 között több évből ismerjük az Ongán élő zsidók által fizetett adó nagyságát. Ebben az időben még sok zsidó vándorolt a falvak között, de már több család letelepedett a faluban. A következőkben ezen adatokból közlök néhányat:[125]

Ongai zsidók és fizetett adójuk

Év	Zsidók neve	Fizetett adó összege
1791	Neuvohner Ábrahám	3 Rft. 3 Kr.
	Leonis Ábrahám	2 Rft. 54 Kr.
	Birmitz József	-
1796	Neuvohner Ábrahám	2 Rft. 24 Kr.
	Isák Jákob	3 Rft. 36 Kr.
	Lasziman Ábrahám	1 Rft. 18 Kr.
	Dávid József	3 Rft. 36 Kr.
1806	Neuvohner Ábrahám	5 Rft. 36 Kr.
	Izsák Áron	1 Rft. 18 Kr.
	Lőrincz Sámuel	1 Rft. 30 Kr.
	Dávid József	6 Rft. 48 Kr.
1829	Áron Sámuel	(nincsenek adatok rá)
	Kandúr Sámuel	
	Bocher Dávid	
	Benjamin József	
	Bige Franciska	
1843	Márton Sámuel	(nincsenek adatok rá)
	Újlaki Samu	
	Farsang János	

Az Ongán élő zsidókról leginkább a szikszói járás 1848-as zsidó összeírásainak adatai alapján rendelkezünk információval. 1848-ban 11 családból jön össze a 63 fő, akik közül 40-en Ongán születtek (ez az On-

gán élő zsidók 63,5 %-a), míg 23 fő jórészt Abaújban, illetve Zemplénben és Borsodban látta meg a napvilágot. Érkeztek zsidók Heves megyéből is, akadt közöttük egy 15 éves fiú, Grünholcz András, aki Lengyelországból jött Ongára 1847-ben és koldulással kereste a kenyerét. 1848-ban még nem volt letelepedési engedélye a faluban.

A zsidó családfők 1849-ben a következők: Kun Dávid, Márton Samu, Guthman Fábián, Klein Bernáth, Veis Samu, Adler Samu, Kun József, Neuvohner Samu, Kun Sári (férje meghalt, a gyerekek családi neve Farsang), Klinsberger Samu, Flesko Bernáth.

E 11 család közül 7 kocsmáros, egy borkereskedő (Veis Samu), egy boltos (Adler Samu), egy varrónő (Kun Sári) és egy haszonbérlő (Guthman Fábián) ismeretes. Guthman Fábián a földesurak földjének egy részét bérelte. Egy összegben kifizette a földesúrnak a föld után kialkudott összeget, majd a zsellérektől behajtotta a neki járó szolgáltatásokat.

Guthman a curiális földek után – az 1848-49-es események hatására – nem kapta meg a föld után őt megillető járandóságokat. A forradalom és szabadságharc leverése után ezért követelte az elmaradt tartozások teljesítését.[126]

A vármegye 1849. november 22-én a szolgabírák által felolvastatta azt a bírói határozatot amely számba vette, hogy ki mennyivel tartozik Guthmannak.

17 adós tartozása:
– egyenként 2/4 köböl tengeri,
– összesen 29 kéve árpa,
– összesen 48 kereszt 164 kéve rozs,
– 9 kereszt és 114 kéve búza.

13 főnek 8-8 nap marhás robot.
3 főnek összesen 9 nap kaszálás.
3 főnek 3 nap terménybegyűjtés.
1 főnek 15 nap robot.

A legnagyobb tartozása Sándor Jánosnak volt, aki 15 nap marhás –, 3 nap kaszás –, 1 nap gyűjtő robottal, 2 kereszt rozzsal, 14 kéve búzával, 6 kéve árpával és 2/4 köblös tengerivel volt Guthman adósa. A tartozásokat – valószínűleg bírói foglalás útján – behajtották. Guthman Fábián a legtehetősebb zsidó volt Ongán, sőt az egész falu egyik leggazdagabb emberének számított.

A zsidók a század második felében is jelen voltak a településen, de ebben az időszakban nem sokat tudunk róluk. A kocsmákat továbbra is ők üzemeltették. Külön temetőjük volt. A falu helynévanyaga sok helyütt megőrizte emléküket (Zsidózug, Zsidóház, stb.). Antiszemita megnyilvánulásokról nincs tudomásunk.

III. 2. Jegyzetek

1. Csíkvári, 1939. Bp. 199-200. o.; Korponay, 1878. I kötet. 25-27. o. Magyar városok és vármegyék monográfiája XVII. Abaúj-Torna vármegye, 1935. 196. o.
2. Magyar Stat. Közlemények XII. kötet. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720-21. 1896. II. rész. 3. o.
3. Pesty Frigyes Helységnévtára: Abaúj-vármegye OSZK. FM/1 3814/A 482. sz. mikrofilmen.
4. Négyessy-Szepessy Pál végrendelete 1700-ból. B.-A.-Z. MLt. VII. 1/b -Onga.
5. OREA. 1743-1800. 2-3. o. Ref. Lelk. Hiv. Onga.
6. Történelmi Statisztikai Forrásai Bp. 1957. Szerk.: Kovacsics József. Ebből: Dávid Zoltán: Az 1715-20. évi összeírás 145-200. o.
7. Vályi, 1797. II. kötet. 711. o.; Lipszky, 1808. 8. ill. 478. o. Nagy, 1828. 14. o.; Fényes, 1847. 249.o. (Fényes: Magyarország geographiai szótárában, Pest, 1851. nincs adat Ongára) illetve Molnár i. m. 196. o.
8. B.-A.-Z. m-i levéltári füzetek 16-18. B.-A.-Z. m. tört-i helységnévtára 1870-1983., 1983. 328.o. ill. Gyalay, 1989. 690.o.
10. SRKL. C. LXXII. 40138.
11. A levéltári forrásokból egyenlőre csak a felsorolt bírák nevét ismerjük.
12. B.-A.-Z. MLt. IV.A. 501/e. 674/1804.
13- Nemes Daróczy István istentelenkedésével kapcsolatos iratok SOA. AZ. (r.a.(: 2185; 987/1787.
14. U. o.
15. Ongai zsidó kocsmáros esetének periratai 1787-89. SOA. AZ. [r.a.]: 2185; 987 ill. 7433.
16. Abaúj-Torna vármegye katonai leírása (1780-as évek), 1993. 151. o.
17. Reformátusok összeírása Ongán 1799. (továbbiakban: Ref.ö.) SRKL. RA. VII. 5/4 (1).
18. Ref. ö. 1804; 1808; 1818. SRKL. RA. VII. 5/4 (4); (5); (10).
19. Magyar városok és ….i. m. 196.o. ill. Nagy Lajos, 1828. i. m.
20. Csíkvári i. m. 199. o.
21. Fényes, 1844. 124. o.
22. Ongai helvét Vall. Anyaegyháznak táblás leírása 1847-ben. SRKL. RA. VII. 5/4 (847).
23. Magyarország községeinek és városainak népessége, az 1850., 1857-es és 1870. években, 1984. 93. o.

24. Ongai Református Egyház presbitériumának jegyzőkönyvei 1861-től (a továbbiakban: ORE. jkv.). (A jegyzőkönyvek évekre vannak lebontva, oldalszám szerinti pontos megjelölésük nincs.) Megtalálható: Lelkészi Hivatal Onga.
25. Magyar Korona Országainak Helységnévtára, Bp. 1873.
26. Frisnyák, 1990. 59. o.
27. Magyarország története tíz kötetben 1890-1918. 7/1 Bp. Akadémiai Kiadó 1983. 403-405. o.
28. Tiszáninneni Evangélikus és Református Egyházkerület névkönyvei 1879-1900. Sárospatak, (A Református Kollégium évente jelentette meg őket, de csak 16 év kiadását sikerült fellelnem.)
29. Kövér, 1982. 98. o.
30. Magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve, 1881. II. kötet. 6. o.
31. Magyar Stat. Közl. XII. kötet Magyarország és népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720-21. 1896. II. rész. 3. o.
32. SOA. AZ. 364. doboz: Conscriptio individualis com. Abaúj v. processus Szikszoinensis 1722 (Csak azokat a dolgokat tüntettem fel a táblázatban, melyeknél értékek szerepeltek a forrásokban.) ill. Tört-i Közl. Abaúj-Torna vármegye és Kassa múltjából (Válogatás az 1910-18. évfolyamok anyagából, 1994. Abaúji Múzeum Baráti Körének kiadása. Szerk.: Rémiás Tibor, 152. o. (Az 1646-os nemesi összeírás Ongán csak Csernel Györgyöt, az 1754-55. évi Mocsáry Balázs és Szirmay Péter özvegyét említi meg.)
33. SOA. AZ. 361. és 362. doboz. Különféle összeírások együtt: dica, taxalisták, servitorok, időnként zsidók.
34. U. o. ill. SOA. AZ. 363. doboz. Regestrum generale: Dicatio Locorum (Nincs minden év adata meg. 1 Rft=60 krajcár. (A háziadó mértéke külön csak az 1770-es évektől van feltüntetve Ongánál. Jól látható a táblázatban a rovásadózás 1772-es megreformálása.)
35. SOA. AZ. 364. doboz. Conscriptio generalis indiv. comitatus Abaújváriensis 1751.
36. SOA. AZ. 373. doboz. (Az 1828-as orsz. összeírás összesítője.) Summarium Consc. Reo. Processsus Szikszoinesis (1831)
37. SOA. AZ. I. fasc. 1057. 371. doboz
38. ORE. 1801-1860. 203-207. o.
39. OREA. 1801-1860. 231. o.
40. U. o. 242-249. illetve 415-418. o.

41. ORE. jkv. 1863-64.
42. Győrffi i. m. 39. o.
43. Frisnyák i. m. 59. o.
44. U. o. 78. o.
45. Iskolalátogatási jegyzőkönyv 1852 (továbbiakban: isk. jkv.) SRKL. RA. VII. (52)
46. ORE. jkv. 1878.
47. ORE. jkv. 1881.
48. ORE. jkv. 1886.
49. OREA. 1743-1800 220-27. lap. Sajnos ezek a lapok nagyon meg vannak rongálódva. Teljes egészében nem olvasható el a szöveg.
50. B.-A.-Z. MLt IV. A. 501/b 3643/1826 Acta politica (Borsod vm. nemesi közgyűlésének iratai).
51. Fényes i. m. 124. o.
52. ORE. jkv. 1861.
53. Tagosítási periratok B.-A.-Z. MLt. VII. 1/b- Onga. (továbbiakban: Tag. per.) (Más iratok, így jobbágyfelszabadítási- és tagosítási periratok is ugyanitt, ugyanilyen jelzés alatt találhatóak. Külön levéltári jelzést a továbbiakban nem tüntetek fel.)
54. B.-A.-Z. MLt. VII. 1/b -Onga.
55. Az itt és a későbbiekben felsorolt adatok egy része levéltári forrásokból, másik része Nagy Iván és Csoma József munkáiból került felhasználásra. (Lásd alább az 56-os számnál.)
56. Négyessy-Szepesi család levéltárából B.-A.-Z. MLt. XIII. 14. fasc. XXXIII. nr. 9. /1749.
57. Nagy i. m. 744. o.
58. B.-A.-Z. MLt. 14. fasc. XXXII. nr. 11. (1738 körül)
59. B.-A.-Z. MLt. IV. A. 501/d (Acta indicialia non protocolata) XVII. IV. 460/1753. (A forrás nem említi a zálogbirtokosok nevét, se évszámot nem közöl.) ill. SOA. AZ. 1738. fol. 185.
60. SOA. Az. 361. doboz ill. 362. doboz. i.m. összeírások ill. 363. doboz nemesi összeírások 1771-1804. (Regesta generale: Dicatio Locorum.)
61. Ongai Helv. Vall. Anyaegyháznak az 1847. évi december 19-ei második táblás leírása. SRKL. RA. VII. 5/4 (47).
62. 1845-ös földkönyv Ongán B.-A.-Z. MLt. Tag. per.
63. Szabó, 1976. 237-252. o.
64. Orbán Péter levele az alispánhoz 1788. június 28. SOA. AZ. fasc. 4845. 47. doboz.
65. Úrbérrendezés Ongán 1773. B.-A.-Z. MLt. XV. 23/a.

66. Taksások szerződéslevele Bay Józseffel 1834. október 13. B.-A.-Z. MLt. Tag. per.
67. B.-A.-Z. MLt. 1845 -ös földkönyv i. m.
68. A Darvas családra vonatkozó adatokat különféle forrásokból szedtem össze. Nagy, 1858. 242-247. o. illetve: Pótlék kötet, Pest, 1868. 185. o.; Csoma, 1897. 165-168. o. ill. OREA. és ORE. jkv. illetve az ongai ótemető sírjainak felírásai.
69. Csíkvári i. m. 199. o.
70. Onga község 9 kérdőpontos vizsgálata 1772. március 9. B.-A.-Z. MLt. XV. 23/a.
71. Úrbérrendezés Ongán 1773. B.-A.-Z. MLt. XV. 23/a.
72. Úrbáriális évenkénti vizsgálatok SOA: AZ. 1236; 1240; 1244; 1248; 1252; 1256; fasc. 389, 390-93. doboz.
73. Ongaiak levele a Helytartótanácshoz 1842. B.-A.-Z. MLt. Tag. per.
74. Abaúj vármegye levele a Helytartótanácshoz 1843. u. o. Ongaiak level a deputationak (1844. május 30.) illetve a főfiskális úrnak (1844.augusztus 16.) u. o.
75. U. o. 1844
76. U. o. 1845.
77. Református presbitérium levelei az úriszéki kiküldöttséghez és a földbirtokosokhoz 1845 -ből. u. o.
78. Onga 1845 -ös úrbéri tabellája u. o.
79. Onga úrbéres jobbágyainak és udvari zselléreinek egybehasonlított kimutatása 1850-ből. u. o.
80. Zsellérek szerződése Bay Józseffel. 1834. október 13. u. o.
81. Bogdán István. Magyarországi hossz- és földmérték 1601-1847. 1990. 446. o.
82. Ongai földesurak levele a szolgabíróhoz 1850. augusztus 15. B.-A.-Z. MLt. Tag. per.
83. Zsellérek és curiális gyalog taksások tartozása 1848-50. u. o.
84. Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874 –ig, 1991. 406-408. o.
85. Onga helység individuális conscriptioja 1845-46. SOA. AZ I. Fasc.: 1057, 371. doboz.
86. U. o. 1848 -ból.
87. Ongai Helvét Vallású Anyaegyházának 1847. évi december 19 -ei második táblás leírása. SRKL. RA. VII. 5/4 (47).
88. Onga helység s határában lévő úrbériségnek szabályozás előtti telekkönyve 1863. B.-A.-Z. MLt. Tag. per.

89. Onga helységben az 1773. évben úrbér behozatalához létezett állapotnak, a jelen állás összehasonlítása 1856-ból. B.-A.-Z. MLt. Tag. per.
90. Végrehajtási jegyzőkönyv 1860-ból. u. o.
91. Onga község előljáróságának levele az alispánhoz: 1863. március 23. u. o.
92. Szalay István ügyvéd levele a vármegyéhez 1863. október 21-én u. o.
93. Kármentesítési kimutatás 1863. július 17. u. o.
94. Abaúj vármegye úriszékének tagjai által végzett hitelesítés Ongán 1845. május 23 -án (bizonyosság levél) u. o.
95. 1845. évi földkönyv i. m.
96. Bogdán: Hossz- és földmérték i. m. 390. o. ill. 345. o.
97. 1858. évi földkönyv i. m.
98. Magyar Korona Országainak Helységnévtára. Bp. ,1873. illetve 1898.
99. U. o.
100. Abaúj vármegyei iratok 1791-ből. SOA. AZ. M 267.
101. Darvas Ferencz levele a vármegyéhez 1794. SOA. AZ. fasc. 2. nr. 9.
102. B.-A.-Z. MLt. IV. A. 501/e XXI. I. 13/1794.
103. Abaúj v.m. közgyűlési irata 1799. SOA. AZ. fol. 172.
104. B.-A.-Z. MLt. IV. A. 501/e (közgyűlési iratok) 729/1833.
105. U. o.
106. U. o. 2521 /1833.
107. U. o. 515/1774.
108. SOA. AZ. fasc. XXXIV. nr. 17. 1776 (Abaúj vm. iratai).
109. B.-A.-Z. MLt. IV. A. 501/e X. I. 30/1791 ill. 1413/1896.
110. SOA. AZ. fasc. XXXIV. /1799.
111. SOA. AZ. fasc. 3717. 37. doboz 1924. sz.
112. B.-A.-Z. MLt. IV.A. 501/e 1697/180 ill. 436/1817.
113. U. o. XXI. I. 28/1794.
114. U. o. X. I. 28. /1791.
115. U. o. 515. No. 202 /1815.
116. U. o. 1909/1836 ill. 1082/1836.
117. U. o. 343 /1837 ill. 1716 /1837.
118. Budai Úrbéri Törvényszék levele a Borsod m-i Úrbéri Törvényszéknek 1861-ből B.-A.-Z. MLt. Tag. per.
119. U. o. Végv. jkv. 1860.

120. B.-A.-Z. m. tört. és legújabbkori adattára Miskolc, 1970 422. o.
121. Magyar Korona országainak mg-i statisztikája, 1897. I. kötet. 322. o.
122. U. o. II. kötet (Gazdacímtár) 270-71. o.
123. Földrajzi tanulmányok Dr. Frisnyák Sándor 60. születésnapja tiszteletére. (Észak- és Kelet- Magyarország Földr. Évkönyv I.) Szerk.: Simon-Boros Miskolc-Nyíregyháza, 1994. 155-176. o. Benne: Boros László: Adalékok a Szikszó csereháti borvidék tört.-i földrajzához.
124. Ongai zsidó kocsmáros esetének periratai 1878-79. SOA. AZ. [r. a.]: 2185; 987 ill. 7433.
125. SOA. az. 363. doboz különféle összeírások között. Ill. u. o. A szikszói járás zsidóösszeírása 1848-ból.

III. 3. Az ongai iskola története

III. 3. 1. Az oktatás

A XVIII. században a falusi iskolákban csak hittant és olvasást tanítottak, az írás tanulásáért gyakran külön tandíjat kellett fizetni. Számtant is csak kivételesen oktattak. A magyar közoktatásügy rendezésére 1777-ben került sor (I. Ratio Educationis)[1]. Ekkor indul meg az intézményes tanítóképzés is. Meg kell említeni, hogy a Ratio tantervei és szervezeti rendelkezései a protestáns iskolákra nem terjedtek ki.

1806-ban került sor a II. Ratio Educationis kiadására, amellyel szemben a protestáns iskolák ismét tiltakoztak, féltve a tanügyi autonómiájukat. A következő évben ők is megpróbálták egységes koncepcióba foglalni a tananyagot, iskola-szervezetet, rendtartást. A reformátusok számára 1807-ben adták ki a tiszántúli egyházkerület nevelési – oktatási rendszerét tartalmazó Ratio Institutionist, amelyet „álmosdi Ratio"-nak is neveznek, az elfogadó zsinat helyéről. Összeállítója Budai Ézsiás volt.[2]

Ezen szabályzat a következő módon tervezte meg az elemi iskolákat. A kezdő gyermekek már meglévő két osztályához ugyanis még kettőt kívánt szervezni azok számára, akik nem tanulnak tovább a latin iskolában. A tananyag meghatározása a köznapi élet szükségleteit szolgálta. Noha elképzelései nem mindenben valósultak meg, gyakorlatilag e rendelkezések alapján folyt az oktatás – nevelés a magyarországi református iskolák többségében a XIX. század közepéig. A század második felében Eötvös József nevével fémjelzett 1868. évi XXXVIII. törvénycikk rakta le Magyarországon a világi jellegű, polgári közoktatásügy alapjait.[3]

„Minden faluban a templom mellett iskola is legyen" – katolikus és protestáns egyházi törvények ezt már régóta elrendelték. A katolikusok és a protestánsok egyaránt kettős cél érdekében szervezték falusi iskoláikat a XIX. század első felében éppen úgy, mint korábban bármikor. Egyrészt a vallás elemeit és az erkölcsi ismereteket oktatták abból a meggondolásból, hogy híveik vallásos emberré való nevelését már idejekorán elkezdjék, másrészt a falusi iskola fontos volt az egyházaknak a papi utánpótlás szempontjából is. Az alsópapság nagy része ugyanis paraszti sorból származott. Ebből következik, hogy a falusi iskolákat vallások szerint szervezték.

Ongán – az ismerteink szerint – 1743-ban töltötték be először a tanítói hivatalt és 1903-ig 24 tanító oktatta a nebulókat az elemi iskolában.[4]

Iskolánk életéről a fellelhető levéltári források közül különösen az iskolalátogatási és az egyházlátogatási jegyzőkönyvek adnak eleven képet,

de a fontos források közé sorolhatjuk az ongai református egyház presbiteriumának a jegyzőkönyveit is.

Az ongai elemi iskola a század falusi iskoláinak tipikus életét élte. Egy tanító oktatta a „tudományokra" a gyerekeket. (Általában ott alkalmaztak segédtanítót, ahol a tanító a jegyzőséget is elvállalta, illetve ahol nagyon magas volt a gyerekszám. Erre Ongán nem volt példa.)

Ongán 1903-ig a református egyház volt az iskola fenntartója. A faluban nem lévén más iskola, a más felekezetűek a XVIII–XIX. században végig bizonyítottan részt vettek az iskolai oktatásban.[5] (Például az 1743-as az 1802-es tanítói díjlevélben a nem protestánsok is hozzájárultak a tanító béréhez.) Ez a korszakban általánosnak volt mondható más falvakban is.

Az ongai felekezeti iskolában a tanító közvetlen felettesei a református presbitérium tagjai voltak, akiknek feltétlen engedelmességgel tartozott. Ők választották meg az iskolát felügyelő, látogató személyeket. Korszakunkban a gyerekeket végig egy-egy tanító tanította az alapvető ismertekre. Bérét, jövedelmét az egyházi fenntartóval kötött szerződése határozta meg. Gyakorta előfordult, hogy külön dotáció mellett – különösen akkor, ha a tanítói jövedelme nem fedezte létfenntartását – a kántori teendőket is ellátta a templomban és vállalta a községi jegyzői hivatalt. Ongán az volt az általános, hogy a tanító egyben kántor is volt a református templomban.

III. 3. 2. Az iskola épülete (a tanítóház)

Az első iskolaépületről keveset tudunk. A század első évtizedeiben sanyarú állapotát emelik ki a források. 1799-ből azt tudjuk, hogy nincs kerítése.[6] 1817-ben még leromlott állapotát hangsúlyozzák, míg 1820-28 között a források szerint az iskolaház jó állapotban volt, alkalmas volt feladata ellátására.[7] Valószínű tehát, hogy az 1810-es évek végén az épületet felújították.

1832-ben is elégedettek vele, csak azt kifogásolták, hogy nincs rendesen felvigyázva, vagyis nem biztosított megfelelően az őrzése.[8] (Ezek szerint a tanító lakása ekkor nem az iskolában volt.)

1850-ben is kifogástalannak tartották az iskolaházat.[9]

1861-ben már csinosításra szorult. Az eklézsia az egyázközösség curatorát (gondnokát) bízta meg az iskola szépítésével, aki azt a bíró közreműködésével el is végezte.[10] Tudjuk, hogy a tanítónak külön háza volt, amit igen rossz állapotok jellemeztek. Magának az eklézsia tagjainak a munkájáról is tudunk. Ők verték a tanítóház falát.[11] Még ugyanebben az

évben az egyháztanács testületileg elment az iskolába és az év eleji szépítgetés ellenére megállapította az épület kicsinységét, s felvetette – úgy tűnik nem először – egy új iskola építését, és sürgős teendőként megcsináltatták az ablakokat. 1862 márciusában kiszámították, hogy az új iskola építéséhez 303 Ft kellene. A pénzt önkéntes adományok útján kívánták előteremteni, mégpedig oly módon, hogy a más vallásúakat is megkeresték, hisz az ő gyerekeik is ebben az iskolában tanultak. A jegyzőkönyv így fogalmaz: *„Ha közös a haszonvétel, közös legyen a teher is.„*[12] Májusban kijelölték az új iskola helyét, a lelkész és a tanító kertje közötti területet, miután az elöljáróság határozatát megerősíttették a főszolgabíróval. Az építkezés elkezdésében nagy segítséget jelentett, hogy Darvas Imre uraság és neje, Szepessy Malvin 100 Ft-ot adott a faanyag megvételére.

Az építkezés a nyáron jórészt befejeződött és augusztusban már át is adták rendeltetésének az épületet. A sors fintora, hogy mire a község ezen új iskolával gyarapodott, ugyanazon év október 9-én éjjeli 12 órakor leégett a tanítói lakás.[13] A tűz okát nem tudták kideríteni. A lakóház minden épületével – istálló, hizlaló – és a tanító szalmájával, fájával, házi bútoraival, ruhájával együtt leégett. Maga a tanító épphogy mezítláb ki tudott menekülni a tűzből. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy az épület biztosítva volt. (A biztosító később 272 Ft 80 krajcárt fizetett ki.) A tanítónak azonban valahol szállást kellett biztosítani. Ezt úgy oldották meg, hogy ideiglenesen az iskolarector a tanteremben lakott, ott ahol az oktatás is folyt.

A tanítóház építését 1863 tavaszán elkezdték, de az építkezés a gyülekezet egyes tagjainak restsége miatt nehezen haladt. A presbitérium már arra is gondolt, hogy polgári hatalommal kényszeríti ki a szorgosabb munkát, holott az ellenkezett a protestáns egyház minden rendeletével.[14] Az építkezés az egyház összes pénzét felemésztette és nagyon lassan haladt előre. A tanító nem is volt megelégedve, mert 1864 elején távozni akart Ongáról, de végül sikerült a gyülekezetnek itt marasztalnia. A munkálatokat sokban segítette Darvas Imréné, született Szepessy Malvin. Ennek ellenére még 1865-ben is arról olvashatunk, hogy végre „felajánlásból" megvan a tanítóházhoz szükséges vasanyag.[15] A tanító sürgette a munkát, sőt egy udvari marhaól építését is kérte. Kívánságát jogosnak, és méltányosnak ismerték el, csak hát nem volt rá pénz, sőt az eklézsiának ekkor nagy adóssága volt, köszönhetően az 1863-as nagy aszálynak. A tanítóház végül 1865 végére felépült, de az istálló még 1866-ban sem volt kész.

A következő adat 1874 februárjából ismert, amikor is az iskolát, melléképületeivel együtt jó állapotban találták.[16] 1875-re már saját könyvtá-

ra volt az iskolának, kb. 20 darab könyvvel.[17] 1877-ben az iskolatermet tágasnak és célszerűnek találták. Az iskolakerítés azonban elavult, széttöredezett.[18] 1878-ban a székeket kellett kicserélni.[19] 1884-re *„az iskola épülete már új tetőt kíván"*, sötétnek és hidegnek találtatott.[20] Az eklézsia úgy találta, hogy át kell alakítani. Kerék György építőmester kidolgozta az átalakítás tervét, de túl sokba került volna, s így a gyülekezet úgy döntött, hogy az építéshez szükséges anyagokat maguk szerzik be, és csak az ácsmunkát fogják mesteremberekkel elvégeztetni. A tanító kérésére úgy nagyobbították meg a tantermet, hogy a kamra falát kibontották és abból vettek el területet. 1885-ben Ferenc József, az ország királya 100 Ft-ot adott az iskola átépítésére.[21] 1886-ra az iskola *„a kor igényei szerint megépíttetett, magas falakkal s világos ablakokkal"*.[22]

1888-ban az iskolára – a tanító kérésére – téli ablakokat szereltek (ez gyakorlatilag nagy fatáblák felszerelését jelentette), s elkészítettek egy nagy kredencet, ahova a tanszereket rakták.[23]

Az iskolaépülethez a XIX. században többé már nem nyúltak hozzá.

A régi iskola, melyet 1904-ben építettek

(Fotó: Takács L.)

III. 3. 3. A tanítók

1749 és 1903 között 24 tanító működött a faluban, akik közül tizenhármat név szerint ismerünk.

Onga tanítói 1749-1903

1749 – 1788	…
1789 – 1792	Nagy András
1792 – 1794	Fazekas György
1794 – 1809	Nagy András
1810 – 1811	Finkei András
1812 – 1815	Szoboszlai János
1816 – 1825	Labantcz Mihály
1826 – 1832	Batta István
1833 –	P. Nagy Antal*
1842 – 1843	Sárkány Albert**
1848	P. Nagy Antal
1848 – 1849	Varga István
1850 – 1851	Egei József
1852 – 1861	Barcsa Sándor
1861 – 1870	Finkei Dániel
1870 – 1903	Csorba János

* hivatali idejének befejezését pontosan nem tudjuk
** hivatal elkezdésének és befejezésének pontos idejét nem ismerjük

Az általam ismert első tanítók egyike **Fazekas György**, aki egyben a falu lelkésze is volt. Nyolc esztendei csehországi prédikátorsága után ongai prédikátor, és tanító lett 1792-ben. Róla csak ennyit tudunk. Utóda, s korábban elődje 1788-ból **Nagy András**, akinek Lukáts Mária volt a felesége.[24]

Nagy Andrással – aki 1809-ig tölti be ezen hivatalt – időnként elégedetlen volt a falu. Megvádolták, hogy sokat mulatott, éjjel eljárt otthonról. Szemére vetették, hogy átjavította a tanítói szerződésében megállapított bérét. Azzal is megvádolták, hogy olyan pénzt fordított saját szükségleteire, ami nem őt illette. Nevezetesen a dézsma egy részét – 13 Ft értékben – szekerekkel behordatta az iskolába. (A dézsma az egyháznak fizetendő adó volt.) Negyedik vádpontként az hangzott el ellene, hogy másnak a trágyázott földjét vetette be, nem pedig a sajátját.[25]

Nagy András védekezésül felhozta, hogy kevés jövedelméből a családját nem tudja eltartani. Elismerte mulatozását, de azt majd szorgalommal kárpótolni fogja. A szerződésben foglaltakat nem írta át, azt még az elődje tette meg. (Az eklézsia tulajdonában lévő szerződés egyik példánya bizonyította az irat meghamisítását.) A szekerekkel behordatott terményt –

vallotta – a gyülekezet javára fordította, s erről elszámolt a főcuratornak, aki a számadást fel is jegyezte. Végül azzal védekezett, hogy az ő földjét nem szántották fel, pedig az benne van a tanítói díjlevélben. Ha ezt pótolják, akkor azt be fogja vetni. (1799 novemberében a szántás megtörtént és a földet a tanító be is vetette.)

Az ellentéteket végül a felek elrendezték. Egyik fél sem akarta törésre vinni a dolgot. Új szerződést kötöttek és a szerződés egyik példányát a földesúrnak is megküldték. A vitás kérdéseket elsimították, de a tanítót megintették.

Egy év múlva már teljes a megelégedés a tanító iránt.[26] 1801-ben ugyan különös bajai miatt – hogy ez mi volt, nem tudjuk – néha elmulasztotta a tanítást, de ez nem látszott meg a munkáján. Feljegyezték róla, hogy a templomi énekeket nagyon szépen tudta megtanítani a gyerekekkel. 1808-ig nem volt rá panasz, sőt dicsérték. Vitába keveredett azonban a földesúrral, mert az szorgalmazta, hogy új rectora legyen a falunak. Sajnos a konfliktus jellegét nem ismerjük, de 1809-ben Nagy András vesztett. A canonica visitációban ezt olvashatjuk: *„Ezen esztendőben elég sok hiányossággal vitte hivatalát, s bár próbálta megjobbítani magát, a földesúr aggályait elismerve elbocsátjuk Nagy Andrást."*[27]

1810 és 1811 között **Finkei András** a tanító. Szorgalmával, működésével meg voltak elégedve, de hogy miért távozott, nem tudjuk.

1812 és 1815 között **Szoboszlai János** tölti be az iskola rectori székét.[28] 1813-ban sokat betegeskedett. *„Amire lehet, megtanítja a gyerekeket"* – olvashatjuk a jegyzőkönyvekben. 1815-ben előbb megintik, majd elbocsátják.

Labantcz Mihály következik, aki 1825-ig volt tanító Ongán.[29] 1819-ben megintik, ennek ellenére becsületesen végezte feladatát. Mind erkölcsi, mind tanításbeli magatartásával meg voltak elégedve.

1826 – 1832 közötti években **Batta Istvánnal** találkozunk.[30] Jó tanítója volt az iskolának, bár nem volt elég szigorú, és ezért a tanítványok sokszor rendetlenkedtek. Idős ember lévén sokat betegeskedett, ezért az eklézsia már 1830-ban új tanítót kért az esperes úrtól. Kérelmüket 1832-ben megismételték.[31]

1833-ban már **P. Nagy Antal** volt a tanító, akit nagyon szerettek Ongán.[32] Leírták róla, hogy a nagytiszteletű superintendencia rendelete szerint tanított. Feljegyezték még, hogy a szülőket a consistorium és gyermekeik iskoláztatására ösztönözte, s *„alig találtatik olyan szülő, aki gyermekét ne taníttatná"*. Vezette az iskolakönyvet, mindent pontosan feljegyzett. Hogy meddig maradt hivatalban, nem tudjuk, de érdekes módon 1848-ban ismét ő Onga tanítója, és ismét közmegelégedés

övezi. *„A szorgalmas tanító működése által az iskola szellemi állapota ismét virágzik."*[33] Újra pontosan voltak vezetve az iskolajegyzőkönyvek. Azt is tudjuk, hogy a kiszabott könyvekből oktatott. 1848. június 1-én azonban, 49 éves korában meghalt.

1842 – 43-ban **Sárkány Albert** a tanító.[34] Vele szemben a gyülekezetnek nagyon sok problémája volt. Ismerjük a gyülekezet által írt levelet, amelyben a következőkkel vádolták a tanítót.[35] Többek között az úton, a sárban részegen feküdt és szidalmazta azt, aki neki segíteni akart. Más esetben kiment a szőlőhegyre és annyira leitta magát, hogy maga erejéből nem tudott hazamenni. Szekérrel kellett hazavinni, mivel a kutyák majdnem megszaggatták. A szekéren a markába okádott, s nem volt hajlandó felvenni sapkáját.

További vádpontok is elhangzottak. Így húsvétkor két egymást követő napon nem átalkodott Szabó István lepecsételt borait a pincéből kulacsokban ellopni, s némely hordókat saját pecsétjével ellátni. (Gyakori dolog volt, hogy akiknek nem volt saját pincéjük, közös pincében helyezték el a borokat, s azokat úgy különböztették meg, hogy mindenki a saját pecsétjével látta el a hordókat és a flaskákat.)

Feleségét is megvádolták. Ő azzal keltett megbotránkozást, hogy éjszaka egyedül mászkált és sövényeken járt keresztül. A falu sérelmezte, hogy a tanító sokat káromkodott. A fenti vádpontokat tartalmazó levelet 1843. április 23-án küldte el a gyülekezet az esperesnek.

1843. május 24-én Szabó István és felesége a főcurátor úrnak küldött levelében panaszolta el a már ismert borlopást.[36] Szabó azt is közölte, hogy a hegybírák megvizsgálták a borok minőségét, ami alapján kiderült a tanító turpissága. Az egyházmegyei hivatal május 26-án Ongán megvizsgálta az ügyet, s határozatát július 3-án nyilvánosságra hozta.[37]

Sárkány Albert azt elismerte, hogy megesett, hogy egyszer-kétszer lerészegedett és hányt, de istenkáromlást nem követett el. A borlopás vádját úgy próbálta cáfolni, hogy voltak olyan borok, melyek közösek voltak és ezekre korábban együtt a testvére fiával, Sárkány Dániellel ütötték rá pecsétjüket. Szabó ezt két tanúval cáfolta. Végül a vizsgálat a következőket állapította meg: *„Sárkány Albert vétkes, ha nem is 40 icce bor ellopásában, mert ennyit másodmagával kétszeri pincébe menetkor – annyival is inkább, mert nem csak bort vitt haza, hanem ürmös borsepről – alig fogyaszthatott volna el! De 20 icce borban, vagy annak árában elmarasztaltatott Szabó István részére!"*[38] Kötelezték a tanítót arra is, hogy illetlen, megbotránkoztató viselkedéséről a jövőben tegyen le. Ha ez nem történik meg, az egyháztanács alkalmasabb és erkölcsösebb tanító után fog nézni. Sárkány Albert természetesen esküvel fogad-

ta, hogy méltó lesz a tanítói hivatalhoz, de hogy ezen esküjét sikerült-e betartani, sajnos nem tudjuk.

1849-ben ismét olyan tanítója volt a falunak, kinek életvitele hagyott némi kívánnivalót maga után. **Varga István** másfél évig tanítóskodott Ongán.[39] Iszákos, részeges, erkölcstelen és kibírhatatlan volt. Viselkedése miatt megintették, megdorgálták, de ez sem használt. Az esperes úr szidalma sem járt sikerrel, ezért 1849. november 23-án az egyházközség közgyűlésen hivatalából elmozdították.

E zavaros idők után Debrecenben a főiskolán tanuló harmadéves növendéket, **Egei Józsefet** – aki ekkor Szikszón szülei körében tartózkodott – hívták meg a tanítói hivatal betöltésére. Kezdetektől elégedettek voltak vele. *„Tanítói buzgalma, ügyessége, józan, tiszta erkölcse, vallásossága kifogástalan."*[40] 1850. május 13-án az egyház gyülekezete kérte a megyei kormányszéktől Egei József tanítói hivatalának megerősítését. A levélből kiderült, hogy az új tanító az *„iskolai bizonyosság levelét"* még nem tudta bemutatni, hisz *„szegény országunk kivételes állapotában a gyűlés tarthatásának a remény csillaga is elenyésző, s a bizonyítvány kihozatalában nem is szorgalmaskodhatott"*.[41]

1851-ben még itt élt, és a legkitűnőbb tanítók közé sorolták. Az 1851. január 29-én kelt iskolalátogatási jegyzőkönyv pontokba szedte érdemeit.[42]

„1. Amit tanít, azt maga is tökéletesen tudja, úgyhogy tanítványait minden könyv nélkül előre-hátra ki lehet kérdezni.
2. Három hét alatt a gyermekeket becsületesen bevezeti az olvasásba és írásba.
3. Gyönyörű hallani, hogy a gyenge elméket miképpen vezeti be az emberi kötelességek, lélek és isteni ismeretébe.
4. Buzgólkodik hasznos könyvek szerzésében.
5. Számolásban a tanítványait a gyakorlatosság magas fokára emelte."

Az elégedettség ellenére a tanító jövedelmét – ez másoknál is visszatérő probléma volt – rendszertelenül és hiányosan kapta meg. Ez is szerepet játszhatott abban, hogy 1851-ben elhagyta Ongát.

1852. január 25-én már **Barcsa Sándor** nevét olvashatjuk a jegyzőkönyvekben. Az ő munkájáról is elismerő véleményeket ismerünk.[43] 1861 januárjában jegyzőnek ment el, tehát a falunak új tanító után kellett nézni. (Barcsa Sándornak még hónapokig kellett küzdenie, hogy elmaradt tanítói jövedelmét megkapja.) A presbitérium úgy határozott, hogy a Sárospataki Tanítóképezdéből hívnak maguknak tanítót. Márciusban az esperes úr megadta az engedélyt, s ezzel az engedéllyel a lel-

kész saját fogatán maga mellé véve a gondnokot, Nagy Jánost, Sárospatakról az egyik legjelesebb tanítványt, **Finkei Dánielt** hozta Ongára. *„Reményteljes ifjú emberrel töltettük be a végpusztulásra jutott Szent ügyét a nevelésnek."*[44] Az ifjú tanítót áprilisban az esperes úr megerősítette hivatalában, aki ezután nagy buzgalommal látott hozzá hivatása gyakorlásához. 1862-ben „éneklő kart" alapított az eklézsia tagjaiból. Súlyos csapás volt számára, hogy ugyanebben az évben leégett a háza. Minden személyes holmiját elvesztette. Az új tanítói ház lassan épült – addig az iskola tantermében lakott –, és ez elkeserítette. 1864-ben már a távozás gondolata foglalkoztatta, de még sikerült maradásra bírni. Elégedettek voltak működésével. 1861. júliusában a templom fedetlen épületében az egész gyülekezet elragadtatással szemlélte a gyerekek vizsgáját. A hívők kitűnő feleleteket hallhattak földrajz, nyelvtan, írás tantárgyakból. *„Egyetlen nebuló sem találtatott tudatlannak."* A tehetséges tanító 9 év után hagyta el a községet. 1870. április 4-én Szántóra ment el, egy jövedelmezőbb állás reményében.[45]

Csorba János a kázsmárki egyházból hívatott meg, s 1870-ben a megye által megerősíttetve, április 9-én foglalta el tanítói állását. Ő 33 évig töltötte be a tanítói hivatalt Ongán.[46] A tanító a faluba érkezése után elment Újfaluba Darvas Antalnéhoz, született Péchy Katalinhoz, akivel a nevelésről beszélgettek. Az úrasszony az éneklés ügyének akarta megnyerni az új tanítót. Ez sikerült is, és ezért egy hangáriával (kottával) ajándékozta meg a tanítót, *„mert oly szívén viseli az éneklés ügyét"*. Csorba János erkölcsös, szorgalmas ember volt, becsülettel végezte munkáját. A korábbi tanítókhoz hasonlóan ő is betöltötte a kántori hivatalt. A falu életében fontos kérdéseknél hallatta hangját. A tanítói jövedelmét sokszor ő is késve kapta meg. Tevékenysége alatt – nem utolsó sorban az ő tervei alapján – építik át az iskolát korszerűbb oktatási intézménnyé. Az idős Csorba Jánost az iskola államosítása után, 1903-ban az állam nem hajlandó alkalmazni. Nyugdíjazták, de a gyülekezet, mint kántort továbbra is foglalkoztatta. Ilyen minőségben halt meg 1910. január 20-án Ongán.[47]

154 év alatt 24 tanító fordult meg Ongán. Voltak akik rövidebb, mások hosszabb ideig viselték e nemes hivatalt. Volt köztük nagy tudású, erkölcsileg fedhetetlen, a gyerekeket szerető pedagógus, s akadt köztük olyan is aki nem vette komolyan a hivatását, akikkel szemben időnként a gyülekezetnek kellett eljárni. Összességében nem sokat tudunk róluk, de az érdemüket ez nem kisebbíti. Társadalmi presztízsük alacsony volt, megbecsülésük itt sem volt jobb, mint másutt. Érdekes, hogy egyetlen ongai születésű tanítóval sem találkoztunk. A társadalmi mobilitás még

ezen az „alacsony szinten” sem működött Ongán. Érdemük, hogy ezen 154 év alatt az iskola közreműködésükkel – néha kisebb nehézségekkel –, de folyamatosan ellátta feladatát, és ez nem volt kis dolog a korabeli Magyarországon.

III. 3. 4. A tanítók jövedelme

A tanítók jövedelme nem volt egységesen szabályozva. A pedagógust a református gyülekezet fogadta fel, időnként a földesúr beleegyezésével és az esperes jóváhagyásával. A tanító járandóságának mértékét a községgel kötött kontraktusok határozták meg. Fő jövedelemforrása a telekhasználat, valamint a falu lakóinak különféle természetbeni szolgáltatása volt.

Az első iskolamesteri díjlevél - igaz, hogy csak töredékesen – 1743-ból ismert. Teljes egészében 1802-ből maradt ránk „oskola mesteri díjlevél”.[48] E szerint a tanítót a következő jövedelmek illették meg:

1. Volt egy 3 vékás kender földje. (Szomszédjai: északon a parókia, délről Daróczy István és Pörge Mihály kenderföldje.)
2. 20 igásállattal (marhával) rendelkező gazda egyenként egy véka rozst adott a tanítónak.
3. 22 gyalog ember fél-fél véka rozst fizetett.
4. 5 más vallású egyén fél-fél véka rozzsal tartozott.
5. 15 cseléd fél-fél véka rozst adott.
6. Fiú tanuló első esztendőre fizetett egy márjást, egy véka zabot, egy csirkét, azután ameddig iskolába járt esztendőnként fizetett két márjást, egy véka zabot, egy csirkét.
   Leány tanuló kezdettől fogva fizetett esztendőnként két márjást, egy véka zabot és egy csirkét.
7. Kapott 5 szekér tűzi fát.
8. Prédikációs halott után 4 garast, énekszós után 2 garast kapott.
9. A 3 uraság fizetett neki 8 köböl rozst, egy hordó bort.
10. A falu két özvegyasszonya fizetett egy-egy... (olvashatatlan)

Az 1832. március 23-ai keltezésű díjlevél ezt az 1802-es szerződést tekintette alapnak.[49] Nézzük meg, mi az ami változott, s mi az ami megegyezett a két javadalmazásban. Itt is 3 vékás kenderföldről volt szó. A szomszédjai a földnek: a parókia, Pörge Mihály, keletről és nyugatról a szabad legelő. Itt már más földje is van a tanítónak. Az alsó-, a felső- és középső nyomásban is volt egy-egy köblös földje pontosan behatárolva, hogy hol található, kik a szomszédjai. (Felső nyomásban délről a prédikátor földje, északról az ongai és újfalusi határ, keletről a Mesterrét, nyu-

gatról a zsolcai határ. Középső nyomásban a Sóstónál volt a földje, míg az alsó nyomásban a Ravaszlyuknál. Itt szomszédai délről Szemere Lászlóné asszonyság, északról a prédikátor földje, keletről az országút, nyugatról a felsőzsolcai határ.) Ezen szántóföldeket 1816-ban a prédikátor földjéből hasították ki, s annak kb. 1/6-od részét tette ki.

20 marhával rendelkező gazda helyett most már 24 volt, 22 gyalog ember helyett 24 fizetett ugyanannyit mint 1802-ben. Akkor zsellérek, cselédek, más vallásúak voltak 20-an, most 40-en fizettek negyed-negyed véka rozst.

A többi pont megegyezett az 1802-es szerződésben foglaltakkal. Volt azonban két apró kivétel. Az egyik, hogy most külön belefoglalták a szerződésbe, hogy a kaszálás, betakarítás, szállítás az eklézsia dolga volt. A vetőmagról a tanító gondoskodott. E dokumentumból tudjuk, hogy ez – annak ellenére, hogy nem írták le – így volt 1802-ben is.

A másik változás, hogy ez a díjlevél felsorolta a három uraságot név szerint is. Darvas Antalné adott 3 köböl gabonát, egy állag dézsma bort, 3 vékás kukorica földet és egy nyilas rétet. Puky István ugyanennyit, míg Szemere Lászlóné 2 köböl rozst adott. A kukorica föld felszántása is az eklézsia dolga volt, ugyanúgy mint a rétről a széna hazaszállítása, bár boglyába rakásáról már a tanítónak kellett gondoskodni.

Az egy évvel korábbi díjlevél gyakorlatilag ugyanezeket tartalmazta.[50] Egy nagy különbség azonban feltűnik, nevezetesen az iskolába járó gyermekek után fizetendő díj másképp volt megállapítva.

„Gyermek aki szemre olvasna – egy márjás.
Könyv nélkül tanulóért – két márjás.
Nagy Kátét tanulóért – három márjás.
Leány gyermekek – három márjás.
Ezeken kívül minden férfi és leány gyermekektől egy véka életet ad.”[51]

Kérdés az, hogy soknak vagy kevésnek tekinthető az ongai tanító jövedelme. Hogy igazából véleményt mondhassunk, ahhoz a fenti jövedelmeket összesítve, pénzértékben kellene kifejeznünk. Ehhez – szerencsénkre – segítséget nyújt 1810-ből Finkei András tanító jövedelemtáblázata, ahol pénzértékekkel is találkozunk.[52] Az iskolamester éves bevétele a következő (Az adatokat maga a tanító jegyezte le.)

1. 13 köböl őszi élet (valószínűleg rozs). 1 köböl ára 8 Ft; tehát összesen 104 Ft. Ezt az eklézsia tagjai fizették, mivel akkor még nem volt szántóföldje a tanítónak.
2. Gyermekek tanításáért 6 köböl zab, amit pénzben kapott meg, 4 Ft-tal számolva ez 24 Ft.

3. 5 szekér fa, melynek értéke összesen 15 Ft.
4. 2 véka kenderföld, ami kb. 2 Ft összértéket adott.
5. Gyermekek tandíjáért beszedett összeg 10 Ft.
6. Halott temetéséből bejött mintegy 1 Ft.

A jövedelem így összesen 156 Ft. Ebből levonva a különböző restanciákat, a tanító évi díja 1810-ben 102 Ft. Ez a jövedelem később valamelyest növekedett, például a kapott földek következtében. Ha ezt az összeget összehasonlítjuk a korszak más településein működő tanítók fizetésével, akkor azt mondhatjuk, hogy Ongán alacsony volt a rector jövedelme. (Jó tanítói kereset volt ezekben az években például Verpeléten (313 Ft), Makláron (228 Ft), Gyöngyöspüspökin (235 Ft), Viszneken (229 Ft). Ezek az összegek is az egyházlátogatási jegyzőkönyvek természetbeni és pénzbeli juttatásainak forintra átszámított értékét fejezik ki. Jó jövedelme volt a sarudi tanítónak is: 57 Ft készpénzt, azon felül 16 kocsi szénát, 7 öl fát, 122 pozsonyi mérő (egy pozsonyi mérő 62,5 mai liter) rozst és 50 pozsonyi mérő árpát kapott.)[53] Az ongai tanító tehát a XIX. század első felében nem volt túlfizetve. Alacsony jövedelmét sem kapta meg pontosan. Az is előfordult, hogy a tanító illetményföldjeinek hozama egyes években bizony nem érte el a kontraktusban jelzett pénzértékeket. A természetbeni szolgáltatásokat pedig a falusiak – sokszor szegénységük miatt – késedelmesen vagy egyáltalán nem teljesítették, s gyakran végezték vonakodva a rájuk kirótt munkát a tanítói földeken.

A század második feléről kevés az információnk. Az ongai református egyház népgyűléseinek 1861-es jegyzőkönyve a tanító birtokának nagyságáról tudósít bennünket. E szerint beltelke 308 □öl, kertje 78 □öl, külbirtoka 25.200 □öl volt.

1875-ben új lelkészi és tanítói díjlevelet készítettek, de ez nem maradt fenn. 1896-ból ismerjük ismét a tanítói díjlevelet.[54] E szerint a következő jövedelmekkel rendelkezett a tanító:

1. 16 katasztrális hold szántóföld évi haszonbére: 200 Ft. Ezt az összeget négy részletben fizették ki 50 Ft-onként, október, január, április és július 1-jén.
2. A földesuraktól kapott 6 köböl gabonát, a hívektől 16 köbölt, vagyis összesen 22 köböl gabonát, ami pénzzé átszámolva 10 évi piaci ár szerint 6 forintjával kitett összesen 132 Ft-ot.
3. A tandíj 60 református után egyenként 1 véka zab, egy csirke és 25 krajcár, amely pénzértékben felszámítva, a zab vékáját 80 krajcárban, a csirkéjét 25 krajcárban megállapítva, összesen 78 Ft-ot tett ki.
4. Más vallású tanítvány után a tandíj 3 Ft. Tíz évi számítás szerint fel lehetett venni 30 növendéket, ami 90 Ft-ra rúgott.
5. A Szemere-alapítványtól évenként 5 Ft 33 krajcár járt neki.

6. Egy hordó bor a földesuraktól, melynek pénzértéke: 10 Ft.
7. Két öl fa pénzben számítva: 18 Ft.
8. Stóla 10 Ft.
9. Személypénz 5 Ft.

Ez összesen 554 Ft 33 krajcár. Az egész összegből 100 Ft volt a kántori fizetése. Így tisztán a tanítói fizetés 454 Ft 33 krajcárt tett ki, ami a századvégén nem számított nagy jövedelemnek. Ez az összeg Csorba János tanító 1896-os összes „fizetését" képezte. Tudjuk, hogy a korábbi években neki is sokszor akadozott a kifizetése, sőt arról is van adatunk, hogy ugyanebben az évben az eklézsia nem volt hajlandó kifizetni a tanítónak az állam által elrendelt kórpótlékát, 50 Ft-ot. A gyülekezet úgy határozott, hogy a tanító azt kérje az államtól.[55]

III. 3. 5. Iskolás gyerekek

A falusi iskolák tanulóinak létszámát a szülők társadalmi helyzete és az évszak határozta meg. Az adatokból kitűnik, hogy a szülők többsége rendszerint járatta iskolába a 6-12 éves csemetéjét. Sok volt azonban a hiányzás. Általában télen telt meg az iskola épülete. Tavasztól azonban a családok nagy többségében minden munkáskézre nagy szükség volt, s ilyenkor kiürültek az iskolapadok. A jobbágyok terhei ugyanis nem személyre szóltak, hanem egész családjára: a földművelési és más munkában a férj és a feleség, valamint a gyermekek egyaránt részt vettek. Ez viszont azzal a következménnyel járt, hogy a jobbágyok gyermekei közül csak az járhatott iskolába, aki a termelésben nem volt lekötve. Ilyen gyermek természetszerűen nagyon kevés volt még télen is, tavasztól őszig viszont szinte minden jobbágygyermek a mezőgazdaságban tevékenykedett.

Az iskolába járást a települések széttagoltsága is nehezítette. Onga körül nem egy tanyát ismerünk, s nem volt könnyű a gyermekeket teljes számban mindig összegyűjteni a tanórára. Télen a szegénység, a gyermekek téli öltözetének hiánya akadályozta az iskolába járást. A szorgalmi időszak általában októbertől augusztusig tartott, de a falusi iskolákban a nagy szünet idejét részletekben is ki lehetett adni, alkalmazkodva a mezei munkákhoz. Ez így volt Ongán is. A XIX. században a jellemző tanulólétszám Ongán 40 és 60 fő között mozgott. Az ismert adatok alapján a legkevesebb tanulója az 1814-es évnek volt, nevezetesen 22. A legnagyobb tanulói létszám 1850-ből ismert, 99 fő. (Ebben nem kis szerepe volt a tanító, Egei József egyéniségének, aki erőteljesen szorgalmazta az iskolába járást.) Az 1890-es iskolai anyakönyv alapján is csak 89 tanulóról tudunk.

A mulasztásra vonatkozó adatok az iskolalátogatási jegyzőkönyvekben 1827 – 52 közötti évekből vannak meg. Nem sok információnk van, de ezek is megerősítik az előbb mondottakat. Az iskolából való nagy számú távolmaradás itt is általános volt. Korszakunkban kiemelkedik az 1842-es év, amikor a fiúk 3.825, a lányok 1.865 napot hiányoztak. Ez összesen 5.690 nap a tanévből. Ebben az évben a fiúk átlag 201,3 napot, a lányok 124,3 napot „lógtak".

Az átlagos hiányzási adatok valamivel kedvezőbbek. Tanévente a fiúk átlag 55,6, a lányok 42,8 napot voltak távol az iskolától. 1827 és 1852 között egy tanuló évente átlag 50,19 napot nem az iskolában töltött el. Ez a szám is magas, de ismerve az okokat, megmagyarázható. Természetesen voltak olyan esetek, amikor a gyerekek, ha akarták sem tudták elméjüket pallérozni. Így 1852-ben a vízáradások miatt csak december végén tudtak iskolába menni, mert a víz az iskolarészeket is elöntötte. Máskor a tanító betegsége szólt közbe (pl. Batta István esetében, az 1830-as években). A mulasztási számok végig magasabbak a fiúknál. Ez érthető, hisz őket kevésbé lehetett nélkülözni a mezőgazdasági munkáknál. Sok múlott a tanítón is, aki képességeivel, adottságaival befolyásolni tudta a gyerekek iskolába járásának gyakoriságát. A tanulók félévente adtak számot tudásukról. 1861-ben a vizsga a templomban, a gyülekezet előtt zajlott le. A vizsgán általában nemcsak a tanító, hanem kiküldött „vizsgabiztos" is részt vett. 1861-ben Jinkei József professzor volt jelen. Ez a júliusi vizsga a gyerekek számára jól sikerült, szép feleleteket adtak. A hét legjobban felelő leányt Darvas Antal 4 kendővel és 3 szalaggal ajándékozta meg. A legjobb fiú vizsgázó a professzortól kapott egy Újtestamentumot. A Bedács-féle alapítvány kamata pedig a két legjobban tanuló fiúnak adatott ki.[56]

Az iskolás gyerekek feladata volt a templomi harangozás, amit gyakran pontatlanul, hibásan végeztek el. A lelkész javaslatára ezért 1876-tól egy egyházfi végezte ezt a munkát, amiért 1 köböl rozst kapott az egyházi magtárból.[57]

A tanulók vallási megoszlására az 1890-es évekből van konkrét adatunk, de az egész században jelen vannak az iskolában a nem reformátusok is. 1890-es években mindenki magyar anyanyelvű, s a 89 tanuló vallási megoszlása a következő:[58]

– református: 60 fő (67,5 %)
– római katolikus: 19 fő (21,4%)
– izraelita: 7 fő (7,8 %)
– ágostai (evangélikus): 2 fő (2,2 %)
– görög katolikus: 1 fő (1,1 %)

Az iskolás gyerekek kétharmadát a reformátusok, egyharmadát a más vallásúak tették ki. A népességszám, s a község vallási megoszlás adatai alapján valószínűleg hasonló lehetett az arány a korábbi évtizedekben is.

III. 3. 6. A tananyag

A protestáns iskolák nem voltak kötelezve országosan egységes tankönyvek rendszeresítésére. Egyházkerületenként újabb és újabb szerzők vállalkoztak tankönyvek írására. Az iskolalátogatási jegyzőkönyvek képet adnak nekünk a „tanult tudományokról". Az ismeretek elég szegényesek voltak korszakunkban. Sokszor – főleg a XIX. század első felében – a tanítók is csak elemi iskolát végeztek. Amit és ahogyan ők tanulták meg az olvasást, írást és számolást, úgy tanították ők növendékeiket. Sok múlott munkájukon. Általában külön tananyaga volt a lányoknak és a fiúknak. A fiúknak valamivel több volt az elsajátítandó ismeretanyag. A gyerekeket általában osztályokra osztották. Volt, hogy a fiúk, lányok is egy osztályba kerültek, de volt, hogy külön lány illetve fiú classisokat szerveztek. A tananyag osztályok szerint „bővült".

1826-ban a tanító a következőket tanította a gyerekeknek: vallásba való bevezetést, természeti tudományt, héber históriákat, vármegyéket, Szent Históriát, a zsoltárokból a csillagos verseket, énekeket, számvetést, olvasást, írást, könyörgéseket, erkölcsi regulákat.[59]

A tananyag jórészt ugyanez 1827-ben és 1830-ban is. 1830-ból azt is tudjuk, hogy a tanító az új könyvek helyett a régiekből tanított, mert a szülők ehhez ragaszkodtak, de a tanító elkezdte az új könyveket is alkalmazni.[60] Valószínűleg ekkor váltotta fel Losontzi István Hármas Kis Tükör című tankönyvének újra és újra átdolgozott valamelyik kiadását Kis János 1816-ban írt A-Bé-Cés könyve. 1831-ben már új könyvből oktatta a vallási ismerteket. Jól magyarázott, nyájasan bánt a gyerekekkel, egy valakit többször is kikérdezett. Az énekeket azonban a régi módon tanította. 1834-ben a tanítandó anyag bővült világismerettel és a tudományok summájával.[61] 1842-ben „természettudományok" tananyaggal találkozunk.

1851-ből részletesen le van bontva a tananyag osztályokra.[62] (Könnyen lehet azonban, hogy ez a tananyaglebontás nem osztályokra szólt, hanem a különböző tanulmányi előmenetelű gyerekekre.)

„Első rendűek:

1. A nagy Kátéból az 58. kérdéstől a 75-ig.

2. Rövid ásványtudományok Illés Pál után.

3. Hübner Jánostól új testamentumi történetek.

4. Az énekes könyvből 66 dicséret.
5. Szükséges könyörgések.
6. A számvetés négy alsóbb nemei.

Másod rendűek:

1. A keresztény erkölcs tudományából a magunk és felebarátunk iránt való kötelességek.
2. A vallásba való bevezetésnek második felét.
3. Hübner Jánostól Ótestamentum történetek.
4. Az énekes könyvből a könyörgéseket.
5. A számvetés négy alsóbb nemeit.

Harmad rendűek:

1. A vallásba való bevezetés első felét.
2. A Szent Históriából a 7. és 8. szakaszt.
3. Egynehány dicséreteket.
4. A szükséges könyörgéseket.
5. A számvetésből az összeadást, kivonást, sokszorozást észből!

Negyedik rendbeliek:

1. A Szent Históriából a Szenteket.
2. Egynehány dicséreteket, könyörgéseket, számolva a fenntebbiekkel.

Ötödik rendbeliek:

1. Kis Bálint első olvasójából néhány darabokat.
2. Az Arany Abéczé reguláit, könyörgéseket.
3. Számból összeadni és kivonni észből.

Hatod rendbeliek:

A fentebbiekket a 2. és 3. pontok szerint.

Éneklés, írás, olvasásban pedig mindannyian gyakoroltassanak kiki idejéhez képest."

A tananyag tehát még 1851-ben is igen szegényes, jórészt vallási ismertekből, írás – olvasás, éneklés, s az alapvető matematikai műveletekből állt össze. Ismerjük még az 1852-es adatokat, de nem sok változást tapasztalunk.[63] Az alap ugyanaz. Az új, hogy a gyerekek tanulnak *„földismeretet természeti szempontból"*. Igazi változást és előrelépést majd csak az 1868-as Eötvös-féle népiskolai törvény hoz, amely meghatározza az elemi iskolákban tanítandó tantárgyakat, a heti kötelező óraszámokat. Ennek ongai megvalósításáról nincs adatunk.

III. 3. 7. Az alapítványok

A XIX. században Ongán is működtek alapítványok, melyek anyagilag segítették az oktatásban résztvevőket. Ismertes a Bedács-féle alapítvány, melynek alaptőkéje 20 Ft volt. Ennek kamatát a két legjobban tanuló fiú tanuló kapta, miként azt 1861-ben láttuk.

1875. június 8-án Léka Szilárd hozott létre egy 100 Ft-os alapítványt, melynek kamatjából három árva gyerek tandíját fizették ki.[64]

Tudunk özvegy Szemeréné, Vatay Krisztina 200 Ft-os alapítványáról, melynek évi kamata 2/3 részben a lelkészt, 1/3 részben a tanítót illette.[65] 1881-ben az ongai Szemere-féle birtok akkori tulajdonosa a végrendelet ellenére beszüntette a kamatok fizetését. Az eklézsia ezt nem hagyta annyiban, perre ment, mivel a végrendelet az egyház birtokában volt. A per lefolyását sajnos nem ismerjük.[66]

III. 3. 8. Az iskola államosítása

A református egyház által fenntartott ongai elemi iskola államosításának kérdése már 1873-ban felvetődött, de ekkor a gyülekezet egyértelműen a felekezeti iskola fenntartása mellett foglalt állást.[67] (Ekkor kezdték meg a minisztérium által sürgetett, felnőttek iskoláztatásával kapcsolatos kérdések megvitatását is. Hogy a dologból mi lett, nem tudjuk. Csak annyi ismeretes, hogy a világítást és fűtést a bíró magára vállalta.)

Az iskola államosításának kezdete 1898. augusztus 16-án hozott 1240. sz. vármegyei határozathoz kötődik.[68] E szerint Onga nagyközségben állami iskolát szándékoztak létesíteni. A helyszíni szemlén a miskolci evangélikus református püspöki hatóság képviseletében Révész Kálmán kassai esperes lelkész jelent meg. Rajta kívül jelen volt az ongai lelkész, az iskolaszék elnöke, annak tagjai és a megidézett községi elöljáróság. A tárgyalások sokáig elhúzódtak. A bizottság a paplakot és a beltelket szerette volna kialakítani állami iskolahelységnek. Ezt hajlandó volt ugyan a református egyház az államnak átengedni, de csak 5-6.000 Ftért. A tanítói lakás a kántoré maradt volna, úgyszintén az általa korábban birtokolt jövedelmek. Végül a régi iskola ment át az állam tulajdonába, de csak 1903 júniusában szűnt meg a felekezeti iskola, s szeptemberétől lett az állam az iskola fenntartója. Az egyháznak sikerült elérnie, hogy az állam csak olyan tanítót nevezhet ki, aki a református egyház kántori teendőit is képes ellátni. Kántori minőségben a tanító fizetését az egyház magára vállalta.[69] Az állam a régi tanítót nem volt hajlandó alkal-

mazni és új tanítót hozott a faluba. (Vagy a kora, vagy a képesítés hiánya miatt nem tartottak igényt Csorba János munkájára.) A gyülekezet azonban Csorba Jánost kántorként 1910-ig – haláláig – továbbra is alkalmazta.

Az 1749-től felekezeti iskolaként működő ongai elemi iskola története 1903-mal ezzel véget ért. Lezárult egy dicső fejezet az „oskola" történetében, melynek legnagyobb érdeme, hogy folyamatos működésével segítette Onga község lakóinak tudásbeli gyarapodását az oly sokszor visszatérő nehéz időszakok ellenére is.

A Kóczán kastély Észak-Keletről.
Épült 1898-ban

(Fotó: Takács L.)

III. 3. Jegyzetek

1. Magyar nevelés története I., 1988. 147-158. o.
2. Mészáros István, 1968. 92-96. o.
3. Magyar Törvénytár 1868 XXXVIII.
4. Az ongai református lelkész levele 1898-ból. SRKL. D. LXXXI. 74054.
5. Az 1890-es évek elemi iskolájának anyakönyve I-VI. oszt. SRKL. é. n. illetve ORE. jkv.

(A jegyzőkönyvek időrendi sorrendben követik egymást, de oldalszám szerinti pontos megjelölésük nincs.)

6. Canonica Visitácio 1799. (A továbbiakban: Can. Vis.) SRKL. RA. III. 3/9.
7. Can. Vis. 1800-22. ill. 1824-28. SRKL. RA. IV. 3/1 ill. 3/12.
8. Can. Vis. 1829-33. SRKL. RA. IV. 3/2.
9. Can. Vis. 1848-52. SRKL. RA. IV. 3/6.
10. ORE. jkv. 1861.
11. U. o.
12. U. o.
13. U. o.
14. ORE. jkv. 1863.
15. ORE. jkv. 1865.
16. U. o.
17. U. o.
18. U. o.
19. U. o.
20. ORE. jkv. 1884.
21. Veres Tamás lelkész levele. SRKL. D. LXXXI. 74054.
22. ORE. jkv. 1886.
23. ORE. jkv. 1888. Can. Vis. 1799 ill. OREA. 1743-1800. Megtalálható: Református Lelkészi Hivatal Onga.
25. U. o.
26. Can. Vis. 1800-22.
27. U. o. 1809.
28. U. o. 1812-15.
29. U. o.
30. Can. Vis. 1824-28. ill. 29-33.
31. U. o.
32. U. o.
33. Can. Vis. 1848-52.
34. Iskolalátogatási jegyzőkönyv 1842 és 43. (A továbbiakban: Isk. jkv.) SRKL. RA. VII. 5/4 (40) és (42).
35. Az ongai református gyülekezet levele az esperesnek 1843. április 23. SRKL. RA.. VII. 5/4 (45).
36. Szabó István levele a főcurátornak 1843. május 24. SRKL. RA. VII. 5/4 (44).
37. Vizsgálati jegyzőkönyv 1843. július 3. SRKL. RA. VII. 5/4 (43)
38. U. o.
39. Isk. jkv. 1849. SRKL. RA. VII. 5/4 (49).

40. U. o.
41. U. o.
42. Isk. jkv. 1851. SRKL. RA. VII. 5/4 (50).
43. Isk. jkv. 1852. SRKL. RA. VII. 5/4 (52) ill. Can. Vis. 1852.
44. ORE. jkv. 1861.
45. ORE. jkv. 1870.
46. ORE. jkv. 1870-1903.
47. ORE. jkv. 377.o.
48. Oskolamester díjlevele 1802. február 4. SRKL. RA. III. 3/14.
49. Oskolamester jöv. 1832. március 23. SRKL. RA. V. 3/17.
50. Oskolamester jöv. 1831. január 23. SRKL. RA. V. 3/15.
51. U. o.
52. Iskolamester jövedelem táblázata 1810-ből. SRKL. RA. VII. 3/16.
53. Mészáros: A magyar nevelés... i. m. 137. o.
54. Kántortanítói díjlevél 1896. január 26. SRKL. RA. VII. 5/4 (55).
55. ORE. jkv. 1896.
56. ORE. jkv. 1861.
57. ORE. jkv. 1876.
58. A ongai református népiskola anyakönyve 1890-es évekből i. m.
59. Isk. jkv. 1826. SRKL. RA. VII. 5/4 (18).
60. Isk. jkv. 1830. SRKL. RA.VII. 5/4 (28).
61. Isk. jkv. 1834. SRKL. RA. VII. 5/4 (33).
62. Isk. jkv. 1851.
63. Isk. jkv. 1852.
64. ORE. jkv. 1875.
65. Veres Tamás lelkész idézett levele 1898-ból.
66. ORE. jkv. 1881.
67. ORE. jkv. 1873.
68. Az ongai iskola államosítása. SRKL. RA. VII. 5/4 (60).
69. ORE. jkv. 1903.

III. 4. A református egyház történetéből

Az ongai református egyház története a XVI. század második felére nyúlik vissza. Onga akkori birtokosa, Báthori András a megyében az elsők között tért át a református vallásra a falu lakóival együtt. Az egyház alapításának pontos idejét nem ismerjük. Az egyik legrégibb „okmány„ egy aranyozott ezüst tányér, amely a múlt század végén az egyház ládájában még megtalálható volt. A tányéron egy kisded és egy kéz volt látható, ami ostyát tartott az ujjai között. Ezen metszetből a lelkész 1898-ban azt a következtetést vonta le, hogy az ongai egyház mindjárt a reformáció hazánkban való szélesebb elterjedésekor a lelkésszel együtt tért át a református vallásra, mert különben a pap a tányért is elvitte volna magával.[1]

A másik nevezetes „okmány" is közvetett. Bodrogkeresztúron 1639. június 20-án tartott generális református gyűlésen afelett folyt a tanácskozás, hogy vajon a protestáns egyházat episzkopális vagy presbiteriális kormányzat illeti-e. A Tiszán inneni egyházkerület 6 procellusra oszlott. Az ongai egyház ötödiknek volt megnevezve.[2] A gyülekezet legrégebb úrasztali edénye 1699-ből való kehely. A jegyzőkönyvek és anyakönyvek csak 1743-mal kezdődnek, és állnak a kutatás szempontjából rendelkezésünkre. Ebből az évből már ismerjük a lelkipásztor fizetését.[3] A pap Ongán kapott:

- Minden szántóvetőtől – ideértve a lutheránus atyafiakat is – őszibúzából 1 vékát és fizettek neki 16 poltúrát.
- Gyalogszeres ember őszibúzából 2 vékát, tavasziból 1 vékát, pénzéből 16 poltúrát adott.
- Szolgaember őszibúzából 1 vékát és 8 poltúrát fizetett.
- Pápista és orosz szántóvető 2 véka őszibúzával, fél véka tavaszival és 8 poltúrával járult hozzá a református pap béréhez.
- Katolikus szolgalegény fél véka őszibúzát és 4 poltúrát volt köteles adni.
- Minden prédikációs temetésért 3 márjás járt neki, míg templomban lebonyolított esküvőért a felektől 3-3 márjást és egy kendőt, a házban lezajlott esketésért 1 tallért kapott. A pénzbeli fizetés felét Szent János, másik felét Szent Miklós napján kellett leróni.
- Ezen felül a parókiális szántóföldet a falunak háromszor kellett megszántani, bevetni, és a learatott gabonát beszállítani. A vetőmagot a pap adta. A vetést Szent Mihály nap táján kellett teljesíteni. A parókiális rétet a lakosok kaszálták. Ők hordták be a szénát is, de a gyűjtés és a boglyába rakás már a prédikátor dolga volt. Ezen felül min-

den keresztelésért 8 poltúrát, házasulandók kihirdetéséért 4-4 poltúrát, komapénzként 1 poltúrát kapott. A falu 10 szekér fával is tartozott papjának, amit az év elején kellett behordaniuk lelkészük udvarára.

A XVI. században felépített templomot a török 1588 őszén felégette. Az ongaiak a XVIII. század közepe táján a Darvas család támogatásával építették újjá a mai református templom elődjét. Ezt a templomot 1782-ben belsejében megújították.[4] Az egyház számadási könyvében az e célra tett adományok és adakozók név szerint meg vannak nevezve. A gyülekezet 1820 márciusában megakarta újítani és nagyobbítani a templomot, illetve teljesen új parókiát akartak építeni. Ehhez kértek engedélyt a superintendenciától.[5] Ezen megújított templom 1822. augusztus 28-án leégett. A fenti napon Darvas Antal úr béresházánál meggyulladt egy disznóól. A nagy szélben másfél óra alatt a tűz 13 másik család házára is átterjedt. A pap így írt az eseményekről:

„Ezen házakat és lakosokat minden vagyonaikkal, ruházattyaikkal, és élelmekkel együtt a hamu alá temetett. Ennek a szörnyű tűznek áldozattyává lett a templom is, minekutána annak fatornyából a harangok levétettek volna. Ebbe az irtóztató tűzbe két személyek életek vesztették, az egyik özvegy Molnár Jánosné igen tisztességes és kegyes 78 esztendős öregasszony, a másik pedig a fent tisztelt tekintetes uraság számadó kondásának kisgyermeke."[6]

A templomnak csak a romladozó puszta falai maradtak meg, mely tetőzet nélkül a keresztény hallgatóságnak a harmadát is alig tudta ezután befogadni. A templom újjáépítéséhez már 1822. november 4-én hozzákezdtek. Az építéshez szükséges kőanyagot a legyesbányai kőbányából hordták. A szomszéd egyházak is segédkeztek. Nevezetesen: Bőcs, Gesztely, Csanálos, Arnót, Szikszó, Aszaló, Alsózsolca és Hernádnémeti. A gyülekezet a superintendenciától is segítséget kért, s kapott. Az építkezés 1824-től mégis félbemaradt, egészen 1857-ig.[7] A paplak építése valamelyest jobban haladt előre. Egy 1841-es jelentés így ír erről:

„A parókiális udvar elejére kitett nyári napkeletre azzal a templomnak is utcának fekvő három szobája, négy ablaka, családház – konyha és kamrával ellátott 8 öl és 3 láb hossza, 5 öl és 1 láb külső szélességű vak gerendákra, 2 kéményre épülő, 8 láb magasságú, alapjában terméskőből azontúl vályogból 2 láb szélességű fallal rakandó, alól 3-4 sor zsindellyel felül gyékénnyel fedendő paplak építése... a helybeli tekintetes főnemes uraság szent vallásúak iránt viseltető munkás bizottságból nevezetes pénzbeli és anyagi segedelemmel a lakosság erejéhez mért napszámmal s munkamennyiséggel

járulván az építéshez... s a tisztelt főgondnokúr esmeretes buzgósága által az egyik épület még az idén fedél alá vétettetik."[8]

A templom építése érdemlegesen csak 1857-től folytatódott. Ekkor kapott új tetőt zsindelyből, mennyezetet, ajtókat, ablakokat, székeket, padokat és két karzatot.[9] A munkálatok során a templom déli külső falába beépítették azt a gótikus kaput, amit a XVI. századi, régi templomból kimentettek. Az építés segítésére a Vallás és Közoktatási Minisztériumból 1868-ból 400 Ft segély érkezett.[10] Még ugyanebben az évben a belügyminiszter október 6-án, a 5610. sz. alatt kelt átiratában tudatta, hogy az ongai református egyházközösségnek temploma építésére, költségpótlására 6 hónapi könyöradomány-gyűjtést engedélyezett.[11]

Az egyházi jegyzőkönyvek folyamatosan tájékoztatnak minket az önkéntes adományokról, amelyek segítették a munkálatokat, bár a felajánlott összegek behajtása nem ment könnyen. Így pl. 1862-ben még a két évvel azelőtti adományok begyűjtése jelentette a fő gondot. Sokszor kényszerrel kellett elérni a felajánlások teljesítését. 1862-ben így készültek el a templom székei, így javították ki a vihar által megrongált zsindelytetőt.[12]

1866-ban az 1862-ben elhasadt – 75 font súlyú – harang visszakerült az eklézsiához. Ebből készítették az új harangot, ami két mázsát nyomott (kb. 90 kg). A különbözetet adakozásokból fedezték. 1866. december 31-én megérkezett az új harang Pestről, melyet Walter harangöntő mester készített. A haranghoz hozzá kellett igazítani a haranglábat, ezért csak 1867. január 6-án húzatott meg a új harang, amit ekkor felszenteltek. Súlya 218 font volt, összértéke pedig 239 Ft 10 krajcár.[13] Ebből 48 Ft 75 krajcárt fedezett a régi harang. A településnek volt egy kisebb harangja is, amit még 1806-ban öntöttek. Annak értéke 98 Ft-ot tett ki 1898-ban.[14]

1869-ben 126 Ft kölcsönt vett fel a gyülekezet a templom építésére. Ebből 1870-ben 61 Ft 53 krajcárt tudtak törleszteni. A fenti években az egyházi bevétel 1.756 Ft 24 krajcár volt, míg a kiadás 1.694 Ft 41 krajcár. A különbözetet fordították a kölcsön törlesztésére.[15]

A teplom hiányait kívül-belül 1876-ra szüntették meg. A falakat fehérre meszelték. Ugyanebben az évben szüntették meg azt a szokást, hogy a gyerekek harangozzanak. 1882-ben toronyépítési alapot szervetek, de a templom tornya csak 1904-re készült el a nyugati homlokzat előtt.[16]

A református egyház és gyülekezet nagyon fontos szerepet töltött be a falu XVIII–XIX. századi életében. Többek között az iskola fenntartója és működtetője volt egészen 1903-ig. A templom volt a falu életének egyik központja. Gyakran tartották itt az iskolás tanulók vizsgáját, így pl. 1861-ben. A református gyülekezet segített úrrá lenni a természeti ka-

tasztrófák okozta pusztulásokon. Az 1863-as nagy aszály után egyházi magtárt állítottak fel a tartalék élelem tárolására. Segítették a Bársonyos vizének szabályozását, felügyelték a falu lakóinak erkölcsi életét.

1780-94 között fennmaradt azok neve, akiket a ref. gyülekezet megintett, megdorgált vagy megkövetett. (A követés az eklézsia legsúlyosabb megszégyenítő büntetésének számított az erkölcsi vétségek esetén.) Közel harminc ügyet jegyeztek fel a papok: Helméczi Dákó István, illetve Fazekas György. Hadd említsek meg egy-két konkrét esetet. 1781-ben Végh Jánost intik meg, mivel búzát lopott a malomból. Ugyanezen évben Ceglédi Istvánt szintén lopásért, illetve káromkodásért marasztalja el a gyülekezet. 1783-ban az egyháztanácsi gyűlésről így írtak:

„Ilyen végzést tettünk; hogy mivel a lányok közül némely rossz nevelésű lányok nem gondolván sem fenyítékkel, sem szép szóval, sem emberséggel; a korcsmában való táncolásokkal sok botránkozásokat csinálnak. Végeztetett ezért, hogy az ilyeneknek korbácsok légyen büntetések."

Gyakori volt a paráznaságért való intés, követés. Többek között 1780-ban Tebernainé Betse Mária, 1781-ben Zajácz Kata, 1782-ben Berecz Zsuzsi, Kakas Boris, 1783-ban nemes Kántor Jánost ítélték eklézsia követésre. 1783-ban Czipány Horváth András feleségét tiltotta el az úrvacsorától a gyülekezet. Az asszony az ura helyett a pálinkafőző zsidó legénnyel hált, amit a férj megtudott. Czipány jól elverte a legényt, mire az kivallotta, hogy a paráznaságban az asszony a ludas a „világ szégyenére." A feleséget a templomban megszégyenítették.

1786-ban azon királyi parancs Ongára is megérkezett, amely az egyházkövetést tilalmazza. Ennek azonban nem lett foganatja. Ongán a református gyülekezet továbbra is büntette az erkölcsi vétségeket. 1787-ben nemes Kántor Jánost és Hejczei Istvánt ítélik el, mert Darvas Józseftől lopott.

1787-ben egy eset azt mutatja, hogy nem mindig érte el célját az egyházi dorgálás. Nagy Gergely és felesége Vas Maris, akiket tolvajkodásokért, veszekedésekért, átkozódásokért akartak a gyülekezet színe elé citálni, sehogy se mentek el. A forrásunk így ír erről: *„Annyira megkeményítették magukat, hogy... mint pogány olyannak declaráljuk, tartjuk (őket) és sokáig eklézsia szolgálatunkat nékik nem adjuk, mind az ideig meg jobbítását nem tapasztaljuk."*

Ez gyakorlatilag kiközösítést jelentett.

A XIX. században is megmaradt a gyülekezet erkölcsi felügyelő tevékenysége. 1862-ben pl. Berecz Mihályt és feleségét Vincze Zsuzsát békítgették.[17]

A lakosok vallási életét rendszeresen felülvizsgálták. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben általában elégedett megállapításokat olvashatunk. Az 1833-as canonica visitatioban ezt írták le a presbitérium erkölcsfelügyelő tevékenységéről:

„A consistórium 12, hittel szolgáló személyekből áll, kik mindnyájan jó erkölcsű, érdemes magaviseletű emberek, és a nép előtt az erkölcsökbe jó példa adással mennek elő, a lehető hibákat s erkölcsöket behunyt szemmel el nem nézik, hanem azokat megfedik, megintik és a tiszta erkölcsnek, s az isten dicsőségére ennek megnyerni kívánják."[18]

A református egyház birtokának nagyságáról a birtokviszonyok taglalásakor már szóltam. Itt csak azt emelném ki, hogy a gyülekezet rendelkezett saját szőlővel. Többek között a misebort biztosították ennek műveléséből. A jegyzőkönyvekből úgy tűnik, igazából sohasem tudták megfelelően megoldani a szőlő művelését. A hozzá nem értés, az érdektelenség – mindig más-más kapálta – következtében a szőlő keveset termett. Többször felvetették eladását. Máskor a filoxéra pusztította, mint 1892-ben, vagy a jég verte el a termést, mint 1881-ben. A szőlő koloncnak tűnt a református egyház nyakán, amitől mégsem mertek megválni.

Református templom

(Fotó: Tirh Tamás tulajdona)

A belső keleti része

Az 1740-es évektől a falunak 27 lelkésze volt. Kezdetben gyorsan váltották egymást. Előfordult, hogy hónapokig nem volt papja a falunak. Sokszor a település nem akarta elfogadni az ide küldött lelkészt. (Sajnos

a források nem adnak magyarázatot arra, hogy a község miért nem fogadott el bizonyos papokat.) Így 1750-ben a gyülekezet Magyódi uram ellen emelt kifogást, aki Kisgyőrből érkezett volna ide. Az esetről a zsolcai Vay Ábrahám és Őri Fülöp Pál esperes levelezéséből tudunk. Az esperes Vay komája volt. Vay Ábrahámnak az ongai Mocsáry Balázs volt a nagybátyja, aki ez idő tájt súlyos betegen feküdt és közel állt a halálhoz. Vay jórészt az érte megmutatkozó aggodalma miatt – ha meghalna, ki temetné el – járt közben az esperes és a gyülekezet közötti pap vitában.[19] A fent nevezett papot a gyülekezet nem tartotta alkalmasnak feladata ellátására, míg az esperes más személyt nem akart Ongára küldeni. Hasonló eset máskor is előfordult. Vay így ír erről 1750. március 12-én:

„...levelét tegnapi hazaérkezésemmel vettem. Pok uram Csanálosra adattatásán elcsudálkozom, okát az midőn Isten szemben juttat barátságosan megmondom. Ongaiakat bizony szánom, mert mindenkor oly nagy galibával jutnak prédikátorhoz. Jut eszembe midőn tiszteletes Kisiri uramat néhai tiszteletes Szentgyörgyi úr onnan kivette, annak utána majd fél esztendeig nem adott nékik prédikátort, csak olyanok oblatiojával gyötörte őket, az kiket az helyes okoskodás be venniek nékik, nem engedett; mostan is látom hasonló bajra jutottak; kéresek nem hallgattatik meg...”[20]

Az esperes válaszleveleiből kitűnik, hogy Vay közbenjárásának nem volt foganatja. A XVIII. század végén a lelkészi hivatal betöltése már nem okozott ennyi problémát.

A név szerint ismert papok közül ki kell emelni a következőket. A nevezetesebbek közé tartozott Bartal János, aki negyven évig és Atányi Mihály, aki tizenhat évig volt lelkész Ongán. Veres Tamás 1857-től 1905-ig töltötte be e nemes hivatalt. Őt 1906-tól Kovács István követte. A lelkészek közül a legnagyobb tudású Fazekas György volt, aki 1792-ben Ongáról Csehországba távozott, s ott superintendensi hivatalt viselt. Ki kell emelni még Dakó István nevét, aki különösen híres farsangokat szervezett a faluban, és verseket is írt. Egyik ránk maradt, 1787-ben írt verse így szól:

„Ha mikor a ló szük kedves a szamár is.
Bor nélkül a farsang, illy szüken jár már is.
Hátha a kenyér is drágább talál lenni
Egy menyegző sem lész nem lévén mit enni.

Juno köti egyben az újj házasokat
Ő sok német sógort csinál ‘s magyarokat.
De csak úgy ha Bakhus és Céres dolgoznak
a lakodalomra bőven adakoznak.”[21]

A község név szerint ismert református lelkészei az 1740-es évektől 1906-ig[22]

Kisiri ...	(?)
Megyaszai János	(1740-es évek elejéig)
Erdélyi János	(?-1746-ig)
Bényei György	(1746-1747)
Bendé András	(1747-1749)
Tsay Sámuel	(1749-50)
Szakolcai András	(1750-51)
Göböly István	(1751-52)
Sebők Péter	(1752-53)
Ináncsi Mihály	(1753-58)
Kovács Mihály	(1758-60)
Kérész István	(1860-62)
Mukutsi Antal	(1862)
Marasi András	(1862-64)
Parcsik Sallai Pál	(1864-68)
Sárai Sámuel	(1868-72)
Kertész Gergely	(1872-77)
Csonka János	(1777-1780) Sályból jött és Hídvégre távozott
Helmeczi Dákó István	(1780-1792) Bábonyból jött
Fazekas György	(1792-1794) Csehországból jött, ahol 8 évig élt, majd ismét oda távozott.
nemes Kapzi István	(1794-1798) A Hollandiai Akadémiáról jött haza. Felesége: Kökényesdi Mária
Atányi Mihály	(1798-1817)
Bartal János	(1817-1857)
Veres Tamás	(1857-1905)
Beke András	(1905) Helyettes lelkész
Ujj Lajos	(1905-06) Helyettes lelkész
Kovács István	(1906-tól)

A gyülekezet leginkább a lelkészi díj kérdése körül került konfliktusba papjaival. Így 1811-ben Abaúj megye Baktán tartott elöljárósági közgyűlésén tiltakoztak a papi fizetés nagysága ellen.[22] Hasonló tartalmú tiltakozó levelet ismerünk 1858-ból, 1859-ből és 1861-ből.[23] A tagosítás lezá-

rulása után a gyülekezet tagjai így írtak 1861-ben a főtiszteletű egyházkerületi gyűléshez:

„...Ügyünk s birtokunk elősorolása nyomán a volt földjeink és keresett módunk elfogyása és megcsökkenése következtében egyedül csak a papi fizetésnek – mely jelenleg egy köböl gabona, egy véka zab, s ehhez járuló 16 Ft személypénz fizetésből áll – 7 véka gabonára, 1 véka zab, a hozzá járuló személypénznek egy gazda telken lakónak, – 1 véka gabona, fél véka zab, s ehhez járuló személy pénz illetőségnek, – bármely birtokának általa fizethető meghatározását méltányos kérelmünkre kimondani, és egyházközösségünket a fizethetetlenség miatt évenkint növekedő papi tartozást, valamint – legelőnkön iga vonó marhát sem tarthatás miatt – mindkét belső személyek illetékes földjeinek általunk mívelkési terhe alul minket föl menteni kegyesen méltóztassék...”

A kérés hátterében az állt, hogy a tagosítás lezárulása után a papi illetőség 15 köblös föld birtokról 45 köblösre növekedett. Egy gazdatelken lakó személy a tagosítás előtt 8 és fél hold szántóföldet birtokolt, s annyi marhát tarthatott amennyit a pénze engedett; a tagosítás után az ilyen személynek a birtoka 3 hold szántót és 6 vékás legelőt tett ki, s a legelőn igavonó marhát nem tarthatott. Ez a változás késztette a gyülekezetet a papi fizetés csökkentése iránti kérelem megírására.

A prédikátor jövedelmét több évből is pontosan ismerjük. Már volt szó az 1743-as javadalmazásról. Itt még az 1802-es év jövedelemtáblázatot szeretném ismertetni. A lelkésznek háromnyomásban volt szántóföldje. Az első nyomásban a Betegvölgynél volt egy öt köblös földje. Délről Görgei Mihály, északról a szekérút, illetve Darvas Józsefné földje, az újfalusi határnál keletről az országút, nyugatról a felsőzsolcai határ volt a szomszédja. E föld 25 kereszt gabonát termett. A középső nyomásban is öt köblös földdel rendelkezett. Ez a szántó a Sóstónál volt. Szomszédja volt délről Görgei István, északról Darvas Ferenc, keletről a Sóstó, nyugatról a felsőzsolcai határ. Alsónyomásban a Ravaszlyuknál bírt egy öt köblös földet. Szomszédja északról Darvas Ferenc, délről Vatay Pálné, keletről az országút, nyugatról a felsőzsolcai határ. Ezekre a földekre minden évben minden marhás gazdának egy szekér trágyát kellett vinnie. Háromszor kellett felszántaniuk és bevetniük, de a termés behordása már nem az ő dolguk volt.

A lelkipásztor rendelkezett egy négy szekér szénát termő réttel, amit a gyülekezet gondozott. A széna gyűjtéséről, behordásáról a prédikátor gondoskodott. Általában fizetett ezen munkálatokért. A rét szomszédja volt délről Vatay Pálné rétje, északról a Bársonyos, keletről Vatay Pálné árendás zsidójának, Ábrahámnak rétje, míg nyugatról a falu rétje.

Három vékás kenderfölddel is rendelkezett. A szomszédok délről az iskolamester, északról Vatay Pálné taxásának kenderföldje, keletről és nyugatról a legelő.

A marhás gazdák évente egy köböl rozst, egy véka zabot és nyolc garast fizettek. A zsellérek két-két véka gabonával, egy véka zabbal és nyolc garassal tartoztak a prédikátornak. A cselédek egy véka életet és négy garast adtak, a más vallásúak közül öt fő fizetett együtt egy véka életet és négy garast. A hét özvegyasszony hat-hat garassal járult hozzá a pap béréhez.

Mindezeken felül Darvas Ferenc hat köböl rozst és egy hordó bort, Darvas Józsefné szintén ennyit, míg Vatay Pálné négy köböl rozst adott. A falu tíz szekér fát is köteles volt a pap udvarára szállítani. Keresztelésért 12, esketésért 51, háromszori hirdetésért 18, a prédikációs halottért 51 krajcár illette meg.[24]

A fenti fizetési kötelezettség a reformátusokra és a lutheránusokra egyaránt vonatkozott. A lutheránusok sérelmezték is, hogy ugyanannyit kénytelenek fizetni, mint a reformátusok. 1800-ban azt is felpanaszolták, hogy az egyházi curátor által – ha kellett veréssel – kényszerítették őket, hogy a prédikátor földjén dolgozzanak.[25] Kálvin és Luther követői között máskor is voltak vitás ügyek, de komolyabb vallási nézeteltérésről nem tudunk.

Az 1860-as évektől Onga fiókegyháza volt Újfalu, az 1870-es évek közepétől Arnót. Az ottani református közösség lelki gondozását ekkortól kezdve az ongai lelkész látta el.[26]

A református egyház további tevékenységéről az egyházlátogatási jegyzőkönyvek tájékoztatnak minket, amelyek (hiányosan) 1799-től 1878-ig maradtak fenn. Fontos dokumentumok találhatók még az ongai plébánián. Ezen forrásokból részletesen elemezhetjük az ongai református eklézsia XIX. századi történetét. Ennek teljes elvégzésére azonban e munka keretében nem vállalkozom.[27]

Az ongai katolikus hitközösségnek a XX. századig önálló története nem volt. A gesztelyi eklézsia fiókegyháza volt, ezért róla érdemlegesen – mivel ennek forrásfeltárása még hátra van – nem szólhatok. A kisszámú ongai görögkatolikus közösség felügyeletét a felsőzsolcai plébános látta el.

III. 4. Jegyzetek

1. Veres Tamás lelkész levele 1898-ból SRKL. D. LXXXI. 74054.
2. U. o.
3. OREA. 1743-1800 2. o.
4. Veres Tamás idézett levele.
5. Az ongai egy. köz. levele a Superint-nak 1820. márc. 15. SRKL. B. XLII. 17.528.
6. Az ongai egy. köz. levele a Superintendenciának 1822-ből SRKL. B. XLV. 19034. illetve OREA. 1743-1800. 121-22. o.
7. Veres Tamás idézett levele.
8. Jelentés az ongai paplak építéséről 1841. szeptember 1. SRKL. RA. VII. 5/4 (37).
9. Veres Tamás idézett levele.
10. Esperesi meghatalmazás (Az esperesen keresztül 400 Ft segély érkezett a VMK-ból a templom építésére.) SRKL. L. LXXXIX. 44688.
11. Belügyminiszter levele a tiszáninneni helvét hitv. superintendensnek. 1868. okt. 17. SRKL. L. LXXXIX. 44928.
12. ORE. jkv. 1861.
13. ORE. jkv. 1867.
14. Veres Tamás idézett levele.
15. ORE. jkv. 1870.
16. Várady, 1989. 233-34. o.
17. OREA 1743-1800 114-115.
18. Can. vis. SRKL. RA. IV. 3/2. 1833.
19. Vay Ábrahám és Őri Fülöp Pál esperes levelezése 1750-ből. SRKL. RA. IV. 3/2. 1833.
20. U. o. Vay Á. 1750. március 12-én írt levele az espereshez, aki komája volt.
21. OREA. 1743-1800 49. lap.
22. OREA. 1743-1800 1-2. o. ill. Tiszáninneni ref. egyházközs. lelkészei Bp. 1952 Szerk: dr. Szabó Lajos (Néhol a két forrás ellent mond egymásnak. Ilyenkor az OREA. bejegyzései voltak a mérvadóak.).
23. Ongaiak tiltakozása a magas lelkészi díj ellen 1811. szept. 27. SRKL. A. XXXV. 13922. ill. Ongai ref. gyülekezet levelei melyben a papi fizetés csökkentését kérik:
    1858. szept. 20. SRKL. B. LXXX. 38696.
    1859. szept. 10. SRKL. C. LXXXI 39535.

1861. aug. 29. SRKL. C. LXXXIII. 40.434.
1861. ápr. 30. SRKL. C. LXXXII. 40.236.

24. A prédikátor jövedelme Ongán 1802-ben SRKL. RA. III. 3/14.
25. Ongaiak panasza a ref. elöljáróság ellen. 1800. márc. 6. SRKL. A. XXVIII. 10.508. Hasonló panaszos levelet ismerünk 1806-ból is. SRKL. XXXII. 1294-398.
26. Egyházlátogatási jkv. 1874-75 SRKL. RA. IV. 3/11.
27. Can. Vis.-ók legfontosabb adatai természetesen feldolgozásra kerültek. Csak a kimondottan egyházi szemszögből fontos adatok feldolgozása várat még magára.
    A fennmaradt can. vis.-ók:

1799.	SRKL. RA. III. 3/9.
1800-22	U. o. IV. 3/1.
1824-28	U. o. III. 3/12.
1829-33	U. o. IV. 3/2.
1848-58	U. o. IV. 3/6.
1874-78	U. o. IV. 3/11.

IV. ONGA A XX. SZÁZADBAN

IV. 1. A település története a század első felében

IV. 1. 1. Onga gyarapodása a XX. század első felében

Korszakunkban Onga Abaúj-Torna vármegye legdélibb települése volt. A szikszói járáshoz tartozott. 1871-től nagyközség. A faluhoz a következő külterületi lakott helyek kapcso1ódtak 1944-ben: Bárczaytanya, Bodnártanya, Csürjetanya, Darvastanya, Kakastanya, Kóczántanya= Erdőalattitanya, Munktanya, Szalaytanya, Alsótanya=Szilágyitanya. Ezen tanyák jelentős része Ongaújfalu területén fekszik. Maga Újfalu a középkorban nagy, önálló falu volt. A Rákóczi-szabadságharc után már nem hallunk róla. A pusztát Ongához csatolták, s korszakunkban is Onga szerves részét képezi.[1] 1927. február 28-án a vármegyei törvényhatósági bizottság felterjesztése alapján a belügyi államtitkár engedélyezte Bárczay László tulajdonát képező „Kóczántanya" nevének „Lillamajorra" történő változtatását.[2]

A fent felsoroltakon kívül Ongához tartozott még a Guttmantanya=Felsőtanya, Közöstanya, Mésztanya, Rosszmalom és a Rózsatanya.

A falu lakói ügyes-bajos dolgaikat Kassán és Szikszón intézték. (Trianon után csak Szikszón, majd az I. bécsi döntés után ismét Kassán és Szikszón.) A törvényszék Kassán székelt. A járásbíróság telekkönyvi hatósági jogokkal felruházva Szikszón volt megtalálható. Ugyancsak ott volt az adóhivatal, a csendőrőrs és a körorvos székhelye, illetve a főszolgabírói hivatal is.

A faluban a XIX.század végétől működött postahivatal, melynek élén a postamester állt. Ő kezelte a távbeszélőt és felügyelte az állami távíróhivatalt. A posta a század 10-es éveiben a régi lelkészi lakban nyert elhelyezést. Az 1910-es évek végén a Várady kúriában, majd 1922-ben Fedlák Imre lakásába költözött át. Fedlák Amerikában élt, s a mai Muskátli utcában lévő lakásából egy szobát és konyhát vettek igénybe a postamester számára. Fedlák gondnoka, Szatmári Mihály megfellebbezte ezt a határozatot, amit elutasítottak. Miután Fedlák anyósa magára vállalta a házban lévő bútorok elhelyezését, nem volt akadálya annak, hogy a postamester beköltözzön új hivatalába.[3] A leveleket a faluban egy postakülldönc hordta ki a címzett helyére. Bérét a Miskolci Postaigazgatóság és Onga képviselőtestülete közösen fedezte.[4]

A telefon bevezetésének kérdése már 1908-ban felvetődött, de akkor még – pénzhiány miatt – a képviselőtestület elvetette a kérdést. Állami segéllyel 1921-ben sikerül a községházát ellátni telefonnal.[5]

Ongaújfaluban az 1910-es években Darvas Béla saját költségén bevezettette a villanyvilágítást. 1923-ban a falu határában magasfeszültségű vezetéket építettek, amiért kártérítést fizettek Munk Károly földbirtokosnak, akinek a földjén keresztülhaladt a villamosvezeték.[6] 1927. december 22-én a képviselőtestület már tárgyaltja a község villamosításának kérdését, de csak 1937-re kezdődtek el a munkálatok. Majd 1939-re valósult meg a falu villanyvilágítással való ellátása. Egész éjjel, és fél éjjel égő lámpákat szereltek fel a község utcáira.[7] A lakosok sokáig nem tudták házaikba bevezetni az elektromos áramot. Anyagi helyzetük ezt nem tette lehetővé. 1941-ben 373 lakásból csak 58-ban volt villanyvilágítás.[8]

A vezetékes ivóvízhálózat kiépítésére korszakunkban nem történtek kísérletek. 1911-ben a képviselőtestület állásfoglalása a következő volt: *„Nem kell vezetékes víz, mert sok jó kút van mind tűzrendészeti, mind közegészségügyi szempontból.”*[9]

1908-tól volt Ongán vágóhíd. Kialakításához a Bársonyos mellett a falu déli részén a község biztosított területet, amiért cserébe a vágóhíd tulajdonosa minden levágott szarvasmarha után vágási díjat fizetett a község pénztárába. 1928-ban az egy éven aluli szarvasmarha után 80 fillérrel, az egy éven felüli után 1 pengő 60 fillérrel tartozott a mészáros a falunak.[10] A vágóhíd felügyeletét a falu bírája látta el. Tisztaságát rendszeresen felügyelte a járási tisztiorvos. A vágóhíd mellett volt a falu szeszfőzdéje.

A község 1911-ben Bárczay Zoltán javaslatára kavicsbányát nyitott. A 20-as években a mintegy 1.000 ölnyi területet a gesztelyi Ökrös András bérelte a községtől évi 175 kg búzáért. A falu lakói azonban nem csak az Ökrös bérelte kavics- és homokbányából vitték a kavicsot. Ökrös ezért többször kártérítést követelt a képviselőtestülettől, amit az mindig megtagadott.[11]

A Szikszón székelő csendőröknek a falu 1904-től kibérelte özv. Nagy Miklósné házát. Így a csendőrök Ongán is pihenőhelyet kaptak. Onga központi fekvése, Miskolc közelsége, a közbiztonsági szempontok arra a meggyőződésre juttatták a képviselőtestületet, hogy a faluban felállítsanak egy csendőrőrsöt. Erre 1926-ban történtek lépések.[12] Korszakunkban két ongai csendőrt ismerünk név szerint, akik Erdélyből jöttek és itt telepedtek le: Moga Károlyt és Kovács Pált.

A képviselőtestület többször felvetette az óvoda létesítésének szükségességét, de állami segítség nélkül ez nem valósulhatott, és nem is való-

sult meg. (A telket a község biztosította volna, míg az építkezés végrehajtását az állam vállalta magára, de az ügyletből nem lett semmi.)

A falu könyvtárának alapítása 1903-ra nyúlik vissza. Kóczán György ekkor ad nagyobb mennyiségű könyvet a falunak, amit egyenlőre az iskolában helyeznek el. 1910-ben állítja fel a képviselőtestület a népkönyvtárat, amit az iskola előszobájában tároltak. Az első könyvtáros Kondás József iskolaigazgató volt. Hamarosan kidolgozták a könyvkölcsönzés szabályát. E szerint egy zárható szekrényből egy könyvet lehetett kölcsönözni maximum két hétre. A képviselőtestület évente döntött a könyvtáros véleménye alapján az új könyvek beszerzéséről. A könyvtárosnak katalógust, lepecsételt kölcsönzési naplót kellett vezetnie. 1911-ben a képviselőtestület 100 db új könyvet és egy szekrényt vásárolt a könyvtár számára.[13]

1936-ban készül el a falu „kultúrháza", a népház, állami segítséggel, a mai Dózsa György úton. A község lakói csak Hangyának nevezték, bár ez a elnevezés sosem volt hivatalos.[14] (A nevét az épület mellett álló értékesítési-szövetkezet irodájáról kapta.)

1898-ban Ferenc József felesége, Erzsébet királynő tragikus körülmények között meghalt. Az ő emlékére egy parkot létesített a falu a mai polgármesteri hivatal helyén, amit az 1950-es években szüntettek meg. 1923-ban 1.000 db facsemete elültetésével tovább csinosították a falu képét.[15] (A fákat jórészt a régi temető, a Bársonyos partján és a bekötőutak két oldalán ültették el.)

Nagy munka volt az új állami iskola kialakítása a század elején. 1903-ban 7.200 korona kölcsönt kapott a falu az államtól az iskola megépítéséhez. Ugyanekkor Kóczán György 2.000 koronával járult hozzá a költségekhez. 1904-re elkészült az épület. Kialakították az istállót, az árnyékszéket, az udvarra kavicsot hordtak. Az 1899-ben létesített gazdasági iskola területét, a faiskolát átengedték az iskolának (594 □öl), ahol hamarosan egy új gazdasági ismétlő iskolát szerveztek. Az 1919-es harcokban az iskola megsérült. 1920-ban tudták csak úgy rendbe hozni, hogy az alkalmas legyen az oktatásra. Kijavították a falakat, az istállót, az ablakokat és a kerítést. Az 1930-as években újból nagy renováláson esett át az épület. A II. világháború alatt az iskola aknatalálatot kapott.[16]

1925-ben Ongaújfaluban hozzákezdtek egy tanyai iskola létesítéséhez, ami 1930-ra elkészült. A birtokosok és cselédek igás- és kézimunkával járultak hozzá az építkezéshez. Ongai bevett szokás szerint beton alapra, sárga földből készült, vert falú épületet húztak fel a tanyán.[17]

Korszakunkban épült meg a Hősök emlékműve és a Turul is. Különösen nagy jelentőségű esemény volt Onga fejlődésében az 1920-as évek házhely- és utcarendezése.

IV. 1. 2. Az utcarendezés és a lakóházak

A század elején a lakások száma Ongán 250 alatt volt. 1913-ra ez a szám 271-re, míg 1941-re 373-ra növekedett. Különösen sok új ház épült az 1920-as évek végén a házhelyosztás – ami összekapcsolódott a földosztással – eredményeképpen.[18] A falu régi és új utcáit 1928. március 12-én nevezték el. Ekkor 303 lakás volt a községben.[19] A következő neveket kapták az utcák: Horthy Miklós, Darvas utca, Bárczay utca, Kóczán György, gróf Bethlen István, gróf Tisza István, gróf Széchenyi István, gróf Apponyi Albert, Kossuth Lajos, Mérnök, Bársonyos, Tompa, Petőfi Sándor, Nagyatádi Szabó István, Iskola és Vándor utca. A 40-es években új utcanevekkel is találkozunk.[20]

Ongán a lakások földszintesek voltak. Jó része a régi típusú házformának felelt meg. Középen a pitvar, két oldalt a kis- vagy nagyház, egyesek nyelvén alsó- és felsőház. Elöl laktak az öregek, míg hátul a kisházban a fiatalok. A legtöbb háznak volt tornáca. A lakás mögött a kamra, az istálló és a fészer állt. A lakóház előtt mindig kiskert található, vele szemben gyakori volt a nyári konyha. A házak teteje elöl többnyire gömbölyiesen csapott volt. Miskolc és a Felvidék közelsége miatt a legkülönbözőbb stílusú, sőt stílustalan házak álltak Ongán. Az épületek ablakai kicsik voltak.[21] A házak falai jórészt vertfalból készültek. A sárgaföldet a vermekből vették.[22] Az 1940-es évekre terjedt el a vályogfal. A sarkokat gyakorta szalmafonatokkal erősítették meg. (A vertfalú házaknál két deszka közé rakták a sarat, majd erre a célra készült bunkóval alaposan beleverték. A sár közé időnként fagallyakat tettek. Ezt a munkát folyamatosan végezték egészen addig, amíg a tervezett magasság el nem készült. A vályogháznál apró szalmás, törekes, pelyvás, sárból készült, megszárított, de ki nem égetett téglából húzták fel a falat.) Kevés volt a kőből, téglából készült lakás. 1941-ben 7 tégla és 132 kőből, habarcsból épített épületet ismerünk. A század elején a házakat jórészt még zsuppal fedték. Gyakran úgy, hogy alatta, felette nád volt. A tízes években kezd elterjedni a nádtető. 1941-re azonban már csak 56 nád, illetve zsúpfedeles házról van tudomásunk. A többi már cserép- vagy palatetős.

Ha a lakások helyiségeit rendeltetésük szerint megvizsgáljuk, érdekes adalékot kapunk a lakosok életmódjának megismeréséhez. 1941-ben összesen 1.635 helyisége volt a lakásoknak. Ezekből lakószoba volt 766, hall 1, cselédszoba 11, konyha 362, előszoba 126, éléskamra 209, fürdőszoba 12, lakott gazdasági helyiség 134. Látható, hogy a helyiségeknek kevesebb mint a felét használták szoba céljára. A lakások padlózata nagyrészt vert földből készült. Mindössze 87 fa és 3 téglapadlózatú helyi-

ségről van tudomásunk. A konyha padlóját egyre többen kezdték cementtel borítani.

A porták jelentős részén volt kút. Átlagos mélységük 6-8 méter volt. Vizüket tisztának és üdítőnek tartották a korabeliek. 1941-ben 242 lakás biztosította vízellátását a telkén lévő kútból Az árnyékszék a lakásokon kívül volt elhelyezve. 1941-ben 8 lakást találunk, ahol bent volt a WC, ugyanakkor ismerünk 26 olyan házat, ahol egyáltalán nem volt árnyékszék. A lakosok döntő többsége gondoskodott valamiféle szennyvízelvezetésről. Jellemző módon a faluban csak két helyen volt trágyatelep, siló pedig egy sem.

20 ház alatt volt pince. A telkeket egyre többen különböztették meg egymástól kerítéssel. A század elején jórészt még csak árok választotta el egymástól az udvarokat. A 20-as, 30-as években az utca felőli oldalon már kezdtek léckerítéseket alkalmazni. A nehezen nyitható nagykapuk mellett a gyalogközlekedés számára kiskapukat készítettek. A kerítéseket és a kaputartó oszlopokat általában nem díszítették.

A Mikszáth utca 1942-ben

(Fotó: Kádár J. tulajdona)

A Mikszáth utca 1998-ban

(Fotó: Kovács Zs.)

IV. 1. 3. A cigánytelep

Cigányok mindig is éltek Ongán. A XIX. századig számuk nem volt jelentős. A századforduló táján azonban a képviselőtestület már sokallta jelenlétüket. 1905-ben a főszolgabíró utasítása ellenére sem voltak hajlandóak letelepedési helyet kijelölni a vándorcigányoknak. Így vélekedtek: *„A községnek arra alkalmas helye nincs, s különben is annyi czigány lakja a községet, hogy rengeteg terhére esik a lakosságnak."*[23] A cigányokkal szembeni ellenérzés onnan eredt, hogy sehogy sem tudták őket rávenni, hogy hozzájáruljanak a közterhekhez. 1905-ben Czanka Zsófia ongai illetőségét is azért tagadták meg, mert bár itt született és élt, de a közterhekhez sem ő, sem szülei sosem járultak hozzá, és semmilyen adót nem fizettek.[24] Czanka Zsófia esete korántsem volt egyedi korszakunkban.

A községben külön cigánytelep sokáig nem volt. A cigányok a magyar lakosok között éltek a falu déli részén, jórészt a későbbi Vándor utcában. A közegészségügyi jelentések alapján ennek hatása abban mutatkozott meg, hogy más településekhez viszonyítva az ongai cigányok valamivel tisztábbak voltak – bár időnként itt is voltak gondok –, mert a magyar lakosok nem tűrték el a koszt.[25]

1939. november 26-án a képviselőtestület mégis úgy döntött, hogy kitelepíti a faluból a cigányokat. Először a Vermekben akartak nekik telkeket adni, de erről hamar letettek .Egyrészt kicsi volt a hely és így nem fért el az összes cigány, másrészt így a cigányok a határ közepén laktak volna és féltek a kártevéseiktől a szántóföldeken. Végül Váradi Józseftől vásárolták meg a mai cigánytelep helyét, az úgynevezett „Cigánysort". Ez a terület elég nagy volt, és valamelyest kívül esett a falutól. Így a képviselőtestület megfelelőnek tartotta a cigánytelep létrehozására. A község rendészeti, közerkölcsi és közegészségügyi szempontból is jó döntésnek tartotta a cigányok kitelepítését, ami azonban csak a 40-es évek második felében valósult meg.[26]

A cigányok számáról pontos adatunk 1947-ből maradt fenn. E szerint Ongán 68 cigány élt.[27] A cigány családfők 1947-ben a következők: Horváth Dezsőné, Lakatos Antalné, Horváth Józsefné, Siroki Ferenc, ifj. Horváth Józsefné, Lakatos János, Csikja Árpádné, Dendők Zsigmond, Bolnár József, Horváth Ferenc, Horváth Gyula, Hotváth Imre, Lázi Andrásné, Horváth Sámuel, Csikja Gellértné, Csucsi Kálmánné és Horváth Sándor.

A cigányok jellemző foglakozása Ongán a zenész és a teknővályó.[28] Sajátos életmódjukról, kultúrájukról azonban Ongán nem tudunk semmit.

IV. 1. 4. Az I. világháború évei és a hősök emlékműve

Az 1914-től 1918-ig tartó I. világháború a lakosokra Ongán is nagy szenvedést hozott. Kezdetben, mint az országban mindenütt, a lelkesedés hullámai voltak az erősebbek. 1915-ben a református gyülekezet felajánlotta kisharangját ágyúöntésre. A főgondnok Darvas Béla így érvelt: *„Ebben a hazafias küzdelemben, melyben most magyar nemzetünk van, ongai református egyházunk is vegyen részt, s ennek olyan értelemben vett megnyilatkozásával, hogy kisebbik harangját ajánlja fel a magas kormánynak a haza oltárára, hadügyi célokra."*[29]

A református gyülekezet és a képviselőtestület is jegyzett hadikölcsönt, amivel anyagilag segítették a háború folytatását. Érdekes azonban, hogy a községre vonatkozó különböző forrásokban sehol sem találunk érdemi reagálást a háború eseményeire. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek csak az egyre növekvő drágaságról, nehéz életkörülményekről, csökkenő fizetésekről tudósítanak minket. Panaszkodott a falu bírája, kisbírója, postaküldönce, körorvosa, hogy a háború miatti nagy drágaságban a fizetésükből nem tudnak megélni. A képviselőtestület a nehéz körülményeken alig tudott segíteni. A lakosok is egyre inkább segélyre szorultak. Pénz meg nem volt.

A község lakosai közül 300-an vettek részt az I. világháborúban, akik közül 36-an haltak hősi halált. A háborús hősök emlékének megörökítését az 1917. évi VIII. tc. tette kötelezővé. 1925-ben határozta el a falu, hogy a világháborúban elesett hőseinek emlékére szobrot állít. Az emlékmű költségének előteremtése érdekében a vármegye engedélyével gyűjtést kezdeményeztek, de az így befolyt összeg kevésnek bizonyult. A képviselőtestület – vármegyei jóváhagyás után – pótadót vetett ki a lakosságra. Ennek összegét 80 métermázsa búza értékében határozták meg.[30] A pótadó alól mentesítették a 75 %-os háborús rokkantakat, név szerint Jónyer Lajost, Rácz Lajost és Orosz Lajost.[31]

A Hősök emlékműve előtti ünnepség 1948-ban

(Fotó: Kovács Erzsébet tulajdona)

A összegyűlt pénzből 1927-re készült el a szobor. Az emlékművet a falu közterén avatták fel. A szobor egy gyer-

mekétől búcsúzó katonát ábrázol. Elülső oldalán olvashatjuk az I. világháborúban hősi halált halt ongaiak névsorát:

Az első világháború hősi halottai és áldozatai Ongán

Balla András	Kardos Imre
ifj. Bazsó János	Kincses József
ifj. Berecz István	Kovács András
ifj. Berecz János	Lajhó Ferenc
Béki Lajos	Nagy Bertalan
Bűdi János	Németh András
Czeglédi Bálint	Orosz János
Czerődi István	Pintér Mihály
Fagyas István	Rajdos József
Fészki Dániel	Sándor Imre
Fészki Imre	Soltész Ferenc
Finta János	Szakai Pál
Finta József	Szentiványi Lajos
Henyecz István	Szobota János
Hódi Károly	Tóth Imre
Horváth Antal	Tóth János
Juhász András	Tóth Pál
Juhász János	ifj. Üszögh Lajos

IV. 1. 5. A Turul felállítása

1931. október 11-én József királyi herceg, aki a honvédség főfelügyelője volt Ongára látogatott, hogy letegye az elismerés és hála babérkoszorúját a dicső múltú 34-ik gyalogezred emlékoszlopára, amelyet ezen a napon avattak fel fényes külsőségek között.

„Gyöngyszeme volt az osztrák-magyar ármádiának a Vilmos császárról elnevezett 34-es gyalogezred, Kassa háziezrede. Kétszáz éven át, III. Károlytól IV. Károlyig, Abaúj és Borsod vitéz fiai vitték diadalról-diadalra ezredzászlaját; Sziléziában és Lombardiában, Gácsországban és a Brenta völgyén, ezerszám hullottak el és haltak hősi halált a világháború vérzivatarában." – olvashatjuk a vármegye történetével foglalkozó könyvben 1932-ben.[32]

Borsod és Abaúj határán Darvas Béla ongai földbirtokos adományozott helyet a 34-es Vilmos bakák monumentális emlékoszlopának az

ongaújfalusi parton. Ligeti Miklós, a kiváló szobrászművész készítette el az emlékművet, a hatalmas turulmadarat, a pogány magyar ősök szent madarát. Az emlékmű 12 méternél nagyobb, haraszti kemény mészkőből készült, míg a Turul bronzból. A Turul alatt két évszám: 1733-1918, a talpazaton kőből kifaragva a 34-esek címere: két griff pajzsot tartva, belevésve W1. Felette írás: *„I. Vilmos német császár és porosz király nevét viselő cs. és kir. 34. gyalogezred."* Alatta: *„Ezen emlékművet a világháborúból élve visszakerült bajtársak emelték az ezred emlékének megörökítésére"*. Az oszlopon a volt ezredtulajdonosok neve. Két oldalt az ezred háborúi, csatái vannak felsorolva. Mindenütt feltüntetve az elesett tisztek és legénység száma.

Ligeti Miklós így nyilatkozott szobráról:

„A sok háborús emlék között tudtommal ez az első, mely nem csak a világháború emlékét, hanem mint az „Ezredemlék", a 34-esek 200 éves dicsőséges múltját dokumentálja. ...Monumentum kellett, amelyik az országúton megállítja az arra menőket, és rövid percek alatt elmond mindent. Így gondoltam arra, hogy egy hatalmas aláépítésű alapzaton, dór oszlopon egy kiterjesztett szárnyú harci turult, mint jellegzetes motívumot, körmei között karddal állítok, úgy hogy ez az égboltba rajzolódjék és már távol messzeségben is látható legyen."[33]

A Turul

(Fotó: Takács L)

1931. október 11-én folyt le az emlékmű ünnepélyes leleplezése. Az ünnepségen a vármegye elöljárósága, az ezred több katonája, a borsodi főispán, alispán, Miskolc polgármestere, országgyűlési képviselők, Darvas Béla cs. és kir. kamarás, felsőházi tag, Farkas Gyula ny. 34-es tábornok, Ligeti Miklós szobrász és számtalan érdeklődő vett részt. Az ünnepség fővédnöke József főherceg volt. Az ő beszédéből idézek:

„Keserűség és fájdalom tölti el lelkemet e szent helyen, hogy a kassai dicső 34-es hősi halottak ünnepét itt, úgyszólván Magyarország szívében tartjuk és nem ott, ahonnan ők valók voltak, a kuruc Kassán. Soha nem gyógyuló sebet ejtettek rajtunk Trianonnal. De nem is erről akartam beszélni, hanem a 34-esekről, akik mind hősök voltak... láttam őket a Doberdó poklában, Tirolban, az Asiago fensikján... A hős 34-esek hősiesen harcoltak, és ha rajtuk múlt volna, ma nem lenne magyar föld idegenek kezén."[34]

Az emlékmű a II. világháború után eltűnt helyéről. A Kádár-korszak nem kedvezett a Turul újbóli felállításának. Erre csak 1990. október 10-én kerülhetett sor, amikor is Onga, Arnót, Felsőzsolca és Szikszó települések és számos társadalmi szervezet együttműködése révén a Turul visszakerült oda, ahová azt a elődök szánták. Az új szobrot Pócsik István szobrásznűvész készítette el, és Für Lajos akkori honvédelmi miniszter avatta fel.

IV. 1. 6. Egyesületek, társadalmi szervezetek, szövetkezetek és azok vezetői

A községben volt Hangya Szövetkezet, állatbiztosító egyesület, temetkezési egyesület, levente egyesület, polgári lövészegylet, 24 tagú önkéntes tűzoltóság, református énekkar és női énekkar.[35]

A Róm. Kat. leány- és legényegyesület a „Gyimesi vadvirág" népszínmű előadásakor 1937-ben
(Fotó: Bűdiné Képes Erzsébet tulajdona)

Az Ongai Hitelszövetkezet Csiszár Andor igazgató-tanító kezdeményezésére alakult meg. Csiszár 1884-ben született Kézdivásárhelyen, a tanítóképzőt Kolozsvárott végezte. Jéncen, Salánkon és Nagybózsván tanítóskodott, majd 1930-ban került Ongára. Nagybózsvai tapasztalatai alapján kezdeményezte az Ongai Hitelszövetkezet megalakítását.

A Hangya Szövetkezet 1916-ban alakult. Egyik alapító tagja, s a 20-as, 30-as években ügyvezető igazgatója Kondás József volt. Kondás 1870-ben született Lasztócon. Középiskoláit és a tanítóképzőt Sárospatakon végezte. 1903-ban került Ongára mint tanító, később az iskola igazgatója lett. 41 évi tanítói működés után vonult nyugdíjba. Választott tagja volt a község képviselőtestületének, 14 éven át alalnöke a megyei általános tanítóegyletnek, és 22 éven át elnöke az egyesület szikszói járáskörének. Érdemes népművelési munkálkodásáért díszoklevéllel és 1930-ban száz pengő pénzjutalommal tüntették ki.[37]

Ugyancsak sokat tett a község közművelődéséért Kubassy Ákos tanító. 1900-ban született Rákospalotán. Tanítói oklevelét Iglón szerezte 1918-ban. 1922-ben került Ongára tanítónak. Kezdeményezésére indították meg a faluban a műkedvelő előadások sorozatát, és fáradozásának eredményeként 1.000 pengő értékű színpadot és felszerelést teremtettek elő a műkedvelők számára. Ő volt az Önkéntes Tűzoltótestület parancsnoka is.[38]

A Hangya Szövetkezet, a Testnevelési Bizottság, az Önkéntes Tűzoltótestület és az Ongai Lövészegylet elnöke Wencel K. Rezső községi jegyző volt. Ő 1886-ban született Szepesremetén. 1924-ben került Ongára. 1915 és 17 között részt vett az I. világháborúban, s mint hadnagy szerelt le.Törvényhatósági bizottsági tag volt, és a Vármegyei Jegyzők Egyesületének a főjegyzője. Neje Szokolovszky Irén.[39]

A leventeoktatást Dáner Ferenc tanító végezte a régi lelkészi lakban. A képviselőtestület 1925-ben vásárolt céllövő fegyvereket a leventéknek. A leventeképzés a Trianon utáni Magyarországon a fiatalok katonai képzését próbálta pótolni, mivel a békeszerződés előírásai miatt nincs általános hadkötelezettség Magyarországon. Dáner Ferenc 1883-ban Angyalosон született. Középiskoláit Sepsiszentgyörgyön, a tanítóképzőt pedig Székelykeresztúron végezte, ahol 1903-ban nyerte el oklevelét. 1907-től tanít az ongai iskolában. Neje Szalánczy Irma, szintén Ongán tanítóskodott. Dáner a világháborúban az orosz fronton megsebesült és fogságba esett, ahonnan csak 1920-ban tért haza. 1928-ban addig végzett leventeoktató munkájáért dicséretben részesült, s megkapta a korábban elmaradt járandóságát.[40]

Sajnos az egyesületekről, egyletekről érdemleges okirat nem maradt fenn. Nem ismerjük alapszabályukat, költségvetésüket, tagságukat, tá-

mogatottságukat. Egyedül azt tudjuk, hogy a tűzoltó egyesület, a leventék és a lövészegylet kapott évente 40 pengő támogatást az 1930-as években a községi képviselőtestülettől.[41]

IV. 1. 7. Az 1918-19-es év eseményei Ongán

1918 őszére a Monarchia és Németország háborús veresége már nyilvánvaló volt. Október 17-én maga a volt miniszterelnök, Tisza István ismerte el a képviselőházban elmondott beszédében, hogy ezt a háborút elvesztettük. Az ország politikai életében felgyorsultak az események. 1918. október 24-én Nemzeti Tanács alakult Károlyi Mihály vezetésével. Programja többek között politikai szabadságjogok biztosítását, földreformot, progresszív adózást tartalmazott. Október 30-31-én lezajlott őszirózsás forradalom eredményeként Károlyi Mihály alakított kormányt. November 3-án az Osztrák-Magyar Monarchia nevében Wéber tábornok letette a fegyvert. November 13-án Wlasics Gyula báró vezetésével – aki a főrendi ház utolsó elnöke volt – egy küldöttség kereste fel az uralkodót eckartsaui kastélyában, és elérte, hogy IV. Károly gyakorlatilag lemondjon uralkodói jogainak magyarországi gyakorlásáról. November 16-án összeült a Nagy Nemzeti Tanács, és a törvényhozó hatalom kompetenciájába tartozó döntéseket hozott. Az I. számú néphatározat többek között kimondta, hogy Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság. A bel-és külpolitikai nehézségek közepette a Károlyi-kormány hozzálátott, hogy lerakja a demokratikus Magyarország közjogi alapjait.

Onga lakossága nem érzékelte az országban kialakuló forradalmi helyzetet. A falu évszázadok óta kialakult társadalmi rendje tartotta magát. Nehezen érkeztek a hírek a községbe. Miskolc nagyüzemeiben ekkor még kevesen dolgoztak, így onnan is csak akadozva jöttek az új információk. A polgári forradalom helyi szervét, a Nemzeti Tanácsot így csak viszonylag későn, 1918. december 28-án választották meg Ongán. A Nemzeti Tanács tagjai voltak: id. Hódi István, ifj. Németh Miklós, Papp József, Üszögh József, Kádár József, Juhos József, Tóth István, Szállási János, Kardos László, Nagy Imre, Palkó János bíró és Sebők Vilmos jegyző.[42] A helyi Nemzeti Tanács nem változtatott a falu addigi megszokott életvitelén. A település e viharos időkben is élte a maga megszokott csendes életét. Radikális nézeteket valló személyek ekkor még kevesen éltek a faluban. Később hazatérnek olyan ongaiak, akik az I. világháborúban orosz hadifogságba esve megismerkedtek a kommunista tanítással, de számuk és befolyásuk akkor sem jelentős. A legismertebb kö-

zülük Gy. Tóth József, aki Oroszországban a kommunisták oldalán harcolt az intervenciós csapatok ellen.[43]

1919. március 21-én a politikai feltételek módosulása a kommunistákat juttatta hatalomra. A Tanácsköztársaság alatt a községben is direktórium alakult. A tagok között főképp középparasztokat találunk. A direktórium elnöke Palkó János volt, míg a tagok közül ki kell emelni id. Berecz András, id. Nagy Károly és Vincze József nevét.[44]

A direktórium próbálta kifogni a szelet a forradalom helyi eseményeinek vitorlájából. A tanácshatalom börtönbe záratta a község legtekintélyesebb földbirtokosát, Darvas Bélát. Az itt lakók tudták, hogy a földesúr vissza fog térni, s úgy intézték, hogy ha ez bekövetkezik, radikális változásokat ne találjon a faluban.

Kijelölték a község vörösőreit, akiket a régi csendőrök mellé osztottak be. Az ő feladatuk volt a rend fenntartása. Atrocitásokról nem tudunk. A vörösőrök közül Rácz György, Majzik Ferenc és Debreczeni István neve ismeretes.[45]

A község határában elterülő tanyavilágban – jórészt a volt cselédekből – helyi direktóriumok alakultak. Itt is megszervezték a Vörös Őrséget, akik közül Majzik József nevét őrizte meg az utókor. A direktórium hozzálátott a nagybirtok szocializálásához. Munk Károly földbirtokos nem vette figyelembe a kormányzótanács rendeletét a mezőgazdasági dolgozók bérének felemeléséről. Erre a helyi direktórium megbízásából id. Bernáth György harmadmagával elutazott Budapestre, hogy a rendeletnek érvényt szerezzenek. Útjuk sikerrel járt. Munk Károly kénytelen volt átadni magtárának kulcsát a helyi vezetőknek, akik termékekben kiosztották a volt cselédek járandóságát, sőt ezután a volt földbirtokos is a helyi direktóriumtól kapta a gabonát. A direktórium tagjai tulajdonképpen földosztást akartak a Munk-féle birtokon. A református egyház helyi elöljáróit eltávolították hivatalukból, akik csak 1920 szeptemberében foglalták el ismét tisztségüket.

A tanácskormánynak egyre komolyabb bel- és külpolitikai problémákkal kellett szembenéznie. 1919. április 16-án a román csapatok indítottak támadást, majd április 27-én megkezdődött az újonnan szervezett Csehszlovákia hadseregének támadása is. A politikai élet középpontjába a honvédelem került. A románok május elejére elérték a Tisza vonalát, ahol megálltak. A gyengébbnek tekinthető csehszlovák hadsereg is gyorsan, jelentős területeket szerzett. Elfoglalták Sátoraljaújhelyt, a Ruténföldet, Salgótarjánt és május 2-3-án Miskolcot. Délen a francia csapatok birtokukba vették Hódmezővásárhelyt és Makót. Erre válaszul május 2-án megkezdődött a magyar hadsereg megszervezése.

Onga 1919-es katonai eseményei Miskolchoz kötődnek. A nagy iparváros cseh megszállása érzékenyen érintette a proletárállamot. A cél Miskolc és az elvesztett területek mihamarabbi visszafoglalása volt. [46]

A csehszlovák hadsereg elleni északi hadjárat kedvezőtlen külpolitikai viszonyok közepette, ugyanakkor a lakosság jelentős részének támogatását élvező, újjászervezett hadsereg támadásával indult. A Vörös Hadsereg 1919. májusában eredményesen verte vissza a Salgótarján és Eger elfoglalására indított csehszlovák katonai támadásokat, majd május 21-én a tüzérség segítségével már Miskolcot is visszafoglalta. Ezután indult az offenzív jellegű sikeres északi hadjárat. Miskolc felszabadítását követően szükség volt olyan védővonal kiépítésére, amely meghiúsíthat bármilyen erejű ellentámadást.

A térségben a III. hadtest – parancsnoka Landler Jenő – 1. hadosztálya állomásozott. Az 1. hadosztály a következő táviratot küldte a gödöllői főhadiszállásra:

„Miskolc környékének tartós kézbentartása céljából szükséges, hogy Tiszalúc-Gesztely-Onga-Boldva-Sajószentpéter vonal birtokba vétessék. Ezen vonal eléréséhez az 1. hadosztály jobb szárnyát kellene előretolni Tiszalúc környékére, ami azonban csak harc árán lehetséges, melyhez a hadtest elegendő erővel nem rendelkezik."[47]

Onga, Boldva és Sajószentpéter a magyarok kezére került, míg Tiszalúc és Gesztely a csehek kezén maradt, ahol jelentős erőket vontak össze. Szikszó, Edelény, a hernádnémeti vasúti híd és állomás is cseh megszállás alatt állt.[48] A cseh hadsereg semmiképp nem akart beletörődni abba, hogy kiverjék a birtokolni óhajtott területekről. A vörös ellentámadás széttöréssel fenyegette a cseh és a román intervenciós hadseregek közös frontját a két haderő csatlakozási pontjánál, a Sajó-torkolat környező térségében. Ez az oka, hogy röviddel Miskolc visszafoglalása után, mindjárt május 23-24-én makacs kísérletet tettek a nagy iparváros ismételt birtokbavételére. A csehek négy irányból indítottak koncentrikus támadást. A 23-i támadásnál Tiszalúcról Sajólád irányában a 81. román ezred 3. zászlóalja, Ongáról Felsőzsolcára a II./21. zászlóalj, a 23. francia-cseh légió és az I. olasz légió, Szikszóról Felsőzsolcára a 31. cseh ezred ismeretlen részeiből két-három zászlóalj, Sajószentpéterről Miskolcra a 32. morva ezred I. zászlóalja, mindegyik csoport 2-3 üteggel támogatva vett részt.[49]

Május utolsó hetében a cseh próbálkozások Miskolc ismételt elfoglalására súlyos harcokat eredményeztek a várostól keletre, a Sajó és a Hernád melletti községekben, így Ongán is.

Felsőzsolcán állomásozott a magyar vöröskatonák 9. ezredének egy zászlóalja és egy ütege. Innen küldték ki Ongára Petrovics Ferenc pa-

rancsnok által vezetett 2. vöröspostás századot, hogy biztosítsák Miskolcot keleti irányból. Katonai alakulatok vonultak Alsózsolcára és Szirmabesenyőre is.[50] A század május 22-én kora délután érkezett meg a faluba. A szakaszparancsnokok elszállásolták embereiket a község házaiban. A parancsnok és Boros Gyula szakaszparancsnok a Várady György kúriáján működő postahivatalban szállt meg, ahol ebben az időben Kornya Paula postamesternő teljesített szolgálatot.

A május 22-i felderítő jelentések közeli cseh támadást jósoltak, ami május 23-a kora délelőttjén meg is indult, és ezzel elkezdődött a 2. miskolci csata. A főhadiszállásra érkező távirat így tájékoztat a történtekről:

„Ma reggel óta az ellenség Sajószentpéter, Boldva, Szikszó, Tiszalúc, Hernádnémeti körletből támadásba ment át az 1. hadosztály csapatai ellen. A harc folyik."[51]

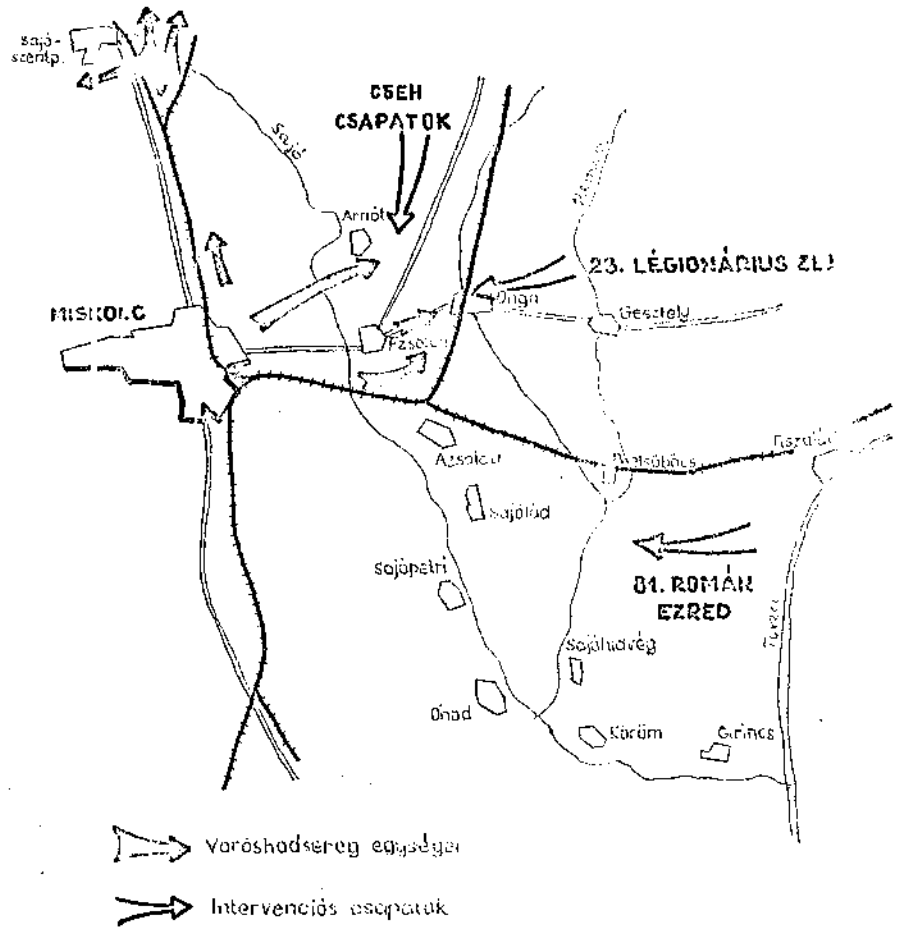

A 2. miskolci csata (Közli: Illés L.)

A csehek célja a stratégiailag fontos Miskolc visszafoglalása volt.

Az Ongán állomásozó vöröskatonákat – bár a kiállított őrszemek felvették a harcot a csehekkel – váratlanul érte a támadás. A cseh 23. legionárius zászlóalj egységei a gesztelyi hídfőállásból indultak Onga felé. A falut hamar bekerítették. Hamarosan Szikszó felől cseh páncélvonat hozott számukra erősítést. Az egyik őrszem a postára szaladt, ahol Petrovicsék voltak beszállásolva, de olyan mélyen aludtak, hogy nem hallották a zörgést. Az ongai postamesternő így emlékezett vissza az eseményekre:

„Mint régi ismerőssel, sokáig beszélgettem Petrovics kartárssal. Lehetett éjfél, amikor lefeküdtünk. Az őrök mindenütt ki voltak állítva. Arra nem gondoltunk, hogy a csehek támadni mernek, mert előtte való nap oly hirtelenül távoztak, hogy a felszerelésük nagy részét is visszahagyták. Úgy éjjel kettőkor lövésekre, majd sortüzekre ébredtünk. Dörömböltek az ajtón, ki kellett nyitni. Visszajöttek ugyanazok a cseh katonák, akik tíz nappal ezelőtt itt tartózkodtak. Mind részeg volt. Azt kérdezték, vannak-e itt bolsevik katonák. Az igazat nem tagadhattam le, és azt mondtam, hogy a század parancsnoka és a legénye van itt. Kértem ne bántsák őket, megadják magukat. Félrelöktek, benyomultak a szobába, Petrovics és Boros kartársak szállására. Mindkettőjüket agyonlőtték. Gyilkos munkájuk végeztével, futólépésben eltávoztak. Ekkor már az egész községben állt a harc."

A túlerőben levő csehek kisebb harcok után az elfogott vöröskatonákat a községháza előtti térre hajtották, ahol egy csoportjukat sortűzzel kivégezték. Ez a mai művelődési ház helyén történt. Az agyonlőtt magyar katonákat szekérre rakták, és a régi temető szélén elhantolták. Azok a vöröskatonák, akiknek sikerült elmenekülni, a Bársonyoson átgázolva igyekeztek Felsőzsolcára csapattestükhöz.

Egy volt vöröskatona így emlékezett vissza a történtekre:

„Éjjel a páncélvonat egy zászlóaljnyi katonaságot hozott. Látva a felfejlődésüket, azonnal útba indítottam társamat a postára Petrovics századparancsnokhoz, hogy intézkedjen sürgősen, mert be vagyunk kerítve. A csehek azonban megelőzték társamat, aki a postára sietett. Kénytelen volt visszajönni. A csehek akkorára már az alsó részen támadtak. Gyorsan a harmadik utca sarkához küldtem társamat, magam pedig egy vastag szederfa mögé álltam, lövésre készen, s láttam, hogy egy szakasz... cseh katona közeledik felém, éppen szembe jöttek velem. Dülöngélt valamennyi, határozottan részegek voltak. Lecsúsztam a legközelebbi árokba. Szerencsém volt, mert egy sötét, sűrű felhő takarta a holdat, miáltal rejtekhelyemet nem

fedhették fel. Elsiettek a postaépület irányába. Már a géppuska is kattogott az alsórészen… Egy ideig hason csúsztam, aztán a magas rozs védelme alatt Felsőzsolca felé iparkodtam."[52]

Az elfogott és agyon nem lőtt magyar katonákat – néhány polgári személlyel egyetemben – Gesztely felé terelték. Útközben az egyik – állítólag francia – tiszt bántalmazott egy vöröskatonát, mire az pofon ütötte a parancsnokot. Válaszul a tiszt az 5-6 fős csoportokban kísért vörösöket a Hernád-híd nyugati oldalán lévő legelőre terelte és kivégezte. Ez a mai gesztelyi 1919-es emlékműnél történt. Összesen 23 magyar katonát végeztek ki ezen a helyen.[53]

Később a gesztelyiek sírva beszélték el, hogyan ütötték a tisztek lóhátról, korbáccsal a szerencsétlen, magukat védeni nem tudó vöröskatonákat, akik mezítláb és megkötözve szenvedték el a kivégzésük előtti kínzásokat. A részeg cseh katonák magyarul káromkodtak, szidták a szerencsétlenek édesanyját, a kommunistákat meg a forradalmi kormányt. Kivégzés előtt az áldozatokkal megásatták a sírgödrüket, aminek szélére állították a vöröskatonákat. A tiszt közelről, revolverből lőtt rájuk, a többiek meg puskatussal, szuronnyal fejezték be a véres munkát.

Onga akkori jegyzője, Sebők Vilmos egy későbbi, az eseményeket kivizsgáló bizottságnak a következőket mondta el:

„Éjjel két óra felé felébresztett a sűrű puskalövés, a gépfegyverek kattogása, a gránátok robbanása, erős harc fejlődött ki a község alsó részében. Vagy két óra hosszat tartott. Már világosodott, amikor láttam, hogy körülbelül harminc lefegyverezett vöröskatonát hajtanak a csehek. Fél óra múlva hat ingre, gatyára vetkőzött vöröskatonát hoztak, akiket a tűzoltószertár falához állítottak, hogy agyonlőjék őket. A csehek erősen dülöngéltek a részegségtől. Egy őrmester és egy szakaszvezető azon vitatkoztak, hogy elhajtsák-e foglyaikat Gesztelyre, vagy itt lőjék főbe őket? Az egyik vöröskatona felhasználva a vitatkozás kínálta alkalmat, kiugrott a sorból, átugrott a kerítésen. Erre a többiek is szétszaladtak. Menekülés közben, az utcán lőtték agyon őket a csehek, illetve csak négyet, mert kettő megmenekült. Déltájban hoztak még nyolc magyar foglyot. Egy fiatal volt köztük, a többi úgy hatvan év körüli. Mindnyájan vagy szivaroztak, vagy pipáztak, csak a fiatal nem. Ez tisztnek látszott, mert bricseszben és fényes csizmában volt. Gesztely felé mentek. A négy agyonlőtt vöröskatona itt van eltemetve az árokban, a posta előtt meg a századparancsnok és a szakaszparancsnok. A falu végében még tizennyolc vöröskatona. A csehek elvonulása után tüzérségi harc kezdődött. Éjjel-nappal. Kistokaj felől ágyúztak, valószínűleg igen sok lőszerük volt, el akarták pazarolni. A mieink este már nem

lőttek. Reggel úgy kilenc órakor a kondásné jött a községházára, és azt kérdezte: Nincsenek-e már itt a csehek, mert az ura ki akarná hajtani a disznókat. Van egy bajtársuk, az is nagyon szeretne már kimenni. Azt mondja, hogy Budapestre való, itt bújt el Ongán, mikor a csehek visszajöttek. Ingben, gatyában volt. Az uram adott neki olyan viseltes felsőruhát és szűrt, de meglátszik,hogy pesti ember, mert a bajsza le van borotválva. Én leltem rá, mikor a disznókat etettem. Látta az ijedtségemet, megnyugtatott, hogy ne féljek tőle, hiszen ő is magyar."[54]

A egyik vöröskatonának sikerült megszöknie a csehek fogságából a tűzoltószertárnál lévő kivégzőhelyről, és Juhászéknál keresett menedéket. Beszaladt a istállóba, s fogta a szalmacsutakot és elkezdte csutakolni a lovakat. Belépett egy cseh katona. A pesti postás fiú erre megijedt, de szerencséjére a ló is nagyon ugrált és rúgott, eltakarva a katonát. A cseh körülnézett és elment. Hamarosan jött az öreg Juhász s kikérdezte a katonát. *„Bácsi, én magyar vagyok."* – mondta a postás, de még annyira remegett, hogy a szalmacsutak kiesett a kezéből. Az öreg kondás megnyugtatta, s bevezette a szobába. Féldeci pálinkát itatott a megrémült fiatalemberrel, de az a poharat is alig bírta megfogni, úgy remegett a keze. Másnap gyalog indult egységéhez Miskolcra.

Onga lakosai közül több polgári személy is áldozatul esett a cseh vérengzéseknek. Gadó Károlyt azért fogták el, mert nála volt a szakszervezeti igazolványa. Borsos cigányzenész a neve miatt került a Gesztely felé menetelő csoportba. (Nevét a csehek bolseviknak értették.) Grosz Viktor nem volt hajlandó átadni aranyóráját, amiért a csehek szintén elfogták. Útközben megpróbált megszökni, de agyonlőtték. A 16 éves Kántor Jánosnak azért kellett meghalnia, mert üres töltényhüvelyeket találtak nála. Ezeket az ongaiakat Gesztely mellett ölték meg. Zsák Károlyt Ongán, a lakásában szurkálták halálra.[55]

Május 23-án délután már Felsőzsolca és Arnót térségében ropogtak a fegyverek.[56] A küzdelem váltakozó sikerrel folyt. A magyarok részéről Miskolc kiürítése is felvetődött. Május 24-én azonban a III. hadtest a következő táviratot küldte a főhadiszállásra: *„Miskolctól keletre és északkeletre az ellenség a Hernád mögé, illetve Szikszóra vonult vissza."*[57]

A harc azonban még nem dőlt el. *„Miskolctól északra a számottevő ellenséges csapaterősítések hatása alatt az ellenállás erősödött, a jobbszárnyon erős román csapatokra bukkantak katonáink."* - írta Bőhm Vilmos.[58]

A magyar ellentámadás azonban elsöprő erejű volt, melynek során Onga ismét a magyar vöröshadsereg ellenőrzése alá került. A II. Miskolci csata 1919. május 25-én ért véget a magyar csapatok győzelmével.[59]

Június elején Nemzetközi Vöröskereszt Bizottság érkezett a térségbe, hogy kivizsgálja a kivégzéseket. A bizottság magyar tagja volt Dr. Pfliegen, volt miskolci törvényszéki orvos. A bizottság hozzálátott a vérengzések kivizsgálásához. A sírokat exhumálták. Ekkor emelték ki a tömegsírból Kántor János és Gadó Károly tetemét, akiket ezután Ongán temettek el. Néhány vöröskatona tetemét exhumálás után hazaszállították Budapestre. Köztük volt a parancsnok, Petrovics Ferenc holttestе is, aki az ongai harcokban a mai Rákóczi úton, a református templomtól nem messze vesztette életét, az akkori postahivatalban.

1973-ban a település kezdeményezte az Ongán meghalt vörös katonák emlékére felállítandó emlékmű elkészítését. A minisztérium és a Miskolci Postaigazgatóság pozitív válasza után 1973. május 19-én a régi temetőben exhumálták a vöröspostások maradványait, és katonai díszpompával temették el a felállított emlékmű melletti díszsírhelyen. Az emlékmű elülső oldalán márványba vésve ez áll: „Állították az ongai úttörők kezdeményezésére a postás dolgozók. 1973. V. 20."

Az 1919-es emlékmű

(Fotó: Takács L.)

A második miskolci csata harcai során 47 vöröskatona és polgári személy vesztette életét Ongán.

Az 1919-es év eseményeihez tartozik még, hogy június első-második hetében községünkben állomásozott a 6. repülőszázad. Ez az egység a III. hadtest harcát segítette. Felderítő feladatai voltak. A katonák többsége Bárczay Zoltán kastélyába lett beszállásolva. A repülőgépek fogadásá-

ra a Patai rétet használták. Ez a terület elég sima volt ahhoz, hogy azon repülőgépek le-és felszálljanak. A pilóták többsége aradi volt.

Az itt állomásozó repülőszázadnak küldött egyik parancs így szólt:

„6. repülőszázad – Onga!! Sürgős!

A Saujhelyről keletre fekvő dombokon lévő ellenség visszavonulóban kelet felé. Saját csapataink üldözik. VI. hó 8-án egy felderítő gép start. 94. del.

Útvonal: Saujhely-Csap-Ungvár-Csap-Kisvárda-Rakamaz-Tokaj-Miskolc.

Federítendő:

1. Saujhelytől Csap felé... az ellenség pillanatnyi helyzete.

2. Csap, különösen a vasúti állomás.

3. Ungvár.

4. Csap-Kisvárda-Rakamaz vonalon a forgalom. stb."[60]

A vörösrepülőket a falu már nem fogadta olyan szívesen, mint korábban a postásokat. Kisebb atrocitásokról is tudunk a lakosok és a repülősök között. Gyakoriak voltak a rekvirálások, ami érthetően visszatetszést keltett a lakosok körében. Az 1920. július 4-én tartott községi képviselőtestületi ülésen két ongai középparaszt – Németh Károly és Hódi István – is követelte a vörösrepülősök által elrekvirált szarvasmarhák árának megtérítését.[61]

1919. augusztus 1-én kül- és belpolitikai okok miatt a tanácskormány lemondott. Az ongai direktórium szintén befejezte munkáját. A vöröskatonák már július végén elhagyták községünket, és román csapatok vonultak be a faluba. A rekvirálások nem szűntek meg. Hamarosan a Prónay vezette különítmény is megérkezett községünkbe. A régi rend helyreállt.

IV. 1. 8. A községi képviselőtestület működéséből

A két világháború között a közigazgatást az úgynevezett szakigazgatási szervek (pénzügyigazgatóságok, tanfelügyelőségek, ügyészségek, stb.) és a helyi önkormányzatok látták el. A helyi önkormányzati szervek alsó szintje volt a községi önkormányzat, ahol felsőbb önkormányzati szervekhez hasonlóan működött a virilizmus. Ez azt jelentette, hogy a képviselőtestület tagjainak a fele automatikusan a legnagyobb adófizetők, tehát a leggazdagabb emberek közül került ki. A másik felét választotta a lakosság egy szűk körű választójog alapján. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903-tól maradtak ránk. Fontos forrásai még e korszakunknak a vármegye alispánjától származó iratok. Információinkat alapvetően e kétféle forrásból merítettük.

Onga község képviselőtestületének névsorát két évből közlöm. Az 1913-as névsor a következő: Darvas Béla, Munk József, Kóczán György, Bárczay Zoltán, Várady György, Guttman Samu, Guttman Jenő, Kovács István, Kondás József, Nagy Miklós, Nagy Károly, Kardos László, Szállási János, ifj. Hódi István, Kardos Lajos, Palkó András, Luterán János, ifj. Hódi Lajos, Tamás Imre, Kraj Jónás, Fészki Imre, Schmid Bertalan, ifj. Szentiványi Lajos és Jekhmanberger Jenő. Ez összesen 24 fő.

1936-ban a következő személyek alkották Onga képviselőtestületét: Virilista: Darvas Béla, id. Bárczay Zoltán, ifj. Bárczay Zoltán, Bárczay András, Bárczay Sándor, Kóczán Gáspár (időközben meghalt), Munk Károly, Zmeskal Zoltánné (időközben meghalt), Szalay Zoltán és Eötvös Tamás. Választottak: Kovács István, Kovalcsik Pál, Kondás József, Juhász Pál, Papp András, Kardos Lajos, Németh Miklós, Luterán János, Vincze János és Csiszár Andor.[62]

A falu nagyközség volt, ami azt jelentette, hogy a település saját maga, autonóm módon irányította életét. Önmaga gondoskodott az iskolafenntartásról, utak, hidak karbantartásáról, építkezésekről, felügyelte a vágóhidat, megszabta, hogy ki telepedhet le a faluban, stb. Onga hivatalos szerveinek vezetője a falu jegyzője volt. Ő volt az államhatalom legfőbb helyi képviselője. Szép lassan háttérbe szorította a választott testületet és annak vezetőjét, a bírót.

A község jegyzői 1903-45 között

1903-17:	Kirsner Jenő
1918-21:	Sebők Vilmos
1922-23:	Kirsner Jenő
1924-39:	Wenczel K. Rezső
1940-45:	Kondás Sándor

A község bírái 1903-45 között

1903:	Révész György
1904-11:	Berecz János
1912:	Fészki Imre
1913:	Berecz János
1914:	Szentiványi Lajos
1915-17:	Kardos Lajos
1918-23:	Palkó János
1924-31:	Kardos Lajos
1932:	Hódi János
1933-44:	ifj. Nagy Károly
1945:	Várhegyi Miklós

1925-ben a községi alkalmazottak számát a következő táblázat szemlélteti:

Községi alkalmazottak 1925-ben[63]

Ált. közigazgatásnál	Adószedésnél	Rendészetnél	Tűzoltóságnál	Közegészségügyi szaknál	Tanügyi személyzet
községi vezető jegyző	adóügyi jegyző	egy kisbíró		egy szülésznő	négy tanító
községi vezető bíró		egy húsvizsgáló		egy körorvos	
községi vezető kisbíró					
községi pénztárnok					
hitesek					

Adóügyi jegyzője, vagy más néven segédjegyzője 1921-től volt a falunak, miután a legtöbb adót fizető birtokosok hozzájárultak az állás betöltéséhez, tekintettel a növekvő jegyzői feladatokra. Gyakran alkalmaztak Ongán jegyzőgyakornokot, aki kisegítő munkát végzett. Így például a forradalmak és a kommunizmus miatt felhalmozódott ügyek elvégzésére – bár az adóügyi állás már be volt töltve – alkalmazták 1922-ben Ringelhman Béla jegyzőgyakornokot.[64] A húsvizsgáló felügyelte a bíróval közösen a vágóhíd működését, szedte be a vágási díjakat, illetve minden, a faluban levágott állat húsának egészségügyi szempontok szerinti vizsgálatát végezte el. Kezdetben ez a tevékenység a bíró feladata volt, de az a kevés fizetés miatt még 1908 előtt lemondott ezen megbízatásáról. A képviselőtestület ezután időről-időre elküldött valakit húsvizsgáló tanfolyamra, hogy mindig legyen alkalmas személy e feladat ellátására. (Például 1910-ben ifj. Berecz Jánost, 1914-ben id. Hódi Istvánt.)

A faluban működött még egy halottkém, aki a megvizsgált elhunyt után 80 fillért kapott a hozzátartozótól és 20 koronát évente a községi pénztárból. 1918-ig a halottkémi állást mindig a bíró töltötte be.

A községi alkalmazottak fizetése 1905-ben a következő volt:
– Jegyző évi fizetése: 1200 korona és 210 korona úti általány.
– Bíró évi fizetése: 100 korona és 40 krajcár napidíj.

– Törvénybíró: évi 20 korona.
– Kisbíró: évi 208 korona.
– Pénztárnok:évi 80 korona és 20 krajcár napidíj.
– 5 hites évi fizetése egyenként 10-10 korona.
– Közgyám: évi 60 korona.
– Körorvos: évi 231 korona.
– Szülésznő: évi 120 korona.

El volt különítve községi fuvarozásra 80, a jegyzői iroda fenntartására 260 korona.[65] A fizetések természetesen sokszor változtak. Nincs módunk elemezni a bérviszonyok alakulását, de érdekességképpen még közlöm az 1922-es év illetmény lajstromát. Nem szabad azonban elfelednünk a 20-as évek eleji nagy inflációt. (Az összegek csak a törvényhatósági jóváhagyás után voltak kifizethetők az alkalmazottaknak.)[66]

– Községi bíró: 1.800 korona (az összegek évi bért takarnak).
– Jegyző úti és napi általánya: 6.000 korona.
– Pénztárnok: 1.350 korona.
– Törvénybíró: 960 korona.
– Hitesek: 1.100 korona.
– Pénztárnok úti általánya: 1.000 korona.
– Bíró úti általánya: 1.000 korona.
– Jegyzői irodaszerekre: 10.000 korona.
– Jegyzőnek vetőmagok beszerzésére: 4.800 korona.
– Közgyám rendkívüli segélye: 500 korona.

A községháza, melyet többször javítgattak, csinosítgattak, a mai pékség helyén állt. Hivatalos órák hétköznap 8-12-ig, időnként délután 2-ig, illetve – alkalmazkodva a lakosok igényéhez – ünnep és vasárnap délelőtt 8-10 óra között voltak.[67] A jegyzői iroda nagy átépítéséhez 1929-ben fogtak hozzá. Ekkor kezdik új szobákkal kibővíteni az épületet. Az átépítés azonban lassan haladt, mert a 30-as évek elején elfogyott a munkálatokhoz szükséges pénz. Az alispán a főszolgabírón keresztül többször utasította a képviselőtestületet, hogy a költségvetésben gondoskodjon a munkálatok befejezéséhez szükséges pénz fedezetéről. Az építkezés ennek ellenére csak 1932-re fejeződött be.[68] A jegyzői hivatal 1904-től rendelkezett pénzszekrénnyel, és 1928-ban kapta meg az első írógépét.

A faluban két éjjeliőr vigyázta a rendet. 1904-ig ez a hitesek feladata volt. 1905-től az éjjeliőrök közül egy volt állandó alkalmazott, míg a másik minden éjjel más-más személy volt a falu lakói közül. Bérüket a község belterületén lévő házak után kivetett pénzadóból fedezték. Ez 1905-ben évi 200 koronát jelentett.[69]

Ongán a XX. század első két évtizedében nem kellett letelepedési díjat fizetni. A 20-as évek házhelyosztásai idején azonban már próbálták korlátozni, hogy kik és hányan költözhetnek a faluba. A képviselőtestület 1922. április 23-i határozata alapján 4.000 korona letelepedési díjat kellett fizetnie mindenkinek a község pénztárába, aki Ongán kívánt letelepedni.[70]

A falu lakosai évente bizonyos mennyiségű közmunkát kellett, hogy teljesítsenek a község érdekében. A közmunkát egy megbízott elöljáró felügyelte. (Erre az 1890. évi I. tc. 565 §-a adott lehetőséget.) Minden évben meghatározták, hogy hol és mit kell dolgozniuk a lakosoknak. Néha megengedték, hogy a munkát pénzen meg lehessen váltani. 1914-ben a képviselőtestület naponként a kézi erővel végezendő közmunka váltságdíját napi 2 koronában, az igás munkát 8 koronában állapította meg. 1934-ben tették mindenki számára kötelezővé, hogy pénzben váltsa meg a közmunkát. Korábban sok volt a visszaélés, a feljelentés a munkavégzést illetően, és ezt akarták kiküszöbölni.[71] Ha valaki nem teljesítette a rá kirótt feladatot 10 korona büntetést fizetett. 1904-ben Weisz Sámuelt és Nagy Miklóst büntették meg 10-10 koronára. A közmunkát általában a Békástónál, keresztutak, utcák, töltések, a Bársonyos gátjának javításánál kellett teljesíteni. A munka mennyiségét a telek nagysága határozta meg.

A következőkben a képviselőtestület elé került ügyekből emelnék ki egy párat. Alispáni rendeletre Onga 1915-ben 6.000 korona lombard hadikölcsönt (5 %-os) jegyzett a kassai takarékpénztárnál. A háború után vita támadt a község és a takarékpénztár között a visszafizetés módja körül. Mivel Magyarország és Csehszlovákia között még nem volt rendezve a hasonló természetű tartozások pénzneme és árfolyama, a pert felfüggesztették. 1924-ben a képviselőtestületnek ez ügyben kellett eljárnia.[72]

1925. január 19-én a képviselőtestület a mintegy 660 kat. holdra kiterjedő községi vadászati jogot szabad kézből, évi 40 aranykorona bérért, az addigi bérlő, Kovács István református lelkésznek adta haszonbérbe. A határozat ellen Várady György ongai földbirtokos pert indított. A bíróság a panaszt elutasította, mivel annak nem volt jogszerű alapja. A bérösszeget a bíróság megfelelőnek tartotta. (1912-ben 78 holddal nagyobb terület vadászati jogáért 55 koronát kellett fizetni, míg 1912 előtt évi 10 koronát.) Az 1886. évi XXII. tc. 120 §-a rendelkezett a községek ilyen irányú autonóm jogáról, ami lehetővé tette a nyilvános árverés mellőzését. Nem utolsó sorban a bíróság a lelkész személyében látott garanciát a vadállomány megóvására. (Alaptalannak nyilvánították Várady azon vádját, hogy Kovács és vadásztársai nyakukba akasztott fegyverrel szántanak, és

állandóan zavarják a vadakat.)[73] A vadászati jog bérbeadása tehát a testület hatáskörébe tartozott. 1931-ben 150 pengő évi díjért a község 739 kat. holdnyi vadászati jogát 10 évre ismét Kovács István nyerte el.

1923-ból a képviselőtestület haszonbérleti-szerződéskötésének módját ismerjük.[74] 1921-ben lejárt az a szerződés, ami egy 9.600 □öl nagyságú terület bérbeadásáról szólt. A területet a községi tenyészbikák takarmányozására fordította a község közbirtokossága. A jegyző újabb 6 évre ismét ezen szervezettel szerette volna megújítani a szerződést. A képviselőtestület a javaslatot egyhangúlag elfogadta és határozattá emelte. A határozatot 15 napra kifüggesztették a faluban, s miután senki sem emelt ellene kifogást, a határozatot jóváhagyás végett megküldték a főszolgabírónak. A szerződés értelmében a képviselőtestület az ingatlant 1 métermázsa búza, illetve annak a fizetés napján érvényben lévő tőzsdei árfolyamát képező évi bérért adta haszonbérbe a közbirtokosságnak, amelynek azon ongaiak voltak tagjai, akik földdel rendelkeztek. (Az egykori jobbágytelkek örökösei ről van szó). A vármegyei törvényhatósági bizottság ezt azonban nem hagyta jóvá. Csekélynek tartották a bérösszeget, és nem látták indokoltnak a közbirtokosság kiemelését. A képviselőtestület kénytelen volt új szerződést kötni, amit aztán a vármegye tudomásul vett. 4 kat. hold és 743 □ölnyi ingatlant 1924. szeptember 1-től 1937. augusztus 31-ig, évi 7 mérő mázsa búza haszonbér összegéért az ongai gazdaközösség legelőtársulatának adták haszonbérbe. (A legelőtársulati elnök Révész György volt.)

1922-ben Palkó János bíró tiltakozott a képviselőtestület 1921. december 30-i határozata ellen. Palkó János a vármegye törvényhatósági bizottságához fordult, hogy vizsgálják felül a képviselőtestületi határozatot. A bíró és a beadványt aláíró társai azért tiltakoztak, mert nem értettek egyet a képviselőtestület 18/1921-es kgy. szám alatti határozatával, amely az erdélyi menekültek megsegélyezésére az 1918. évi állami egyenes adó alapul vétele mellett, annak 50 %-át, vagyis 10.000 koronát szavazott meg. Ez növelte a falu lakóinak adóterhét. A bíró ezt sérelmezte. A törvényhatósági bizottság a fellebbezést elutasította. Az indoklásnál többek között ezt olvashatjuk:

„A fellebbezéssel megtámadott képviselőtestületi határozat kellően megvizsgáltatott. A képviselőtestület tagjainak hazafiasságában és könyörületességében bízva a reánk erőszakolt trianoni béke folytán tőlünk elszakított és oláh hordák által leigázott erdélyi menekült testvéreink, mostoha, sokszoros szenvedéseinek és elnyomatásának enyhítésére, segélyért fordult hozzájuk. A képviselőtestület hazafiasan gondolkodó tagjai lelkében visszhangra találtak az elnyomásnak jajkiáltásai, és a község teherbíró képességéhez mérten szavazták

meg a segélyt. ...A határozatot jóvá kellene hagyni, a nemes célt tartva szem előtt, az esetben is, ha az egyes és az elnyomatás keserveit nem ismerő lakosokra nagyobb megterhelést jelentene."[75]

Az erdélyi menekültek megsegítésére kirótt adót a falu lakosai végül is befizették 1922-ben.

A képviselőtestületnek – a fent leírtakon felül – a legkülönbözőbb féle ügyekben kellett eljárnia. Segélyt osztott a rászorultaknak, javítgatták a hidakat, felügyelték a köztemetőt, engedélyezték fa kivágását vagy kőkereszt felállítását, fenntartották az iskolát, felügyelték a Bársonyos védőgátjait. Mindezekhez megfelelő pénzügyi alapra volt szükség. A község zárszámadásait jórészt ismerjük. A 20-as években a kiadások legtöbbször a bevételek összege alatt maradtak. A 30-as években már egyre gyakrabban kellett pótköltségvetést készíteni. Így például 1938. decemberében egyes költségvetési előirányzatok elégtelennek bizonyultak, így hiteltúllépés keletkezett, amit, mivel megfelelő tartalékok álltak rendelkezésre hitelátruházással fedeztek. A hiteltúllépést a következő megtakarításokból fedezték:

– Végrehajtási díj: 27,60 (pengő).
– Napi díjaknál: 31,20.
– Tűzoltószertár javítása: 40.
– Jégverem: 5.
– Vágóhíd: 10,84.
– Fertőtlenítő szerek: 7,41.
– Szegények gyógyszere: 152,54.
– Közvilágításnál: 770.
– Dögtér (?) kerítés: 15.
– Összesen: 1.065,59 pengő.[76]

Az adatokból jól látható, hogy a község hol és milyen arányban tudott takarékoskodni. Számottevő megtakarítás a közvilágításnál mutatkozott. A megspórolt összegeket más területen használták fel, de azt sajnos nem tudjuk, hogy hol.

Nincs módunk évenként elemezni a képviselőtestület költségvetésének változását. Itt csak arra szeretnék szorítkozni, hogy jelzésértékűen bemutassam a testület pénzügyi költségvetésének nagyságát különböző években.

1905	bevétel:	5.718 korona 35 fillér
	kiadás:	2.420 korona 60 fillér
1915	bevétel:	13.077 korona 82 fillér
	kiadás:	12.369 korona 24 fillér
1917	bevétel:	11.864 korona 32 fillér
	kiadás:	11.534 korona 19 fillér

1918	bevétel:	12.227 korona 36 fillér
	kiadás:	11.444 korona 22 fillér
1919	bevétel:	15.397 korona 24 fillér
	kiadás:	13.905 korona 56 fillér
1920	bevétel:	71.749 korona 65 fillér
	kiadás:	55.780 korona 69 fillér
1922	bevétel:	317.511 korona 46 fillér
	kiadás:	294.285 korona 77 fillér
1941	bevétel:	6.552 pengő
	kiadás:	27.305 pengő
1942	bevétel:	7.727 pengő
	kiadás:	26.891 pengő
1947	bevétel:	38.386 forint
	kiadás:	62.650 forint

IV. 1. 9. A II. világháború évei

Az 1930-as évek végének egyre feszültebb nemzetközi politikai légköréből a község lakói mit sem érzékeltek. Sőt, inkább valamiféle optimizmus lett úrrá a lakosokon. A harmincas évek második felében javultak az életkörülmények, csökkent a munkanélküliség, változatosabb lett az üzletek árukínálata, nőtt a mezőgazdasági termékek fogyasztása, folyamatosan csökkentették a napi 10-12 órás munkaidőt.

A község képviselőtestületi jegyzőkönyveiből kitűnik, hogy a falu vezető személyiségei maximális bizalommal voltak az ország politikusai iránt. Ez igaz a sikeres revíziós politika, de a háború egyre súlyosabb évei alatt is. 1943. június 18-án fényes külsőségek között, községi szinten ünnepelték meg a kormányzó, Horthy Miklós 75. születésnapját. Az ünnepi beszédet – amit az utókor „okulására" jegyzőkönyvben is megörökítettek – Csiszár Andor iskolaigazgató, illetve képviselőtestületi tag mondta el.[77]

Nagy visszhangja volt Ongán is az I. bécsi döntésnek. 1938. november 2-án a német és olasz döntőbíróság határozata következtében az ország 12 ezer négyzetkilométernyi, felvidéki területet kapott vissza 870 ezer lakossal. 1939-ben Kárpátalja visszaszerzése – megteremtve így a stratégiai, politikai és történelmi szempontból nagyon fontos közös lengyel-magyar határt – következik, majd 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntéssel Észak-Erdély és Székelyföld került vissza hazánkhoz. Mindezek a sikerek – hisz katonai konfliktus nélkül hoztak eredményt – biztosították a Horthy-rendszer támogatását a lakosok részéről, s ez Ongán is érezhető volt.

Alispáni felszólításra Ongán is felvetődött egy ruszin faluval való szorosabb kapcsolatfelvétel gondolata. A község elvben támogatta a testvérközösség létesítését valamelyik kárpátaljai faluval, de 1941-ben a képviselőtestület későbbre halasztotta a döntést, mivel nem volt rá pénz. A saját szociális problémáival is alig tudott ekkor megbirkózni a falu.[78] Az 1939. szeptember 1-én kirobbant II. világháború egyre nehezebb életkörülményeket teremtett itt is. Az 1941. áprilisi magyar háborús részvétel után a falu lakói közül egyre többen kapták meg a behívó parancsukat, s indultak a frontra.

1939-ben és 1940-ben a falu a saját problémáival volt elfoglalva. A korszak egyik legnagyobb árvize pusztított Ongán. A község jelentős része a Bársonyos kiöntését követően – hosszú időn át – víz alatt állt. Az emberek csónakokkal, tutajokkal közlekedtek. 1941-ben ismét nagy árvizet okozott a megáradt Bársonyos. Valamit tenni kellett. A képviselőtestületnek sikerült elérnie, hogy 1941 végén – a háború ellenére – 25.000 pengő államsegélyt kapjon a falu a védő-gátak megemelésére. A mérnöki felmérések után a támogatást módosították. 1943. áprilisában elkezdődtek a munkák. 15.000 pengő közvetlen, vissza nem térítendő segélyt kapott Onga a földművelődési minisztériumtól a munkálatok elvégzésére, illetve másik 15.000 pengő kamatmentes hitelt, amelynek visszafizetését 1945-ben kellett volna elkezdeni, s 5 év alatt kellett törleszteni. Ez a pénz elég volt ahhoz, hogy a háború évei alatt a Bársonyos medrét szabályozzák, a védőgátakat elkészítsék, sőt a belvizek oly régen esedékes lecsapolására is jutott belőle. Ekkor sikerült végleg lecsapolni a Békástó mocsaras, egészségtelen vizét.[79]

Az 1940-es években más segélyt is kap a falu a kormánytól. Így tudják 1942-ben felépíteni az új vágóhidat, vagy 1943-ban

Az 1939-es árvíz képei

(Fotó: Román Anna tulajdona)

felújítani a jegyzői irodát. A képviselőtestület költségvetéseiben ennek ellenére egyre nagyobb hiány mutatkozik. 1941-ben 152 %-os, míg 1942-ben 135 %-os pótadóval próbálják fedezni a bevételek és kiadások közötti nagymértékű különbözetet. Természetesen ez az intézkedés nem nyerte el a lakosság tetszését. A frontokról érkező kedvezőtlen hírek, a halottakról, sebesültekről szóló jelentések, az emelkedő árak, az egyre nehezebben beszerezhető iparcikkek egyre jobban nyugtalanították Onga népét is.

1942 szeptemberében Miskolcot és környékét bombázták az oroszok, ami félelemmel töltötte el a lakosokat. Az 1944. március 19-i német megszállás után a község zsidó lakossága közvetlen életveszélybe került, és májusban sor került valamennyiük deportálására. Előbb csendőri kísérettel Miskolcra, majd a német haláltáborokba hurcolták őket. A háború borzalmai most már közvetlenül sújtották a falut. 1944 nyarán még összeült a képviselőtestület. Megfestetik a falu címerét Terbots Géza festővel 200 pengőért, a vadászati jogot haszonbérbe adják nyilvános árverésen a legeltetési társulatnak, elfogadják a leventék költségvetését, majd augusztus 30-a után többé nem ült össze a testület. Hamarosan a fegyverek ropogásától lett hangos Onga község is.[80]

1944 nyarának végén csak a legelvakultabb nácik hihettek német győzelemben, hiszen a szovjet hadsereg az ország határainál állt, a szövetségesek megnyitották a második frontot Normandiában. Magyarország szempontjából döntő jelentősége volt az augusztusi román fordulatnak, annak, hogy Mihály király letartóztatta Hitler bizalmasát, Antonescu marsallt, és átállt a szovjetek oldalára. Ennek következtében a szovjet hadsereg előtt Erdély felől megnyílt az út Magyarország felé. A Malinovszkij tábornagy által vezetett 2. Ukrán Front 5 hadsereggel, köztük 1 páncélos hadsereggel húsz nap alatt keresztültörte az Észak-Erdélyben és a Maros vonalán rögtönzött gyenge német és magyar védelmet, és október elejére kijutott az Alföldre. A Románia mögötti lemaradástól való félelem, az angolszászok nyomatékos tanácsai végül legyőzték Horthy szovjetellenes érzelmeit. 1944. október 11-én a magyar küldöttség Moszkvában aláírta az előzetes fegyverszüneti szerződést a Szovjetunióval. Az október 15-ei kiugrási kísérlet azonban csúfos kudarcot vallott. A hatalom a Szálasi Ferenc vezette nyilasok kezébe került. A jogrend maradéka is megszűnt.

A szovjet hadsereg a debreceni páncélos csata után átkelt a Tiszán. November 9-én elfoglalják Mezőkeresztest és Mezőkövesdet, ezzel elvágják a Budapest-Miskolc közötti összeköttetést, megszállják a stratégiailag fontos vasutat és országutat. November 19-én már Alsózsolca alatt állnak az oroszok. November 23-án Kistokaj, Görömböly, Hejőcsaba, november 24-én Ócsanálos kerül a kezükbe. Ongát déli és keleti irányból támadták az oro-

szok. A községnek Miskolc védelmében rendkívül fontos feladata volt. Meg kellett akadályozni, hogy az oroszok kelet felől elérjék a fontos iparvárost. Közel két hétig zajlott a harc Onga határában. A legsúlyosabb összecsapások a Homokbányánál folytak. Itt volt egy magyar-német géppuskaállás, ami a terep adta lehetőséget kihasználva sokáig feltartóztatta az előrenyomuló oroszokat. A falu mérhetetlen pusztulást szenvedett az ostrom alatt. Találat érte a községházát, az iskolát, a református templomot, a hidakat és a legtöbb lakóházat. Az emberek a pincék mélyében húzták meg magukat. November 29-én nagy támadásba kezdtek az oroszok. Az Ongát védő árokrendszert erős tüzérségi támogatással sikerült elfoglalniuk, majd betörtek a faluba. A németeket november 30-án kiűzték a községből, de a lakosok nem örültek az oroszoknak. Pusztításaikra, erőszakoskodásaikra, fosztogatásaikra emlékezve, ma is összeszorul az eseményeket átélt emberek szíve.

A szomszédos települések közül Arnót és Szikszó szintén november 30-án, Felsőzsolca 29-én került a szovjetek birtokába. Miskolc elfoglalására – véres harcok után – csak december 3-án került sor.

A háborús megpróbáltatások a front elvonulásával még nem értek véget. Az átvonuló orosz és román csapatok újra és újra nehéz helyzetbe hozták az éhségtől, hidegtől, a lelki összeomlástól szenvedő ongai lakosokat.[81]

A II. világháború hősi halottai és áldozatai Ongán

Bodnár István
Becse János
Bernáth János
Beszterczey Béla
Béki József
Bruncz Erzsébet
Bruncz Károly
Csiklya Imre
Czeglédi Bálint
Debrődi János
Deli Károly
Demeter Károly
Egész Bertalan
Farkas András
Hódi Miklós
Hornyák Imre
Kádár Jolán
Kovács István
Koseczki Lajosné
Lajhó Bertalan
Lizák Ferenc
Misánszki Sándor
Molnár Bertalan
Molnár János
Németh Barna
Németh János
Nohaj Imre
Paksi József
Palotás István
Pásztor János
id. Poller Ferenc
ifj. Poller Ferenc
Prion József
Sebák János
Sívák József
Szalay Sándor
Tamás István
Tasnádi József
Tímár József
Tóth Imre
Tóth Istvánné
Tóth József
Tumik István
Tresánszki István
Urszin Mihály
Varacskai József
Vas Ferenc

IV. 1. Jegyzetek

1. B.-A.-Z. m-i lev. füzetek 16-18. B.-A.-Z. m. történeti helységnévtára 1870-1983., 1983. 328.o. illetve Magyarország helységnévtára Bp. 1944. 447.o. (A szikszói járás községei: Alsóvadász, Aszaló, Bakta, Csobád, Hernádvécse, Kázsmárk, Onga, Selyeb, Szikszó.)
2. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b. VII. 2873/1927. Bárczay László felesége volt Kóczán Lilla. Róla nevezték el a tanyát 1927-ben.
3. B.-A.-Z. MLlt. IV. 401/b X. 2538/1922.
4. B.-A.-Z. MLt. V-184/IV-V. KPVT. 1925. jan. 19. ill. 306/1920 jkv. (1920-ban a képviselőtestület 150 koronával járult hozzá a postaküldönc fizetéséhez a Miskolci Posta és Távírda Igazgatóság kérésére.) A képviselőtestületi jegyzőkönyvek I-VIII kötetben vannak meg. Hol oldalszám, hol képviselőtestületi ülés időpontja, hol képviselőtestületi határozat szám alatt lehet azonosítani az egyes forrásokat.
5. U. o. 17/1921.
6. B.-A.-Z. MLt. IV 401/b. VIII. 325/1923.
7. B.-A.-Z. MLt. V-184/V-VI. KPVT 1927. dec. 22. ill. 1937. jkvek. Az ongaiak úgy emlegették, hogy a Darvasok ellenezték az utcai világítást. A hagyomány szerint Darvas Béla így vélekedett: *„Minek nektek villany az utcára? Tán hogy tovább maradjatok és ihassatok a kocsmában?”* A hagyomány szerint Darvas Béla a népház megépítését is ellenezte.
8. Tört-i Stat. Köt. 1941. évi népszámlálás, 5. kötet. Lakóházak és lakásadatok községek szerint, Bp. 1982 34. és 180. o.
9. B.-A.-Z. MLt. V-184/III. KPVT II/1911 jkv.
10. U. o.
11. U. o. 1/924; 1/925 és III. kötet 3/911. jkv.
12. U. o. II. kötet 16/904; V. kötet 1926. jún. 20. jkv. A falu 1909-től Fekete Ferenc házánál menházat is létesített.
13. U. o. III. kötet. 10/903; 364/910; 3/911. jkv.
14. U. o. VI. kötet. 1936. dec. 18.
15. U. o. V. kötet. 25 Kgy 1923.
16. KPVT. jkv. ide vonatkozó részei.
17. U. o. V. kötet. 1925. szeptember 25. ill. VI. kötet 24. o.
18. U. o. 1928. március 12.
19. U. o.

20. A térképet jómagam készítettem a Csiklya család tulajdonában lévő 1943-as térkép alapján, rávetítve a képviselőtestületi jegyzőkönyvekben megtalálható utcaneveket.
21. Balassa M. Iván: Népi építészeti gyűjtés 1967. 2. o. MNM. EA. 8450. Balassa 9 ház alaprajzát írja le. Hagyományos berendezés nélküli házakról van szó, védendő építészeti érték nélkül.
22. A Vermek a XIX. század közepétől biztosította az ongaiak számára a sárgaföldet a vályogvetéshez. Ez a terület özv. Kóczán Miklósné földje volt a XX. század első évtizedeiben. Majd Zmeskál Zoltánné kezébe kerül a terület, ki maga is Kóczán lány: Kóczán Márta. Zmeskálné a felsőzsolcai út mellett a 30-as évek elején plusz 50 □öl területet átengedett a lakosoknak sárgaföld hordására. Halála után, örökösei viszont korlátozták a föld hordását. A képviselőtestület ezért kénytelen volt közbelépni. 14. kgy. határozattal 1934-ben a kpvt. megegyezett Zmeskál Miklóssal és Zoltánnal a területről. A lakosok továbbra is hordhattják a földet, de csak a zsolcai út felől, északról nem. A képviselőtestületnek gyakorta kellett figyelnie e területre, mert a szomszédos községek lakosai is előszeretettel vitték innen a sárgaföldet. Ezt az ongaiak általában sérelmezték, pláne ha a földért „elfelejtettek" fizetni.
23. KPVT jkv. 6/1905.
24. U. o. 13/1905.
25. B.-A.-Z. MLt IV. 401/b VIII. 1147/1930.
26. KPVT. jkv. 1939. nov. 6. VI. kötet 396. o.
27. B.-A.-Z. MLt. IV. 184. 44. kötet Kimutatás az ongai cigányokról 1947-ben. A kimutatást 1947. X. 25-én ill. 1948. XI. 12-én is felülvizsgálták.
28. Bodgál Ferenc, 1960: Kovács mesterség, cigányok... MNM. EA. 6701.
29. ORE. jkv. 1915. okt. 24. 102. o.
30. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b VIII. 5320/1925.
31. KPVT. jkv. 1926. jan. 28.
32. Abaúj vm. és társadalma 1931-ben, Szikszó, 1932. Összeállította: Vermes-Földes 57. o.
33. U. o. 58. o.
34. U. o. 60-61. o.
35. U. o. 100. o.
36. U. o. 137. o.
37. U. o. 156. o.
38. U. o. 157. o.

39. Magyar városok és vármegyék monográfiája XVII. Abaúj-Torna vm. Bp. 1935. Szerk: Molnár Endre 317. o.
40. U. o. ill. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b XXIII. 237/1928.
41. KPVT. jkv. 1936. okt. 15.
42. KPVT. jkv. 1918. dec. 28. (A képviselőtestületi jegyzőkönyvekben semmmi reagálás nincs az országos dolgokra 1918-19-ben. A jkv.-ben 1919-ben csak novembertől van bejegyzés.)
43. Gy. Tóth József nyilatkozta az Észak-Magyarország 1957. febr. 23-i számában.
44. Illés László: A 2. miskolci csata (kézirat). 3. o.
45. U. o.
46. A környék harcairól tájékoztatnak minket a következő források: Borsodi Szemle 1958. 2. szám 19. o.; Borsodi Szemle 1960. 3. szám; 1919. Borsodi emlékek. Kiadta az MSZMP B.A.Z. m-i biz.-a, Miskolc.
47. Hadt. Lt. M. Tk. 51. fasc. 53.
48. Hadt. Lt. M. Tk. 51. fasc. 84.
49. Gerencsér Miklós: Az északi arcvonal Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1989. 36. o.
50. Hadt. lt. M. Tk. 82. fasc. 23.
51. Hadt. lt. M. Tk. 51. fasc. 103.
52. Gerencsér, 39-40. o.
53. Illés, 11-12. o.
54. Gerencsér, 42. o.
55. Illés, 12. o.
56. Hadt. Lt. M. Tk. 51. fasc. 153.
57. Hadt. Lt. M. Tk. fasc. 193.
58. Böhm, 328. o.
59. Hadt. Lt. M. Tk. 51. fasc. 197.
60. Illés, 16. o. ill. Hadt. Lt. M. Tk. 83. fasc. 37.
61. B.-A.-Z. MLt. V-184/IV. kötet. 19 kgy. ill. 13 kgy 1920 (Kardos Lajos vetette fel a képviselőtestületi ülésen az elrekvirált állatok árának megtérítését, de a felvetéssel – ahogy már korábban is – most sem foglalkoztak, mondván majd országosan rendezik az ügyet.)
62. KPVT. jkv. V-184/VI. kötet. 1936. 267. o.
63. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b VIII. 10.5101926 Kirsner Jenő jegyző pere.
64. KPVT. jkv. /51/1922.
65. KPVT. jkv. 508/1905.

66. KPVT. jkv. 6/1922. (Csak a fenti alkalmazottak bérét jegyezték le a KPVT. jkv-ben.)
67. KPVT. jkv. 105/1911.
68. B.-A-Z. MLt. IV. 401/b VIII. 8534/1929. ill. Abaúj-Torna vm. hiv. lapja Szikszó, 1929. március 7.
69. KPVT. jkv. 508/1905.
70. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b VIII. 3939/1922.
71. KPVT. jkv. III. kötet 297-298. o. ill. VI. kötet. 1934. aug. 22.
72. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b VIII. 8075/1924.
73. U. o. VII. 72/1925.
74. U. o. VIII. 6169/1923.
75. U. o. VIII. 894/1939.
77. KPVT. jkv. 1943. június 18.
78. KPVT. jkv. VII. kötet. 34. o.
79. KPVT. jkv. 1943. április 23.
80. KPVT. jkv. 1944. július 26. ill. augusztus 30.
81. Lásd az Újrakezdés című fejezetnél az orosz-román rekvirálásokat.

IV. 2. Gazdaság és társadalom a XX. század első felében

IV. 2. 1. Onga lakossága

A falu lélekszámának alakulása a XX. század első felében folyamatos és egyenletes növekedést mutat. A népszámlálási adatok alapján Onga lakosságszáma a következő módon változott:

1900:	1764 fő
1910:	2051 fő
1920:	2126 fő
1930:	2308 fő
1941:	2454 fő
1949:	2515 fő

A számokban a külterületi lakott helyek adatai is benne vannak, ami jelentősen megnövelte a falu lélekszámát. 1910-ben a külterületeken – ott lakott a legtöbb cseléd – 661 ember élt. Ez az akkori összlakosság 37 %-a volt.[1] 1941-ben már csak 358-an éltek a falu belterületén kívül, ami a népesség 14,6 %-át jelentette. Látható, hogy egyre többen költöztek be a községbe. Sok új ház épült az 1920-as években. 1900-ban csak 215 lakóháza volt a falunak, addig 1920-ban már 262-vel, míg 1930-ban 339-cel találkozunk. 1941-ben már 379 lakóépülete volt Ongának. A növekedésben nagy szerepe volt a földreform során végrehajtott házhelyosztásnak. Erre a 20-as években került sor.

A két nagy háború szedte áldozatait a faluban is, de a vérveszteséget a település pótolni tudta. Az I. világháborúban 300-an vettek részt Ongáról, akik közül 36-an haltak hősi halált. A II. világháborúban 50-en vesztették életüket a frontokon és a falu ostromakor.

A II. világháború után a nagybirtokon dolgozó cselédek jelentős része itt telepedett le. Sok Miskolcon dolgozó család – az olcsóbb élet reményében – szintén a faluban vásárolt házat. A lélekszám növekedést magyarázza az a tény is, hogy 1901 és 1949 között az élve születések száma, három évet leszámítva, mindig meghaladta az halálozási számot. (Ez a három év a következő: 1915, 1918 és 1941. Ezek az időpontok a háborúk nehéz éveihez köthetők.)[2]

A főbb demográfiai adatok Ongán 1901-49 között

Év:	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907
Élve születések:	60	71	75	65	66	80	76
Halálozások:	39	32	36	36	55	48	44
Természetes szaporodás:	21	29	39	29	11	32	32
Év:	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914
Élve születések:	86	89	71	68	94	83	77
Halálozások:	39	42	33	51	37	44	38
Természetes szaporodás:	47	47	38	17	57	39	39
Év:	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921
Élve születések:	30	41	36	24	51	75	56
Halálozások:	40	38	27	39	35	30	29
Természetes szaporodás:	-10	3	9	-15	16	45	27
Év:	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Élve születések:	76	54	77	74	64	73	69
Halálozások:	29	18	36	27	30	32	34
Természetes szaporodás:	37	36	41	47	34	41	35
Év:	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Élve születések:	75	58	68	49	60	62	35
Halálozások:	28	38	34	29	16	21	20
Természetes szaporodás:	47	20	34	20	44	41	15
Év:	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Élve születések:	57	52	45	44	50	35	47
Halálozások:	29	18	22	26	-	45	30
Természetes szaporodás:	28	34	23	18	-	-10	17
Év:	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949
Élve születések:	55	46	48	43	51	49	53
Halálozások:	21	35	45	28	15	24	22
Természetes szaporodás:	34	9	3	15	36	25	31

1901 és 49 között a tényleges szaporodás 751 fő volt. Ez 1900-hoz képest 42,5%-os növekedést mutat, ami évi 0,88%-os növekedést jelez. A természetes szaporodás ugyanakkor 1.307 fő. Az 556 fős jelentős különbséget vándorlási különbözetnek nevezzük. Ez a szám jelzi nekünk – bár folyamatosan nőtt a község lakossága –, hogy jelentős nagyságú népesség hagyta el a falut. Ez főleg az itt élő cselédekre volt jellemző.

A település népsűrűsége 1930-ban 75 fő/ km^2. Ugyanezen évben a népszámlálás során a jelenlévők közül 11 külföldi honos élt Ongán, akik közül négy személynek nem volt magyar az anyanyelve.[3] 1941-ben négy német nemzetiségű lakosa volt a falunak. Az itt élők közül ekkor harmincegyen beszéltek németül, öten szlovákul, ketten angolul, négyen franciául, ketten oroszul, 1 fő olaszul és hárman egyéb nyelven.[4]

1930-ban a 6 évesnél idősebb népesség közül 231-en nem tudtak írni-olvasni. 1941-ben ez a szám már csak 220 fő.[5] 1941-ben a lakosság a következő iskolai végzettséggel rendelkezett:

Általános iskola:	4-5 osztály:	466 fő
	6-7 osztály:	800 fő
	8 osztály:	42 fő
Középiskola:	2-3 osztály:	6 fő
	4 osztály:	16 fő
Főiskola:		10 fő
Egyéb írni, olvasni tudó:		319 fő

Az adatokból kiderül, hogy gyakorlatilag nagyon kis létszámú értelmiségi csoportja volt a falunak.

Onga lakosságának vallási megoszlására korszakunkban relatív református többség jellemző. A falu lakosságának 46-47 %-a tartozott a református felekezethez. Jelentős volt a katolikusok 40 % körüli aránya is a népességen belül.[6]

A népesség vallási megoszlása

	1930	**1941**
református:	46,8%	47,0%
római katolikus:	40,5%	40,9%
görög katolikus:	5,6%	6,3%
evangélikus:	4,5%	3,2%
izraelita:	3,1%	2,6%
egyéb:	-	-

IV. 2. 2. Darvas Béla

A falu életében meghatározó szerepet töltött be az 1854-ben Ongán született Darvas Béla. Iskoláit Eperjesen és Miskolcon végezte, majd a budapesti egyetem jogi fakultásán folytatta tanulmányait. A jogi diploma

megszerzése után bevonult a 4. ulánusezredhez Kassára, ahol leszolgálta önkéntesi éveit. Hazatérte után a család ongai birtokán – kb. 540 kat. holdon – gazdálkodott. Már fiatalemberként is részt vett a közéletben. Különösen szűkebb hazájában szerzett népszerűséget; 1896-ban a szikszói kerület szabadelvű párti programmal képviselővé választotta. Egy cikluson át képviselte a kerületet az országgyűlésen. Az 1901-es választásokon nem indult, hanem újból a gazdálkodással törődött. A vármegyei közéletben egyre élénkebben vett részt. A bolsevizmus alatt letartóztatták és három hónapig túszként fogva tartották. A kommün bukása után hazatért Ongára, de a gazdálkodással egyre kevésbé foglalkozott. Örökös tagja volt a vármegyei törvényhatósági bizottságnak. 1930-ban Abaúj őt jelölte felsőházi tagságra. Foglalkozott gyámhatósági ügyekkel, elítéltek ügyeivel. Többek között tagja volt a vármegyei számvevőszéknek, a lótenyésztési, közigazgatási és adóügyi bizottságnak.

Birtokának nagy részét kisgazdáknak adta bérbe. Kb. 100 holdat kezelt saját maga, amin öt családot foglalkoztatott. Felesége péchújfalusi Péchy Albertina, akinek édesapja miniszter és képviselőházi elnök volt.

A XX. század első harmadában Darvas Béla Onga legtekintélyesebb embere volt. A községi képviselőtestület első számú tagjaként – 60 éven keresztül – a települést érintő legtöbb kérdésben hallatta szavát. 1904-ben az ő kezdeményezésére a falu átengedte családja sírkertjének a köztemető egy részét. 1934-ben a község nagy ünnepség keretében ünnepelte 80. születésnapját. Arcképét „örök időkre" elhelyezték a községháza tanácstermében.[7] 82 éves korában hunyt el. 1936. október 26-án temették el Ongán. Abaúj vármegye hivatalos lapja így méltatta:

„A régi magyar úrnak az igazi magyar nemesnek volt a megtestesítője, jósága, emberszeretete közismert volt. Minden közügy iránt éles érdeklődést mutatott."[8]

IV. 2. 3. Onga közegészségügyi helyzete

A szikszói járás tisztiorvosa az 1920-30-as években többször végigjárta a járás községeit, köztük Ongát. Az ő jelentése alapján képet kaphatunk a település közegészségügyi viszonyairól.[9]

A lakosság értelmi és anyagi viszonyai szerint úgy a lakásokban, mint az udvarokban igyekezett az általános egészségügyi követelményeknek megfelelni. A jobb módú gazda háza, udvara volt tisztább. Lakása egységesebb, ablakai nagyobbak voltak. Náluk már külön konyhában főztek,

de az ő szobáik is jórészt földes padlójúak voltak, melyet hetenként egyszer-kétszer locsoltak fel, hogy sima legyen. A felmosás után a padlót finom pelyvával beszórták. Így viszont állandóan „rothadt" és dohos volt a levegő.

Sok új ház épült Ongán a 20-as 30-as években, de még szinte mindegyik földes padlóval, amely – különösen télen, mikor pedig sokat tartózkodtak az emberek a lakásban – állandóan nedves és hideg volt.

Árnyékszék tekintetében nem volt különbség gazdag és szegény ház között. A módosabb gazda ugyanúgy a szabadban végezte el szükségét, mint a szegényebb. Az ürülék a legyeknek szolgált táplálékul és fertőző betegségek terjesztője volt. A falu lakói lebecsülték a légy okozta veszedelmet. Az egyetlen védekezés ellenük az volt, hogy befüggönyözték az ablakokat. 1941-ben már volt 8 lakás, ahol bent volt a WC, ugyanakkor ismerünk 26 olyan házat, amely még udvari árnyékszékkel sem rendelkezett. Vízvezeték nem volt a faluban. 1941-ben 292 lakás biztosította vízellátását a telkén lévő kútból.[10]

A trágyát – más településekhez hasonlóan – Ongán is az udvaron érlelték. Az esővíz a kioldott szerves anyagokat nem egyszer a kútba továbbította, s helyenként meszessé, élvezhetetlenné tette az ivóvizet.

Az utcákat Ongán csak szombaton seperték. A hét többi napján a különböző trágyahulladék és egyéb szemét felhalmozódott, és esős időben ott maradt és rothadásnak indult. Bár 1929-ben a korábbi évekhez képest az utcák tisztábbak lettek, az esővízből származó tavak részben eltűntek, részben kisebbedtek. Ez annak volt köszönhető, hogy az utak két oldalán néhol árkot ástak, ahova az esővíz, a sár lefolyhatott. Ennek ellenére az utcák mélyedéseiben még 1930-ban is gyakorta iszapos, szennyes víz állt. Az állami iskola előtti téren, valamint a községháza utáni mélyedésben az év nagy részében sár volt.

Kisebb javulást eredményezett a közegészségügyi viszonyokban a Békástó melletti mocsaras köztér átengedése a lakosoknak. A terület alacsonyabb fekvése révén esős időben vízgyűjtő volt. Id. Négyesi Ferenc lakóházától Molnár András lakásáig terjedő területet négyszögölenként 1 pengő 50 fillér vételár ellenében a képviselőtestület 1930-ban átengedte Juhász István, Kántor József, Majzik József és Demkó József ongai lakosoknak. E köztér átengedése utcarendezési szempontból is előnyös volt, mivel így a gróf Bethlen István utca egyenes vonalat nyert. A lapályos, mocsaras részt az új tulajdonosok a következő években kezdték el feltölteni.[11] A munka azonban lassan haladt. Az 1940. március 17-i képviselőtestületi ülésen Csiszár Andor még mindig e terület mocsarasságára hívta fel a figyelmet. Sokáig közmunkával próbálták a területet feltöl-

teni, de ez nem sok sikerrel járt. Végleges megoldást csak az 1943-as államsegély hozott e kérdésben. A Bársonyos vizének szabályozására adott pénzből jutott a belvíz lecsapolására is. 1945-re a Békástó már nem okoz közegészségügyi problémát a településnek.

A járási tisztiorvos folyamatosan vizsgálta az iskola állapotát is. 1929-ben berendezéseit megfelelőnek tartotta. Az iskola ekkor tágas, világos, padokkal jól ellátott volt. A padlóról viszont feljegyezték, hogy igen poros, mivel nem olajozták. Az iskola kútja rossz, rozoga és alacsony volt. Ezenkívül nem zárt jól, a szennyvíz és a szemét belehullhatott. Az árnyékszék ürgödre sem volt zárt, az ülődeszkák pedig piszkosak voltak. A régi református iskola tanterme már elavult volt. Rossz volt a padlója, ablakai nem zártak jól, padjai magasak voltak. Hasonló véleményt jegyeztek fel az iskoláról 1930-ban:

„A modernül megépített iskola kútja nem megfelelő, a kúton van ugyan fedőlap, azonban szenny juthat bele, mivel a gémes rendszerű vízemelő szerkezet szerint a kútostoron levő vedret legtöbbször a földre állítják, amikor állati ürülék és egyéb szenny ragadhat hozzá."

Elítélő volt a vélemény a régi iskolaépületről is:

„74 gyermek zsúfolódik össze, akik egymás mellett ülve nem tudnak írni és nem tudnak kellően figyelni. Az iskolaépület tetőzete olyan rossz, hogy az eső a padlásba becsurog. Kút az udvaron nincsen, a tanteremben levő vödrön nincs fedő, egyetlen pléh bögréből isznak a gyerekek. A bögre poros ablakpárkányon áll. Az árnyékszék rozoga és piszkos."

Az ongai elemi iskola egyik osztálya 1932-33
(Fotó: Kónyai Károlyné tulajdona)

Az elmondottakat a falu építkezési bizottságának jelentése is alátámasztotta 1930-ban.[12]

A község fűszerüzletei, kocsmái általában rendezettek voltak. 1929-ben Schmidt Bertalan szatócs üzlete volt poros, illetve kocsmájának udvara szemetes, állati trágyával telezsúfolt. Grosz Bernát üzletével kapcsolatban is találtak időnként kifogásolni valót. 1930-ban a 90 éves Kraj Jónás kocsmájában hívták fel a figyelmet a tisztaságra, mire a tulajdonos két héten belül teljesítette a követelményeket.

A községi vágóhíddal kapcsolatban 1930-ból tudunk negatív észrevételekről. A falon vér és apró húscafatok voltak láthatók. Más esetekben a vágóhíd tiszta és szagtalan volt. A vágóhidat korszakunkban a községi bíró felügyelte.

A cigánytelep a rendes lakóházak között állt, ennek hatására általában tiszta is volt. A szomszédok nem tűrték a piszkot. A község előjárósága is szigorúan ellenőrizte őket. 1930-ban mégis sok koszt és emberi ürüléket talált ott a járás tisztiorvosa. A telepen nem volt árnyékszék, s akadtak tetvesek is a cigányok között.

A falunak saját orvosa nem volt. A múlt század utolsó éveiben kapott körorvost a település. Ez azt jelentette, hogy több község közösen alkalmazott költségvetéséből egy orvost, aki hetente egy alkalommal rendelt Ongán. A körorvos székhelye Szikszó volt. A század első két évtizedében Slamberger Jenő volt a falu körorvosa. Az ongai képviselőtestület 1920-ban emelte meg tízszeresére fuvarátalányát, a nagy infláció miatt. A körorvos jövedelme 1905-ben Ongáról évi 231 korona volt. A körorvosi látogatási napló eredetiben az 1942-56 közötti évekből maradt ránk. Ebből kiderül, hogy már hetente kétszer rendelt a doktor a faluban. Ő adta be a védőoltásokat – különösen fontos volt a himlő elleni oltás –, időnként orvosi tanácsnapot tartott, ellenőrizte a leventék, a cselédek egészségét, és feljegyezte a fertőző betegségeket. 1942-54 között Ongán mindössze három diphtéria megbetegedésről tudunk. 1944. szeptemberétől 1945. májusáig a körorvos egyszer sem jött Ongára. A legnehezebb időkben a falu doktor nélkül maradt.[13]

Ugyancsak a múlt század végétől szakképzett szülésznője volt a falunak, aki azonban gyógyítással is foglalkozott. Rájuk is szigorú egészségügyi szabályok vonatkoztak. 1904-ben a képviselőtestület úgy határozott, hogy csak bábaasszonyi oklevéllel lehet pályázni az ongai szülésznői állásra.[14] 1904-ben Setreliczki Jánosné volt a szülésznő. Az ő bére 1905-ben évi 120 koronát tett ki. Ez igen alacsony összeg volt. Nem véletlen, hogy többször is módosították a bábaasszony fizetését. 1908-ban még évi 120 koronáért dolgozott, de ebben a évben a szülésznőnek sikerült

elérnie a képviselőtestületnél, hogy lakbérét a község vállalja magára. (A lakbér összegét negyedévente fizették az előre nem látható kiadások keretből.)[15] 1919-ben 700 koronára emelik a bába bérét. 1920-ban azonban elutasítják Szatmáriné kérését, hogy fizetését 2.000 koronára emeljék.[16] 1923-ban a vármegye közgyűlése jóváhagyta Onga község képviselőtestületének határozatát, amely szerint Mida Istvánné szülésznőnek *„tekintettel a szülésznő csekély készpénzfizetésére és a jelenlegi nehéz megélhetési viszonyokra”* 20.000 korona „egyszersmindenkorra” adott rendkívüli segélyt szavazott meg. 1940-ben a bába fizetése évi 600 pengőt tett ki.[17]

Az alacsony jövedelem miatt gyorsan váltották egymást a szülésznők. 1904-ből Setreliczki Jánosné, 1908-tól özv. Bendik Jánosné sz: Balázsházi Erzsébet – ő Kassáról jött –, 1912-ben Demeter Istvánné, 1919-től 1922-ig Szatmári Mihályné, 1924-től Mida Istvánné neve ismeretes. Még öt bábaasszony nevét ismerjük 1945-ig.

A falu ismert szülésznői a század első felében

Setreliczki Jánosné	1904-08
Bendik Jánosné	1908-12
Demeter Istvánné	1912-18
Szatmári Mihályné	1919-22
Mida Istvánné	1924
özv. Fekete Ferencné	1924-27
özv. Buttyán Mihályné	1927-?
Bűdi Lajosné	?-1940
Szalma Istvánné	1940-44
Ropog Borbála	1944-

Egyedül Szatmárinéról tudunk többet, aki ellen magzatelhajtás ügyében folyt vizsgálat 1922-ben.[18] A falu népe egészségügyi gondjaival, bajaival a század közepéig a szülésznőhöz fordult, mint az itt élő egyetlen egészségügyben jártas személyhez.

Időnként sok problémát okozott a lakosoknak a Bársonyos vízének nem megfelelő tisztasága. 1928-ban a kezelő orvosoktól a vármegyei tiszti főorvoshoz beérkezett jelentésekből az derült ki, hogy a paratyphus jellegű megbetegedések eredete a Bársonyosban való fürdésekre vezethető vissza. Ezért azon községek, amelyeknek területén a Bársonyos keresztülhaladt, kötelesek voltak a patak medrébe a faluból való kilépés helyén drótszűrőt felállítani. Ezt 1929-ben megtette az ongai képviselőtestület is.[19]

A Bársonyos a múlt század végi szabályozása után is gyakran kiöntött. Különösen nagy árvíz volt Ongán 1909-, 1913-, 1939-, 1940- és 1941-ben. 1909-ben az árvíz elvonulása után a képviselőtestületnek pótköltségvetést kellett elfogadni a védőgátak rendbe hozására. 1913-ban a nagy árvíz a termés jelentős részét elvitte. A földbérlők egy részének sikerült elérnie, hogy a nagy károkra való tekintettel a tulajdonosok valamennyi összeget elengedjenek a bérleti díjból.[20] Az árvizek komoly erőpróba elé állították a falu népét a XX. század első felében. A visszamaradt víz, sár gyakran volt fertőző betegségek táptalaja. 1923-ban a falu gazdaközössége csereügyletet bonyolított le Szabó Lajos malomtulajdonossal, aki a Bársonyos vizének felduzzasztásával gyakran okozott árvízveszélyes helyzetet. Ezt a problémát földcserével próbálták megoldani.

A patak végleges, nagy szabályozására – állami segélyből – 1943-45-ben került sor. Ezt követően a kiépített magas védőgátak jelentősen csökkentették az árvíz lehetőségét.

IV. 2. 4. Az első két évtized gazdasága

A XX. század elején az ongai határ közel 4/5 részét nagybirtokosok uralták. A település földművelő népe csak a határ délkeleti részét birtokolta, valamint a Lucernás nevű dűlőt és a Kishegyen lévő néhány kisebb szőlőparcellát.[21]

A lakosság többségét nincstelen, földnélküli zsellérek vagy 1-2 holddal rendelkező kisparasztok alkották. Ritka volt az olyan parasztember, akinek birtoknagysága meghaladta volna a 10 holdat. A kisparasztok jó része – mivel kevés földjük nem biztosította a megélhetést –, munkát vállalt a nagybirtokon. Ennek jellegzetes formája volt a kishaszonbérlet. A birtokosok földjeik egy részét bérbe adták. A századfordulón Onga környékén 1 kat. hold föld bérleti díja 10-15 Ft körül mozgott.[22] Ezt az összeget a parasztság szívesen megfizette, így jutva a megélhetéshez szükséges nagyobb földterülethez.

Az I. világháború idején a földbirtokosok felemelték a bérleti díjakat, ugyanakkor a bérlőket a korábbiaknál is jobban megterhelték a bérlettel együtt járó különböző munkák elvégzésével. (A földbérlet fejében teljesítendő munkaszolgáltatás, feudális maradvány, a robot bújtatott továbbélése.) Ezen munkákért a bérlő pénzt kapott a földesúrtól, melynek összege a háború alatt erősen lecsökkent.[23] Ilyen munka volt a részeskapálás a földesúr földjén, a kötelező segítségadás a behordás és cséplési munkáknál, a rétek és szárazföldi takarmánynövények lekaszálása. A századfordulón

a napszámárak községünkben férfiaknál 60 krajcártól 1 Ft-ig, nőknél 50-60 krajcár között mozogtak.

A háború alatt a hadra fogható férfiak jelentős része a frontokon harcolt. Ennek következtében a mezőgazdasági munkák nagy részét nők, gyerekek és idősebb férfiak végezték. Gyakorta még így is munkaerőhiányban szenvedett a falu. Ennek pótlására a magyar katonai hatóságok a lakosság rendelkezésére bocsátották az orosz hadifoglyokat. Több orosz hadifogoly Ongán is dolgozott a kisparaszti gazdaságokban. Nagybirtokon lévő alkalmazásukról azonban nem tudunk.[24]

A község népességének gazdasági áganként megoszlása a következő:

Onga népessége népgazdasági áganként 1900-ban[25]

	összes népesség (fő)	kereső népesség (fő)
mg.-i:	1474	569
ipari:	100	39
közlekedési:	47	16
keresk.-i:	18	5
egyéb:	125	51

Látható, hogy a századfordulón a falu lakosságának közel 84 %-a élt a mezőgazdaságból. Az iparban dolgozók aránya ugyanakkor nem érte el a 6 %-ot. Miskolc közelsége gyakorlatilag ekkor még nem volt hatással Onga foglalkozási struktúrájára.

A község határának összes területe egy 1911-es kimutatás szerint 4.632 kat. hold és 421 □öl.[26] A szántóföld területe közel 3.500, míg a legelő 391 kat. hold, illetve a rét 286 kat. hold területet tett ki. 1898-hoz képest több mint 800 kat. holddal nőtt a szántóföld területe, míg a legelőé 427, a rété pedig 465 kat. holddal csökkent. Ezek az adatok jól mutatják, hogy a település lakói a századfordulón egyértelműen a mezőgazdaságból, azon belül dominánsan a földművelésből éltek.

IV. 2. 5. Az állattenyésztés

Ongán sokáig nem fordítottak kellő figyelmet az állattenyésztésre. Ez azért érdekes mert Miskolc közelsége jó értékesítési lehetőséget biztosított volna az állati termékek számára. A legelő és a rétek együttes nagysága – a réteket széna és sarjú kaszálása után szintén legelőként használták –, elhanyagolható a szántóföldi területekhez képest. Ez az előbb elmondottakat támasztja alá. Ezzel a község vezetőinek is szembe kellett nézni.

1908-ban a falu képviselőtestülete az állattenyésztés ügyében hozott határozatot, miszerint Onga belép a Vármegyei Gazdasági Egyesületbe, melynek célja volt az állatok tenyésztésének fellendítése.[27] Ez természetesen nem sikerülhetett egyik napról a másikra.

Egy 1911-es kimutatás a következő adatokat közli Ongával kapcsolatban.[28] A településen összesen 302 állattulajdonos volt. Az ő kezükön volt 842 db szarvasmarha, 190 db ló, 1.182 db sertés és 390 juh. A szarvasmarhák között a szimentáli, juhoknál a kétnyíretű fésűs, a disznók között a fehérszőrű mangalica volt az uralkodó fajta. Az összes sertésből mindössze 2 db volt angol hússertés. A lóállomány meglehetősen vegyes képet mutatott. A fajlovak tenyésztésére nem fordítottak gondot. Leginkább a magyar fajta volt az általánosan tartott ló. 1895-höz képest meglepő a juhok számának visszaesése. 1911-ben 1.479 db juhval volt kevesebb Ongán, mint 1895-ben. Talán a legelő területének csökkenése magyarázat erre a számra. Juhtenyésztést intenzív módszerekkel egyedül Rósemberg József folytatott.

A tízes években a község állattulajdonosai egyre inkább a tejtermelés révén jutottak nagyobb jövedelemhez. Ezért is érintette érzékenyen a falu lakóit a megyében 1921-ben fellépő száj- és körömfájás. Ez a járvány a szarvasmarha állomány jelentős csökkenését okozta. 1923-ban sertéspestis tizedelte a disznóállományt.[29] 1928-29-ben ismét ragadós száj- és körömfájás és a juhok fertőző lábvéggyulladása pusztította az állatokat Ongán. Fertőző járványokkal máskor is meg kellett birkóznia a község lakóinak.[30]

Az állatulajdonosok a járványok okozta állatpusztulások után, és szembesülve a gazdasági válság okozta nehézségekkel egy segélyegyletet hoztak létre, ami károsodás esetén a tagok anyagi kárpótlását helyezte kilátásba. Sajnos az alapszabályuk nem maradt ránk, amiből a működésük szervezeti kereteit megismerhetnénk, de azért tudunk valamit az egyletről.

1931. március 17-én Kóczán József, a megalakuló Ongai Állattulajdonosok Segélyegyletének jegyzője kérte az alispánt, hogy becses pártfogó véleményével együtt terjessze fel az egylet alapszabályát az illetékes helyre. A minisztérium az egylet működésének engedélyezését – az alispán pozitív ajánlólevele ellenére – kétszer is megtagadta.[31] Indokai között szerepelt, hogy a tervezet nem írja elő a beteg állatok gyógykezelését, a védőoltásokat, tehát mellőzi az egyedül alkalmas intézkedést, ami alkalmas lett volna nagyobb bajok elhárítására. Nem volt megfelelően kidolgozva a kártérítési összeg kifizetése. (A segélyegylet a tagoktól utólag akarta beszedni a pénzt, amit a minisztérium nem tartott kivitelezhetőnek.) A felsőbb vélemény szerint segélyegylet helyett községi állatbiztosítási szövetkezet alakítására lenne szükség. Ennek megalakítására azonban nem került sor.

A baromfitenyésztés mind a nagybirtokon, mind a kisgazdaságokban elhanyagolt volt. A tyúkállomány nem volt fajtiszta, tojáshozama kicsi volt. Jelentősebb eredmények a liba és kacsatenyésztés terén születtek. A Bársonyos és annak holtágai biztosították a vízi szárnyasok nagyobb mennyiségű tartásához a feltételeket. A libatartás olyan nagyságot ért el, hogy a községi képviselőtestületnek is foglalkozni kellett az üggyel. 1909-ben a közterekről és a legelőről kitiltották a libákat.[32]

1935-ben a következő számok jellemzik az ongai állatállományt. Szarvasmarha 925, sertés 942, ló 219 és juh 394 db. A 10-es évekhez képest a szarvasmarhák és a lovak száma nőtt, a sertéseké csökkent, míg a juhoké változatlan maradt. A sertések jó része nem került piacra, hanem házi szükségletre vágták le őket.

A 30-as években a kedvező értékesítési lehetőségekre egyre többen figyeltek fel. Ennek köszönhetően bizonyos előrehaladás figyelhető meg az állattenyésztés fejlődésében. Bárczay Zoltán gazdaságában például egyre gyakrabban törzskönyveztek magyar pirostarka tinókat. Reggelente tejeskocsi hordta birtokáról a tejet Miskolcra. Rósemberg József gazdaságában a merinói juhtenyésztés vált egyre fontosabbá.[33] Előrelépést figyelhetünk meg a Czeisler-birtokon is. A fejlődés a kisparaszti gazdaságokat sem kerülte el. Az ígéretes éveknek azonban hamarosan véget vetett a kirobbanó II. világháború.

Onga állatállománya és fajta megoszlása a XX. sz. 1. felében (év/db)

		1895	1911	1935	1942
szarvasmarha		797	824	921	1078
	magyar fajta	623	321	57	76
	pirostarka	142	399	828	975
szimentáli	borzderes	17	28	8	12
	ebből tehén	433	456	648	679
juh		1869	340	396	610
	merinó fajta	–	340	394	610
sertés		1095	1182	942	1367
	zsír fajta	–	1180	712	1226
	hús fajta	–	2	230	141
ló		190	190	219	279
	meleg vérű	–	–	176	209
	hideg vérű	–	–	43	70
bivaly		2	18	4	3
szamár		4	2	2	–
méh családok		98	–	147	–
baromfi		2774	–	5572	–
	tyúk	–	–	4080	–
	liba	–	–	635	–
	kacsa	–	–	754	–
	pulyka	–	–	103	–

IV. 2. 6. Cselédek, summások, kukások

A nagybirtok munkaerő-szükségletét a cselédek biztosították. A helybeliek nem szívesen szegődtek el éves cselédnek a nagybirtokra, ezért a földesurak más településekről hozattak maguknak „konvenciós" alkalmazottakat. Többek között ez is oka volt a lakosságszám gyors növekedésének. A külterületeken – ahol a legtöbb cseléd lakott –, az 1910-es népszámlálási adatok szerint 661 ember élt. Ez az akkori összlakosság 37 %-a volt.[35]

A cselédek többsége nem tudott írni. Alacsony, kisablakú, egészségtelen házban éltek. Néha 3-4 család élt közös konyhán, egy fedél alatt. A kiadott szolgálati cselédkönyvek egy része 1907 és 1931 közötti évekből maradt ránk.[36] Ezekből kitűnik, hogy a világháború, illetve a 1920-as évek végén kirobbanó gazdasági világválsághoz kapcsolódó nehézségek hozták magukkal a cselédek számának csökkenését. Az 1930-as évek elejére a cselédek száma az uradalmakon 14-15 %-kal csökkent a 20-as évek átlagához képest. A cselédkönyveket a falu jegyzője adta ki és tartotta nyilván. 1908-ban 9 új cselédkönyv kiadását ismerjük. Ezek tulajdonosai a következők, zárójelben életkorukkal: Pap Mihály (23), Juhász János (48), Tóth József (25), Fodor István (30), Juhász István (16), Zsák János (42), Rajvos József (16), Gulyás Imre (23) és Sivák Lajos (70).

1929-ben és 1931-ben a következő személyek kapták meg cselédkönyveiket, zárójelben születési évükkel:

Ongán 1929 és 31-ben kiadott új cselédkönyvek tulajdonosai

1929	1931
Urszin János (1901)	Ronyecz József (1912)
Kádár Sándor (1909)	Nyezo József (1908)
Lackó József (1910)	Nyezo András (1914)
Molnár István (1870)	Urszin János (1904)
Ronyecz Mihály (1912)	Budai János (1886)
Fodor Lajos (1915)	Lipták Ferenc (1901)
Mészáros Imre (1914)	Ukajnyák István (1885)
Tóth Lajos (1887)	Krajnyák János (1910)
Uhlár István (1896)	Urszin Bertalan (1906)
Takács János (1902)	Budai János (1913)
Vankó József (1901)	Urszin Mihály (1913)
Nagy János (1902)	Bernáth György (1892)
Dokróczi László (1913)	Hegedűs József (1900)
Varga János (1886)	
Miczán Lajos (1914)	
Horváth János (1917)	
Németh Károly (1902)	

Az uradalmi cselédeknek nem volt könnyű élete. Ezt a birtokosok is elismerték. 1930-ban a földművelésügyi miniszter oklevéllel és 100 pengővel jutalmazta Darvas Béla egyik idős cselédjét, Kollár Sándort, aki 25 éven át dolgozott a földesúr szolgálatában. A kitüntetést a községházán, a vármegye urainak jelenlétében adták át, melyen jelen volt Szentimrey Pál vármegyei alispán is.[37]

A negyvenes évekből több szegődségi levél, más néven „cselédlevél" is ránk maradt. Soltész Imre majoros, Izsák Jenő ispán, Váradi Bertalan kocsis, Lekner János kocsis és ifj. Lekner János kocsis cselédleveleit ismerjük.[38] Földbirtokosuk a Bárczay András tanyáját bérlő Guttman Gyula volt. A levelek első oldala tartalmazza a „házi törvényeket." A következőkben ezen pontokból idézek.

„1. A cseléd kifogás nélkül a tisztnek vagy helyettesének engedelmeskedni tartozik.

2. Cselédnek a majorból távozni, semmi időben, sem ünnep sem vasárnapon engedelem nélkül nem szabad.

3. Dolgozni a szükséghez képest köteles minden időben, tekintet és észrevétel nélkül.

4. ... a szándékos vagy hanyagságból eredő károkat megtéríteni köteles.

5. A cseléd kimérendő szegődségi gabona, kimutatandó marhajárás, vagy takarmány ellen kifogást nem tehet.

6. Lúdtartás tilos.

9. A cselédasszonyok tartoznak kivétel nélkül sorozat szerint az előforduló belső munkára az urasági és tiszti lakhoz menni, úgy a gazdasági zsákokat és ponyvákat varrni és foltozni.

14. ... ha valamelyik ezen házi törvénynek valamelyik pontja ellen vétkeznék, avagy pedig ellenszegülnek, azonnali elbocsátás által büntettetik, minden neki e gazdászatból járuló fizetése elveszvén, a több kivétet pedig visszafizetni köteles.

15. Minden itt fel nem sorolt esetre nézve határoz az 1907. évi XLV. törvénycikk."

A pontok láthatóan kemény feltételeket tartalmaztak. Sőt, a fent említett 1907. évi XLV. törvénycikkről tudni kell, hogy a cselédek testi bántalmazását is megengedte.

A kocsis és a majoros konvencióként, azaz évi bérként munkaadójuktól a következőket kapta: 180 pengő készpénz, 6 q búza, 8 q rozs, 2 q árpa, 12 kg só, 1 m^3 tűzifa, 1.400 □öl kukorica és kerti föld, 1 db szarvasmarhatartás, 1 db anyadisznótartás szaporulatával és 15 q szén. Izsák

Jenő ispán javadalma valamivel több volt. Ő 300 pengő készpénzt, 8 q búzát, 8 q rozst, 4-4 q árpát és zabot, 40 kg sót, 6 m^3 tűzifát, 2.400 □öl kukorica földet, 2 db szarvasmarhatartást, 1 anyadisznótartást szaporulattal, 2 szekér gallyfát, 30 q szenet, 40 kg petróleumot kapott. A cseléd bérét negyedévente elosztva, részletekben kapta meg, ami sokszor alig tartott ki a következő konvenció osztásáig.

A 20-as évek végén jelentek meg az ongai határban a nagybirtokokon a jórészt Mezőkövesd és Eger környékén verbuvált summás csapatok.[39] Ilyen summásokat először Munk Károly alkalmazott. Később a többi birtokos is élt ezzel a lehetőséggel. A summások elkülönültek a helyi lakosságtól, nem igen kerültek egymással kapcsolatba. Egy-egy ilyen csapatba 30-40 ember is tartozott. Kora tavasztól késő őszig, a betakarítás befejezéséig tartózkodtak itt. A nagybirtokon a legkülönfélébb munkákat végezték el. A summás csapat főznivaló nyersanyagot kapott, amelyből az általuk megválasztott szakács készítette el az ételt. A keresetüket a csoport összteljesítménye szabta meg, nem az egyén által elvégzett munka. A férfiak bére közel egyharmaddal meghaladta a nőkét. Szállásukul rendszerint egy nyáron üresen álló istálló szolgált. Járandóságuk egy részét mindig természetben kapták meg. A summásokat a munkanélküliség késztette arra, hogy családjuktól, szülőföldjüktől elszakadva másutt keressenek maguknak munkalehetőséget.

1944-ből több, az ongai jegyző által kiállított igazolás is ránk maradt, ami a summások kedvezményes vasúti hazautazását tette lehetővé.[40] 1944. augusztus 31-én Hosszufalusy Imre birtokáról 29 fő ment haza Kovácsrét és Kereche községbe. Szeptember 20-án 29 fő Mezőkövesdre és Gömbösfalvára utazott Hardicsay Lajos munkaadótól. Október 27-én pedig 15-en hagyták el Ongát, s tértek haza Mezőkövesdre, szintén Hardicsay Lajos bérgazdaságából.

A 30-40-es években már ongai summásokról is tudunk. Egyre több 0-5 kat. hold nagyságú földdel rendelkező itteni lakos szerződött el a nagybirtokra, gyakorlatilag megegyező feltételekkel, mint az idegenből jött summás csapatok. Az étkezési díjat az ongaiak viszont jórészt pénzben kapták meg. Az uraságok kora tavasszal 16-18 pár embert szerződtettek kapálás, kaszálás, aratás, cséplés, betakarítás munkálataira. Az ilyen közösség vezetője volt az úgynevezett bandagazda, aki a többiek nevében megkötötte a szerződést az uraséggal, illetve annak megbízottjával. Ő volt az egyszemélyi felelős a munka rendes elvégzéséért. Illés László több bandagazda nevét gyűjtötte össze.[41] Bárczay Zoltán birtokán volt bandagazda: Burka József, Orosz Tamás, Iványi Károly. Bárczay Sándornál Kerékgyártó Imre míg Szabó Józsefnél Kádár Ferenc nevét is-

merjük közülük. A II. világháború évei alatt arról is tudunk, hogy ongai summások dolgoztak az Alföldön. Ez a növekvő megélhetési gondokkal hozható összefüggésbe.

A nagybirtokok az 1920-as évektől egyre nagyobb területen termesztettek dohányt. A dohány termesztéséhez értő „dohányosokat", úgynevezett kukásokat Hevesből hoztak a birtokosok földjeikre. A kukások nem cselédként, hanem felesbérlőként dolgoztak. Jövedelmük jóval meghaladta a cselédekét. Pár év múlva sokan közülük visszaköltöztek Hevesbe, eredeti lakóhelyükre.[42] Több család azonban Ongán telepedett le, itt vásárolt házat, néha földet. Ilyen, a 30-as évek elején letelepedett család volt Wingendorf Zénó családja.

IV. 2. 7. A földreform végrehajtása Ongán

Magyarországon a Tanácsköztársaságot felváltó új rendszer taktikája elősegítette a földreform előtérbe kerülését. A politikai cél a parasztság szoros hozzákötése az ellenforradalmi rendszerhez. Az előkészítéssel megbízott Rubinek Gyula személye biztosította Telekit és Bethlent arról, hogy nem kerül sor radikális reformterv kidolgozására. A Rubinek által kidolgozott tervet azonban már az új földművelésügyi miniszter Nagyatádi Szabó István terjesztette a parlament elé. Az 1920. évi XXXVI. tc. szerint az ország 16 millió kat. holdnyi mezőgazdasági területéből 1 milliót osztottak ki mintegy 400.000 család számára, főleg 1-3 holdas parcellákban. A földosztás így alig-alig változtatott a föld megoszlásán, fennmaradt a nagybirtokrendszer.[43]

A törvény meghozatala után Ongán többen kérték a házhelyek kijelölését.[44] A községi elöljáróság feltérképezte, hogy ki lenne hajlandó ingatlanának egy részét házhelynek átadni. A puhatolózás eredménye siralmas volt, senki sem mutatott kedvet e „nemes cselekedetre".[45] A községi elöljáróság végül úgy döntött, hogy Eötvös Sándor földbirtokostól veszik meg a Juhászkert nevű területet. Ez a vásárlás is meghiúsult, de a házhelyosztás mégis megtörtént. A képviselőtestület megválasztott egy 3 tagú házhelyrendezési bizottságot, melynek egyik tagja Domonkos István nincstelen napszámos volt.[46] A leginkább rászorultak között osztottak ki kisebb parcellákat, mégpedig a képviselőtestület 1921. év végi döntése alapján Eötvös Sándor, Tamás és Helén birtokából.[47] Ezzel csak a felmerülő igények kis részét tudták kielégíteni. Az elsők között kapott házhelyet Hanyecz Istvánné, Juhász Andrásné, Tóth Pálné, Rácz Lajos, Szatmári Mihály és Molnár József.

A földbirtokrendezés gyakorlati megvalósítására később történtek lépések. 1925 nyarán ezt olvashatjuk a képviselőtestület jegyzőkönyvében: *„A képviselőtestület, miután a földnélküliség ismeretes, a község lakosainak többsége földműves, napszámos, s a földbirtok rendezési eljárást közérdekűnek és kívánatosnak tartja, s két tagot: Nagy Károlyt és Hódi Jánost a tárgyaló bizottságba szakértőnek megbízza."*[48] E két szakértő jómódú középparaszt volt, akik a földosztásnál a nagybirtokosok érdekeit is szem előtt tartották.

A földreformot a helyi hatóságok a központi irányítás alapelveinek figyelembevételével oldották meg. A nagybirtokosok földterületéből jó megváltási ár ellenében kisajátították a tulajdonosok által felajánlott gyengébb minőségű földeket a falu határának távolabb eső részein. Az Újfalusi kaszálókból és rétekből, valamint a Nagyhegy-dűlőben osztottak ki kb. 60 kat. holdnyi területet. Ebből a falu legszegényebbjei, illetve a három vitéz részesedett.[49] A vitézi telkek kb. 10 kat. holdnyi területűek voltak, míg a többieknek 1/2, illetve 2 holddal kellett beérnie. Legtöbbjük számára a földosztás sem biztosította a szegénységből való kilépés lehetőségét. A föld kicsinysége, az igaerő, vetőmag hiánya ezt megakadályozta.

Aratás Ongán az 1940-es években

(Fotó: Becse János tulajdona)

Az 1928. szeptember 3-i képviselőtestületi jegyzőkönyv megörökítette azok nevét, akik egy-két évi küzdelem után visszaadták a korábban nekik juttatott földet.[50] Valószínűleg nem rendelkeztek a föld műveléséhez szükséges igaerővel.

1928-ban a földosztás során kapott földeket visszaadók névsora

név	földmennyiség (kat. hold)	név	földmennyiség (kat. hold)
id. Négyesi Ferenc	1	Kovács Lajos	1
Hódi Lajos	1	Deli József	2
Kincses János	1	id. Hódi István	2
Jorko József	1	Rivó József	2
Herman János	1	K. Juhász János	1,5
Fészki György	1	Tóth Miklós	1,05
id. Horváth János	1	Szentiványi Károly	1,05
Üszögh Bertalan	1	J. Kovács János	1,08
Munkácsi József	1	Czerődi István	0,6
Molnár Imre	1	Román Imre	0,6
Taksár János	1	Mezei Pál	0,6
Üszögh József	1	Váradi István	0,5

A fenti években a 28. kgy. sz. véghatározat azok nevét is tartalmazza, akik a visszaadott földeket megkapták. Ezek névsorát alább közlöm.

1928-ban a korábban mások által visszaadott földeket megszerzők névsora

Zsoldos János	Palkó János
Hódi Sándor	Hódi István
Juhász József	Meggyesi József
Luterán János	Mezei Pál
Pankucs Miklós	Zsoldos Imréné
Bodnár István	Hódi Miklós
Majzik János	özv. Kardos Imréné
Juhász István	Kovács István ref. lelkész
Mészáros Imre	Tamás Imre
Mészáros Bálint	Tóth József
Papp András	Hódi Imre
Princz István	

A fenti személyek mindegyike rendelkezett több-kevesebb földdel. Ők alkották a kis- és középparasztság azon rétegét, akik a földet igazából használni tudták. A végrehajtott földosztás az ő gazdasági megerősödésüket segítette. Sokuk nagyobb mennyiségű bérelt földdel is rendelkezett, és ez megteremtette azt az anyagi alapot, ami a kiosztott földek hasznosításához elengedhetetlen feltétel volt.

A Nagyatádi nevével fémjelzett földosztás – az ország más településeihez hasonlóan – Ongán sem változtatta meg érdemlegesen a birtokszerkezetet. A nagybirtok túlsúlya a II. világháború végéig megmaradt itt is. 1935-ben az ongai földbirtokrendezés fő eredményeit a következőkben rögzítették.[51] Földhöz jutott 170 személy, házhelyhez 87. Ezen házhelyeken 65 új ház épült fel. A juttatott földbirtok 155 kat. holdat, a házhelyek 17 kat. holdat tettek ki. Ezek az adatok azt mutatják, hogy egy személy átlagosan kevesebb mint egy kat. holdnyi földet kapott, ami gyakorlatilag nem jelentett változást a korabeli birtokstruktúrában. A református egyház kérésére az egyházi birtokot – a földosztás során – közel 50 kat. holdra egészítették ki.

IV. 2. 8. Földbirtokok; bérelt földek

Ongán a mezőgazdasági termelést biztosító területek túlnyomó többségét a 20-as években 9 nagybirtok uralta. Ezek nagysága 100 kat. holdtól 866 kat. holdig terjedt. Az általuk birtokolt terület összesen 2.988 kat. holdat tett ki, ami a határ közel 67 %-át foglalta el.

A huszadik század első harmadában Ongán Bárczay Zoltán és fiai rendelkeztek a legnagyobb földterülettel. Birtokuk 866 holdat tett ki, melyből 733 hold volt a szántó, 11 a kert, 3 a rét, 2 a szőlő, 105 a legelő és volt még 8 kat. hold földjük, ami nem esett földadó alá.[52] Bárczay Zoltán, András és Zoltán nevű fiával közösen intézte a gazdaság ügyeit. Birtokuk intézője Lászlóczky Kálmán volt. Az apa halála után a birtokot a testvérek között felosztották. András megépítette új kastélyát a Malomdűlőben, és megkapta a hozzátartozó tanyát. Az ifj. Zoltán a faluban maradt a régi kastélyban, és övé lett a másik major. A Bárczay fivérek kezében a birtok hanyatlásnak indult. Ezt felismerve András a háború előtt földjei jelentős részét eladta. (Sokáig az idősebb Zoltánnak volt egyedül autója a faluban.)

Munk Károly Darvas Bélától vásárolta meg a 413 kat. holdas gazdaságot. Ő jó kereskedő volt. Eredetileg nagyobb területen gazdálkodott, de a 20-as évek végén 284 kat. holdnyi földet eladott Czeisler Sándor-

nak.[53] Czeisler birtoka az Újfalusi kaszálók és rétek, valamint a Felsőerdő nevű dűlőben terült el.

Bárczay Sándor szülei birtokán (Bárczay László és Kóczán Lilla) gazdálkodott. Birtokának intézője id. Pécsi Antal volt. Földjének nagysága meghaladta a 100 kat. holdnyi területet.

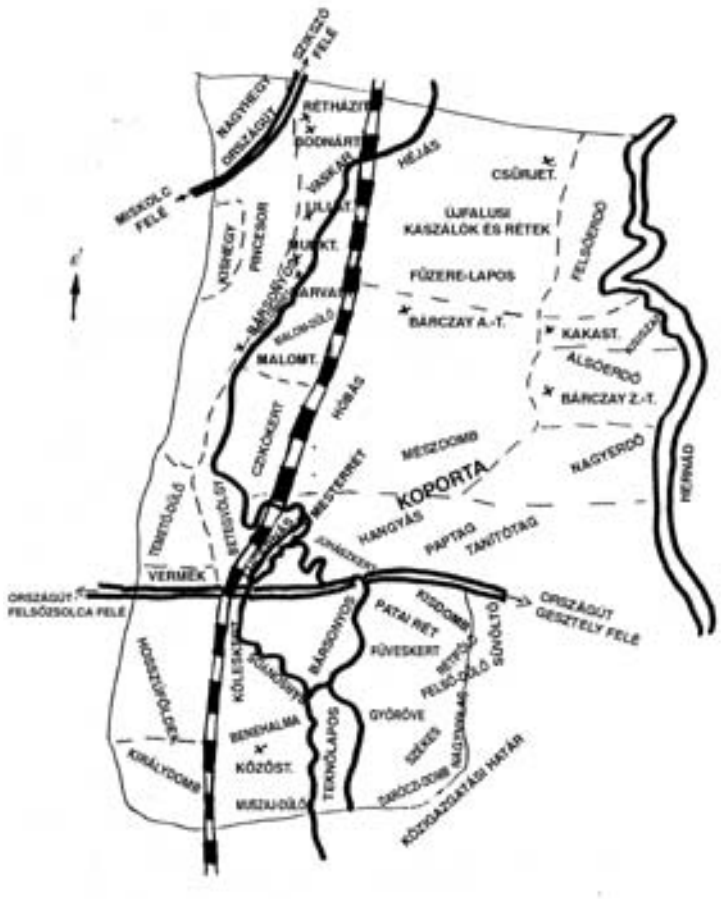

Külterületi települések, majorok, uradalmi tanyák az 1930-as években

(Készítette: Takács L.)

A Darvas család birtoka a XX. század közepére jelentősen lecsökkent. Láttuk, hogy a család feje Darvas Béla a 20-as években a birtokból újabb nagy területet adott el. A megmaradt földjük nagysága 1931-ben 487 holdat tett ki. Darvas Béla a gazdálkodással nemigen törődött, azt inkább felesége intézte. Ennek ellenére korszakunkban a falu legbefolyásosabb embere volt. A birtokának nagyobb részét bérlők művelték meg.

Kóczán Györgyné földje 204 kat. holdnyi területet tett ki. Ebből 181 hold volt a szántó, 4 a rét, 16 a legelő és volt még 3 holdnyi földadó alá nem eső földje.[54] Birtoka egészét bérbe adta. Bérlője volt a felsőzsolcai Macsuga Imre és társa, Bujdos Balázs nagygazdák. A Kóczán birtok a felsőzsolcai határ mellett, Macsuga és Bujdos saját földjeinek szomszédságában terült el. Kóczán Györgyné férje 1922-es halála után beköltözött Miskolcra. Birtokát felosztotta két gyermeke között. Kóczán Eszter része Hosszufalusi Imre gesztelyi birtokos kezébe került, miután elvette feleségül Esztert. Kóczán Gáspár nem foglalkozott a ráeső birtokrésszel, és így az adóssággal amúgy is megterhelt birtok lassan a bérlők kezébe került. Az ongai kastélyukat a 30-as évek elején idekerült Czeisler Sándor birtokosnak adták bérbe.

Szalay Szabolcs és Zoltán 312 kat. holdnyi birtokát ugyancsak bérlők használták. A birtokuk a szikszói határ közvetlen szomszédságában terült el. A sokáig elhagyott földet Rósemberg József bérlő tette jövedelmező gazdasággá. Rósemberg többször meg akarta vásárolni a földet, de a Szalay testvérek erre nem álltak rá.[55]

Az Eötvös testvérek 390 kat. holdnyi földjéből 209 kat. holdnyi területet egy darabban a 30-as évek közepétől Szabó József bérelt. Bérlő elődei Szűcs és Belánszky tönkrementek. Neki azonban jó érzékkel és megfelelő szaktudással sikerült a gazdaságot felvirágoztatnia. A birtok központja a Közöstanyán, a Benehalma-dűlőben volt.[56] Az Eötvös fivérek Vásárosnaményban éltek.

Több mint 100 kat. holdnyi területtel rendelkezett Ongán a gesztelyi Zmeskál Zoltánné (született Kóczán Márta) is. Az ő földje a Hangyás mellett feküdt és bérlők művelték meg.

A nagybirtokokon végbement tulajdonváltozást 1931-ben a következőképpen összegezhetjük. Onga földbirtokosai a fenti évben, zárójelben a földbirtok területével kat. holdban: Bárczay András (292), Bárczay Lászlóné (256), id. Bárczay Zoltán (292), Csibur Andorné (128), Darvas Béla (487), Eötvös Sándor (128), Eötvös Tamás (128), Gazdaközösség (157), Hosszufalussy Imréné (102), Kóczán Gáspár (102), özv. Kóczán Miklósné (256), Munk József (195), Szalay János (310), Szily Jenőné és testvérei (301).[57]

A nagybirtok jelentős részét – mint láttuk – bérlők művelték meg. A 20-as évek elején a bérelt földek még jórészt kis- és középparasztok használatában voltak. A kisparasztok jellegzetes bérleti formája volt a társulás. Az azonos földbirtokostól földet bérlők maguk választottak vezetőt. Az ő feladata volt a bérleti szerződés megkötése, a társulás érdekeinek megvédése. Ő szedte össze és juttatta el a földbirtokosokhoz a bérleti díjat.

A 30-as években egyre fontosabb szerepet játszanak a nagybérlők. Közülük kiemelkedik Rósemberg (Rétházi) József, Szűcs Miklós és Munk Károly, aki 1931-ben 758 hold bérelt földön gazdálkodott. Ennek ellenére a bérlőközösségek továbbra is jelen vannak a településen. A 30-as évek közepén az alábbi bérlőközösségeket ismerjük.[58]

1. Eötvös birtok 181 kat. holdnyi földjét id. Majzik János és bérlőközössége bérelte.
2. Darvas Béla 282 kat. hold földjét Üszög Lajos, majd Révész István bérlőközössége használta.
3. Zmeskál Zoltánné 117 kat. holdnyi területét id. Kardos Lajos, majd veje Hódi Bertalan és bérlőközössége művelte
4. Dr. Prónay Gábor Újcsanáloson lévő 350-70 kat. holdnyi földjét Wenczel K. Rezső volt községi jegyző és bérlőközössége, valamint a Községi Legeltetési Társulat bérelte.

Ismerjük Majzik János és társainak az Eötvös-testvérekkel 1935. június 26-án megkötött szerződését.[59] Ezen dokumentum alapján kitűnik, hogy a bérlők minden év október 5-ig magyar holdanként 140 kg 77-es fajsúlyú felső-tiszai búzának a budapesti tőzsdén jegyzett árával tartoztak a birtokosnak. A bérlők fizették meg a föld utáni állami és községi adót. Kötelesek voltak terményeiket tűzkár ellen biztosítani, a földet trágyázni. A haszonbérletet alhaszonbérletbe kiadhatták. A haszonbér elengedésére sem elemi csapás, sem háború, sem más jogcímen nem volt mód.

1935-ben a társuláson belül a következő személyek béreltek különböző nagyságú területet. (Zárójelben a föld nagyságával.)

15 magyar hold felett: Papp András (15), Becse Miklós (15), Tamás Imre (15), Tóth József (16) és Majzik János (17).

10-14 magyar hold között: Vincze János (10), Juhász Pál (10), Taksár János (12), Wingendorf Zénó (10), Kardos Imréné (12).

5-10 magyar hold között: Czeglédi József (5), Vincze József (5), Egész Mihály (5), Szabó István (5), Németh Ferenc (6), Domonkos István (7), Kádár Ferenc (8), Négyesi Imre (5), Czeglédi Bálint (5), Kiss Ignác (5), Kádár János (6), Hódi Miklós (6) és Molnár Bertalan (8).

0-4 magyar hold között: Viszlókai Dezső (2), Fészki István (4), Fónyad Bertalan (3) és Nagy János (4).

Azon családok szereztek maguknak nagyobb bérleményt – Illés László véleménye szerint –, akik családjukban több munkáskézzel rendelkeztek. Majzik Jánosnak például 8, Becse Miklósnak 9 felnőtt gyermeke volt. Ez fontos volt a mezőgazdasági munkák elvégzésénél aratásnál, kapálásnál. A bérlők természetesen részes munkásokat is alkalmaztak, bármennyien

is legyenek a családban. A 10 magyar holdon felüli bérlők bizonyos nagyságú saját földdel is rendelkeztek. Ezen bérlők egy része intenzív állattenyésztésre tért át. Volt aki 7-8 tehenet is fejt naponta és hordta be a tejet, illetve a tejtermékeket Miskolcra, így jutva pénzhez. Ez több munkával járt, de kifizetődőbb volt.

A kevesebb tőkével, munkáskézzel rendelkező kisparasztok e földbérlet útján próbáltak javítani életkörülményeiken. Ez nem ment könnyen. Nehezen tudták a bérleményt megfelelően karban tartani, a földet trágyázni. Ebből kifolyólag az ő bérelt földjük nem is jövedelmezett úgy, mint a nagyobb gazdáké.

A református egyház a tulajdonában lévő földeket szintén bérlet útján hasznosította.

IV. 2. 9. A birtokok gépesítése

1935-ben a nagybirtokosok és a módosabb parasztok gépparkja a következőkből állt.[60] Cséplőgéppel rendelkezett Bárczay Zoltán és fia, Kovalcsik Pál, Molnár Jenő, Nagy Károly, Vince József, Román Imre és István, özv. Kóczán Györgyné, Rósemberg József, Munk Károly, Bárczay Sándor és Czeisler Sándor. Erőgéptulajdonos volt Bárczay Zoltán, özv. Kardos Lászlóné, Hódi Bertalan és Hajdu János. Az erőgépekhez szükséges talajművelő eszközök (eke, borona, disztiller, stb.) minden birtokon rendelkezésre álltak. A szállítási és talajmunkák te-

A Bárczay birtok cséplőgépe

(Fotó: Takács L. tulajdona)

Cséplés Ongán az 1940-es években

(Fotó: Román Anna tulajdona)

rületén elsősorban a lovas és ökrös fogatokat foglalkoztatták. Ezek száma 1935-ben a következő volt:[61]

Lovas fogat egyes: 21
páros: 81
Ökrös fogat páros: 34
Tehenes fogat páros: 51

Az adatokból jól látható, hogy a gépesítés mértéke a nagybirtokokon is eléggé alacsony szintű volt. A parasztok földjein nem igen találunk mezőgazdasági gépeket. A 40-es években a II. világháború okozta munkaerőhiány, a megnőtt értékesítési lehetőségek erőteljesebb gépesítésre ösztönözték a gazdákat. A birtokosok kezdték felújítani gépparkjukat. Ekkor vett traktort Szabó József, cséplő és erőgépet Nagy Károly és Vince Barna középparasztok, gőzekét Hosszufalussy Imre. Ez utóbbi lokomobilját 1945. márciusában termények szállításához kérte el a Tiszajobbparti Mezőgazdasági Kamara, mivel „fontos közellátási érdek" fűződött hozzá.[62]

IV. 2. 10. Birtokviszonyok Ongán az 1930-40-es évek fordulóján

1935-ben az összes földbirtokok száma 408 volt Ongán.. A földbirokok területe pedig 4.550 kat. holdat tett ki.[63] A földbirtokok megoszlását a következő táblázat szemlélteti.

Földbirtokok megoszlása Ongán 1935-ben

birtok nagyság	földbirtok			
	száma	területe (kat. hold)	egészben vagy rész haszonbérletbe adott föld száma	területe (kat. hold)
1 kat. holdnál kisebb				
szántóföld nélküli	123	34	9	2
szántóföldes	112	61	2	1
1-5 kat. hold	126	267	5	7
5-50 kat. hold	35	403	3	19
50-100 kat. hold	3	210	2	40
100-500 kat. hold	7	2171	4	1022
500-1000 kat. hold	2	1404	1	287
1000 kat. hold felett	–	–	–	–
összesen	**408**	**4550**	**26**	**1378**

Az adatokból kitűnik, hogy a 9 nagybirtok uralta a földterület 78,5 %-át. A középbirtokos és gazdagparasztok (5-100 hold) az ongai határ 13,5 %-a felett rendelkeztek. A legszegényebb és legnépesebb réteg csak a földterület 8 %-át tudhatta magáénak. A földdel bíró mezőgazdasági népesség 58 %-a (1941-es adat) kellett, hogy megéljen az ongai határ 8 %-án. A bérbe adott földmennyiség a határ 30,2 %-át tette ki. Leginkább a nagybirtokosok éltek a haszonbérbeadás lehetőségével. A nagybirtokosok földjeik közel 37 %-át művelték meg bérlet útján. A haszonbérleti forma a kis és középparasztokat is sokszor juttatta nagyobb földterülethez. Miként azt korábban láttuk, ezt a lehetőséget leginkább az 5 kat. hold feletti saját birtokkal rendelkező parasztok tudták kihasználni.

1935-ben kisebb-nagyobb birtokkal más is rendelkezett. A községnek 50 holdja volt. Ebből 6 hold szántóföldje, 1 hold kertje, 5 hold rétje, míg 38 hold – jórészt beépített terület – nem esett földadó alá.[64] A faluban működő közbirtokosság 100 hold feletti földdel rendelkezett, amiből 93 holdat a legelő tett ki.[65] A református egyház birtoka 59 hold, míg a római katolikus egyház földje 1 holdat tett ki.[66] Az iskola kezelésében volt 2 hold terület, amiből 1 hold volt az iskolakert.[67] A településen a hitelintézeti birtok 7 holdat tett ki, míg egyéb egyesületi, társulási birtokok nagysága összesen volt 1 hold.[68]

Ha tulajdonjogcím szerint összesítjük a birtokokat a következő táblázatot kapjuk az 1935. február 28-i állapotoknak megfelelően:

Onga tulajdonjogcím szerinti birtokmegoszlása 1935-ben

jogcím	összes terület (kat. hold)
Szabadforgalmi	4279
Kincstári	51
Községi	50
Közbirtokossági	100
Egyházi és iskolai	62
Hitelintézeti	7
Egyéb	1
Összesen	**4550**

A település 4.550 kat. holdnyi földbirtokából 47.182 aranykorona tisztajövedelem származott 1935-ben. A földbirtokok területét művelési ágak szerint a következőképpen oszthatjuk fel:[69]

Onga földbirtokainak művelési ágak szerinti összesített felosztása 1935-ben

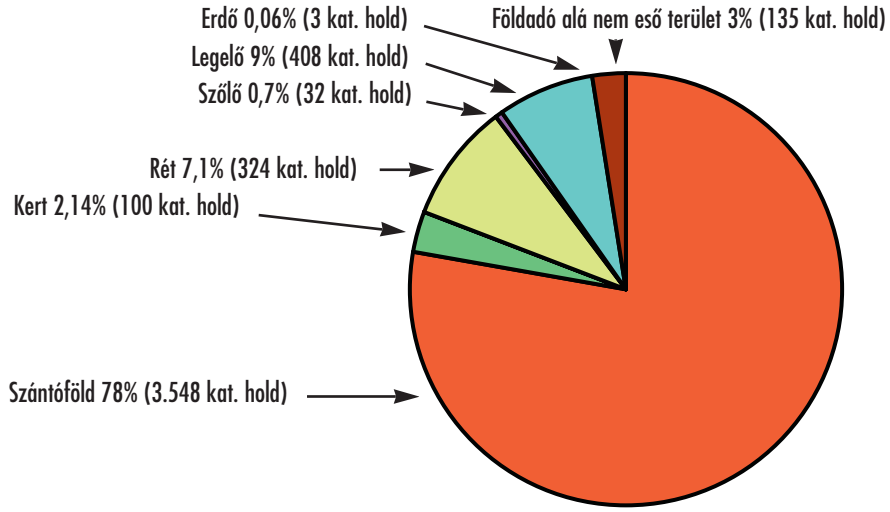

Jól látható a szántóföld uralkodó helyzete a faluban. 1897-hez képest területe 861 kat. holdnyi területtel növekedett a legelő és a rétek rovására, melyek nagysága a múlt század végéhez képest közel felére csökkent. A kertek területe viszont 32 holddal nőtt.

A nagybirtokról korábban már volt szó. A következőkben a kis- és középparaszti birtokról kell még szólnunk. A kis- és középparasztok együttesen az ongai határ 21,5 %-át birtokolták, nagy egyéni különbségekkel. Időnként e rétegek is jelentős nagyságú földet béreltek a nagyobb birtokosoktól.

Az 5-20 kat. hold közötti területtel rendelkező parasztok száma korszakunkban 70-80 körül mozgott. Ők voltak, akik próbáltak átállni az intenzívebb gazdálkodásra, azaz ipari növények nagyobb mértékű termelésére. A bérlőközösségekben is ők vitték a vezető szerepet. A 40-es évek elején az elszegényedett kisparasztoktól vásároltak többen kisebb-nagyobb földterületet. Ekkorra sokan kénytelenek voltak megválni a szűkös megélhetést sem biztosító 800-1.000 □öl nagyságú földjeiktől. Mivel a falu tagosításon még nem esett át, a kisparasztok földjei a határban 200-300 □ölenként szanaszét feküdtek. A gazdagodó középparasztok ezeket a saját földjeik mellett lévő kisparaszti földeket próbálták megszerezni, egyre nagyobb sikerrel. Tudunk arról is, hogy ezen réteg a földbirtokosoktól, Bárczay Andrástól, Zmeskál Zoltánnétól és Darvas Bélától is vásárolt birtokot.[70]

Igazi paraszti nagygazdaság, 20 hold feletti birtokkal kevés volt a faluban. Ezek közül egy párat emelnék ki, mindenekelőtt a Csürjét- és a Bodnártanyát. Az előbbi Kiss István tulajdona volt, aki Mezőkövesd környékéről került Ongára, amiért is tanyáját a falusiak Matyótanyának nevezték. Ehhez 1943-as adatok szerint több mint 40 kat. holdnyi terület tartozott.[71]

A Bodnártanyát tulajdonosáról nevezték el, aki eredetileg református lelkész volt. Az ő földje kb. 30 kat. holdat tett ki. Földjének minősége azonban nem volt a legjobb.

Ki kell emelni még az arnóti származású Juhász Pált, míg az ongaiak közül a Kardos-testvéreket említhetjük meg, akik 10 holdnyi földjüket rövid idő alatt megháromszorozták.

Ezen réteg tagjai is csak akkor számíthattak vagyoni előrelépésre, ha gazdasági felkészültségük, szaktudásuk, tőkével és szerencsével párosult. Ilyen paraszt korszakunkban Ongán is kevés volt.

IV. 2. 11. A termesztett növények az 1930-40-es évek fordulóján

A község határában nagyrészt különböző gabonaféléket termeltek. Onga környéke jó búzatermő terület volt. Vetéskor főként bánkúti és különböző tavaszi búzafajták kerültek a földbe. A felesleges szemtermést a kisparaszti gazdaságok is piacra vitték.

Az 1930-as évek közepétől egyre fontosabb szerepet kapott az ipari növények termelése. Ekkor honosodott meg a nagybirtokon a cukorrépa. Jelentős cukorrépa termelő volt Szabó, Rósemberg, Munk és Bárczay Sándor.[72] A munkát a summásokkal végeztették. A parasztok nem szívesen termeltek cukorrépát, még a legtehetősebbek is megelégedtek 300-400 □öllel.

Majd minden földbirtokos foglalkozott dohánnyal.[73] A parasztok ezt sem szerették igazán, kivételt talán csak a már említett Wingendorf Zénó jelentett.

Az állattenyésztés viszonylagos fellendülése vonta maga után a takarmánytermelés növekedését. Legfontosabb takarmánynövény a kukorica volt. Bárczay Zoltán a fehér gyöngy és lófogú fajtákat, Szabó József a Fleischmann-félét, Bárczay Sándor a magyar kukoricát termesztette leginkább birtokán.[74] A parasztok piacra nem termeltek. Inkább csak saját szükségleteiket elégítették ki.

Pillangós takarmányok termelésében is a nagybirtokosok (Szabó, Bárczay) értek el említésre méltó eredményt.[75]

Takarmányrépát a tejtermelésre berendezkedett Bárczay Sándor termelt nagyobb mennyiségben.[76]

Mákot Szabó József és Bárczay Sándor termelt, de a kisparasztok is elég sokat ültettek, még piacra is vittek belőle.[77]

A borsó, bab, lencse a parasztság számára is fontos volt. Gyakorta a kukorica közé ültették, a célszerű helykihasználás végett.[78]

A gyümölcstermesztés nem volt jellemző a nagybirtokokra. Egyedül Rósemberg kertjében volt számottevő alma és dió.[79] A parasztok saját portájukon, illetve a szőlőhegyen telepítettek némi gyümölcsfát. Leginkább a szilva volt jellemző a falura, mint a legigénytelenebb gyümölcsfák egyike.

A múlt század végi filoxéra vész kipusztította a Kishegyen és a Nagyhegyen elterülő szőlőparcellák nagy részét. Az ongaiak 1932-ben 32 kat. holdon termeltek szőlőt. Összefüggő szőlőföldje volt Munk Károlynak (1 kat. hold 75 □öl), Bárczay Zoltánnak (3 kat. hold) és Darvas Bélának (1 kat. hold 313 □öl).80 A szőlők fajtái direkt termők, kevés volt köztük az oltvány.

A nagyváros közelsége ellenére a konyhakerti növények nagyüzemi termelését egyik birtokos sem tartotta kifizetődőnek. 1935-ös adat szerint a földterület 20 %-át trágyázták meg (921 kat. hold) istállótrágyával. Műtrágyát nem használtak. Öntözni nem öntözték a földet, pedig a Bársonyos vize erre lehetőséget adott volna.

A növénytermesztés részletes adatait a következő táblázatok szemléltetik. Tájékoztatóul az 1948-as és 1962-es adatokat is közlöm.[81]

Onga termesztett növényei vetési terület alapján 1936-62 között (hektárban)

gabonafélék

év	búza	rozs	őszi árpa	tav. árpa	zab	kukorica
1936	595	182	43	172	40	246
1937	708	180	–	233	40	206
1938	674	155	4	178	58	259
1948	575	68	69	332	30	479
1962	855	–	9	393	16	759

ipari növények

év	cukor-répa	dohány	napra-forgó	olajlen	mák	repce	rost kender	rost len	egyéb
1936	42	22	6	3	14	–	9	–	6
1937	35	12	–	–	52	–	3	–	–
1938	42	21	3	–	6	–	4	3	–
1948	47	3	106	3	1	–	1	–	–
1962	26	11	38	–	–	–	–	–	–

takarmányos növények

év	lucerna	vörös here	zabos bükköny	siló-kukorica	takar-mányrépa	burgonya	egyéb
1936	222	3	73	44	99	19	52
1937	148	24	115	83	67	37	10
1938	185	12	86	59	120	14	8
1948	44	–	70	14	53	95	13
1962	89	–	–	35	21	56	30

zöldségfélék

év	fejes káposzta	paradi-csom	fűszer paprika	sárga dinnye	görög dinnye	egyéb	egyéb növény
1936	1	–	–	2	5	14	18
1937	–	–	–	1	1	–	–
1938	–	–	–	–	5	–	14
1948	–	2	1	20	12	–	–
1962	–	–	–	–	–	6	–

hüvelyesek

év	borsó	bab	lencse
1936	44	25	33
1937	21	21	44
1938	100	20	11
1948	4	2	–
1962	5	11	–

vetésterület (hektár)

1936: 2034
1937: 2041
1938: 2041
1948: 2044
1962: 2360

IV. 2. 12. A gazdaság más ágai

A népesség népgazdasági ágankénti megoszlását Ongán 1900 és 1941 között a következő táblázat szemlélteti.[82]

Onga népességének népgazdasági ágankénti megoszlása 1900-1941

	év	mező-gazdasági	ipari	közlekedési	kereskedelmi	egyéb
összes népesség (fő)	**1900**	1474	100	47	18	125
	1930	1707	205	171	38	187
	1941	1594	366	249	66	179
kereső népesség (fő)	**1900**	569	39	16	5	51
	1930	757	89	28	16	27
	1941	727	124	75	30	87

A mezőgazdaságból élőket további csoportokra bonthatjuk. 1941-ben Onga mezőgazdasági népességét a következő módon oszthatjuk fel:[83]

Onga mezőgazdasági népességének %-os felosztása 1941-ben

		összes népesség (%)	kereső népesség (%)
Birtokkal rendelkezők	1 kat. holdon aluli	4,1	5,5
	1-5 kat. hold	21,1	23,0
	5-10 kat. hold	10,8	12,3
	10-20 kat. hold	3,9	4,5
	20-100 kat. hold	1,93	2,4
	100 kat. hold felett	1,7	1,3
	összesen	**43,5**	**49,0**
Birtokkal nem rendelkezők	gazd.-i tisztviselő	0,07	0,1
	gazd.-i cseléd	35,2	24,2
	gazd.-i napszámos	21,2	26,7
	összesen	**56,5**	**51,0**
összesen		**100,0**	**100,0**

Az adatokból jól látható a gazdasági cselédek, munkások, napszámosok nagy száma. Kitűnik, hogy Onga mezőgazdasági népességének csak 7,5 %-a rendelkezett 10 kat. holdon felüli birtokkal. A faluban a jellemző birtoknagyság 1-5 kat. hold között mozgott. Korszakunkban Onga lakosságának döntő többsége mindvégig a mezőgazdaságból élt, bár a 30-as években bizonyos csökkenés figyelhető meg náluk.1930-ban a népesség 74 %-a élt a mezőgazdaságból, addig 1941-re már csak 65 %-a. A lakosság számottevő része már nem mezőgazdasági munkából biztosította maga és családja megélhetését. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy valamilyen nagyságú földje a más szektorban lévőknek ne lett volna, vagy egyáltalán nem végeztek volna mezőgazdasági munkát. Az ő megélhetésük azonban, elsősorban már nem a földtől függött.

Nagy mértékben nőtt az iparban és a közlekedési szektorban dolgozók száma. 1930-ban a lakosság 8 %-a élt az ipari tevékenységből. 1941-re ez az arány 15 %-ra változott. Hasonló változás a közlekedésben dolgozóknál is lezajlott. Növekedett a kereskedelemben dolgozók számaránya is, de ez még 1941-ben is elenyésző volt (2,6 %).

A kisparaszti birtok az 1930-as években sok gyermeknek már nem tudott munkát adni. Egyre több fiatal tanult szakmát Miskolcon, és az iskola elvégzése után a város nagyüzemeiben helyezkedett el. Ezek az új keletű munkások még sokáig kötődtek a földhöz, szabadidejükben gyakorta segédkeztek a család, rokonok vagy ismerősök földjein. Sokszor a gyári fizetés alacsony volta kényszerítette őket, hogy földet béreljenek a nagybirtokosoktól, vagy harmados kapálni-kaszálni valót vállaljanak.

Az Ongán élő és itt dolgozó kisiparosok névsora 1931-ben a következő:

2 asztalos: Berecz János, Muránszki István.
1 bognár: Horváth József.
6 cipész: Molnár Károly, Németh János, Rácz Dániel, Rácz Lajos, Jónyer Lajos, Sorkó János.
1 kerékgyártó: Fujkó János.
2 kovács: Kovalcsik Pál, Román Imre.
3 szakács: Grosz Bernát, Schmidt Bertalan, Weisz Miska.
3 vendéglős: Kraj János, Schmidt Bertalan, Weisz Miska.[84]

A kisiparosok száma 1943-ban a Szikszói Ipartestület tagdíjlajstroma alapján már 28 fő.

Foglalkozásuk szerinti megoszlásuk a következő:[85]

7 kovács: Kovalcsik Pál, Román Imre, Román István, Papp Sándor, Viszkai László, Szabó János, Sóvári Ferenc.

9 cipész:	Czerődi István, Németh János, Rácz Lajos, Demeter Károly, ifj. Fekete József, Juhász István, Jónyer Lajos, Molnár Károly, Misánczki Sándor.
3 mészáros:	Groszmann Sámuel, Mészáros János, Szalay Sándor.
2 asztalos:	Horváth Miklós, Szunyogh Imre.
2 ács:	Zsoldos János, Gönczi Ferenc.
1 kerékgyártó:	Sztaho József.
1 kádár:	Horváth József.
1 kőműves:	Kiss János.
1 borbély:	Koleszár Barna.
1 molnár:	Ádám Imre.

A kisiparosok nagy része az uradalmakon dolgozott. Gyarapodásuknak a II. világháború vetett véget. A háborús idők anyaghiányos, jegyrendszeres körülményei, a magas adók nem kedveztek működésüknek. Fekete és Demeter elesett, míg Szalay eltűnt a háborúban. Groszmant a zsidó üldözések során hurcolták el. Aki túlélte a háborút az se folytathatta ott, ahol korábban abbahagyta.

A faluban működött egy nyolckövű vízimalom, ahol nem csak a gabonát őrölték, de idehordták – a szomszédos községek lakosai is – a törni való fonalat. A malomban meghatározott kendermennyiség ellenében végezték a törési munkálatokat. A törés ellenértéke általában 10 kg után 1 kg volt.[86]

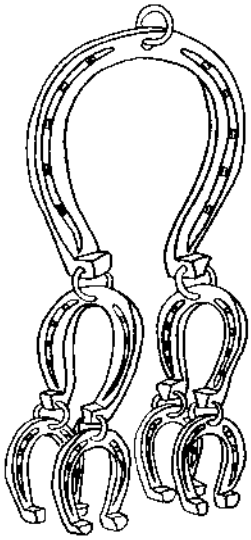

Kovács cégér Ongáról a XX. század első felében

(Közli: Balassa, 1967. MNM)

IV. 2. 13. Vásártartási kérelem elutasítása

1929-ben Onga – nem először – vásártartási kérelemmel fordult az illetékes szervekhez. A falu nagyobb bevételt, tekintélyének növekedését, gazdagodását várta a vásártól. Kérésüket mindenütt elutasították. Így a főszolgabíró, a Kereskedelmi és Iparkamara, a Tiszajobbparti Mezőgazdasági Kamara, a megye törvényhatósági bizottsága, a vármegye gazdasági egyesülete stb.[87] A kérés elutasításának indokai a következőkben foglalható össze:

– Mezőgazdasági szempontok a kérést nem indokolták.
– A környéken Miskolcon, Szikszón, Gesztelyen, Tiszalúcon is volt vásár.
– *„Újabb vásárjog engedélyezése csak veszélyeztetné a már szerzett joggal bíró községek vásári forgalmát."*
– A kérelem teljesítését sem gazdasági, sem kereskedelmi vagy ipari szempontok nem tették indokolttá.
– *„Kérdésesnek tartjuk továbbá, hogy ezen új vásárokkal a község háztartásának egyensúlya egyáltalán javulna-e."*

Ezek után Onga nagyközség kérését évi négy országos állat és kirakodó vásár engedélyezésére, figyelemmel a véleményezésre hivatott összes tényező egybehangzó elutasító állásfoglalására, a földművelésügyi és a kereskedelmi minisztérium elutasította.

IV. 2. 14. Kocsmák

Ongán a 30-as évekig 3 kocsma működött. A képviselőtestület az illetékes szervektől 1924, 1925 és 1927-ben is kérte, hogy növelhesse italkimérési engedélyeinek számát. Ezt a alispán a főszolgabíró véleménye alapján elutasította.[88] 1929-ben ismét hasonló kérelem érkezett az alispánhoz. A főszolgabíró véleménye ekkorra már megváltozott: *„A házhely rendezéssel kapcsolatban a község erős „fejlődésnek" indult, s körülbelül 50 új ház épült fel. Méltányosnak találom a község italmérési létszámának 3-ról 4-re leendő emelését, miáltal papíron igaz ugyan, hogy négy lenne a korcsmai jog, a valóságban azonban ezek közül csak három szolgálta közvetlenül a község igényeinek kielégítését."*[89]

Onga italmérési létszámához számították Adler Ferenc kocsmáját, ami a falutól több kilométer távolságra feküdt. Adler italüzlete a Zemplén vármegyei Csanálos község érdekeit szolgálta, de mivel Csanálos déli kijáratánál, abaúji részen állt, Ongához számították. Adlertől megbízhatósága, három gyermeke és szegénysége miatt nem vonták meg a kocsmai jogot. A kocsmárosnak egyébként volt egy szatócsüzlete is.

1928-ban megvonták viszont az italmérési engedélyt Weisz Miskától. Ő is háromgyermekes családban élt, de kettő ezek közül már nagykorú volt. Neki is volt szatócsüzlete, fiának terményraktára, kereskedése, és a családnak 30 magyar hold bérelt földje. Mivel megélhetését így biztosítottnak látták Weisz többszöri kérelmét az italmérési engedély visszaszerzésére a 30-as években elutasították.

Kocsmája volt még Ongán Hajdú Lénártnak és Groszmann Sámuelnek. 1928-ban Groszmann, 1929-ben Hajdú Lénárt kérte a képviselő-

testületet, hogy a községi pénztárt illető italmérési illetékeiket csökkentsék a felére a gazdasági nehézségekre való tekintettel.[90] Hajdú esetében ez 58 pengő 50 fill. összeg felezését jelentette. A képviselőtestület ezt elfogadta. Groszmann mészáros is volt, így a képviselőtestületi határozat nála a húsfogyasztási adó felére szállítását is jelentette. (Az ital, bor, illetve az egy éven felüli vágómarhák utáni húsfogyasztási adót a községi szabályrendelet állapította meg.) A képviselőtestületi határozatot viszont a vármegye nem hagyta jóvá. Úgy vélték, hogy a községben a rendelkezésre álló összes bevételi forrásokat ki kell használni. Másrészt nem engedték meg, hogy mikor a nehéz gazdasági viszonyok következtében a község lakossága pótadóval volt megterhelve, a kocsmárosok kisebb illetéket fizessenek. A vármegyei határozat így érvelt: *„Így nem járulhatunk hozzá, hogy a község képviselőtestülete méltányosságból elengedje az italmérési illetéket. A képviselőtestület határozata egy személyre szóló kedvezményt tartalmaz és meg nem engedhető kiváltságot létesít, s ez nem engedhető meg."* Végül utasították a község elöljáróságát az illetékek behajtására.

1930-ban létesíthetett új kocsmát a falu. Ennek tulajdonosa Goldberger Pál volt, aki kocsmárossága mellett pénzkölcsönzéssel vagy hitelügyletekkel is foglalkozott. Neki négy gyermeke volt: Olga, Irén, Éva és Veronika.

A két háború között időnként italkimérési engedéllyel rendelkezett Grosz Bernát, Kraj Jónás és Schmidt Bertalan.[91] A községben működő szeszfőzde a gazdaegyesület tulajdonában volt.

IV. 2. Jegyzetek

1. B.-A.-Z. MLt.V. 214. 33. kötet: Nyilvántartás a szolgálati cseléd-könyvekről, ill. A magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész. A népesség főbb adatai községek, népesebb puszták, telepek szerint. Szerk. és kiadja: M. Kir. Közp. Stat. Hiv. Athenaeum Ny. RT., ill. Az 1980. évi népszámlálás, Bp. KSH. 1981. B.-A.-Z.-m. adatai, 588. o. (A munka táblázatban 1870-től közli a jelenlévő népességszámot.)
2. A népmozgalom főbb adatai községenként 1901-68. KSH. Bp., 1969. 82-83; 334-335. o.
3. Magy. Stat. Közl. 1930. évi népszámlálás. I. rész. Demográfiai adatok község és külterületi lakott helyek szerint. Bp., 1932. Stephaneum Nyomda 60; 204; 206-207. o.

4. Tört-i Stat. Köt. Az 1941. évi népszámlálás. Bp., 1983. 3/a Anyanyelv, nemzetiség, nyelvismeret. 67. o.
5. Tört-i Stat. Köt. Az 1941. évi népszámlálás. Bp., 1976. 2. kötet. Demográfiai adatok 56; 330. o.
6. Korábban ismertetett kötetek népszámlálási adatai alapján.
7. B.-A.-Z. MLt. V-184/I. kötet. Onga KPVT. 16/1904. jkv. (A család számos tagja van a sírkertben eltemetve, de többen – már akinek a sírja még megmaradt – a régi temető különböző pontjain vannak elföldelve.) ill. V-184/VI. kötet 223. o.
8. Abaúj vm. hiv. lapja. Szikszó, 1936. okt. 25. (A megye hiv. lapjában – Abaúji Hírlap – a következő számok is foglalkoznak Darvas Béla közéleti tevékenységével: 1929. jan 31; 1930. jan. 11; 1930. jan. 18.) illetve Vermes-Földes 1932. 107. o.
9. A szikszói járás közegészségügyi helyzete. B.-A-Z. MLt. IV. 401/b 1147/1930.
10. Tört. Stat. Köt. Az 1941. évi népszámlálás. 5. kötet. Lakóházak és lakásadatok községek szerint Bp., 1982. 34. o. ill. 180. o.
11. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b VII. 4731/1930.
12. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b VII. 3999/1930.
13. B.-A.-Z. MLt. V. 184/I. kötet KPVT. 508/905 jkv. illetve IV. kötet. 12/920 jkv., illetve Körorvosi napló Ongán 1942-56 között. Dr. Kósik Lajos gyűjtése, jelenleg nálam.
14. U. o. KPVT. 9/904.
15. U. o. II. kötet. KPVT. 203/908. jkv.
16. U. o. IV. kötet. KPVT. 4/1919. ill. 10/1920. jkv.
17. B.-A.-Z. MLt. IV. B. 401/b VIII. 697/1924. ill. KPVT. V-184/VII. kötet 1940. nov. 7. jkv.
18. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b. II. 82/1923. Szatmárinét sokáig a falu jegyzője védte a vádaktól, de a bábának 1923-ra mégis el kellett hagynia Ongát.
19. A.-T. vm. hiv. lapja. Szikszó, 1928. dec. 20.
20. B.-A-Z. MLt. V-184/II. kötet. KPVT. 732/909. jkv. ill. ORE jkv. 1913. Az egyházi földek bérlőinek Hódi Andrásnak és Kondos Imrének fejenként 50-50 koronát engedtek el a bérleti díjból.
21. Abaúj-Torna vm. községei és egyéb lakott helyeinek jegyzéke. Országos Községi Törzskönyvi Bizottság. OSZK. 1905. 16. o.
22. Szikszai-Borovszki, 1896. I. kötet. 412. o.
23. Illés László: Adalékok Onga község agrártörténetéhez. (kézirat) Megtalálható: Községi könyvtár Onga. 6. o.
24. U. o.

25. B.-A.-Z. m. története és legújabb kori adattára. Miskolc, 1970. 421. o.
26. B.-A-Z. MLt. V-184/III. kötet. 1911. nov. 22-ei kimutatás.
27. U. o. 1908. aug. 20-i jkv.
28. OSZK. Abaúj-T. vm. állatlétszáma 1911. febr. 28-án. Bp., Pesti Könyvnyomda Rt. 1912.
29. Szikszai-Borovszki, 1896. 416. o. ill. Illés 25. o.
30. A.-T. vm. hiv. lapja. Szikszó, 1928. dec. 6.
31. B.-A-Z. MLt. IV. 401/b. IX. 3424/1931.
32. B.-A.-Z. MLt. V-184/III. kötet. KPVT 664/1909. jkv.
33. Országos Mg-i Címtár (továbbiakban: OMC) IV. Tisza-jobbpartja. Szerkesztették a Mezőgazd-i Kamarák Igazgatói. 1936. Kaposvár Könyvnyomda, 450-555. o.
34. Mg-i Stat. Adatgy. 1870-1970 ill. Községsoros adatok. KSH. Bp., 1972
35. Magyar Szentkorona Országainak 1910. évi népszámlálása I. rész. (Magyar Királyi Központi Stat. Hiv.) Athanaeum Ny. R.T. 1912. 566. o.
36. Nyilvántartás a szolgálati cselédkönyvekről B.-A.-Z. MLt. V-214. 33. kötet
37. B.-A.-Z. MLt. V-184/ KPVT. 1930. aug. 25. jkv.
38. A „cselédleveleket" Illés László gyűjtötte. Jelenleg nálam.
39. Illés, 14. o.
40. Igazolványok a summások kedvezményes vasúti jegyváltása céljából 1944-ből. Saját tulajdonomban.
41. Illés, 17. o.
42. B.-A.-Z. MLt. V-184 KPVT. 17/1930. jkv.
43. Magyarország története 1918-1990. Szerk: Pölöskei-Gergely-Izsák. Bp., Korona K. 54. o.
44. B.-A.-Z. MLt. V-184 KPVT. 1921. március 6. jkv.
45. U. o.
46. KPVT. 2/921. jkv.
47. KPVT. 1921. dec. 25. jkv.
48. KPVT. 1925. jún. 14. jkv.
49. Illés 11. o.
50. KPVT. 1928. szept. 3. jkv.
51. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. években I. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint Bp. 1936. Stephaneum Ny. R.T. 211. o.
52. OMC 249. o.

53. Illés, 24. o.
54. OMC 251. o.
55. OMC 252. o.
56. U. o.
57. Magyaro. kereskedelmi, ipari és mg-i címtára Bp. 1931. 22. o.
58. Illés, 20. o.
59. Illés László gyűjtése. Jelenleg nálam.
60. OMC 546 és 549. o.
61. Stat. Közlemények 105. kötet. 441. o.
62. Onga községi előljáróságnak intézett kérelem a közellátási bizottság elnökétől 1945. március 1-én. Saját tulajdonomban.
63. Magyaro. birtokviszonyai 1935-ben i. m. 218. o.
64. U. o. 711. o.
65. U. o. 877. o.
66. U. o. 982. o.
67. U. o. 1010. o.
68. U. o. 1043. o.
69. U. o. 219. o.
70. Illés, 18. o.
71. U. o.
71. OMC 411. o.
73. U. o. 421. o.
74. U. o. 373. o.
75. U. o. 401. o.
76. U.o. 411. o.
77. U. o. 406. o.
78. U. o. 382; 399. o.
79. U. o. 425. o.
80. Községi Polgármesteri Hivatal Onga levéltára, 239. kat. birtokív és 62. kat. birtokív.
81. Tört. Stat. Kötetek. Növénytermelés. I. kötet Községsoros adatok 1936-62. Bp., 1976. 254-57. o.
82. B.-A.-Z. m. Története és legújabb kori adattára. i. m. 421. o.
83. U. o. 422. o.
84. Mo. keresk-i, ipari és mg-i címtára. i. m. 22. o.
85. Illés, 30. o.
86. Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár. Domonkos, 1989. EA 24150.
87. B.-A.-Z. MLt. IV. 401/b. VIII. 1645/1930.
88. U. o. IX. 10212/1929.

89. U. o.
90. U. o. VIII. 3828/1929. illetve VIII. 599/1928.
91. U. o. VII. 4731/1930.

IV. 3. Egyházak a XX. század első kétharmadában

Miként korábban már láttuk, Ongán számottevő hívő gyülekezettel a református és katolikus egyház rendelkezett. Rajtuk kívül evangélikus, görög katolikus és izraelita vallású személyek éltek a faluban. Az ő vallási életükről nem sokat tudunk. A görög katolikusok lelki gondozását Felsőzsolca, a római katolikusokét Gesztely, az evangélikusokét Sajó-Arnót lelkésze látta el. Ezen egyházak Ongával kapcsolatos forrásainak feltárása még várat magára.

A falu lakóinak több mint 40 %-át kitevő katolikus hitközösség nem sokat tudunk. Az 1860-as években a földbirtokosok a tagosítás lezárulásakor felajánlottak egy telket egy majdani katolikus elemi iskola létrehozására, de ebből 1903-ig nem lett semmi, utána pedig állami, felekezet semleges iskola volt Ongán. 1905-ben ezen a telken – 300 □öl területen a községi képviselőtestület elismerte a katolikus egyház tulajdonjogát –, az egyház kijelölte a harangláb helyét.[1] A falu katolikus temploma e területen csak 1934-re készült el. A templomot Szűz Mária tiszteletére szentelték fel, oltárát Bárczay Zoltán földbirtokos adományozta. Az önálló ongai katolikus lelkészséget 1945-ben állították fel. A plébániaépület 1960-ban készült el.[2]

Sokkal több információval rendelkezünk a falu életében mindig nagy szerepet játszó református egyházról. A falu lakóinak közel 50 %-a mondhatta magát e gyülekezet tagjának.

A huszadik század elején a református templomnak még nincs tornya. 1901-ben Kóczán György 5.000 koronás felajánlásával egy toronyépítési alapot hozott létre a gyülekezet.[3] Gyűjtés, majd kölcsönfelvétel után 1904-ben megkezdték az építkezést. A hívők régi vágya teljesült azzal, hogy 1904. október 23-án délután a gomb és a kakas feltételével, nagy ünnepség keretében átadták a templom tornyát.[4] Ugyanezen év november 27-én felszentelték a kijavított, felújított templomot. A torony a II. világháború során, 1944-ben aknatalálatot kapott. Ledőlt és harangjai összetörtek. Csak 1960-ban készült el a réginél 5 méterrel alacsonyabb, 24 méter magas torony.[5]

1906-ban Kóczán György 6.000 koronás adományából a gyülekezet egy 8 regiszteres orgonát rendelt a pécsi Angster Józseftől és fiától.[6] 1906. november 25-re kitűzték a hangszer felszentelésének időpontját. Az ünnepségre meghívták az alispánt és nejét, Révész Kálmán kassai es-

perest és számos más fontos közéleti személyt. A meghívók kiküldése után derült ki, hogy csak december 2-ra készül el az orgona. A lelkész a gyülekezettel együtt bosszankodott, de nem volt mit tenni. Nagy szabadkozások közepette kiküldték az új meghívókat az érdekelt személyeknek.[7]

1906. december 2-án a falu apraja-nagyja – vallásfelekezeti különbség nélkül – összegyűlt a templomban, hogy szájtátva hallgassa, hogy a sárospataki orgonista Fövenyessy Bertalan keze alatt megszólal a hangszer. Az orgonát – ami végül is 2.460 koronába került – Kóczán György fiáról „Gáspárnak" keresztelték.[8]

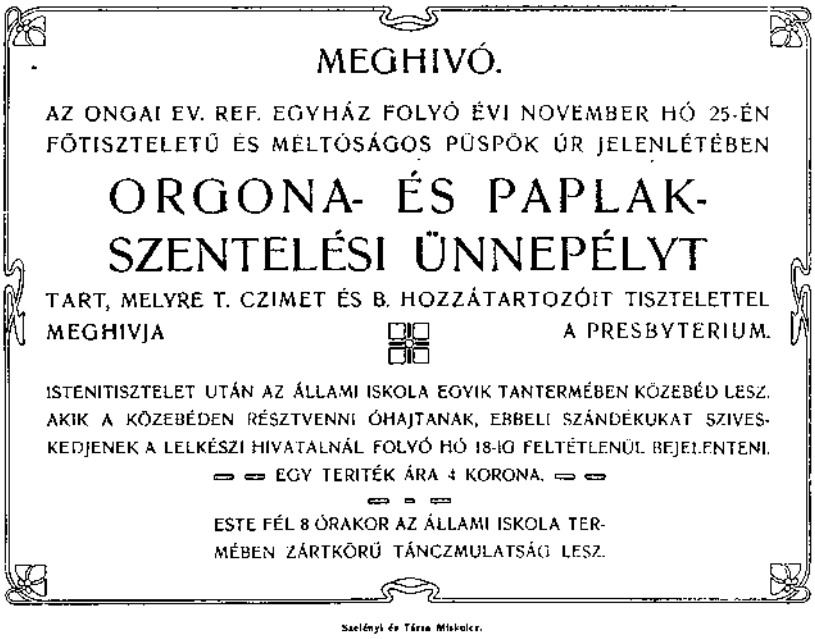

MEGHIVÓ.

AZ ONGAI EV. REF. EGYHÁZ FOLYÓ ÉVI NOVEMBER HÓ 25-ÉN
FŐTISZTELETŰ ÉS MÉLTÓSÁGOS PÜSPÖK ÚR JELENLÉTÉBEN

ORGONA- ÉS PAPLAK-
SZENTELÉSI ÜNNEPÉLYT

TART, MELYRE T. CZIMET ÉS B. HOZZÁTARTOZÓIT TISZTELETTEL
MEGHIVJA A PRESBYTERIUM.

ISTENITISZTELET UTÁN AZ ÁLLAMI ISKOLA EGYIK TANTERMÉBEN KÖZEBÉD LESZ.
AKIK A KÖZEBÉDEN RÉSZTVENNI ÓHAJTANAK, EBBELI SZÁNDÉKUKAT SZIVESKEDJENEK A LELKÉSZI HIVATALNÁL FOLYÓ HÓ 18-IG FELTÉTLENÜL BEJELENTENI.

EGY TERITÉK ÁRA 4 KORONA.

ESTE FÉL 8 ÓRAKOR AZ ÁLLAMI ISKOLA TERMÉBEN ZÁRTKÖRŰ TÁNCZMULATSÁG LESZ.

Szelényi és Társa Miskolcz.

Meghívó 1906-ból

(SRKL. RA-VII. 5/4(83.))

Szintén 1906. december 2-án adták át a új paplakot. 1907-re elkészült a parókia istállója és a ház melléképületei, s ugyanekkor kerítik körül a lelkészi portát. A két évig tartó építkezés költsége 15.180 korona és 67 fillért tett ki. 12.000 koronát vett fel a gyülekezet a területi pénztártól, Kóczán György 750, Stamberger Jenő körorvos 100 koronával járult hozzá az új paplak elkészítéséhez. Ez az épület ma is a református lelkész otthona.[9]

A régi paplakásra ezután már nem volt szükség. 1907-ben el akarták árverezni, majd megvételre felajánlották Kóczán Györgynek, de a földbirtokos elállt vásárlási szándékától. 1907-ben 300 □ölet ezen telekből a zsidó hitközösségnek adtak el.[10] A maradék területet 1912-ben postahe-

lyiségnek adták bérbe. 1919-től a fogyasztási szövetkezet bérelt helyisége egészen 1928-ig, majd a leventeoktatást végezték benne. 1938-ban felvetődött, hogy református óvodát kellene az épületben kialakítani. Az ötletből azonban nem lett semmi.[11] A volt paplaktól – éveken át tartó sikertelen eladási kísérlet után –, csak 1948-ban tud az egyház „megszabadulni." Ekkor 7.000 Ft-ért Szabó József vette meg.[12]

A református egyház tulajdona volt a régi iskola épülete is. Ezt az állam bérelte az egyháztól. Elég sok probléma volt az állagával, sokszor szorult renoválásra. Sötét, rozoga és alacsony épület volt. A tanfelügyelői vélemény alapján 1937-ben hozzá akartak kezdeni az átépítéséhez, de nem volt rá pénz. Így minden maradt a régiben.

Az épületek felújítási, javítási munkálatait általában megpróbálták a gyülekezet tagjaival elvégeztetni. Az egyháztagok bizonyos mennyiségű közmunkával tartoztak az eklézsiának. A gondnok által kijelölt munkát sorban, egymás után végezték a gyülekezet tagjai. 1908-ban például Jónás Imrét szólították fel, hogy két szekér kavicsot vigyen a parókia udvarára. Ha erre nem lett volna hajlandó, akkor a kavicsszállítás összegét – ezen esetben 3 koronát – kellett befizetnie az egyház pénztárába. Az ilyen összeg behajtásához gyakran a községi elöljáróság segítségét is kérték.

A református gyülekezet élén a lelkészek álltak. Nemcsak a hívők vallási életével foglalkoztak, hanem ott találjuk nevüket a falut érintő minden fontosabb döntés meghozatalánál is. Többen közülük a községi képviselőtestület tagjaiként is sokat tettek Onga fejlődéséért. Korszakunkban a lelkészek: Veres Tamás (1857-1904), Beke András helyettes lelkész (1904-05), Ujj Lajos helyettes lelkész (1906), Kovács István (1906-40), Lovas Gyula helyettes lelkész (1940) és Kocsis Sándor (1940-től). Arnót korszakunkban is szórványegyháza volt Ongának.

1913-ban 191 választóképes tagja volt az ongai református egyháznak.[13] Hitéletük irányítását a lelkész segítségével a presbitérium látta el. A presbitérium 1/4-ét sorsolták, 3/4-ét választották. A hívők között gyakoriak voltak a házaknál tartott vallásos estélyek. Külön gyermek istentiszteleteket tartottak az iskolában. A 30-as években ezeket már nem a lelkész, hanem Csiszár Imre kántortanító vezette. A gyerekeket 12 éves korukban a lelkész készítette elő a konfirmálásra. A gyülekezetnek volt egy fiú és egy leány egyesülete. 1937-ben az előbbinek 32, míg az utóbbinak 28 tagja volt. Mindkettőt Bodolay Júlia vezette.[14]

A gyülekezetnek 1903-tól volt külön harangozója. Kezdeti 80 filléres bérét 1907-ben emelték fel. Ekkortól minden házzal bíró egyházi tagtól 1 koronát kapott. A 20-as években a nem reformátusok 30 koronát fizettek a harangozásért, amelyből 15 volt a harangozóé, 15 az egyházé.[15]

A gyülekezet saját kántorral rendelkezett. Általában valamelyik tanító töltötte be ezt a tisztséget. Ilyen volt Csorba János és Csiszár Imre is. A II. világháború után Kádár Ferenc, Kiss Lajosné, majd 1955-től ismét Csiszár Imre – aki ekkor már mint nyugdíjas iskolaigazgató – látta el kántori teendőket, havi 150 Ft-ért.[16] A gyülekezet főgondnoka 50 éven keresztül Darvas Béla volt. Darvas 1936-os halála után a presbitérium ifj. Bárczay Zoltánt választotta meg erre a tisztségre, aki azt 1944-ig viselte.

Az egyházi földeket – és az iskola államosítása után – a tanítói földek egy részét bérlet útján hasznosították. Általában 6 évre adták bérbe e területet nyilvános árverésen.[17] Az egyháznak a 1920-as években a földreform során sikerült növelnie a birtokát. 1937-ben az eklézsia 579 □öl beltelki, 5 kat. hold és 1551 □öl külsőségi birtokkal rendelkezett. A lelkész földjavadalma valamivel több mint 37 kat. hold volt. 16 kat. holdat tett ki a kántor, illetve a tanítói birtok.[18]

A régi mintára szerkesztett lelkészi díjlevelek helyett 1940-ben újat készítettek. E szerint az új lelkész, Kocsis Sándor a következő javadalommal rendelkezett:

Koporta-dűlőben 42 hold föld, s rét. (Ha maga művelte a földjét, 80 arany pengő munkaváltságra is igényt tarthatott; ha bérlőknek adta ki, ez az összeg nem járt neki.)

Minden, 1/8 rész (3,5 hold) telek földdel bíró gazda 1 köböl (4 véka) rozst, egy véka zabot és 32 fillért fizetett.

Minden, 1/12 rész telek földet bíró gazda két véka rozst, egy véka zabot és 32 fillért adott.

Minden, házzal bíró gazda fizetett egy véka rozst és 16 fillért.

A cselédek egy véka rozst adtak.

Minden, vagyonnal nem bíró özvegyasszony 68 fillért fizetett, melyet néhai Veres Tamás és felesége által alapított alapítvány kamatjaiból fedeztek.

Tüzelőfa helyett 160 pengő járt a lelkésznek.

Esketésért 6 pengő, temetésért 80 fillér, keresztelésért 1 pengő illette meg.

A régi díjlevél alapján a két Darvas család és Kóczán György 5-6 köböl rozst és 1-1 hordó bort fizetett. Ezt az „összeget" most fölosztották a törvényes jogutódok: özv. Bárczay Lászlóné, Bárczay Zoltán családja, özv. Darvas Béláné, özv. Kóczán Györgyné, özv. Zmeskál Zoltánné és Szalay János örökösei között. Mint új tulajdonosok Munk Károly és Bodnár János is hozzájárultak a lelkész béréhez, akit 259 korona 79 fillér állami segély is megilletett. A díjlevélbe belevették – mivel régen sok vita volt emiatt –, hogy a lelkész a lakásán köteles egy szobát biztosítani a segédlelkésznek.[19]

Az egyház 1904-re a következő költségvetési tervezetet készítette el:[2]

Bevételek – Egyházi földek, évi bérletek: 181 korona.
– Décseiné-féle ház és kert évi bérlete:120 korona.
– Tőkepénzek kamatai: 80 korona.
– Alapítványok kamatai: 57 korona 70 fillér.
– Szőlőföld árának évi kamata: 28 korona, 80 fillér.
– Persely jövedelem: 35 korona.
– 1903. évi pénztári maradvány: 237 korona 85 fillér.
– Harangozásért a másvallásúaktól, régi iskola jövedelme, adakozások: 20 korona.

Összesen: 760 korona 10 fillér

Kiadások: – Lelkészi és tanítói alapítvány kamataiból a lelkésznek: 23 korona 82 fillér.
– Lelkészi és tanítói alapítvány kamataiból a tanítónak: 10 korona 68 fillér.
– Egyházfi évi fizetése: 20 korona.
– Kormányzati kivetési költségek és segélyek: 100 korona.
– Építkezések és javítások: 50 korona.
– Állami adók: 85 korona.
– Tanítói nyugdíj hátralék a 1903. évtől: 24 korona 60 fillér.
– Egyházkerületi pénztárból felvett 200 korona kölcsön évi kamata: 12 korona.
– Lelkésznek és tanítónak járó hat öl tűzifa: 120 korona.
– Jól tanuló gyermekek javadalmazása: 8 korona.
– Esetleges kiadások, költségek: 70 korona.

Összesen: 524 korona 10 fillér.

A lelkész és a presbitérium az 1918-19-es forradalmak alatt gyakorlatilag nem gyakorolhatta hivatását. 1920. szeptember 5-én összeülő egyháztanácsi ülésen így nyilatkozott erről a pap: *„A presbitérium jelenlevő tagjait szívből üdvözlöm, akiket a közelben lefolyt forradalmi idők tisztességgel betöltött egyházi hivatalukból kíméletlenül, s törvénytelenül eltávolítottak. Szégyen és megaláztatás, mely méltatlanul érte a presbitérium minden egyes tagját, akik az egyház vezetését tisztességgel és becsülettel vitték, újból melegen és igaz szeretettel köszöntöm."*[21]

A II. világháború után ismét voltak nehéz évek az egyház életében. Az aknatalálatot kapott tornyot csak 1960-ra tudták kijavítani. 1946-ban

készül el az új harang, ami 300 kg-ot nyomott. 1980-ban egy másik diósgyőri haranggal gazdagodott az eklézsia, aminek a súlya 150 kg. 1946-ban a régi református iskolát átengedték az általános iskolának. Kikötötték azonban, hogy vasárnaponként és esténként saját céljára – énekkar, istentisztelet, egyesületi munkák – használhassa a gyülekezet.[22] 1948-ban a presbitérium így nyilatkozott: *„A református egyház nem felajánlotta, hanem a külső kényszernek engedve adta át iskolái nagy részét az államnak, de iskola fenntartás jogáról elvileg ennek ellenében nem mondhat le. A református zsinatnak el kell menni a legvégsőkig az állammal szemben."*[23] Ugyanezen évben a gyülekezet azért küzdött, hogy megmaradjon a régi történelmi hagyomány, nevezetesen az abaúji egyházmegyétől ne csatolják a dél-borsodihoz.

1949-ben a papi illetményföld kavicsos részéből 2.000 □öl területet kavics kitermelésre kénytelenek voltak bérbe adni a Baranyai Kavicsbányanak.[26]

1955-ben névtelen feljelentés érkezett az ongai református pap ellen, de a presbitérium kiállt mellette, így a levélnek nem lett következménye.[27] (Sajnos a feljelentés tartalmát nem ismerjük.)

1959-ben a lelkész a következő javadalommal rendelkezett:

– Lakás 1200 □öl belsőséggel.
– 800 □öl háztáji föld (adóját a pap fizette).
– Havi 1000 Ft készpénz fizetés.
– Évi 850 Ft fűtési átalány.
– Sajó-Arnót szórványtól évi 1000 Ft.
– Stóla, temetés: 100 Ft, esketés: 60 Ft, keresztelés: 30 Ft.28

Az 1960-as évektől lassan változott az egyház és állam egymáshoz való viszonya. Ennek taglalása azonban nem feladatunk.

IV. 3. Jegyzetek

1. B.-A.-Z. MLt. V. 184/III. kötet. KPVT. 7/905.
2. Soós, 1985. 496. o.
3. ORE. jkv. 1901.
4. U. o. 1904.
5. Várady, 1989. 233-34. o. (A templom 8x20 méteres belső terében 260 ülőhely van, az épület műemlék jellegű.)
6. ORE. jkv. 1906.
7. SRKL. RA. VII. 5/4 (83); (84).
8. ORE. jkv. 1906.

9. SRKL. RA. VII. 5/4 (95). A paplak építésének költségét korábban a régi iskola és a régi lelkész lakás eladásának árából akarták fedezni. Az építkezést Erdélyi Antal vezette.
10. ORE. jkv. 1907.
11. U. o. 1938.
12. U. o. 1948.
13. SRKL. RA. VII. 5/4 (152).
14. Egyházlátogatási jkv. 1937. SRKL. RA. IV. 5/3.
15. ORE. jkv. 1922. (1923-ban már 3.000 koronát fizettek a harangozásért a nem reformátusok. Ebből 1.000 korona illette meg a harangozót.)
16. U. o. 1955.
17. ORE. jkv. 1903. (A tanítói földet – 25.818 □öl – árverésén 1903-ban négyen vettek részt: Juhos József, Kántor József, Zsoldos József és Csorba János. Az utóbbi nyert 650 koronás ajánlatával. A kikiálltási ár 500 korona volt. Az egyházi földeket 1904-ben szintén hat évre Berecz János bérelte.)
18. Egyházlátogatási jkv. 1937.
19. ORE. jkv. 1940.
20. SRKL. RA. VII. 5/4 (69).
21. ORE. jkv. 1920. szeptember 5. (1917-19. évekre csak egy-egy bejegyzés található a jegyzőkönyvekben, az is bérleti ügyekkel foglalkozik.)
22. U. o. 1946. (1946-ban a gyülekezet 15 mázsa búzáért megvette a zsidó templomot, hogy mire használta, nem tudjuk.)
23. U. o. 1948.
24. U. o. 1949.
25. U. o. 1950.
26. U. o. 1951.
27. U. o. 1955.
28. U. o. 1959.

IV. 4. A falu a II. világháborút követő években

IV. 4. 1. Újrakezdés

1944. november 30-án befejeződtek a harcok Onga területén. A több hetes ostrom véget ért. A háború községünkben is nagy pusztítást végzett. Aknák, tüzérségi lövedékek által felszaggatott utcák, felrobbantott hidak, teljesen vagy részben lerombolt házak jellemezték ekkor Onga faluképét.

1944-45-ben sorra alakultak meg a különböző politikai pártok. Minden pártnak külön ifjúsági szervezete jött létre. (MKP-MADISZ, SZDP-SZIT, FKGP-Független Ifjúság). A MADISZ titkára Mázik András volt. Alapító tagjai között ott találjuk Bukovenszki Erzsébetet, Horváth Józsefet, Kádár Máriát, Molnár Károlyt, Palotás Erzsébetet. A falu irányítását a régi jegyző, Kondás Sándor vezetésével újjáalakított képviselőtestület végezte, ami 1945. március 10-én a következő tagokból állott fel:[1]

Magyar Kommunista Párt részéről:

Berecz József
Forgács László
Horváth Károly
Hudák József
Kerékgyártó Imre
Képes János
Mészáros Imre
Palkó István (póttag)

Szociáldemokrata Párt részéről:

Bukovenszki Imre
Horváth Miklós
Kovalcsik Pál
Mikola Béla
Várhegyi Miklós
ifj. Vincze János
Zsoldos Imre
ifj. Luterán János (póttag)

Független Kisgazdapárt részéről:

Bodnár István
Kardos Lajos
Nagy Károly
Hódi Imre
Tamás Imre
Révész Mihály

Értelmiség részéről:

Berta László
Dankó Károly
Kocsis Sándor

A Debrecenben, 1944. december 21-én megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány felhívására Ongán is Földosztó Bizottság alakult, melynek többek között tagja volt: Mikola Béla, Prókai György, Hudák József, Dankó Károly. A bizottság 1945 tavaszán, a megalakuló Nemzeti Bizottság hathatós támogatásával megkezdte a nagybirtokok felosztását 473

igénylő között. A parasztok mellett a földosztás során olyanok is földet kaptak, akik az ipar különböző területén dolgoztak. Ezt nem volt könnyű elfogadtatni a megyei földbirtokrendező tanáccsal és földhivatallal, amely sok vasúti és ipari munkást törölni akart a földigénylők közül. Ezért 1946. március 4-én Szikszón nagy tüntetés zajlott le. Az aszalói, ongai és felsőzsolcai földigénylők mintegy 200 főnyi küldöttsége a fenti hivatalt azzal a céllal szállta meg, hogy a tanácsot a községi földigénylő bizottságok eredeti juttatási tervezetének a jóváhagyására kényszerítse. Sérelmeiket fellépésüknek köszönhetően orvosolták.[2] (Az ipari munkások közül sokan azonban 1946-47-ben visszaadták a kapott földterületet.)

Az 1944- és 45-ös év sok nehéz napot hozott a község lakóinak életében. A háború alatt a falu állatállományának 3/4 része megsemmisült, különösen nagy volt a veszteség a sertésállományban. A disznók 95 %-a pusztult el. Mindössze három anyasertés maradt a faluban 1945 tavaszán. A termények jelentős részét és az igásállatokat a harcoló alakulatok elvitték. 1944-hez képest 1945-ben csak a föld 1/4 részét tudták bevetni, mivel ennyire futotta a vetőmagból, így nagyon gyenge volt az aratás. Ebben a nagy szárazságnak is döntő szerepe volt. A kukoricát, napraforgót a hörcsögök pusztították. 1945-ben a falu történetének legnagyobb hörcsögkárát szenvedte el. Ebben az évben 800 személy volt ellátatlan a községben. Hiába fordultak segélyekért az államhoz, egyetlen egy dekagramm liszt sem érkezett a településre. Sőt, a falu fekvése következtében mindennaposak voltak a katonai beszállásolások. A visszavonuló román és orosz seregek mindig keresztülhaladtak Ongán. Nagy terhet jelentett a kirótt, oroszoknak szállítandó termékek előteremtése. 1945. december 23-ára a megszálló szovjet hadsereg részére a vármegye a következő beszolgáltatási előirányzatot írta elő Onga számára: 30 élő marha, 75 métermázsa liszt, 120 métermázsa kukorica, 11 métermázsa zab, 300 métermázsa széna, 15 métermázsa köleskása, 260 kg hántott borsó, 26 (?) bab, 200 db tojás, 1 db 120 kg-os élősertés, 15 kg napraforgó mag és 8 métermázsa árpagyöngy.[2] (Az aláhúzott előirányzatokat tudta teljesíteni a falu.) A község kérésére a borsó, liszt, árpagyöngy, burgonya, köles beszolgáltatást más településre hárította az alispán. A vármegyében 1944-45-ben a legtöbbet szenvedett település Onga volt. Ezt méltányolták az alispáni döntéssel. A képviselőtestület jegyzőkönyve szerint például a falun átvonuló románok 1200 métermázsa takarmányt rekviráltak el fizetetlenül, és legalább ugyanennyit fizetés ellenében. Az egész vármegyében az itt közölt mennyiség felét sem vitték el.[3]

1946 májusában ismét nagy mennyiségű beszolgáltatási kötelezettség hárult a falura. Jelentős számú szarvasmarhát és sertést vitt el az orosz

hadsereg.[4] A szovjetek által megkárosított lakosokat ugyan 1946 május-júniusában a képviselőtestület valamelyest kártalanította, de az e célból kiosztott papírpénz a hatalmas infláció miatt mit sem ért.

Az orosz megszállás alatt a falu rendjére az oroszok által megszervezett polgárőrség felügyelt. Tagjai a kellemetlen feladat – a beszolgáltatási termékek előteremtése – és a fizetés hiánya miatt többször felvetették, hogy nem dolgoznak tovább. A képviselőtestület azonban – orosz nyomásra – ezt a vármegyei rendőrség megszervezéséig soha nem engedélyezte.[5]

1944-45 tele igen hideg volt. Nem volt tüzelője a lakosoknak. A Nemzeti Bizottság jóváhagyásával ezért a temetőből és a Bárczay kertből kivágták az akác- és tölgyfákat. (A temető akácfáit használták fel a XX. század első felében a hidak javításánál, katolikus-református építkezéseknél, a jegyzői iroda bővítésénél is.)

A háború után az élet normális mederbe terelésében a megalakuló Nemzeti Bizottság is fontos szerepet játszott. Ez a szervezet spontán módon jött létre. A testület elnöke Mikola Béla, titkára Palkó István lett. A helyi Nemzeti Bizottság kezdetben a rendőri teendőktől kezdve a klasszikus közigazgatási funkciókon át egészen a bíráskodásig sok mindent magára vállalt. Döntő szerepük volt a földosztás végrehajtásában. A földosztó bizottság tagjait ők adták. A földmérést kezdeményezésükre a tanítói kar végezte el. Elismerve ezen munkájukat, a képviselőtestület a Nemzeti Bizottság elnökét és a földosztó bizottság tagjait, minden kiosztott hold föld után 2 pengő tiszteletdíjban részesítette.

Hasonlóan más településekhez, a Nemzeti Bizottságban itt is meghatározó szerepet vittek az illegalitásból kilépő politikai pártok. A Nemzeti Bizottság tagjai 1945 júliusában Budapestre utaztak, hogy különböző, Ongát érintő ügyekben eljárjanak. A képviselőtestület utazásukra 3.000 pengőt szavazott meg. Ez is mutatja, hogy Ongán jó volt az együttműködés a két szervezet között.[6] Közösen kezdték meg 1945 júliusában a falu villanyvilágításának helyreállítását, ami 1948-ra fejeződött be. A fennmaradt iratok szerint a helyi Nemzeti Bizottság iparigazolványt és különböző igazoló okiratokat is kiadott. Ismerjük az Onga Nagyközség Nemzeti Bizottságának Mindszenthy Józsefet elítélő határozatát is.[7] A Nemzeti Bizottság tagjai 1946-ban:

KMP:	**Szoc. Dem:**
Kiss János	Berecz István
Pacsó István	Vincze József
Koseczki Lajos	Horváth Miklós
Bokai György	Kovács József

Kisgazda Párt:

id. Hódi József
Majzik János
Hódi Bertalan
Németh Károly
Fodor Lajos

1948-ra a bizottság átalakult. Az elnök Berecz István, a titkár Koseczki Lajos lett. A tagok: Román Imre, Bokai György (Szoc. Dem.), Hódi Bertalan, Berecz János (FKGP), Gy. Tóth József, Kiss János (NÉKOSZ=Népi Kollégiumok Országos Szövetsége), Balogh József (UFOSZ).

1947-re 364 ház vált valamelyest lakhatóvá. Ezekben az épületekben több mint 2.300 ember húzódott meg. Szomorú adat volt ez, mert némelyik házban 10-14-en is laktak. 1949-re már 440 lakható épülete volt a településnek.

A szociális problémák kezelésében, illetve az iskola rendbehozatalában a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége játszott fontos szerepet. A vezetőség tagjai közt ott találjuk: Bruncz Ilonát, Bűdi Lajosnét és Jónyer Sándornét.

1945-ben a falut Abaújból Borsod megyéhez akarták csatolni. A község lakói ezt a határozatot felemás érzelmekkel fogadták. Ki így, ki úgy reagált erre a közigazgatási döntésre.[8]

1947-re az Eötvös híd (a mai Cigánytelepnél lévő Bársonyos híd) kivételével az összes hidat helyreállították. Ebben az évben május 22-én a képviselőtestület elfogadta a község három éves tervét. A tételek közt még mindig a háború okozta pusztítások megszüntetésén volt a hangsúly.

A község 1947-ben elfogadott 3 éves terve[9]

1. Tűzoltószerek pótlása:	2.000 Ft
2. Jégverem újjáépítése:	1.500 Ft
3. Vágóhíd újjáépítése:	1.500 Ft
4. Dögkút létesítése:	3.000 Ft
5. Utak, hidak javítása:	6.000 Ft
6. Utak, terek fásítása:	1.620 Ft
Összesen:	**33. 620 Ft**

A jegyzőkönyvben az indoklásokból a következőket szűrhetjük le. A háborúban a tűzfecskendő tönkrement és ezt mihamarabb pótolni kellett. A jégveremre közegészségügyi szempontból volt szükség. A vágóhíd újjá-

építésének költségei az azt használó iparosok vágási díjából – a tervek szerint – három év alatt megtérülne. A régi dögkút rendbehozatala ugyanannyiba került volna, mint egy új megépítése; ezért határozott a képviselőtestület az új mellett. Utak javításánál – a harcokban a tankok tönkretették – az alapkövezést helyezték előtérbe. A háború alatt a község fáit jórészt kivágták, s ezt is pótolni akarták a 3 éves tervben. Ugyancsak 1947-ben határoztak arról, hogy el kell érni, hogy külön orvosa legyen a falunak. (Az akkori körorvos a szikszói kórház alkalmazottja volt, s csak hetente fél nap rendelt Ongán.) Ugyanekkortól bérelnek évi 300 Ft-ért pihenőszobát Ongán a rendőröknek.

A képviselőtestület 1948-ra elérte, hogy az öt italkimérési engedély számát hatra növelhesse. (Az öt kocsma már korábban is kevés volt a 2.300 fős falunak.)

1947-ben a község költségvetésében 24.270 Ft-os hiány mutatkozott, amit államsegéllyel fedeztek. (A bevételek 38.386 Ft-ot tettek ki, míg a kiadások összege 62.650 Ft volt.)[10]

1947-ben a falu képviselőtestülete átalakult. A bíró Várhegyi Miklós maradt. A jegyző Kurek József lett. A tagok: Mikola Béla, Hortváth Miklós, ifj. Vincze János, Hódi Bertalan, Bukovenszki József, Kovalcsik Pál, Gy. Tóth József, Hudák József, Berecz József, Nagy János, Kiss János, Koseczki Lajos, Kerékgyártó Imre, Hódi Imre, Tamás Imre, Kardos Lajos, Fodor Lajos, Nagy Károly, Vincze Imre, Balogh József, Kocsis Sándor, Dankó Károly, Sárkány Béla és Szabó József. 1947-ben a Szoc. Dem. színeiben Mikola Bélát országgyűlési képviselőnek választották.

1948-ra – a 3 éves terven belül – telefont kapott Újfalu, körülkerítették a földosztás során új temetőnek kapott 5 kat. hold földet, kijavították a községházát és megcsinálták a jegyzői kerítést. (Időközben a bíró javaslatára a jegyzői lakás egyik szobáját elvették és átalakították tanácsteremmé.)

A kommunisták országos előretörése Ongán is éreztette hatását. 1948. márciusában a képviselőtestület az iskolák államosítása mellett állt ki.[12] Júniusban újra átalakult a képviselőtestület összetétele. A Magyar Dolgozók Pártját 15, a Kisgazda Pártot 4, a szakszervezeteket 5 személy képviselte. Közfelkiáltással a bíró továbbra is Várhegyi Miklós maradt. (Ebben a pártok előzetesen már megegyeztek.) A törvénybírák Gy. Tóth József, Hódi Bertalan, Berecz József és Bernáth György voltak. Az újjáalakult képviselőtestület nagy ünnepséget rendezett november 7-e tiszteletére, majd november 10-én vallásellenes megnyilvánulással hívta fel magára a figyelmet.[13] Feleslegesnek és károsnak tartotta a lakosok templomba járását.

1948-ban vasúti megállóhelyet létesítenek Ongaújfaluban. 1949-ben újra létrehozzák az önkéntes tűzoltó egyesületet. Ugyanezen évben meg-

nyílik a felszentelt és megáldott új temető.[14] A rendeletek jobb kézbesítése érdekében a képviselőtestület kerékpárt vásárolt. Ez főleg a tanyai lakosokra való tekintettel történt.

1949-ben az MDP tagcseréket hajtott végre a képviselőtestületben. (A pártoknak ehhez joguk volt.) Új jegyzője is lett a falunak Hazslinszky István személyében. Őt 1950-ben Szabó Tibor, majd Móré Ferenc váltotta fel.

A magyar országgyűlés 1949. augusztus 18-án fogadta el a Magyar Népköztársaság alkotmányát, ami lényegében az 1936-os szovjet alkotmány „másolata" volt. Az alaptörvény rögzítette, hogy a népköztársaság *„a munkások és dolgozó parasztok állama,"* és ennek megfelelően *„minden hatalom a dolgozó népé"*. Ezzel az időközben lezajlott kommunista hatalomátvétel befejezett ténynek tekinthető. 1950. január 1-jétől az addigi 25 megye helyett 19 megyét alakítottak ki. Onga az egyesült Borsod-Abaúj-Zemplén megye települése lett. A régi önkormányzati formákat megszüntetve októberben került sor a választásokra. Az új községi vezetés, a formálisan választott bizottsággal, élén a tanácselnökkel és tanácstitkárral, teljesen elvesztette önállóságát. Ahogy a elnevezés is utal rá, végrehajtója és kiszolgálója lett a pártállamnak.

Az első tanács Ongán 1950. október 22-én alakult meg, 51 rendes és 26 póttaggal. A tanácselnök Várhegyi Miklós volt bíró lett. Megyei tanácstag lett: Vincze Barnabás. A Szikszói Járási Tanács ongai tagjai: Bruncz

Ongai képeslap az 1950-es évek elejéről

(Zsoldos R. tulajdona)

Károly, Bazsó Jánosné, Jónyer Sándor, Papp Lajos, Várhegyi Miklós, Gaál Balázs, Viszlókai Miklós. A póttagok: Szűcs Dezső, Vojvoda József, Bruncz Katalin, Szegvári Györgyné, Román István és Szegvári György.[15]

A fordulat évei következtében létrejött rendőrállam Ongán is sok ember életét keserítette meg az 1950-es években.

IV. 4. 2. Ócsanálos Ongához csatolása

1948-ban a községtől kb. 7 km-re lévő Ócsanálos lakói a belügyminiszterhez fordultak, hogy Ongához akarnak csatlakozni. Csanálos falu Zemplén vármegye települése volt. A Hernád-folyó gyakori kiöntése miatt a lakosok egy része – az idők folyamán – a folyó bal partján lévő biztonságosabb, magas dombvonulatokra költözött. Kialakult így Újcsanálos, míg a régi település megkapta az Ócsanálos nevet. Hivatalossá ezen nevek 1904-ben váltak. A két falut elválasztja a Hernád, s ez sok gondot okozott az ott lakóknak. Ócsanálos ezért egyre inkább a szomszédos és az utakon jól elérhető Ongához kötődött. A lakosok 1948-as kérelme ezen folyamat végeredményeként summázható.[16]

Az ongai képviselőtestület 1948-ban a 28. kgy. határozattal egyhangúlag a csatlakozás mellett foglalt állást. A miniszteri jóváhagyás után 1950. február 1-jétől Ócsanálos (10 kat. hold 1.014 □öl) külterületi lakott hely Újcsanálos községtől, Zemplén vármegye Szerencsi járásából Ongához csatoltatott. Az egyesülést a képviselőtestület 3 kgy. számú 1950-es határozata emelte jogerőre.[17]

IV. 4. 3. A lakosok

A II. világháború után a falu lakóinak száma körülbelül 2.300 fő. Az 1949-es népszámláláskor már 2.515-en éltek Ongán. Ebből 814-en a külterületeken laktak (32,6 %). A népességnek csak egy része volt őslakos. Ők református vallásúak voltak és a Nagysoron laktak. Az Újsor, Állomás utca, Bársonyos utca, Oncsa telep és a Hustát nagyrészt új település. Az itt lakók jó része bevándorolt. A több mint 3.000 kat. hold nagybirtokon korábban sok cselédre volt szükség, akik jó része a Felvidékről, a dohányosok és dinnyések pedig Hevesből érkeztek. Nagyrészük római katolikus vallású volt. A földosztás során a nagybirtokokból ők is részesültek, és ezt követően véglegesen letelepedtek a községben. A reformátusok és katolikusok számaránya ekkor már közel egyenlő. Élt

Ongán egypár görög katolikus és evangélikus család is. A reformátusok templomát a harcokban találat érte, és 1947-ben még romokban hevert. A római katolikus egyház csak 1945-ben szakadt el a gesztelyi anyaegyháztól és alakult önálló plébániává. A templomuk szerencsésen átvészelte a háborús pusztításokat.

Sokan vállaltak munkát Miskolcon, a családjuk azonban az olcsóbb élet reményében Ongán telepedett le. Mások a harci cselekmények elől menekültek a nagyvárosból Ongára. Ez is magyarázza a falu lakosságának gyarapodását a 40-es évek nehéz körülményeinek ellenére. Ezen időszakban a gyermekhalandóság hozzávetőlegesen 8-9 % volt. Az elhunytak 10,7 %-a tüdővészben halt meg. A faluban 1946 végéig zöldkeresztes szolgálat működött, ami segített a nehéz időszak átvészelésében. 1947-es távozása után rosszabbodott a község egészségügyi helyzete.[18]

A falu lakosságának többségét a kisparasztok és munkások tették ki. Nagyon sok parasztcsaládban is volt egy iparos vagy vasutas. A legnagyobb gazdáknak a faluban 30-40 hold földjük volt. Földnélküli munkás ekkor még nem élt a községben. Az ipari munkások és vasutasok is részt vettek a mezőgazdasági munkákban. A falu értelmiségét 1947-ben a két lelkész, a jegyző és a kilenc tanító jelentette. Ebben az évben tizenegy volt a település rádióelőfizetőinek a száma.

IV. 4. 4. A gazdaság jellemzői

Onga a háború után még alapvetően mezőgazdasági falu volt, bár egyre többen dolgoztak Miskolc és a környék gyáraiban, üzemeiben vagy a vasútnál.

Az állatállomány jóval alatta volt a békebeli szintnek, amit a háború nehéz évei, a hosszú ostrom, a takarmányhiány, az orosz és román rekvirálások, kényszerű beszolgáltatások okoztak.

1945- és 1946. szeptember 1-jére vonatkozóan rendelkezünk pontos információkkal az állatállományt illetően. Ezek a számok némileg ellentmondanak a képviselőtestület által az orosz beszolgáltatási kötelezettségnél leírt adatoknak. (Érthető módon valószínűleg a testület kevesebb állatot vallott be a felsőbb szerveknél.)[19]

Onga állatállománya 1945 és 1946-ban

állatok		1945. 09.01-i állapot	évi szapo-rulat	évi fogyat-kozás	1946. 09.01-i állapot
lovak	apaállatok	7	–	5	2
	3 éven aluli csikók	7	17	13	11
	herélt lovak	23	11	–	34
	anyaállatok	24	17	–	41
	3 éven aluli kancák	17	16	10	23
	összesen	**78**	**61**	**28**	**111**
disznók	1 éven felüliek	4	2	–	6
	1 éven aluli anyák	54	11	1	64
	1 éven aluli sertések	116	104	2	209
	1 évesek	14	26	6	34
	1 éven aluli herélt (ártány) sertések	4	3	2	5
	hízók	88	24	–	18
	összesen	**280**	**170**	**11**	**336**
kecskék, juhok	1 évnél idősebb (bakkecske)	5	3	–	8
	1 évnél idősebb anyaállatok	84	13	4	93
	herélt	10	17	10	17
	1 évnél fiatalabb	46	34	8	72
	összesen	**145**	**67**	**22**	**190**
szarvas-marha	két éven felüli bikák	3	–	–	3
	két éven felüli tehenek	307	25	13	314
	két éven aluli üszők	124	28	7	145
	két éven aluli herélt bikák (ökrök)	–	–	–	–
	ökrök	9	–	–	9
	összesen	**443**	**53**	**20**	**471**

Az adatokból látható, hogy leginkább a szarvasmarha tartás dívott a faluban, illetve ezen állatok vészelték át a legjobban a háborús pusztításokat. 1945-1946 között számottevő növekedés a lóállományban figyelhető meg. (33 ló több mint 45 %-os gyarapodást jelent.) Drasztikusan csökkent a hízók száma. Ez nagymértékben magyarázható a falun átvonuló katonaság kényszerű ellátási kötelezettségével. Az egy éven aluli disznók száma azonban jelentős növekedést mutat. Kis mértékű gyarapodás figyelhető meg a kecskéknél és a juhoknál. Összességében a la-

kosság nagyságához viszonyítva ez az állatállomány még 1946 végén is nagyon szegényesnek mondható és a megélhetést csak részben fedezte. Az 1945-ben kiosztott földek egy része nem maradt sokáig a lakosok kezén. A kommunista előretörés után az 1940-es évek végén Ongát is elérte a mezőgazdaság kollektivizálása. A politikai okok megkívánták, hogy itt is a szövetkezeti tulajdon váljon meghatározóvá.

1948-ban Ongaújfaluban szerveztek állami gazdaságot, majd 1949-ben „Új Barázda" néven a községben alakult termelőszövetkezeti csoport. Kezdetben 197 kat. holdon 22 tag gazdálkodott. A gépesítés alacsony fokú volt. Tőkével, igaerővel alig rendelkeztek. A vezetőség sem állt hivatása magaslatán. A tsz meghatározó személyei voltak: Volosi József, Jónyer Lajos, Bráz Mihály és Bazsó János. A falu lakóinak többsége – az agitálások ellenére – kívül maradt a termelőszövetkezeten és egyéni gazdálkodás keretében próbálta előteremteni maga és családja megélhetésének alapjait.

A tsz 1956-ban felbomlott. Új politikai körülmények között, majd csak 1961-ben – a mezőgazdaság tömeges kollektivizálása idején – alakul meg újra, Petőfi Sándor nevét felvéve.

1949-ben Onga összes népességének 11 %-a dolgozott az iparban és bányászatban, míg 59,6 %-a a mezőgazdaságban.[20]

IV. 4. 5. Népművészet; kulturális és sportélet

Csak a községre jellemző népművészeti jellegzetességekkel, tájszólással, zenével, népdallal nem találkozunk, de néhány egyedinek mondható sajátosságra ki kell térnünk.

A férfiak vászoninge egyenes vonalak mentén volt szabott. Nyakkivágása T alakú nyílás, amely elől madzaggal volt zárható. Az ing ujja bő volt, lobogós, néha a kar hosszúságát is meghaladta, ezért a munka közben a csuklónál megcsavarták és visszagyűrték. A negyvenes évek végén már megjelentek a galléros, kézelős ujjú ingformák is. Az inget ritkán viselték magában, főleg az ünnepi inget ujjatlan mellény, lajbi egészítette ki. Az úri viseletből átvett lajbit zsinórral fogták össze, ami alig ért derékig. A szűk vászonnadrág neve lábravaló. A lábviselet a nyári, mezítlábas járástól a sarkantyús csizmáig ívelt. Felsőöltözékként viszonylag gyakori volt a guba és a mente viselet. A kalapok formája változatos volt, de egyediség nem jellemezte.

Az ongai nők viselete többrétegű volt. Első és felső rétege vászonból készült. A széles homlokkötőt és a ráterített nagy fejkendőt szintén vá-

szonból varrták. Később a fehér vásznat a kiskertekben termesztett sáfránnyal (sárgára) színezték. Ongán a nők öltözékének kiegészítője volt az esőabrosz, amely különösen tömöttre szőtt vászonból készült, fiatalok részére sávosan. Ez a ruha az igen régies lepelruhák egyik változata volt. (A lepelruhák olyan darabok, melyeket szabás-varrás nélkül magukra terítve, csavarva viseltek.)[21] A szoknyákat házivászonból készítették.

Az asszonyok kézimunkája nem volt egyedi. A motívumokat innenonnan hozták magukkal a betelepülők. A háziszőttesekben a palóc szövőminták és a szlávos beütések, színezések uralkodtak. Megtalálhatók a matyó hímzés, a kalotaszegi, a sárközi jellegzetességek, miként a legegyszerűbb keresztöltéses vagy az ízléstelen szálöltéses falvédők is.[22]

A községre jellemző, sajátos zenéje nem volt a falunak. A cigányok csak kiszolgálták a megrendelőket. Gyakoriak voltak a miskolci zenészek a lakodalmakon. A város közelsége és az egyre növekvő számú ipari munkásság az igénytelen slágereket helyezte előtérbe. Gönczy Jenő iskolai tanító így vélekedett erről 1947-ben. *„A slágereket fújják úton-útfélen. Még a csordás is szvinget fúj a kürtön."*[23] Az énekkultúrában a 40-es években az új tanítók kezdik előtérbe helyezni a mű és tandalokkal szemben Bartók, Kodály és Vikár gyűjteményeit. A gyerekek egy-két év alatt kánonban és két-három szólamban is kitűnően énekeltek. A faluban működött egy református kórus – amelynek 1947-ben 77 éves öreg paraszt tagja is volt –, és egy református vegyes kar. A 40-es évek második feléből tudunk egy római katolikus vegyes karról és a Magyar Kommunista Párt ifjúságának ének együtteséről is.[24]

A településnek mozija nem volt. Komoly színtársulat nem járt a faluban. Volt azonban kultúrháza, ami az 1930-as években épült fel, s a lakosok csak Hangyának nevezték. A népház színpada a berendezéssel együtt a háború alatt tönkrement. A harcok után a MADISZ ifjai építették újjá. Októbertől májusig minden vasárnap volt valamilyen műkedvelő előadás a Hangyában. A MADISZ, a SZIM, a Független Ifjúság, az iparosok és az iskola is rendezett több kulturális műsort. Ezek jórészt a csoport által betanult és előadott színdarabokból, vígjátékokból álltak, melyek elsődleges célja a szórakoztatás volt. Gyakoriak voltak a táncmulatságok, ahol a modern táncok mellett kedvelt volt a csárdás.

Az olvasás nem vált jellemző tevékenységgé a háború után. Az iskola amúgy is szegényes könyvtára elpusztult. 1946-ban a faluba kb. 30 politikai hetilap, öt-hat napilap, két Új idők, egy Élet és Tudomány, egy Köznevelés és két Pedagógus értesítő járt.

A háború előtt az iskolában négyen tanítottak. 1947-ben már kilenc nevelővel találkozunk. Az iskola osztott felső tagozata szakosított volt. Az

épület a háborúban aknatalálatot kapott. Megsemmisült négy ajtó, tíz ablak. Az egyik tanterem padlása beszakadt. A tetőt két helyen érte nagyobb találat. Kb. 2.000 db cserép hiányzott gerendázattal és lécekkel. A külső vakolat az épületen egészen megrongálódott. Padlózatát felszedték és elégették. Sajnos a harcokban az iskola régi iratai is elégtek, úgy az anyakönyvek, mint az iktatott iratok. Az iskola tanárai a szülőkkel összefogva próbálták használhatóvá tenni az épületet. A cserepeket, gerendákat, a romokat a tanítók takarították el. A falakat a szülők tapasztották újra, majd ők meszelték ki az épületet. Kijavították a tető hibáit is. Segítség érkezett az Amerikában élő ongai magyaroktól is. Berta Molinary, Luterán István és Fészki Géza valamilyen módon megtudták, hogy milyen nehéz körülmények között él Onga népe. Gyűjtést rendeztek, majd az összegyűjtött holmit és pénzt hazaküldték. Ezt az adományt, illetve pénzösszeget pótolta ki a községi nőszövetség, s fordították iskolapadok készítésére. 1947-re az egyik tanteremben már 8 darab négyüléses, a lakosok által készített pad állt. Az elpusztult szemléltetőeszközöket nehezebben tudták pótolni. A tanítók saját maguk készítette tanítási segédeszközökkel díszítették a falakat. Ongaújfaluban – ahol kb 500-an éltek összesen, ideszámítva a Bárczay- és Gyárvástanyán élő kb. 150 főt is – önálló iskola működött.

Esküvői előkészület 1960. májusában

(Fotó: özv. Bruncz Béláné tulajdona)

A hazafias ünnepek műsorát mindig az egész község adta. Előzetes megállapodás szerint vettek ebben részt a pártok, egyházak, az ifjúsági szervezetek és természetesen az iskola tanulói. Jórészt ők adták elő a szavalatokat, a különböző énekszámokat.

A község lakói minden tavasszal majálist rendeztek a Kemeji erdőben, ahol dalok, népi táncok, előadások bemutatására is sor került. Természetesen nagy eszem-iszom is volt ezen a tavaszi ünnepen.

A háború után a lakosok megszervezték az első labdarúgó csapatukat. A nevük jellemző és találó volt: Mezítlábas csapat. A 40-es években már szép sikereket értek el a szomszédos községek labdarúgóival szemben.

A társas élet alkalmai voltak még a bálok, lakodalmak. Egy-egy lakodalomra 150-200 ember is hivatalos volt. A régi szokások még megmaradtak a lagzikban, így például a vőfély-veresztés vagy, hogy evőeszközt mindenki vitt magával. A sátrakban gyakorta már a miskolci jazzmuzsika szólt. A legényvirtuskodás lassan kihalófélben volt, mind a lakodalmakban, mind a kocsmákban. A háború után a faluban öt kocsma működött, ahová a férfi nép jó része eljárt. Gyakorta beszélték meg itt az élet nagy kérdéseit.[25]

IV. 4. Jegyzetek

1. B.-A.-Z. MLt. V-184/7 KPVT. jkv. 242-243. o (A képviselőtestületi jegyzőkönyvekben 1944. augusztus 30. és 1945. március 10-e között nincs bejegyzés.)
2. Földreform 1945., 1965. 486-87. o.
3. B.-A.-Z. MLt. V-184/7 KPVT. jkv. 1945. dec. 23. 278-80. o.
4. U. o. 284. o.
5. U. o. 1945. május 30.
6. U. o. 1945. július 21.
7. Onga község Nemzeti Bizottság iratai. B.-A.-Z. MLt. XVII. 107. illetve jó néhány eredeti jegyzőkönyv megtalálható a saját, Onga forrásai című magángyűjtésemben.
8. A képviselőtestületi üléseken jól kivehető a vita a falu megye hovatartozását illetően. Kezdetben sokan támogatták a döntést, hisz a település egyre inkább Miskolchoz kötődött. Később sokan mégis a történelmi hagyományokra hivatkozva próbáltak a Borsodhoz tartozás ellen agitálni.
9. B.-A.-Z. MLt. V-184/7 KPVT. jkv. 325-26. o.
10. U. o. 352. o.
11. U. o.
12. B.-A.-Z. MLt. V-184/8 KPVT. jkv. 22. o.
13. U. o. 33. o.
14. U. o. 46. o.
    Az új temető kérdése – mivel a régi megtelt – már az 1910-es években foglalkoztatta a képviselőtestületet. 1922-ben az Országos Földbirtok Rendezési Bizottságot kérték, hogy sajátítson ki

földterületet a földbirtokosok földjéből, mivel a községnek nincs rá telke. A földbirtokrendezés során a falu két hold földet kapott 1925-ben a községi temető bővítésére. 1925-ben építik meg a temetőben a hullaházat. 1938-ban már ismét telekvásárlási szándékról tudunk a képviselőtestületben. A temetőhöz Zmeskál Zoltánné örököseitől és Bárczay Sándortól akartak földet venni. Végleges megoldást az 1945-ös földosztás hoz, amikor is a Vermeknél 5 kat. hold területet kap a község temetője részére. A régi és új temető még sokáig együtt működik. Az elhunytakat fokozatosan szállították át az újba. Az elmúlt években vetődött fel, hogy a régi temetőt végérvényesen meg kell szüntetni, s helyén egy kegyeleti park létrehozását tervezte a községi önkormányzat. A munkálatok folyamatosan zajlanak ezzel kapcsolatban.

15. Illés László: Vázlatok a község 1944 utáni történetéből. (Pár oldalas gépelt anyag idevonatkozó része.) Megtalálható: özv. Illés Lászlóné tulajdonában.
16. Gyulay, 1989. 690. o. illetve B.-A.-Z. m-i lev. füzetek 16-18. i. m. 466. o.
17. B.-A-Z. MLt. V-184/8 KPVT. jkv. 26. o.
18. Gönczy Jenő ált. iskolai tanító művelődésrajzi leírása Ongáról 1947. júliusában SRKA. At. 517.
19. Kimutatás Onga község állatállományáról. Onga község főjegyzőjének iratai. (Megtalálható az én magángyűjteményemben.)
20. Illés László i. m. illetve Magyar városok és községek (Stat. adatgyűjtemény. Bp., 1958. Közgazd.-i és Jogi Könyvkiadó) 141; 213; 520; 665. o.
21. Néprajzi Múzeum Ethnológiai adattára
    Domonkos, 1989. 11. o. illetve Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete, 1997 (idevonatkozó részek)
22. Gönczy, i. m.
23. U. o.
24. U. o.

IV. 5. Kitekintés az 1950-1998 közötti időszakra

IV. 5. 1. A lakosok

Az 1949-es népszámlálás szerint Ongán 2.515-en éltek. Ebből a külterületi lakosság száma 819 fő (32,6 %). Ekkor a népesség 10,5 %-a élt az iparból és 59,5 %-a a mezőgazdaságból.[1]

A következő évtizedekben a falu folyamatos és gyors lakosságnövekedést produkált. Különösen szembetűnő a gyarapodás az 1990-es években. 2000-re a falu nagy valószínűség szerint eléri az 5000 fős népesség számot.

Onga lakossága 1949-90 között (év/fő)

év	fő
1949	2515
1960	3070
1965	3186
1970	3421
1980	3616
1990. jan. 1.	4042
1990. dec. 31.	4277

Onga demográfiai adatai 1991-96 között

év	lakónépesség	élve születés	halálozás	term. szap.
1991	4372	75	45	30
1992	4466	85	41	44
1993	4488	73	48	25
1994	4567	77	60	17
1995	4646	64	54	10
1996	4682	79	51	28

A nagyobb arányú betelepülések összhangban vannak az 1960- és 1980-as évek végén lezajló új utca- és házhely kijelöléssel. Korszakunk-

ban végig elmondhatjuk, hogy a község vonzó volt a betelepülők szemében. Legtöbben Miskolcról költöztek ki, a nem egészen 10 km-re fekvő Ongára, de a megye számos településéből érkeztek ide bevándorlók. Előnyös földrajzi fekvése, a jó közlekedési lehetőségek, a falu nyugodt, kiegyensúlyozott élete, és természetesen Miskolc közelsége miatt Onga azon települések közé tartozik, mely Miskolc agglomerációs körzete adta lehetőségeket a maga javára fordította.

A szocialista korszakban a társadalmi modernizáció döntő szakasza zajlott le. A hagyományos társadalom végleg felbomlott. Jelentősen nőtt a magasabb iskolai végzettségűek száma és aránya. A gazdasági aktivitás a munkaképes korú népesség számától, valamint a munkaerő-kereslet alakulásától függ. A II. világháború után a népesedési folyamatoknak megfelelően folyamatosan nőtt a munkavállalási korú népesség – a 15-59 éves férfiak és 15-54 éves korú nők – száma az 1980-as évtizedig. Nőtt az aktív keresők száma is.

Onga múltbéli agrárjellegű gazdasága korszakunkban ipari-agrár, majd ipari jellegűvé vált. Ez tükröződik az aktív keresők gazdasági ágak szerinti megoszlásában is. (A helyi arányok gyakorlatilag megegyeznek az országos arányokkal.) A foglalkoztatási szerkezetváltás leglényegesebb vonása a mezőgazdasági keresők rendkívül gyors csökkenése. Ugyanilyen súlyú változásnak tekinthetjük a szolgáltatói szféra arányának folytonos növekedését.

Onga társadalmának osztály-, illetve rétegstruktúrája leegyszerűsödött, a társadalom homogenizálódott. Ugyanakkor a társadalmi különbségeket (1990-ig) nem elsősorban az osztálykülönbségek, hanem a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely réteg- és életmód formáló különbségek adják. Ebben megjelennek a jövedelemkülönbségek, az életkörülmények (pl. a lakás és felszereltsége differenciái, a tartós fogyasztási javak birtoklásának mennyiségi és minőségi különbségei, a kulturális színvonal és igények, valamint a kielégítettségük differenciái). Ezek a tényezők, valamint a rendszerváltás után beindult folyamatok egy erősen rétegzett társadalom létrejöttét segítették elő.

Népesség adatai (fő)

év	népesség	férfi	nő	belterület	külterület	népsűrűség összesen (1km²-re)
1970	3.421	1.742	1.679	2.717	704	108,2
1980	3.616	1.813	1.803	3.067	549	114,4
1990	4.042	1.976	2.066	3.586	456	128,3

Népesség kor megoszlása (fő)

kor	1970	1980	1990
0-4	315	334	348
5-9	289	287	310
10-14	361	298	356
15-19	326	270	293
20-24	250	341	312
25-29	233	297	289
30-34	257	217	362
35-39	234	227	328
40-44	255	242	207
45-49	153	227	221
50-54	93	237	235
55-59	153	209	215
60-64	382*	92	216
65-69		120	161
70-74		100	69
75-79		63	61
80 felett		55	59

(* Az 1970-es népszámlálásnál nincs további korcsoportokra bontva a 60 év feletti népesség.)

7 évesnél idősebb népesség legmagasabb iskolai végzettsége

év	összesen	általános iskola (osztály)				befejezetlen	befejezett		felsőfokú	
		0	1-5	6-7	8	kf. isk.	szakm. képző	középiskola	befejezetlen	befejezett
1970	1511	42	168	194	447	515	52	73	3	17
1980	3162	86	647	757	901	110	330	280	4	47
1990	3567	98	553	613	1205	*	539	458	*	101

(* nincs adat rá)

Aktív és inaktív keresők gazdasági ágak szerinti megoszlása %-osan

év	aktív kereső						inaktív kereső		
	ipar	építő-ipar	mezőg.	szállítás, posta, távköz.	kereske-delem	egyéb	ipar, épí-tőipar	mezőg.	egyéb
1970	34,4	5,7	31,9	16,5	5,2	6,3	27,4	32,6	40,0
1980	34,6	10,2	18,7	17,8	7,7	11	25,3	31,1	43,6
1990	29,8	7,5	16,5	16,1	11,2	18,9	*	*	*
1990**	31,0	6,9	15,3	46,8					

(* nincs rá adat)
(** országos adatok)

Aktív keresők gazdasági ág és nemek szerint 1990-ben (fő)

gazdasági ág	férfi	nő
ipar	370	134
építőipar	105	21
mezőgazdaság	168	112
közlekedés, posta, távk.	197	76
kereskedelem	53	136
vízgazdálkodás	19	1
egyéb anyagi tev.	1	4
személyi és gazd. szolg.	28	31
eü. és szociális szolg.	39	133
kultúrális szolg.	30	33
összesen	**1.010**	**681**

Aktív és inaktív keresők száma (fő)

év	aktív	inaktív	eltartott
1970	1.460	340	*
1980	1.606	589	1.421
1990	1.691	832	1.468

(* nincs adat rá)

IV. 5. 2. A település gyarapodása

Az 1940-es évek végén terjeszkedett a falu a vasút másik oldalára. Tulajdonképpen így két részből áll a község. A régi, kanyargós utcájú részt nevezik a lakosok Ófalunak, vagy csak egyszerűen Falunak, míg az újonnan kiépült Miskolchoz közeli területet Újtelepnek, egyszerűen Telepnek. Az első nagy építkezési hullám az Újtelepen az 1950-es évek elején indult meg. Majd az 1960-70-es évek fordulóján, illetve 1980-as évek végén nyit a községi tanács új utcákat. Ezen új utak, utcák párhuzamosak, jellegtelenek. Az 1950-70-es években épült házak gyakorlatilag ugyanolyanok; a korszak kötelező építészeti stílusára jellemző kocka alakú, gúla tetős épületekről van szó. Az 1980-90-es években épült lakások már a legkülönfélébb egyedi tervezéssel készültek el.

1981-ben először 30, majd 90 új telek kialakítására került sor az állami tartalék földekből. (A község 750.000 Ft-ért vásárolt meg 10 hektárnyi területet.) A kialakított telkek 40 %-át a községi tanács, 60 %-át Miskolc ér-

Jánosi Pál lakóháza 1998-ban

(Fotó: Kovács Zs.)

tékesítette. (Miskolc végül 16 %-ot még visszaadott Ongának.) Az ongaiak kedvezményes feltételekkel jutottak a portákhoz. A kb. 200 □ölnyi telkeket 90 ezer Ft helyett 40 ezerért kaptak, azt is kedvezményes OTP hitelre. A 80-as évek második felében a községi tanácsnak sikerült még 13 hektár állami földet kivonni a művelés alól, s kedvezményes áron hozzájutva, 180

új telket alakított ki rajta.[2] A házak előtt társadalmi összefogással több mint 30 km járda épült, melyek egy része folyékony pakurával borított. Az ekkor elkezdett nagy arányú építkezések egy része még ma is tart. Ebben az időben nyitották meg a Kölcsey, Madách, Kodály, Munkácsy, Bethlen, Bartók, Ifjuság utcákat, illetve növelték meg, építették tovább a Hunyadi, Bem, Berzsenyi, Lévay, Tompa, Bezerédi utcákat. A régi házakat fokozatosan új épületekkel cserélik le a lakosok az Ófaluban is.

A lakásokkal kapcsolatos fontosabb adatokat a következő táblázatok szemléltetik:

Lakások építési év szerint 1980-ban és 1990-ben

építési év	1980	1990
-1899	63	21
1900-1919	67	48
1920-1944	146	144
1945-1959	267	226
1960-1969	207	186
1970-1979	230	238
1980-1989	–	366
összesen	**980**	**1.229**

Lakások számának gyarapodása

év	lakások	épített lakások
1949	440	*
1960	541	*
1970	691	*
1980	980	*
1990	1.229	82
1992	1.364	22
1993	1.377	13
1994	1.388	11
1995	1.407	19
1996	1.426	22

(* nincs adat)

Lakások főbb adatai 1990-ben: lakóegység: 1.229, lakott lakás: 1.182, nem lakott lakás: 47, 100 lakott lakásra jutó lakos: 342, családi

ház: 1162, állami, szövetkezeti lakás: 67, 1 szobás: 110, 1 és 1/2 szobás: 147, 2 szobás: 346, 2 és 1/2 szobás: 341, 3 szobás: 160, 3 és 1/2 szobás: 70, 4-nél több szobás: 55, vízöblítéses wc-vel: 861, hálózati vízzel: 839, házi vízzel: 103, gázpalackkal: 1.014, házi szennyvízcsatornával: 951, központi fűtéssel: 585, egyedi helyiség fűtéssel: 644, összkomfortos: 534, komfortos: 262, félkomfortos: 76, komfort nélküli: 296, szükséglakás: 59, egyéb lakás: 2.

A lakott lakások alapterület szerint 1980-ban

alapterület m^2-ben								összes
-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-79	80-99	100-	
3 db	35 db	69 db	145 db	190 db	318 db	158 db	35 db	953 db

A község jelképe volt az 1950-es évek második felében ültetett Berzsenyi úti nagy nyárfasor. Az akkori parkosítás eredményeként a tanácsháza előtti téren, a vasút mellett és a Bangétnál is nagy arányú fatelepítésre került sor. Az elöregedett és a viharok miatt életveszélyessé vált nyárfákat a település önkormányzata 1995-96-ban kivágatta és platán csemetékkel cserélte fel. Ekkor kezdődött meg a Kegyeleti park kialakítása is a régi temetőben.

A falu lakosságának folyamatos növekedése maga után vonta az intézményi hálózat és a község közüzemi fejlesztését. Sokáig sok kívánnivalót hagyott maga után a falu infrastruktúrája.

A vízvezeték-hálózat kiépítésére 1981-től került sor. Az 1980-as évek végén a gázvezeték-hálózat kialakítása vette kezdetét. A telefonhálózat 1993-94-ben épült ki. Az utak portalanítása jelentős mértékben az 1980-as évek második felében valósult meg. A telkek eladásából befolyt bevételt fordították e célra. (Korábban a nagy sár, a vizenyősség miatt több ezer km^3 sódert hordott a tanács évről-évre az utakra.) 1997-98-ban a Cigánytelep utcáinak portalanítása megkezdésével egy-két út kivételével a község utcáin, útjain a jó közlekedési lehetőségek biztosítottak. A szennyvízhálózat kiépítésének földmunkái 1998-ban kezdődtek el. A közvilágítás korszerűsítése – pályázati pénzekből – az elmúlt években valósult meg.

1956-ban kezdték el építeni a falu első orvosi rendelőjét, amit 1977-ben felújítottak. 1988. január 1-jén sor került – az 1985-ben bevezetett TEHO-ból (településfejlesztési hozzájárulás) finanszírozva – az Arany János utcai rendelő megnyitására. A fogorvosi rendelő átadása 1974-ben történt meg, míg 1992-től van saját gyógyszertára a községnek.

1972. november 7-re készült el az új tanácsháza, a mai polgármesteri hivatal, akkor még lapos tetővel. 1983-ban került sor a tetőtér kialakítására; ide került át a községi könyvtár is. A művelődési ház 1966-ban, az „új" iskola (a mai régi) 1964-ben készült el. 1981-ben felépítik az iskola új épületét a tornateremmel együtt. Az I. Számú Óvoda 1981-ben, míg a II. Számú 1992-ben nyitotta meg kapuit. A régi úttörőház épületéből az 1980-as évek végén kialakították az Öregek Napközi Otthonát.

Az 1960-as évek közepén kezdte el a tsz. a nagyobb arányú kavicskitermelést a falu keleti részénél, a Hangyás nevű dűlőben. A kavicsbányászatot az 1980-as évek végén beszüntették, de a munka eredményeként a község lakói tíz különböző nagyságú bányatóval gazdagodtak. A tavak pihenésre, horgászatra és fürdésre adnak kitűnő lehetőséget az ongaiaknak, amit a község népessége ki is használ.

A 31,5 km^2 területű (1990) Onga egyre több üzlettel és vendéglátóhellyel rendelkezik. 1965-ben még csak 6 boltja és 4 vendéglátóhelye volt a falunak. Mára már ez a szám meghaladja a huszonötöt. Egyre több új vállalkozás is gazdagítja a települést. A falu az 1990-es évekre a megye egyik legdinamikusabban fejlődő községévé vált.

Az 1980-90-es években a korábban pusztulásra ítélt külterületi helyek, Ongaújfalu, Ócsanálos is fejlődésnek indultak.

A tanácselnökök és a polgármesterek Ongán

Várhegyi Miklós
Forgács Imre
Szabó Ferenc (1956-ban diszidált)
Németh Károly
Koleszár András
Bajusz Zoltán
Gara Bertalan
Bajusz Zoltán
Mázik Ferenc (1972-1990)
Mázik Ferenc (1990-94 polgármester)
Madzin Tibor (1994-től polgármester)

IV. 5. 2. A termelőszövetkezet

AZ 1949-ben „Új Barázda" néven megalakult termelőszövetkezet 1956-ban felbomlott. Csak 1961-ben alakult újjá – a mezőgazdaság tö-

meges kollektivizálása idején – felvéve Petőfi Sándor nevét. A tagok létszáma a következőképpen alakult:[3]

Petőfi Mg. Tsz. taglétszáma Ongán

	1961	1965	1970	1974
Tagok	140	70	42	34
Ebből nő	85	37	28	24
Áll. alkalmazottak	25	34	35	38

Jól látható, hogy a kényszerű tsz-esítés után a tagok száma folyamatosan csökkent. A taglétszám tizenhárom év alatt 75,8 %-kal csökkent, míg egyre több munkást alkalmaztak ideiglenesen a tsz-ben. A munkáslétszám 1969-ben 607 fő volt. 1974-ben a gazdaság 440 főt foglalkoztatott. Látható, hogy az alkalmazottak száma többszörösen felülmúlta a tagok számát. Ebben az időben a tsz. volt a legnagyobb helyi munkaadó.

A következőkben a tsz. néhány termésátlagát, jövedelemértékét közlöm. Összehasonlítás végett az Új Barázda Tsz. 1955-ös adatait is feltüntettem.[4]

Tsz-ek termésátlagai Ongán (q/ kat. hold)

	Új Barázda	Petőfi			
év	**1955**	**1961**	**1965**	**1972**	**1974**
őszi búza	8,3	17,4	19	22,4	26,2
őszi árpa	9,3	16,5	17,1	24	20
kukorica	13,2	25,5	27,8	32,1	39,8
cukorrépa	130	180	190	–	–
napraforgó	6,5	12	14,3	14	–
10 órás munkanapra jutó jöv. Ft		9	14	64	95
évi termelési érték (millióFt)		3,3	4,8	7,8	14,5

A Petőfi Mg. Tsz. jobb eredményei a nagyobb fokú gépesítésnek, a modernebb agrotechnikai eljárásoknak, a jelentősebb mennyiségű műtrágyafelhasználásnak köszönhető. Látható, hogy mindkét tsz-ben mely növényeket termesztették leginkább. Érdekes, hogy a 70-es évekre megszűnt először a cukorrépa, majd a napraforgó vetése. Az egyre jobb évi eredmények elérése a gépesítés egyre nagyobb hatásfokának köszönhető. A meg-

felelő szakértelemnek is fontos szerepe volt a táblázatban szereplő értékek produkálásában. A termelési eredmények ennek ellenére rendkívül változóak voltak. A tsz. 3.033 hektárnyi területén más növényi kultúrákat is termeltek a fent felsoroltakon kívül, de azok pontos adatai általam nem ismertek. A tsz. 1969-ben 60 db traktorral, 124 traktoregységben dolgozott. Az ország első folyékony ammóniatelepét itt helyezték el. Hatalmas beruházással alácsövezték a vadvizes területeket és nagyarányú talajjavító munkát végeztek a szikes földek termővé tétele érdekében. Az öntözési lehetőségek kihasználása azonban hagyott némi kívánnivalót maga után.

Az állattartásban eleinte a sertéstenyésztést helyezték előtérbe. Később a szarvasmarha tartás vált meghatározóvá. Főleg az amerikai származású, Hereford fajtát tenyésztették. Az állatállomány nagyságának változását a következő táblázat szemlélteti:

A tsz. állatállománya 1961-74 között

	1961	1965	1969	1970	1971	1972	1973	1974
juh összesen (db)	260	241	202	–	–	–	–	–
juh szaporulat (%)	95	100	101	–	–	–	–	–
vágójuh átadás (q)	80	100	150	–	–	–	–	–
sertés (db)	–	–	5.960	5.437	3.699	1.516	9	–
szarvasmarha (db)	125	130	1.308	1.151	1.408	1.716	1.935	2.602
ebből tehén (db)	71	45	376	344	486	546	609	760
egy tehénre jutó tej (l/év)	1.200	1.400	3.186	2.958	2.796	3.292	3.323	3.490

Érdekes összevetni a fenti táblázat adatait a község állatállományával. Erre vonatkozóan 1962- és 1966-ból rendelkezünk adatokkal.[5]

A település állatállománya 1962- és 1966-ban (év/db.)

állatok	1962	1966
szarvasmarha	1.649	1.734
ebből tehén	*700*	*805*
sertés	1.101	5.736
ló	154	89
baromfi összesen	–	16.833
tyúk	–	*16.224*
liba	–	*145*
kacsa	–	*392*
pulyka	–	*72*
méh családok	–	84
juh	–	519

(A baromfi és méh családok számáról 1962-ből nincs adatunk)

Jól látható, hogy a falu állatállományának nagysága az 1960-as években messze felülmúlta a tsz-ét.

A község külterületén fekvő Ócsanáloson is működött önálló termelőszövetkezet, alig 50 kat. holdon. Idővel ez a tsz beolvadt a Petőfi Mg. Tsz-be.

1975-ben felsőbb utasításra a Petőfi Mg. Tsz. megszűnt önálló egység lenni, betagolódott a Nagymiskolci Állami Gazdaságba. A beolvadási folyamat 1977-re fejeződött be. A tsz. földjének egy része pedig a Hernádnémeti Mg. Tsz-hez került.

Nem tartozik szorosan a tsz. történetéhez, de érdekes bemutatnunk a község földjének művelési ágak szerinti felosztását. 1965-ben ez a következőképpen nézett ki:

A határ művelési ágak szerinti felosztása 1965-ben (5.994 kat. hold)

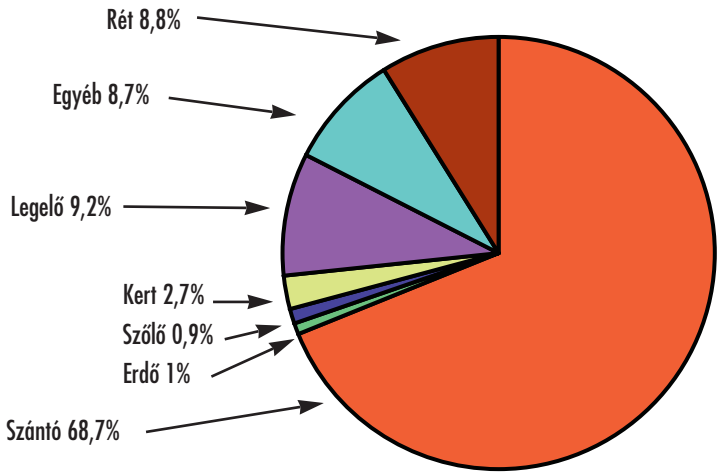

IV. 5. 4. A Csavaripari Vállalat

Ongával – bár közigazgatásilag mindig Alsózsolcához tartozott – összeforrott a Csavaripari Vállalat 2. számú Gyárának a neve. Az országban mindenütt csak így nevezték: az Ongai Csavargyár. Róla külön kell szólnunk.[6] A gyár az elmúlt évtizedekben számtalan módon segítette a falut. (Pl. óvoda kerítésének elkészítése, vagy ingyenes gyárlátogatások, az első tv-t a gyár vette az iskolának, stb.)

Az 1950-60-as évek fordulóján az állami irányítás átszervezte a hazai csavargyártást. Ennek eredményeként Onga is bekerült a képbe. 1961-ben a Miskolci Könnyűgépgyár új gyáregységet hozott létre a falu déli

határánál. Ez volt a gyár úgynevezett B gyáregysége, ahol kezdetben nyolcvan forgácsoló automata üzemelt.

1962-ben a Budapesti Csavargyár javasolta a minisztériumnak az ország kötőelem-gyártásának koncentrálását. Az akkori könnyűgépgyárhoz, mely az ongai üzemet beindította, tartozott egy budapesti telephely is, mely a IX. kerületi Nagytemplom utcában volt. Különleges fényes csavarokat gyártottak ott automata forgácsoló gépeken. Így alakult ki az a nem mindennapos helyzet, hogy egy miskolci gyárnak Budapesten volt gyáregysége. Miután elfogadták a Csavarárugyár előterjesztését, az ongai gyáregységet a könnyűgépgyártól a Budapesti Csavarárugyárhoz csatolták 1962. október 1-től. Természetesen a Nagytemplom utcai részlegre is ez a sors várt. Ez a bérházak közé települt zajos üzem hamarosan megszűnt, a gépeiket Ongára irányították. A központosítás után tulajdonképpen új vállalat jött létre, melynek megmaradt a Csavarárugyár neve. A vállalat 1. számú Gyára Budapesten a XIII. kerületben, a Váci úton mint központi gyár működött, az ongai gyár a 2. sz. Gyár, a Budapesten a III. kerületben lévő Facsavargyár a 3. sz. Gyár elnevezést kapta. (Később ez az egység lekerült Dombovárra.) Az átvett – eredetileg honvédelmi célú termelésre tervezett – ongai gyáregységben kezdetben csavar-, illetve akkumulátorgyártás folyt.

Az 1969 és 1975 közötti években az alábbiak szerint alakult a vállalat három gyáregységének termelés aránya:

Csavarárugyár termelésének aránya gyáregységenként

év	Közp-i gyáregys.	Facsavar gyáregys.	Ongai gyáregység	Dombóvári gyáregys.
1969	62,4 %	9,6 %	28 %	–
1972	61,4 %	7,8 %	30,8 %	–
1975	63,4 %	7,6 %	28,4 %	0,6 %

A termelési értéket tekintve Onga gyártmányösszetétele 1975-ben a következő képet mutatta:

Gyártmányösszetétel 1975-ben az Ongai 2. számú Csavargyárban

Gyártmány	Termelési érték (1.000 Ft)	Részesedés a váll. term ért.-ből (%)	Termékféleség
csavar és facsavar	104.651	15,3	9
csavaranya	31.439	4,6	6
csavar tartozékok	44.414	6,5	7
szegecs	8.720	1,3	3
egyéb termék acélból	8.791	1,3	1

1972-ben már közel 600-an dolgoztak Ongán. A későbbiekben ez a szám tovább növekedett. Az élőmunka igényesebb gyártást a vállalat vezetése ide irányította. Az 1980-as években az ongai gyáregység munkáslétszáma már elérte az ezer főt. Mintegy 50 községből jártak ide dolgozni az emberek. Az ongai munkások pontos számát nem tudjuk, de az 1980-as évek közepén meghaladta a 180 főt.

A vállalat ennek ellenére időnként munkaerőhiánnyal küzdött. Többek között ez is oka volt az 1980-ban bevezetett kétműszakos termelésnek. Ongán ekkor az átlagos műszakszám 1,5 volt, amit valamelyest csökkentett az ötnapos munkahét bevezetése, 1982. január 1-jén.

Az 1981- és 1982-ben jelentkezett igen magas kötőelem igény 1984-től zuhanásszerűen visszaesett – követve a gazdaság egészének és főleg a beruházásoknak a visszaesését –, csökkent a csavaráruk iránti kereslet. Ez éreztette hatását Ongán is. Ennek ellenére a részleghez viszonyítva a gyáregység részesedése a termelési értékből egyre növekedett. Az 1976-os 33,4 %-ról 1984-re 44,4 %-ra, míg 1987-ben 45,7 %-ra nőtt az ongai termelési részesedés a vállalaton belül.

A csavargyár az 1980-as évek második felében nem tudott eleget tenni vállalt kötelezettségének, nem tudta biztosítani az ország kötőelem ellátását. 1988-ra az addig egységes vállalat kezd részekre szakadni. 1989 májusára a Csavaripari Vállalatból 7 önálló kft. alakult. Az ongai gyár két részre oszlott, bevonva az osztrák tőkét. A Rögzítéstechnikai Kft. 147 fővel, míg a Pankh és Hofmann Kft. közel 900 fővel kezdte meg működését. Az elkövetkező évek drasztikus létszámleépítést eredményeztek. Az ongaiak jelentős része kényszerült otthagyni korábban évtizedekig biztos munkahelyét. A gyár és a falu közötti buszjárat megszüntetése, jelképesen a korábbi évtizedek egymáshoz kötődésének végét jelentette.

IV. 5. 5. Az oktatás

A negyvenes évek végén – a tanulólétszám nagyarányú növekedése, valamint a szakosított oktatás bevezetése következtében – a meglévő és helyrehozott iskolaépületek kevésnek bizonyultak. Ekkor kapta meg az iskola oktatási célokra a Kóczán-féle kastélyt, bár az épület erre a célra nem igazán volt alkalmas. A kastélyba a 70-es években került szivattyú, megoldva a vízellátás kérdését, majd 1975-ben kerítik körül. Addig – bár az épületben tanítás folyt –, több száz tehén legelt az udvaron. Az 50-es években így három helyen folyt az oktatás. Az állami iskolában, a volt re-

formátus iskolában és a kastélyban. Sok gondot okozott a nevelők állandó „ingázása" az óraközi szünetekben.

Az áldatlan állapoton 1964-ben sikerült javítani. Ekkor épült meg az emeletes, 4+2 tantermes iskola. A Kóczán kastélyban 1965-től napközi otthon üzemelt, míg a régi állami iskolát politechnikai műhellyé alakították át. A református iskolában még hosszú ideig folyt a tanítás. Később úttörőházként funkcionált, jelenleg – természetesen időközben átalakítva – az Öregek Napközi Otthonának ad helyet.

Az iskolát 1973-ban korszerűsítették először. 1976-ban bevezették a folyóvizet, majd az épületet nyolc tantermessé alakították át.[7]

A körzetesítés eredményeként az 1960-as évek közepétől Ongaújfalu, 1973-tól Ócsanálos felsős tanulói, majd 1978-tól a külterületi lakott helyek összes gyermeke az itteni iskolában folytatta általános iskolai tanulmányait.

Kisdobosok az 1950-es években a Kóczán kastély előtt

(Fotó:Paller Julianna tulajdona)

1978-ban megszűnt a hat napos, majd 1982-ben – a szabad szombat bevezetésével – az 5-6 napos ciklikus tanítás. 1980-tól Ongán már csak állandó délelőtti iskolai oktatás folyik.

1984-től került bevezetésre a korrekciós képzés; a felzárkóztatási program a gyengébben haladó tanulók segítésére.

A falu gyarapodása maga után vonta az iskola bővítésének az igényét is. Állami pénzből – de nem kevés társadalmi munkával, szocialista brigádok és a helyi lakosság segítségével – 1980. augusztus 19-ére elkészült

az új, 9 tanteremmel, könyvtárral, orvosi szobával, stúdióval, tornateremmel rendelkező iskola. (Akkori árfolyamon ez kb. 12 millió forintos beruházás volt.) 1983-ban kapott az iskola központi fűtést.

A tanuló-tanár létszám folyamatosan növekedett korszakunkban.

Az iskola tanuló és pedagógus létszáma a XX. század második felében (tanév eleji adatok)

év	tanulók	pedagógusok
1945	295	6
1948	342	11
1956	322	12
1960	374	17
1967	470	23
1970	453	23
1976	450	24
1980	474	26
1985	461	27
1990	515	30
1991	522	31
1992	534	31
1993	553	31
1994	539	32
1995	544	35
1996	545	35
1997	564	35

Az adatok és az óvodai, illetve a születési előrejelzések a tanulólétszám lassú növekedését mutatják. Ma a két nagy iskolában, a volt szolgálati lakásokban, illetve a politechnikai műhelyben minden helység igénybe van véve az oktatás számára, de az épületek így is kicsinek bizonyulnak. Évek óta kész a terv az iskola bővítésére. Az „új", vagy felsős iskola tetőterében kerülne kialakításra 7 osztályterem, számítástechnikai labor és internet labor. Az építkezés – melynek költsége 1997-ben kb. 65 millió forintot tett volna ki – állami segítség nélkül nem valósítható meg.

1993-tól működik az Ongai Iskoláért Alapítvány mely sok segítséget nyújt a színvonalas oktatás feltételeinek előteremtéséhez.

Az általános iskola működését, a tanító-nevelő-oktató munkát mindig kitűnő igazgatók irányították.

Az általános iskola igazgatói Ongán 1945-től

Dankó Károly	1945-48
Gönczy Jenő	1948-49
Sárkány Béla	1949-50
Zombori Sándor	1950-59
Stollár Vilmos	1959-66
Kenéz László	1966-71
Bűdi Ilona	1971-87
Rózsa László	1987-től

Jelenleg a szakos ellátottság teljes körű az iskolában. Az egy pedagógusra jutó tanulólétszám: 16,1 fő – az országos átlag fölött van. A tantestület átlagéletkora 36 év, a szolgálati évek átlaga 14,8. A pedagógusok letelepedésével – amit a fenntartó önkormányzat segített elő, nem utolsósorban szolgálati lakások építésével, illetve kedvezményes telekvásárlási feltételekkel – a tantestület összetétele stabilizálódott.

Az iskolai oktatás 25 tanuló – és 2 napközis csoportban, az iskola három épületében folyik. Az iskolai étkezést a saját üzemeltetésű konyha és étkezőhelyiség biztosítja a Kóczán kastélyban.

A Nemzeti Alaptanterv alapján az intézmény 1997-re elkészítette helyi tantervét, mely az oktatás és nevelés egyensúlyára, az esélyegyenlőségre, az eredményorientáltságra és a nyitottságra helyezte a hangsúlyt.

IV. 5. 6. Az óvodák

A községnek 1981-től van óvodája. (Ongaújfaluban már korábban is volt.) Ekkor épült meg az 50 férőhelyes intézmény az Arany János utcában, melyet – hozzáépítéssel – 1984-ben 100 férőhelyre bővítettek. 1992-ben új óvodával gyarapodott a falu. A Hunyadi utcában 100 férőhelyes új épületet adott át a községi önkormányzat.

Induláskor négy óvónő, ma 9-9 óvópedagógus vigyáz, nevel, oktat közel 230 gyermeket.

IV. 5. 7. A könyvtár

A háború alatt a régi könyvtár könyvállományának nagy része elpusztult. A tanácsteremben működő kölcsönkönyvtárban kb. 350 kötet állt az

olvasók rendelkezésére. A kölcsönzést a községi tanács egy-egy dolgozója felügyelte. Az állományt időnként a járási könyvtár frissítette fel. Ők tartottak néha egy-egy ismeretterjesztő előadást, vagy filmvetítést.[8]

Az 1960-as években a könyvtár fenntartását a községi tanács magára vállalta. A Szikszói Járási Könyvtár az addig letétként kezelt anyagot helyi tulajdonba adta. A könyvállomány hamarosan 1.750 kötetre bővült, ami 1965-ben már elérte a 6.757 db kötetszámot. Ekkor már rendszeresen járó folyóiratokkal is büszkélkedhetett az intézmény (Magyar Mezőgazdaság, Szabadföld, Lobogó stb.) A Csokonai Vitéz Mihály nevét felvevő könyvtár 1964-ben kapott önálló épületet. Majd 1984-ben a tanácsháza tetőterében alakítottak ki korszerű helyiséget számára.

Az olvasó és kötetszámok változását a következő táblázat szemlélteti:

Olvasók és kötetek száma a Csokonai könyvtárban

év	olvasók száma	kötetek száma
1961	185	1.543
1964	340	1.750
1970	600	6.669
1975	521	7.831
1980	576	10.094
1985	561	12.106
1990	621	13.349
1995	672	14.358
1997	693	14.910

A könyvtár gyűjtőköre általános jellegű, gyűjti a lakosság művelődéséhez szükséges ismeretterjesztő műveket, szépirodalmat, a gyermek és ifjúsági irodalom termékeit, továbbá a kézikönyveket. Az intézmény a látogatók számára biztosítja a helyben olvasás feltétele mellett, a legfontosabb napilapokat és folyóiratokat.

A könyvtár a lakosság általános művelődési igényeinek fejlesztésében és kielégítésében, valamint a szabadidő hasznos eltöltésében is szerepet vállal. Az intézmény három évtizedes fennállása óta a legkülönfélébb irodalmi esteknek, vetélkedőknek, műsoroknak adott helyet. A teljesség igénye nélkül az írók közül itt járt Szabó Magda, Móricz Virág, Janikovszky Éva, Bálint Ágnes, Nemere István, Padisák Mihály, Balogh Béni, Marék Veronika, Fekete Gyula, Tímár Máté és Jókai Anna. Szakírók közül Sugár András, Dr. Oláh Andor, Gonda Irén és Buga doktor,

míg költők közül – szintén a teljesség igénye nélkül – Baráth Lajos, Baranyi Ferenc, Fecske Csaba, Papp Lajos, Kalász László és az Új Bekezdés Irodalmi Alkotócsoport. Tartott itt előadást Czine Mihály, Kabdebó Lóránt irodalomtörténész, vagy éppen Karsai Elek történész. Számtalan előadói est, kiállítás, megemlékezés is szerepelt a könyvtár mindenkori programtervében.

Ócsanáloson fiókkönyvtárt működtet az intézmény, ahol heti egy alkalommal van kölcsönzés. A könyvtár vezetője 1964-től Solymosi Ferencné, akit – gyermekei születése utáni 3 évben 1967-70 között Kondás Jánosné, és 1972-75 között Bányai Győzőné helyettesített. Kisegítő könyvtárosként dolgozott itt: Négyesi Pálné, Urszin Albertné, Bányai Győzőné, Kiss Gézáné, Göndörné Radácsi Mária és Varacskai Istvánné.

A könyvtár működéséről az önkormányzat gondoskodik. Költségvetésében biztosítja a személyi és a működési feltételeket. E mellett különböző sikeres pályázatok javítják az intézmény technikai ellátottságát. 1996-ban Fókuszban a könyvtár című pályázaton számítógépet, 1997-ben az „Orfeusz-hangzó zenetörténet" című pályázaton 32 CD-lemezt nyert a Csokonai Vitéz Mihály községi könyvtár.

IV. 5. 8. A művelődési ház; Faluvédő Egyesület; OngArt

A háború után sokáig a Hangya Népház adott otthont a népművelési és művészeti tevékenységnek. Az épület lebontására az 1950-es évek végén került sor. Ezután a községi tanácsterem vált a különböző kulturális rendezvények színterévé, de gyakran kerültek megrendezésre előadások, bálok az iskola tantermeiben is. Az önálló, egy nagy teremmel, színpaddal, öltözőkkel, büfével és egy klubteremmel rendelkező művelődési ház megépítése 1966-ban történt meg. Az intézmény az 1919-ben Ongán hősi halált halt vöröspostás parancsnok, Petrovics Ferenc nevét vette fel.

1966-tól se szeri, se száma azon szakköröknek, kluboknak, csoportoknak, melyek működési feltételeiket itt találták meg. Előadások, színdarabok, műsoros estek, kiállítások, tanfolyamok szervezésével az intézmény évről-évre hozzájárult a kulturális igények kielégítéséhez. A művelődési ház működése időnként hagyott némi kívánnivalót maga után, nem volt mindig minden zökkenőmentes. Mára azonban a megfelelő technikai- és személyi feltételek előteremtésével biztosítva látszik az intézmény kifogástalan működése. Az épületet többször is felújították. A nagy átalakításra – villanyvezetékek kicserélése, a lapos tető megszüntetésére, stúdió kialakítására – 1997-98-ban került sor. Az utóbbi két év pályáza-

ti sikerei révén több milliós beruházás javította az intézmény technikai feltételeit (videokamera, videokivetítő, hangberendezések, stb.).[9]

A községben az 1960-as évektől működött önálló mozi, mely a művelődési házban kapott elhelyezést. A vetítések az 1980-as évek közepére megszűntek. Történtek kísérletek felélesztésére 1991-ben, de ezek nem jártak sikerrel. Más településekhez hasonlóan itt is tudomásul kellett venni, hogy a mozi ma már a városokhoz kötődő szórakozási forma.

A művelődési ház 1998-ban

(Fotó: Takács L.)

Nem tartozik a művelődési házhoz, de mégis – kötődve a kultúrához – itt szeretnék még egy-két dologra kitérni. Először is szót kell ejtenünk a Faluvédő Egyesületről, mely 1990-98 között számtalanszor bizonyította tenni akarását a községért. Alapító tagjai voltak: Kovácsné Nagy Ágnes, Kovács Zsolt, Kajtor Béla és Juhász József. Felélesztették a régi szüreti felvonulások hagyományát, 1996-ban felállították az építendő kegyeleti park kopjafáját, elindították és működtették a falu havonta megjelenő helyi újságát, az Ongai Krónikást. Bálokat, szakköröket, szemétgyűjtést, különböző rendezvényeket szerveztek. Sokszor nyújtottak támogatást az iskolának. Ők indították el – a ma már igen népszerű – táncoktatás csoportos formáját Ongán. A faluvédők szervezték meg 1991-ben Szanticskán a Falu és Városvédő és Szépítő Egyesületek Országos találkozóját.

A kopjafa

(Fotó: Takács L.)

Szót kell ejtenünk a község OngArt nevű egyesületéről is. A szervezet célja a különböző kulturális érdekeltségű lakosok összefogása, a kulturális értékek közvetítése. Az egyesület szervezte meg a regionális Ki mit tud?-ot, rendszeresen kiállításokat rendezett, újra és újra működteti az Ongai Filmbarátok Körét, részt vesz a falunapok szervezésében, társadalmi munkában szépíti a község faluképét, javaslataival elősegíti a település kulturális gyarapodását.

Hosszabb-rövidebb ideig számtalan más szervezet is működött a faluban. Természetesen tudásuk, lehetőségük mértékében mindannyian hozzátettek valamit a község gyarapodásához. Felsorolásukra, tevékenységük elemzésére azonban itt nincs módunk.

IV. 5. 9. A sportélet

A háború után megalakult labdarúgó csapat sokáig csak barátságos meccseket játszott. Nem igazán volt bajnoki mérkőzésekre lehetősége a „Mezítlábas csapatnak". Később a járási bajnokságban indultak, s ott az élmezőnyben szerepeltek. Olyan is volt, hogy megnyerték a bajnokságot, de pénz hiányában a megyei bajnokságban való indulási jogot átadták a Halmaji Állami Gazdaságnak. A pénzhiány állandó gondot jelentett. A Petőfi Mg. Tsz. megalakulása után valamelyest javult a sport községi helyzete. A tsz. biztosított ponyvás autót az utazáshoz, beszállt a szerelések megvásárlásába. Ennek ellenére előfordult, hogy lovas szekérrel ment a csapat a mérkőzésre (pl. Tomorra).

1961-ig atlétikai szakosztálya is volt az egyesületnek. 1954-ben a falusi dolgozók országos spartakiádján a járást 5 fő képviselte a megye csapatában, s mind az öt ongai volt. Csirke Ilona 500 méteres futásban, Pete László és Mázik Ferenc 10 km-es távgyaloglásban, Jónyer Zoltán magasugrásban, Ardai Jolán súlylökésben ért el országosan is figyelemre méltó eredményt. A sportegyesület elnöke ekkor Harhai László volt.[10]

A tsz. megszűnése után ismét anyagi gondokkal küszködött a sport. Egy időre az egyesület működését beszüntette. Időnként a Nagy Miskolci Állami Gazdaság és a Csavargyár nyújtott anyagi segítséget a sportélet fellendítéséhez. 1975-ben az ongai és a csavargyári focicsapat egyesült, és Ongai Vasas néven vett részt a megyei II. osztályú bajnokságban az 1970-es évek végéig. A mérkőzéseket sokszor Gesztelyben játszották le, mert sok gond volt a pálya körül. A háború előtt az Oncsa soron volt a focipálya, majd a Hangyáson, a mai Cigánytelepen, illetve a Patai réten rúgták a labdát a futballisták. A mai pálya építését 1985-ben kezdték el. 1.200 □ölnyi

területet vett meg a községi tanács a tsz-től, amelyet legyalultak, befüvesítettek, körülkerítettek. A 80-as évek végén elkezdődött az öltöző építése. A munka jelentős része társadalmi összefogás eredményeként valósult meg. 1994-re az öltöző már fűthető állapotban volt. A pályát 1996-ban újra gyalulták és füvesítették. Jelenleg a terület villanyvilágítása van terítéken.

A futball csapat az 1970-es évek közepén

**(Álló sor: Toldi F., Urszin A., Sarlai I., Takács L., Lechner L., Mázik F., Magyar L., Berta J., Kőrösi, Pac D., Kovács A.
Guggoló sor: Koleszár L., Prion S., Bodnár I., Galuska J., Katona M.)**

(Fotó: Takács L. tulajdona)

A mai szoborkertnél az ötvenes években egy röplabda pályája volt a falunak, amit megszüntettek. Sportudvar kialakítására a Kóczán kastély kertjében került sor. Előbb egy kavicsos, majd 1975-ben egy bitumines (hideg aszfalt) kézilabda és röplabda pálya készült el. Új aszfaltot 1997-ben kapott a pálya, ami körül 1995-ben egy csökkentett méretű atlétikai futó- pályát alakított ki az önkormányzat. 1997-ben a focipálya körül készül el a 400 méteres salakos futókör.

A futball csapat az 1990-es évek elején

**(Álló sor: André F., Jónyer B., Palakovics I., Papp B., Lakatos J., Jurák S., Lakatos R.,
Guggoló sor: Puzsár Zs., Urszin L., Pénzeli A., Urszin Cs., Lakatos A.)**

(Fotó: Jónyer B. tulajdona)

A község kézilabda szakosztálya az 1970-es évek második felében alakult meg és működött 1987-ig. Majd 1995-ben alakult újjá. Jelenleg a

megyei I. osztály élmezőnyében foglal helyet. A labdarúgó csapat hosszú szünet után 1998-ban indult újra csatába bajnoki mérkőzésen. Jelenleg a megyei II. osztály északi csoportjában szerepelnek. Az 1990-es években az egyesületnek asztalitenisz szakosztálya is működött. A sportegyesület elnöke az 1980-as években Berényi Sándor volt, majd 1996-tól Madzin Tibor tölti be az elnöki funkciót.

A kézilabda csapat 1998-ban

(Álló sor: Bűdi L., Rácz A., Takács L., Horváth Z., Tóth Sz., Prion S., Fehér A., Guggoló sor: Borissza R., Buzás Z., Polák P., Mészáros B., Kozák S., Lábas J., Farkas G., Urszin E. A képről hiányzik: Juhász J.)

(Fotó: Takács L. tulajdona)

Komoly sportmunka folyik az általános iskolában, ahol különösen atlétikában szerepelnek eredményesen – országos viszonylatban is kiemelkedően – a tanulók. A 17 tanulócsoport feletti iskolák megyei sportrangsorában az általános iskola 1993/94, 1995/96 és 1996/97-ben is az első helyen végzett. A minden évben megrendezésre kerülő Hernád Kupa – több települést átfogó sportrendezvény – messze legeredményesebb iskolája az ongai.

A község nagy lendülettel vett részt a Kihívás napja alkalmából megrendezett országos eseményeken. 1995-ben kategóriájában országos második lett Onga.

Évtizedek óta nagy népszerűségnek örvendenek a hagyományosan május 1-jén és augusztus 20-án megrendezésre kerülő sportesemények, különösen a kispályás labdarúgó tornák. Időnként különböző tömegsport-akciók színesítik a falu sportéletét.

IV. 5. 10. A közegészségügyi helyzet

A falu egészségügyi személyzetét sokáig a körorvos és a bábaasszony jelentette. Az utolsó szülésznő Hódi Berta, a körorvosok Nadera Gyula

és Kis Károly voltak.[11] A körorvos székhelye Szikszón volt. Hetenként kétszer rendelt Ongán. 1958-tól – már önálló körzeti orvosként – Panda György, majd Sándor Béla következett. 1964. szeptember 1-jétől mind a mai napig Kósik Lajos, 1987-től mint a II. számú körzet házidoktora tölti be orvosi hivatását. Az I. számú körzet doktornője 1987-től Fáyné Nagy Zsuzsa. Állandó védőnője 1964-től van a településnek.

Az önálló körzeti orvosi rendelő megnyitására a Rózsa utcában 1957-ben került sor. 1988. január 1-jén kezdődött el a rendelés az Arany János úti rendelőben. Fogorvosi rendelője 1974-től van a falunak. Mára a rendelők ellátottsága más településekhez viszonyítva jónak mondható. Műszerezettsége, számítógéppel való felszereltsége kielégítő. Megoldandó probléma azonban, hogy a lakosságszám növekedést sokáig nem követte az egészségügyi infrastruktúra fejlesztése. A rendelők, az orvosok túlterheltek. A gyermekorvos hiánya is tagadhatatlan.

A helyi vöröskeresztet az ongai egészségügyi dolgozók kezdeményezésére hozták létre. Szerepük volt abban, hogy a porták nagy része rendezett lett, hogy leválasztották a gazdasági udvart – ez része volt a tiszta udvar rendes ház mozgalomnak – a telek többi részétől. Elősegítették, hogy az emberek magukénak érezzék a köztereket. Fák, virágok ültetését propagálták a házak, kerítések elé. A főtéren a tuják és fenyők kiültetését a vöröskereszt kezdte el. Ugyancsak ők vetették fel először a ravatalozó megépítését a temetőben. Elévülhetetlen érdemük mind a mai napig a véradások megszervezése.

Az 1970-es évektől a vöröskereszt kulturális rendezvényeket is szervezett. Felvilágosító előadások mellett a 80-as években elősegítették a karácsonyi Betlehemes játék feleleventését.

Helyi szinten az 1940-es években válik tömegessé a védőoltások adása. Az 1950-60-as évekre ennek eredményeként a különböző fertőző betegségek (tbc, vérbaj, szamárköhögés, torokgyík, himlő, stb.) visszaszorultak. Az utolsó nagy fertőző járvány (a gyermekbénulás) az 1940-es évek elején vonult végig a falun. Az elmúlt évtizedekben időnként a hepatitisz járvány kialakulása ellen kellett védekezni. Az egyetlen újra és újra visszatérő járványos betegség a mai napig az influenza.

Az utóbbi tíz-tizenöt év leggyakoribb betegségei Ongán is ugyanazok mint az országban bárhol másutt: szív- és érrendszeri, a daganatos és a mozgásszervi betegségek. Egyre szorongatóbb problémaként jelentkezik az alkoholizmus, a dohányzás és a kábítószer-fogyasztás. Ezek megelőzésére kell nagy hangsúlyt helyezni. Onga lakossága nem kevésbé veszélyeztetett, mint más települések népessége.

A 2. számú óvoda

(Fotó: Takács L.)

A könyvünk bevallott célja, hogy e munka segítségével – régi adósságot törlesztve – megismertessük a ma élőkkel szülőfalunk, őseink igaz történetét. Felkeltsük az érdeklődést múltunk kutatása, megismerése iránt; ápoljuk hagyományainkat és tiszteljük mindazokat, akik tettek valamit azért, hogy Ongán minél jobb körülmények között éljen – évszázadokon keresztül – a falu népe.

Munkánk itt nem ért véget. Onga régmúltjának kutatása, forrásainak feltárása tovább tart. Bízzunk benne, hogy módunkban lesz idővel kiegészíteni, ha szükséges átírni ezt a munkát, a hiányosságokat pedig pótolni tudjuk.

IV. 5. Jegyzetek

1. Az adatokat most és a későbbiekben is különböző statisztikai munkákból vettem, melyeknél pontos oldalszám szerinti megjelölést – a könyvek, adattárak sajátos, s könnyű kezelhetősége miatt –, feleslegesnek tartottam feltüntetni.
   A felhasznált munkák a következők:
   – Magyar városok és községek. (Statisztikai adatgyűjtemény.) Bp., 1958. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
   – Magyar Népköztársaság Helységnévtárai.
   – B.-A.-Z. megye története és legújabb kori adattára. Miskolc, 1976. 421-23. o.
   – B.-A.-Z. megye statisztikai adatai kötetenként 1990-től 1996-ig. Kiadja: KSH, Miskolc.
   – Az 1970-80-90. évi népszámlálás B-.A-.Z. megyei adatai. Bp., KSH 1971; 1981; 1991;
2. E rész adatait a községi iratokból, az intézményvezetők és Mázik Ferenccel (1972-től tanácselnök, 1990-94 között polgármester) történő beszélgetéseim kapcsán vettem. Mázik Ferenc elmondása szerint az állami földek megszerzése nem ment könnyen. A művelési ágakból való kivonást csak úgy lehetett véghezvinni, ha ugyanannyi földet bevittek. Ezt a Felsőzsolcai Tsz. vállalta magára. A 13 hektárnyi földhöz a tervezett 6 millió Ft helyett a község 3 millió Ft-ért jutott hozzá. Végül csak 1,5 milliót kellett kifizetni, azt is két részletben.
3. Illés László 7 oldalas gépelt anyaga az 1945 utáni történelemről. Benne 2-4. oldalon tsz-re vonatkozó adatok. Megtalálható: Községi könyvtár Onga.
4. Illés i. m. ill. B.-A.-Z. MLt. Mezőcsáti fióklevéltárának XXX. fondszámú, csak átadó jegyzékkel rendelkező iratai között a Hernádnémeti „Hernádvölgye" Mg. Tsz-en belül adatok vannak az Ongai „Petőfi" Mg. Tsz. 1961-77 közötti történetére.
5. Mezőgazdasági Stat. Adatgyűjtemény 1870-1970. Állattenyésztés III. Községsoros adatok. KSH Bp. 1-5. kötetben, mindegyik kötet 112. oldalán.
6. Bencze, 1989. (A gyárra vonatkozó adatokat e munkából vettem.)
7. E résznél az ált. iskola anyakönyveit, dokumentumait, az elkészült helyi tantervet használtam fel. Sokat segített Rózsa László iskola igazgató, a vele lefolytatott beszélgetések révén. (Az iskolai anyakönyvek csak a II. világháború utáni időkből vannak meg, a

40-es évek anyaga is hiányos. A régebbi anyakönyvek a harcokban elpusztultak. Az Ongaújfalusi Állami Elemi iskolának az anya-könyvi naplója maradt fenn 1930-tól.)

8. A könyvtárral kapcsolatos információim jelentős részét Solymosi Ferencné könyvtárostól kaptam.
9. Pályázatokon a műv. ház, ONGART, Faluvédő egyesület kb. 5 millió forintot nyert az elmúlt években. A társadalmi munkában elvégzett faluszépítés értéke kb. 1,5-2 millió Ft 1990-től.
10. Az adatokat Mázik Ferenccel történő beszélgetésem kapcsán vettem.
11. Az adatokat Kósik Lajossal történő beszélgetésem során vettem.

V. MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet
Garai Miklós nádor Ongát említő oklevele 1409-ből.
(MOL. DL. 83.494)

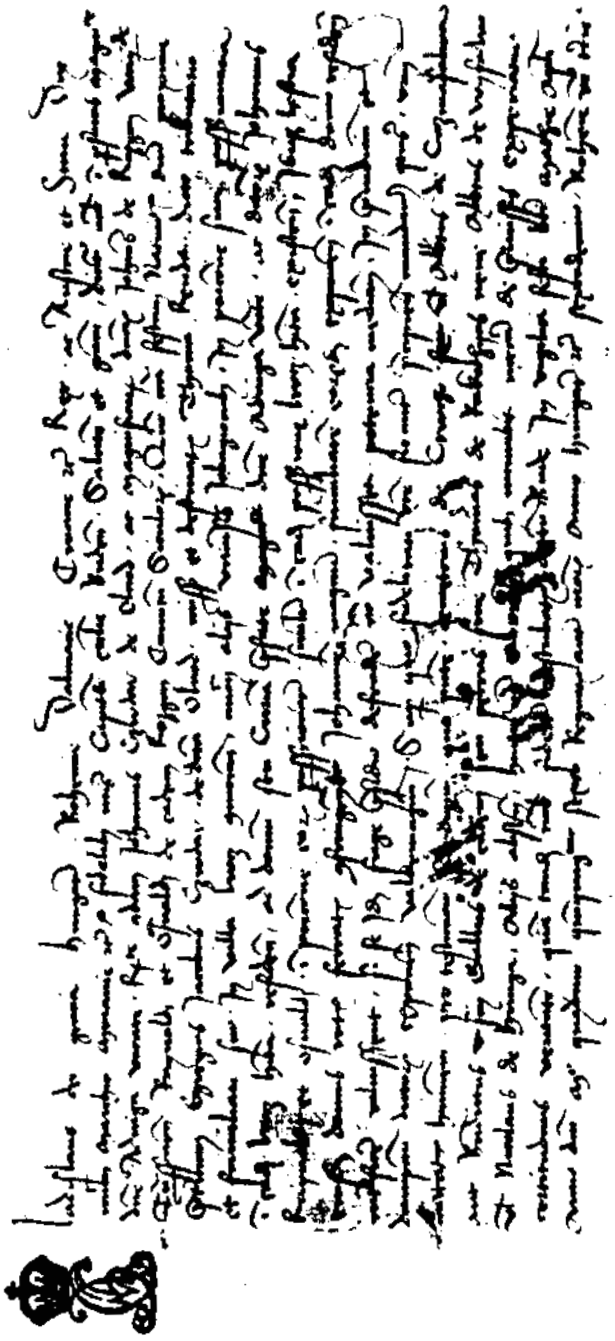

2. sz. melléklet

V. László király Unghai (Ongai) Miklóst említő oklevele 1409-ből (MOL. DL. 15103)

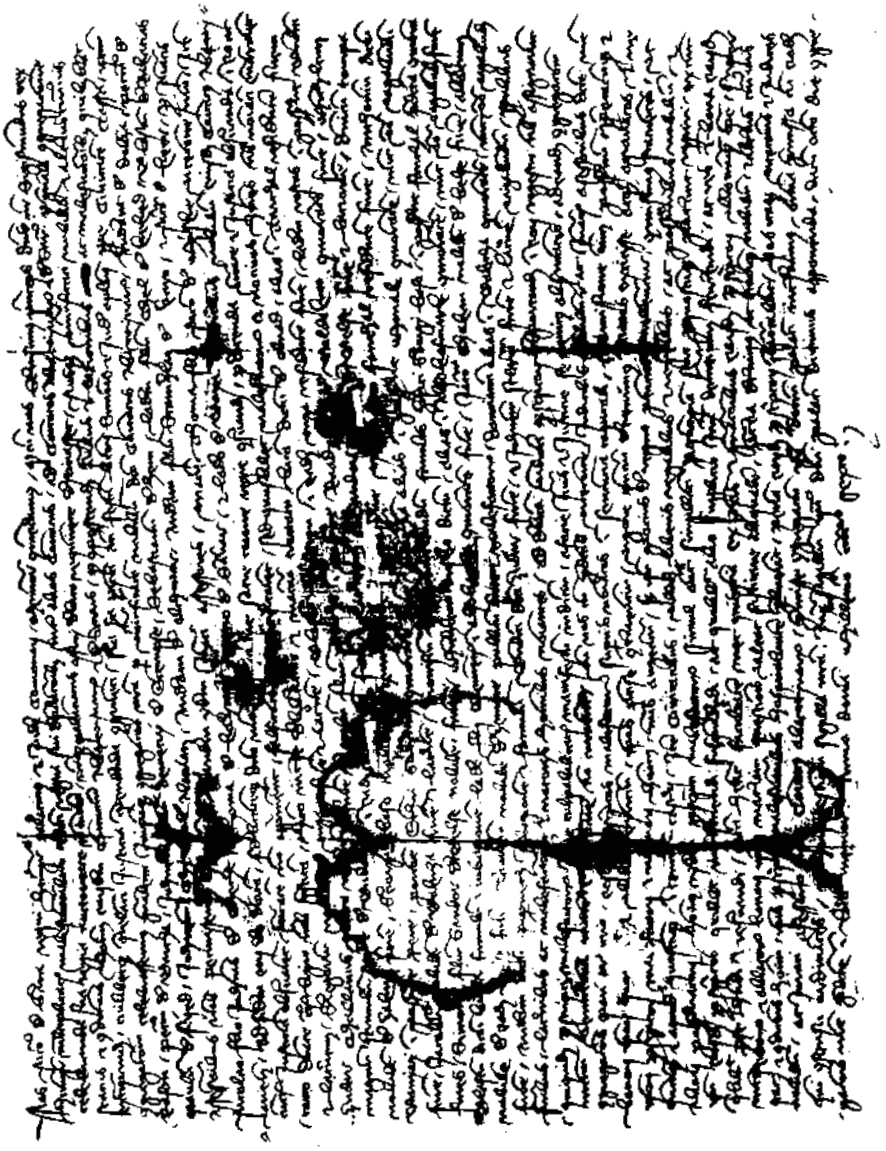

3. sz. melléklet

Karla György bíró és Molnár István esküdt jelentése, a XVII. század második felében.

(MOL. E. 156. (U. et C.) fasc. 106. nr. 76)

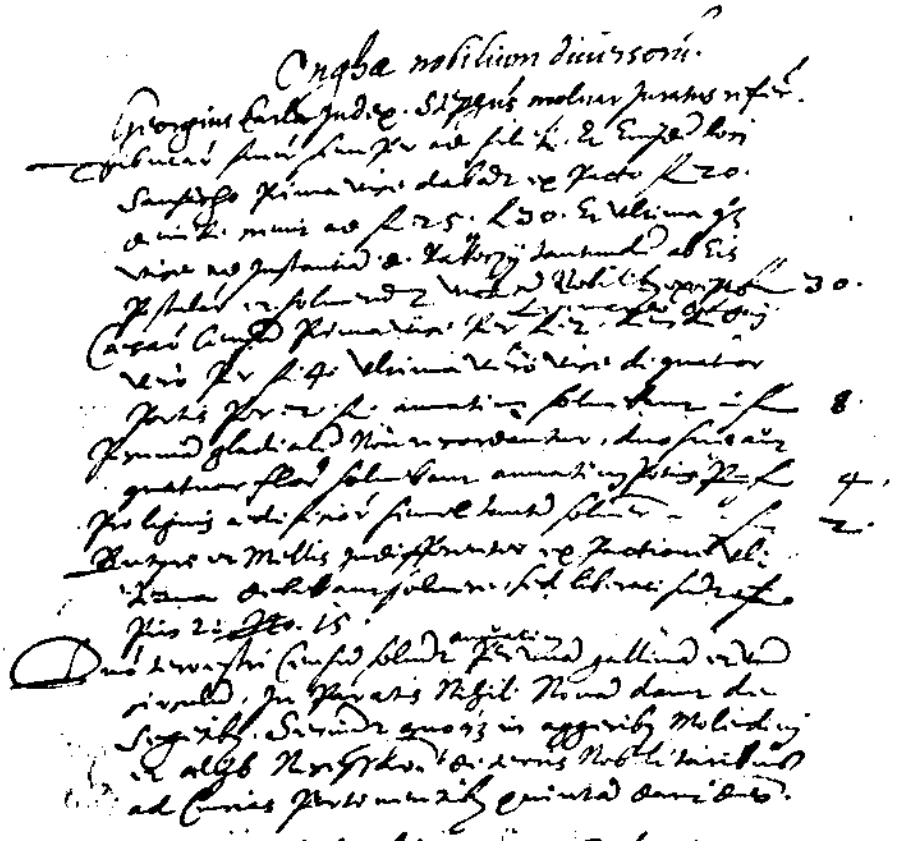

4. sz. melléklet

Csernel György tiltakozása fivére, Csernel Bálint jogsértése ellen 1652-ben.

(SOA. AZ. megyei jkv-ek fol. 302)

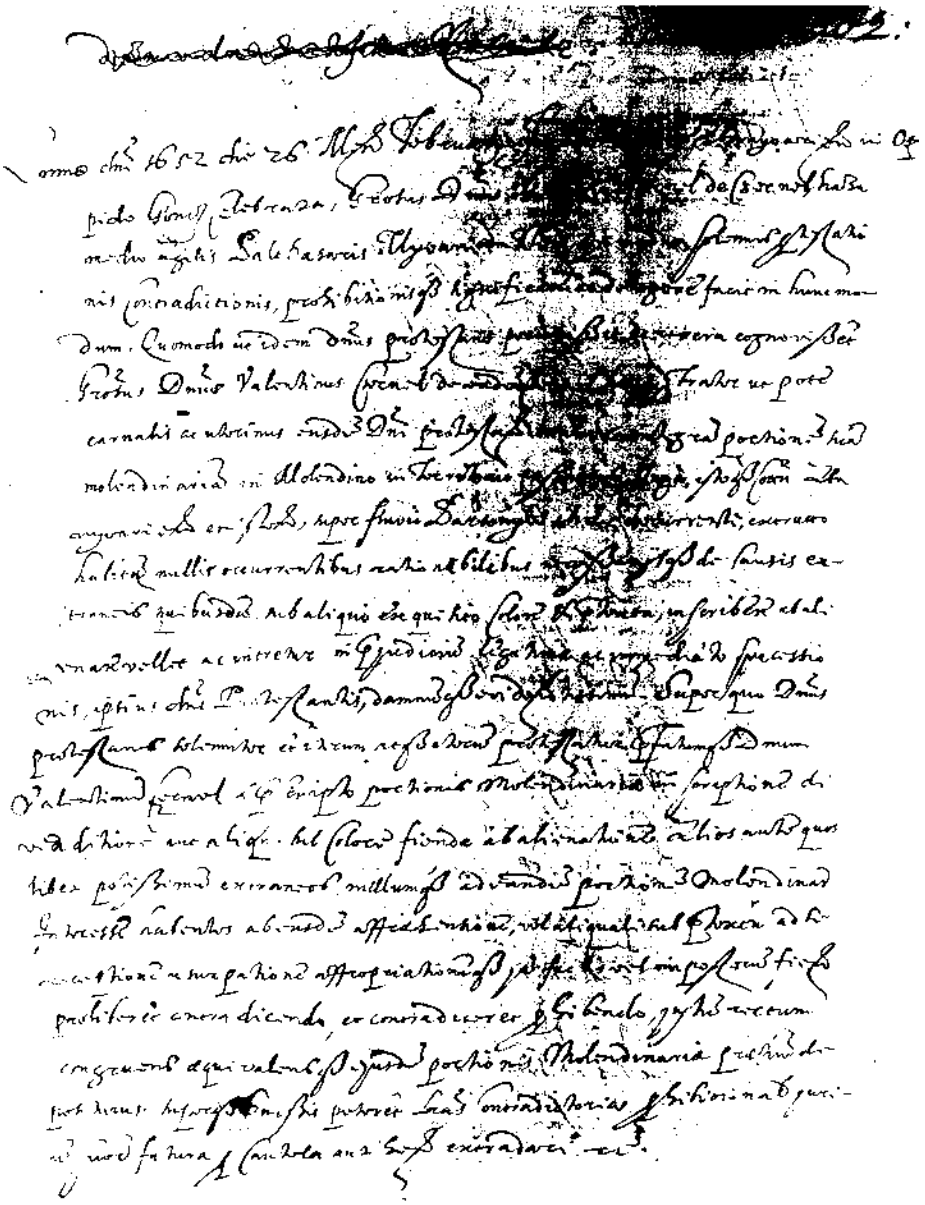

5. sz. melléklet

Szepessy Pál elkobzott jószágainak összeírása 1672. május 12-én (részlet).

(MOL. E. 156. (U. et C.) fasc. 32. nr. 35.)

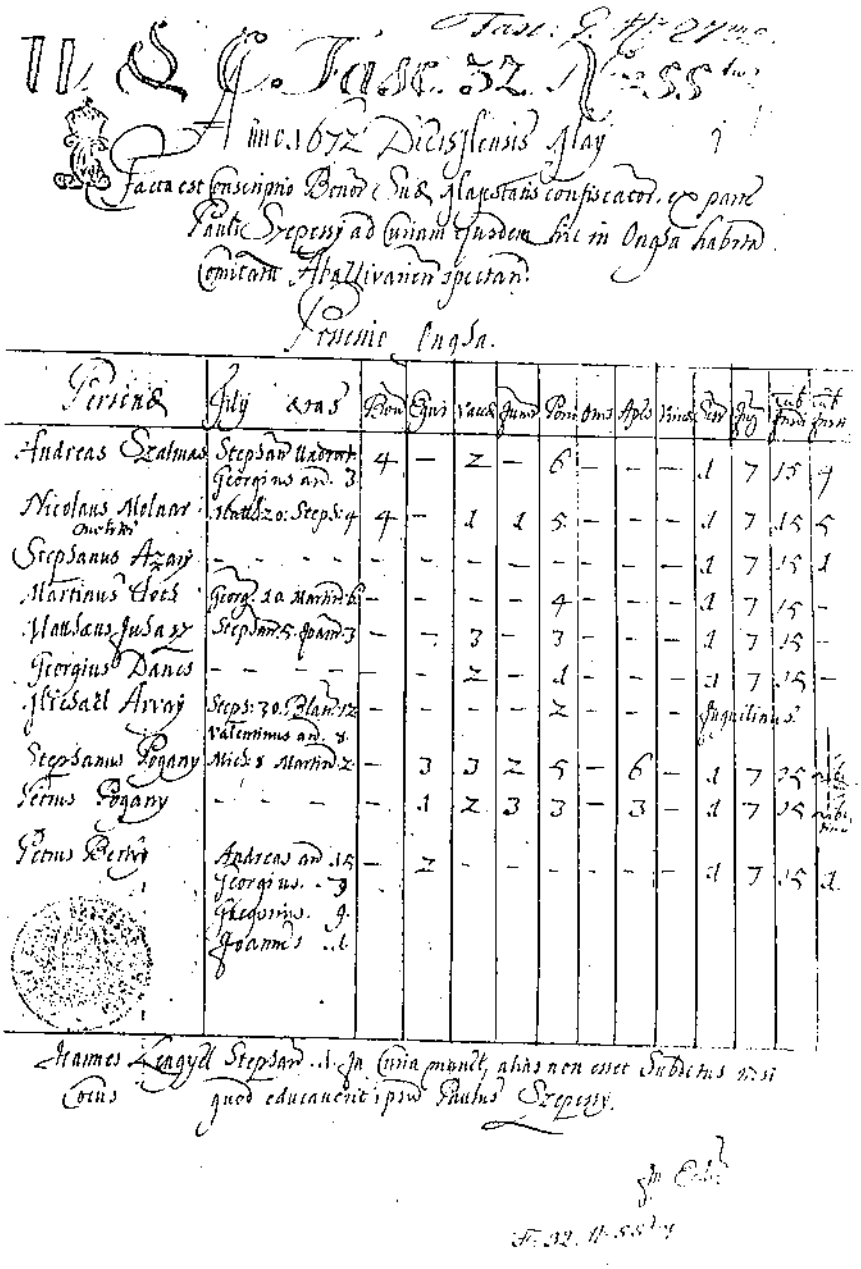

6. sz. melléklet

Onga 9 kérdőpontos vizsgálata 1777-ben (részlet).
(B.-A.-Z. MLt. XV. 23/a)

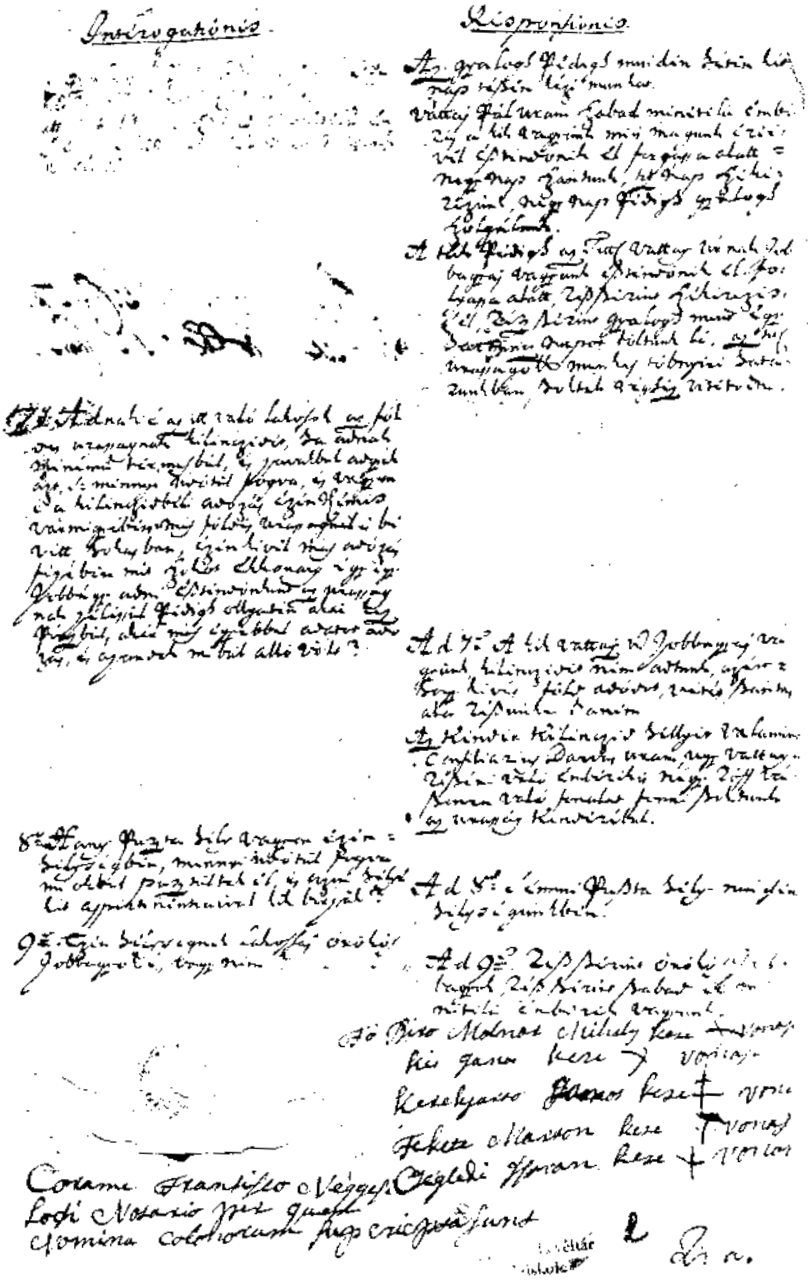

7. sz. melléklet

Református pap feljegyzései 1820 és 1822. évből.
(OREA 1743-1800)

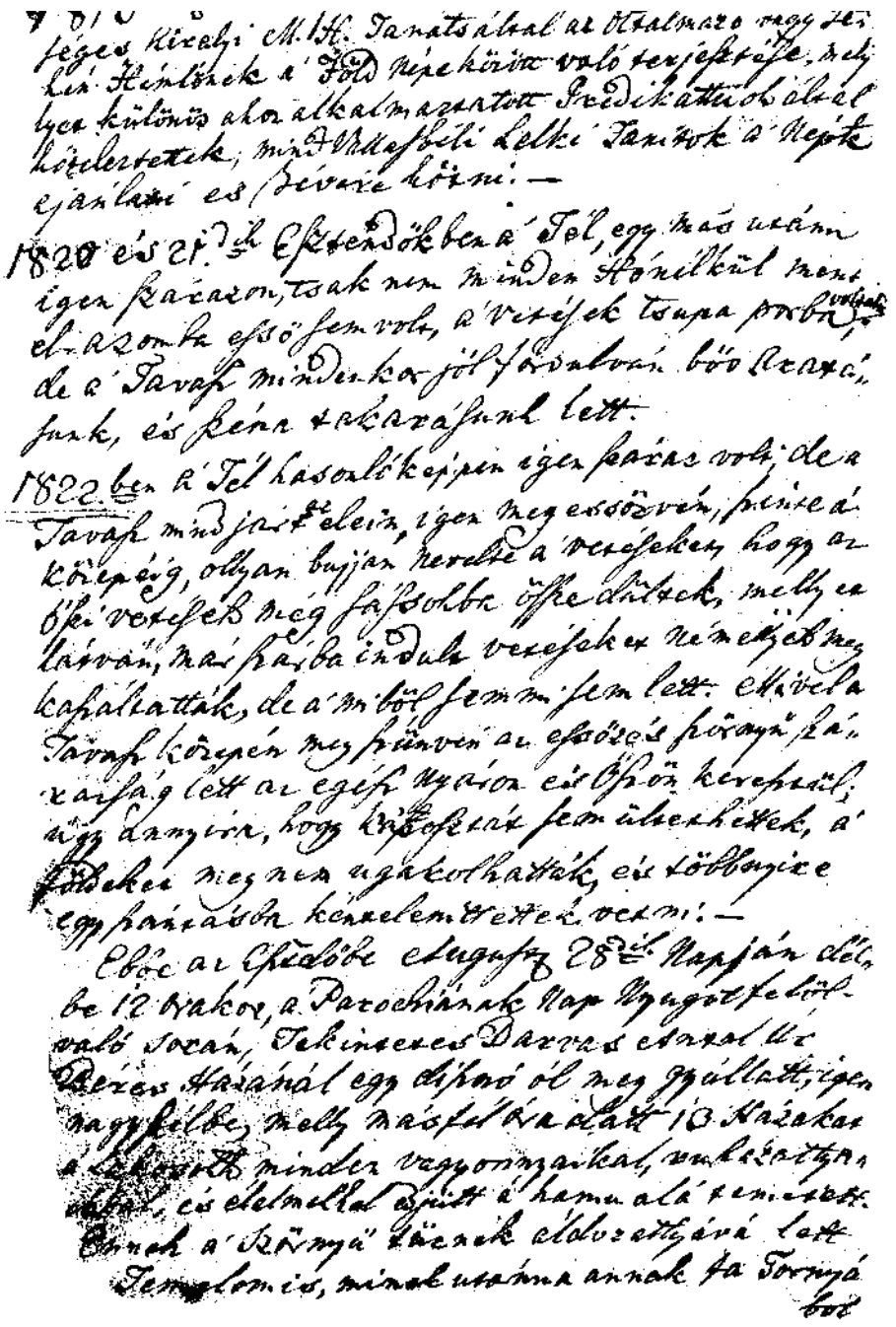

8. sz. melléklet
Canonica Visitatio 1813-ból.
(SRKL. R. A. IV. 3/1.)

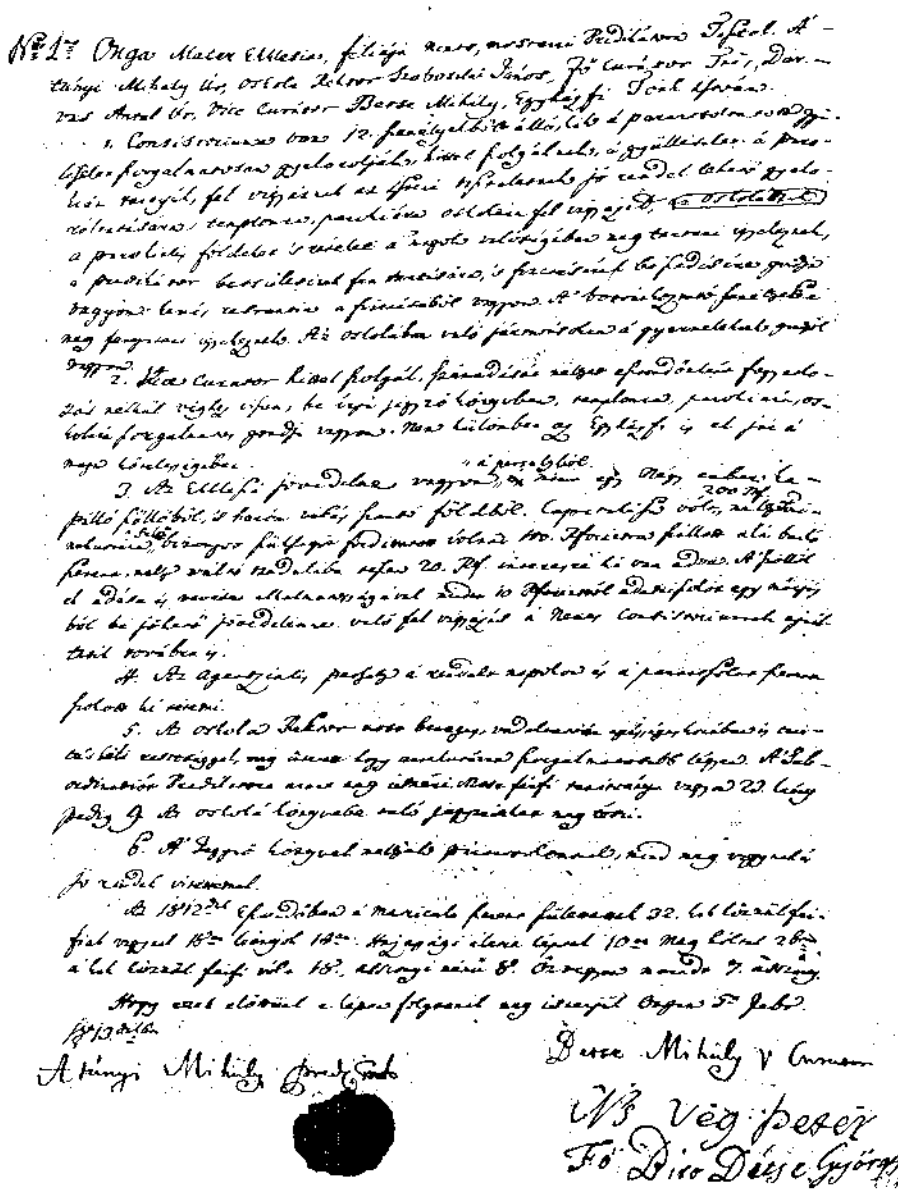

9. sz. melléklet

Úrbéri tabella 1845-ből (részlet).
(B.-A.-Z. MLt. VII. 1/b. Tag. per.)

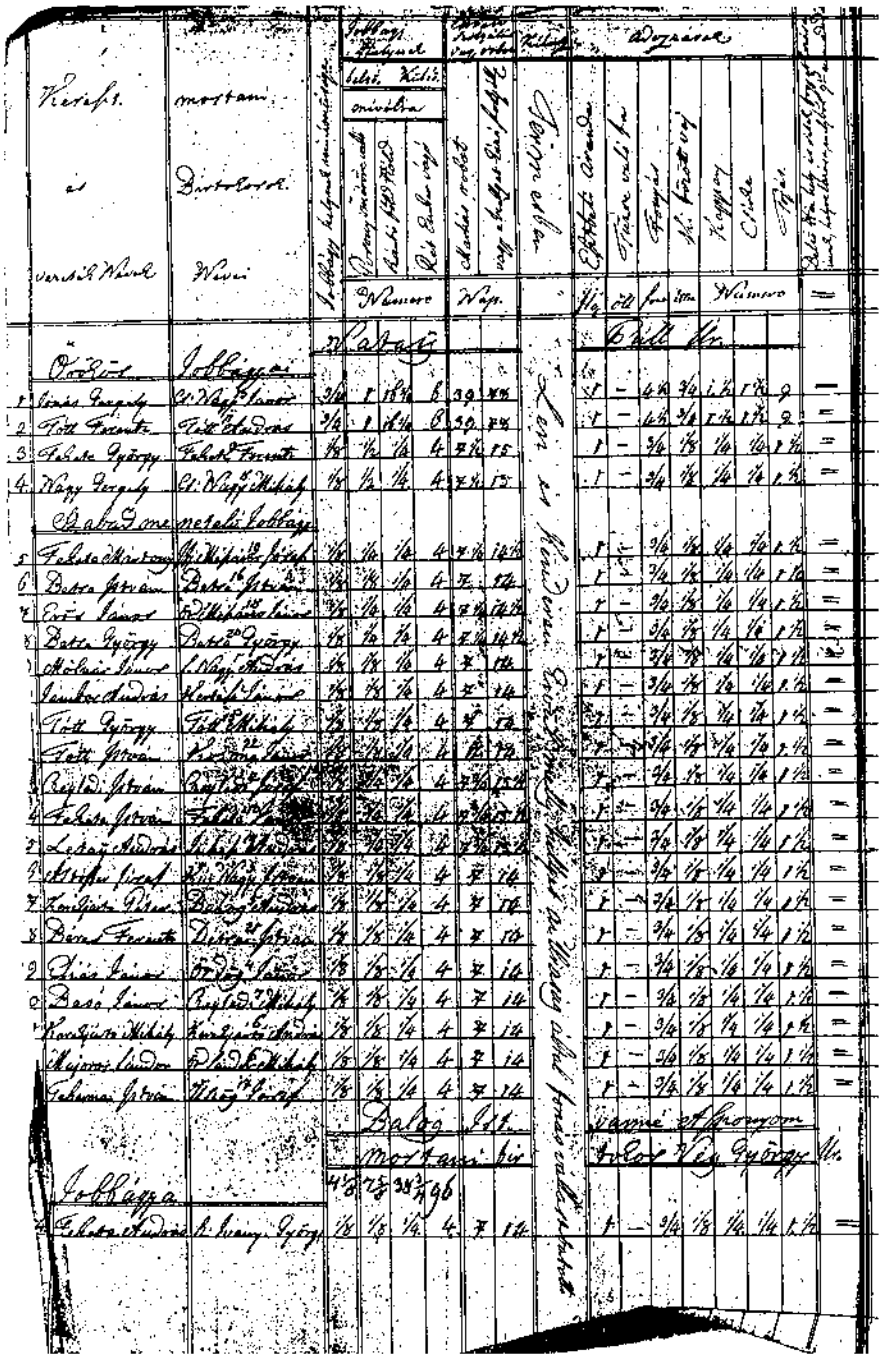

10. sz. melléklet

Községi képviselőtestületi jegyzőkönyv 1911-ből (részlet).
(B.-A.-Z. MLt. V-184/III. kötet 127.o.)

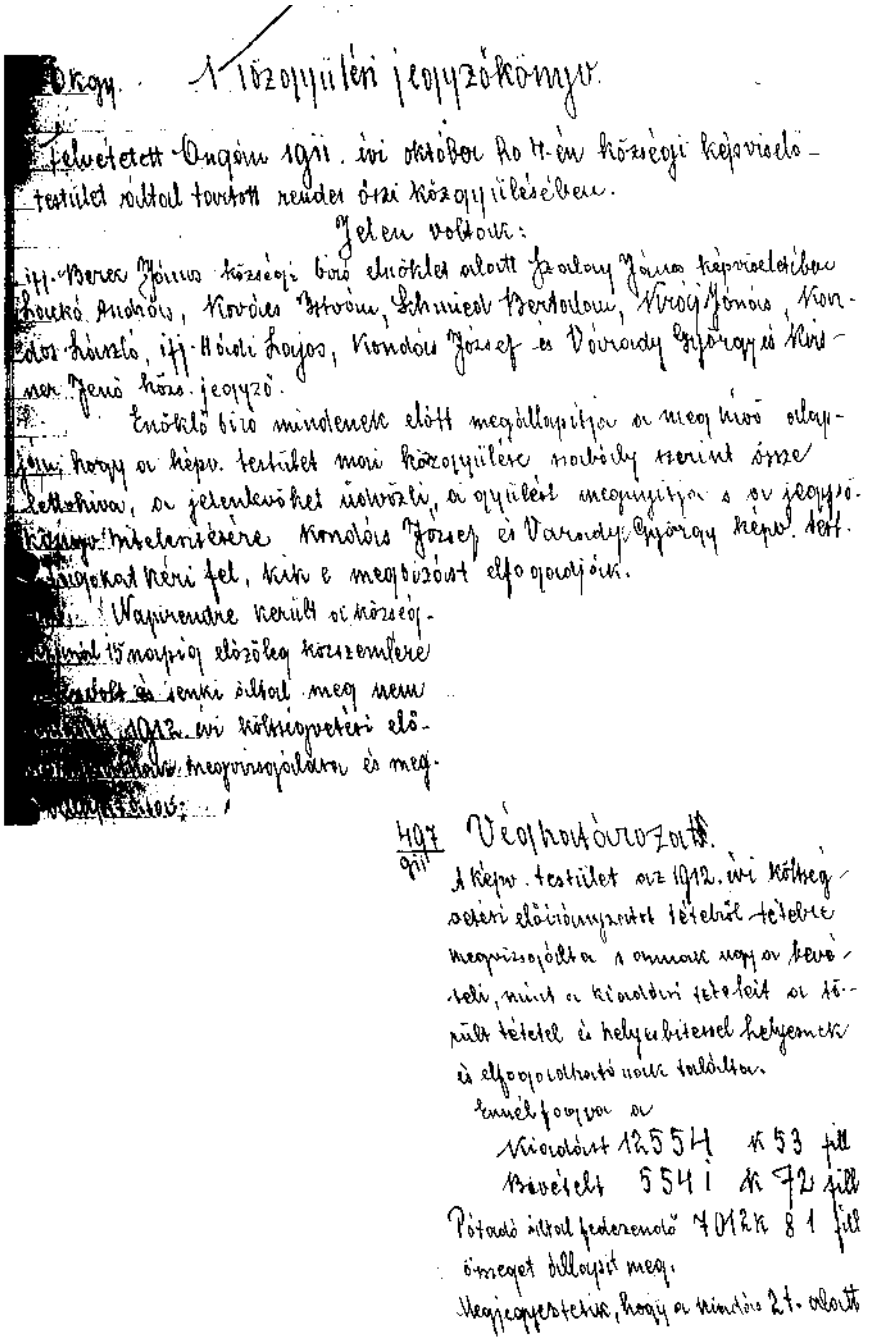

Tárgy. A Közgyűlési jegyzőkönyv.

Felvetetett Ungsám 1911. évi október hó 11-én községi képviselő-testület által tartott rendes őszi közgyűlésében.

Jelen voltak:

Ifj. Berecz János községi bíró elnöklete alatt Szalay János képviselőtársa, Kovács András, Kovács István, Schmied Bertalan, Virág János, Kovács László, ifj. Hódi Lajos, Kondás József és Várady Gyárfás képviselő-társak, Jenő hites jegyző.

Elnöklő bíró mindenekelőtt megállapítja az megjelenő oldalról, hogy az képv. testület mai közgyűlésre rendőrség szerint össze lett hívva, az jelenlevőket üdvözli, a gyűlést megnyitja s az jegyző-könyv hitelesítésére Kondás József és Várady Gyárfás képv. társakat kéri fel, kik e megbízást elfogadják.

Napirendre került az községi 15 napról előzőleg kézbesítve volt és senki által meg nem [illegible] 1912. évi költségvetési előirányzat megvizsgálása és megállapítása.

407 gyű. Végkihirdetve.

A képv. testület az 1912. évi költségvetési előirányzatot tételről tételre megvizsgálta a annak alapján kerületi, mint az kiadásbeli tételeit az felmerült tételek és helyzetviszonyok figyelembevételével helyesnek és elfogadhatónak nevezi találtatván.

Ennek folytán az

Kiadások 12554 K 53 fill
Bevételek 5541 K 72 fill

Pótadó által fedezendő 7012 K 81 fill összeget állapít meg.

Megjegyzendőnek, hogy az kimutatás 27. oldalán

11. sz. melléklet
Haszonbérleti szerződés 1923-ból.
(B.-A.-Z. MLt. IV. B. 401/b. VIII. 6169.)

Eredetin 16200 K-ás bélyeg. – Másolat. –

Haszonbéri szerződés.

Mely egyrészről Onga község elöljársága nevében, Kardos Lajos bíró és Kamer Jenő adóügyi jegyző, mint bérbeadók, másrészt pedig Onga község közbirtokossága nevében Nevesz Gyögy elnök, mint bérbevevő között köttetett: –

1.) Bérbeadók bérbeadják Onga község tulajdonát képező 9600 □ ölnyi terjedelmi rétből álló ingatlanát 1922 január 1-től 1927 december 31-ig terjedő 6 azaz hat évre, fenti bérbevevőknek.

2.) Évi bér egy métermázsa búza, melya fizetés napján érvényben lévő tőzsdei jegyzés alapján váltandó át készpénzben. Esedékes mindenkor november 1-én. –

3.) A közös költségeket bérbeadó viseli. –

4.) A bérbevett ingatlan kizárólag a községi tenyészbika takarmányozásra fordítható.

5.) Jelen bérszerződés csakis a hatósági bizottság jóváhagyása után lép életbe.

Felolvasás és elfogadás, de még aláírás előtt kijelentik bérbeadók, hogy az 1921 évi haszonbér pótlása az 1922 évi bér lefizetésével egyidejüleg történjek, a mit bérlők tudomásul vesznek.

Jelen szerződés Onga község képviselőtestületének 1923. október 6-án 58 kgy. számú határozata alapján köttetett. –

Onga, 1923. október 8. –

Előttünk:
Kámerjerenej s.k.
Szalai József s.k.

Kardos Lajos s.k.
bíró
Kamer Jenő s.k.
a. jegyző.
Onga község nevében
Nevesz Gyögy s.k.
az ongai elnök közbirtokosság nevében. –

Ianuk.

12. sz. melléklet

Onga térképe az 1940-es években
(Készítette Takács L. a Csiklya család térképe alapján.)

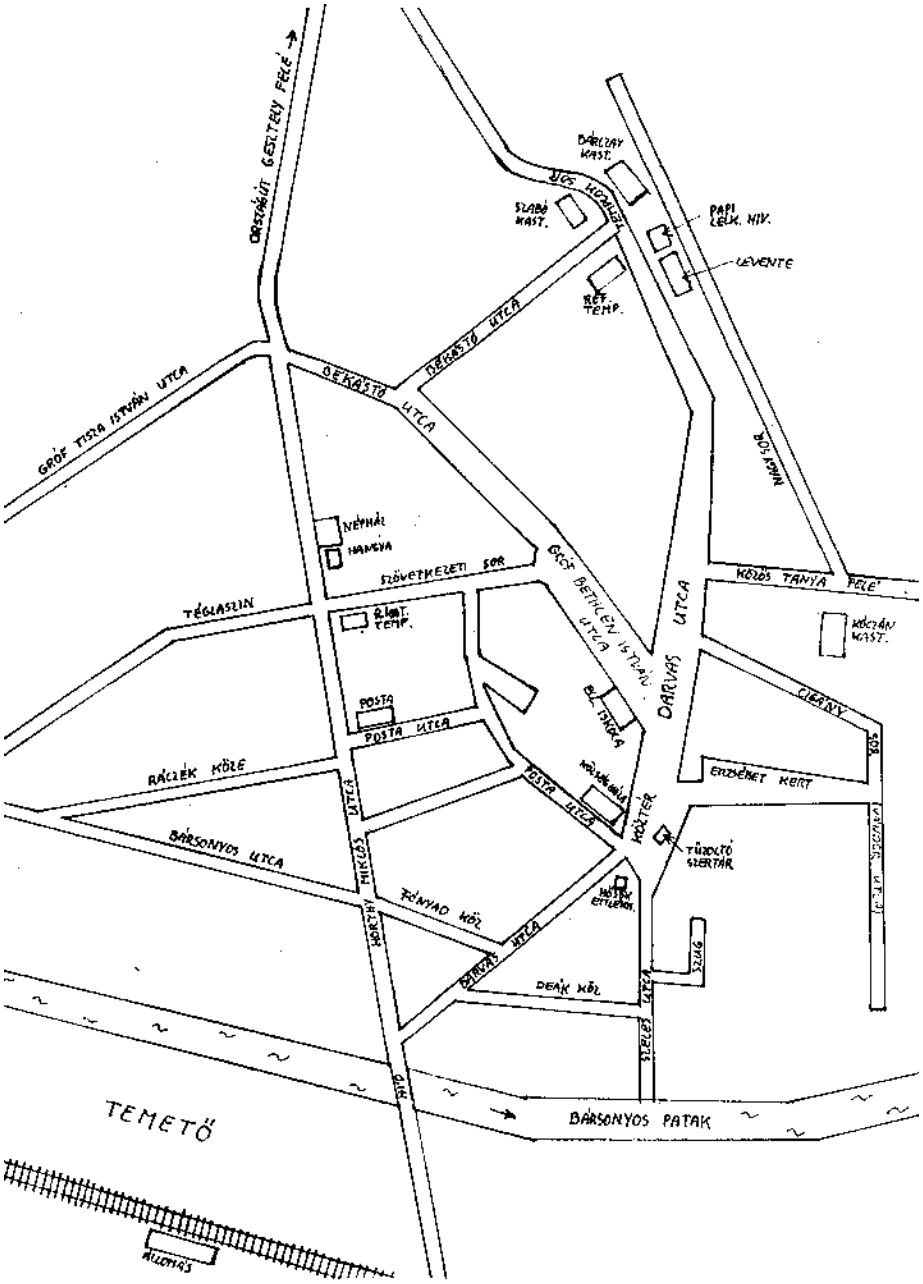

13. sz. melléklet

Onga Község Önkormányzati Képviselő-testületének névsora 1998-ban. (OPH)

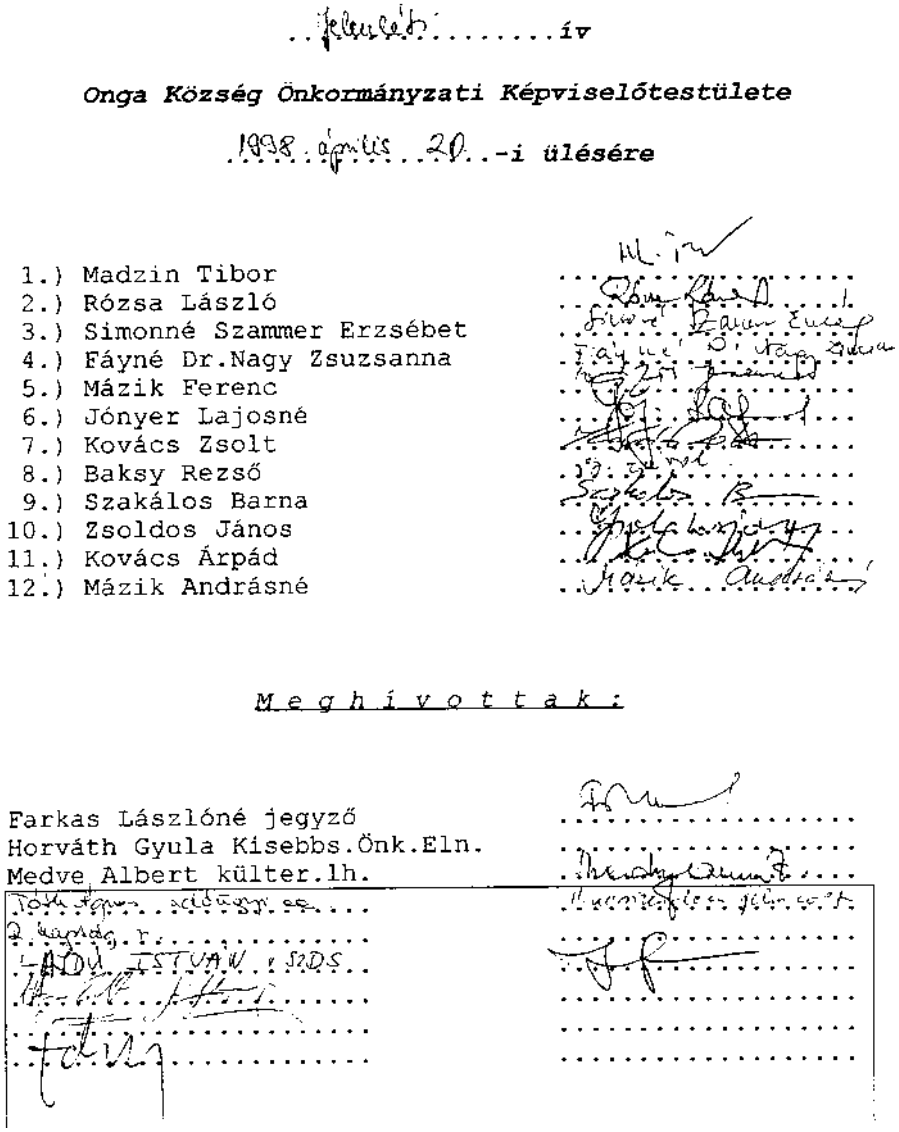

..Február.....év

Onga Község Önkormányzati Képviselőtestülete

1998. április 20.-i ülésére

1.) Madzin Tibor
2.) Rózsa László
3.) Simonné Szammer Erzsébet
4.) Fáyné Dr.Nagy Zsuzsanna
5.) Mázik Ferenc
6.) Jónyer Lajosné
7.) Kovács Zsolt
8.) Baksy Rezső
9.) Szakálos Barna
10.) Zsoldos János
11.) Kovács Árpád
12.) Mázik Andrásné

Meghívottak:

Farkas Lászlóné jegyző
Horváth Gyula Kisebbs.Önk.Eln.
Medve Albert külter.lh.

VI. IRODALOM, FORRÁSOK – RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

VI. 1. Irodalom

Abaúj-Torna vármegye állatlétszáma 1911-ben. Bp.,1912.

Abaúj-Torna vármegye hivatalos lapja Szikszó. (1920-30-as évek példányai.)

Abaúj-Torna vármegye katonai leírása (1780-as évek). Szerk.: Csorba Csaba. Miskolc, 1993.

Abaúj-Torna vármegye községei és egyéb lakott helyeinek jegyzéke. Bp., 1905.

Abaúj vármegye és társadalma 1931-ben. Összeállította: Vermes-Földes. Szikszó, 1932.

Aradi vértanuk naplói. Válogatta: Katona Tamás. Bukarest, 1991.

Az 1970. évi népszámlálás B.-A.-Z. megyei adatai. Bp., 1971.

Az 1980. évi népszámlálás B.-A.-Z. adatai. Bp., 1981.

Az 1990. évi népszámlálás B.-A.-Z. megyei adatai. Bp., 1991.

Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története. Szerk.: Hermann Róbert. Bp., 1996.

Ákosfy Barna: A szikszói harc 1588-ban. Magyar Katonai Szemle 1938/9.

Balassa M. Iván: Népi építészeti gyűjtés. 1967 MNM. EA. 8450.

Balassa-Ortutay: Magyar Néprajz. Bp., 1979.

B.-A.-Z. m-i lev. füzetek 16-18. B.-A.-Z. m. történeti helységnévtára 1870-1983. Miskolc, 1983.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete. Szerk.: Fügedi Márta. Miskolc, 1997.

B.-A.-Z. megye története és legújabb kori adattára. Miskolc, 1976.

B.-A.-Z. megye statisztikai adatai 1990-96.

Bencze Géza: A Csavaripari Vállalat száz éve (1889-1989). Eger, 1989.

Bogdál István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp., 1991.

Magyarországi hossz- és földmérték 1601-1847. Bp., 1990.

Bottló Béla: Az 1828. évi országos összeírás célja és feladatai. (A történeti Statisztika forrásai.) Szerk.: Kovacsics József. Bp., 1957.

Böhm Vilmos: Két forradalom tüzében. Bp., é. n.

Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. II. kötet. Bp.,

Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. kötet. Bp.,1890.

Csíkvári Antal: Vármegyei szociográfiák VII. (Abaúj-Torna vármegye.) Bp., 1939.

Csokonai Vitéz Mihály emlékére 1773-1973. Szerk.: Serfőző János. Miskolc, 1974.

Csokonai Vitéz Mihály munkái I-III. Bp., 1987.

Csoma József: Abaúj-Torna vármegye nemes családjai. Kassa, 1897.

Dankó Imre: A Sajó-Hernád melléki hajdútelepek. Sátoraljaújhely, 1991.

Dávid Zoltán: Az 1715-20. évi összeírás. (Történelmi Statisztika Forrásai.) Főszerk.: Kovacsics József Bp., 1957.

Dely Károly: Vártúrák kalauza. Bp., 1975.
Domonkos Ágnes: A kender termesztése és feldolgozása a Sajó és Hernád völgyében. MNM. EA. 24150.
Erős Zoltán: Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig. Bp., 1985.
Fényes Elek: Magyarország leírása I. rész. Bp., 1847.
Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja geographiai tekintetben. Bp., 1844.
Földrajzi tanulmányok Dr. Frisnyák Sándor 60. születésnapja tiszteletére. (Észak- és Kelet-Magyarország Földrajzi Évkönyv I. kötet.) Szerk.: Simon-Boros. Miskolc - Nyíregyháza, 1994.
Földreform 1945. (Tanulmány és dokumentumgyűjtemény.) Bp., 1965.
Franyó Vilmos: A Sajó-Hernád hordalékkúpja a negyedkori földtani események tükrében. Földrajzi értesítő 15. 1990.
Frisnyák Sándor: Magyarország történeti földrajza. Bp., 1990.
Gerencsér Miklós: Az északi arcvonal. Bp., 1989.
Görgey Artúr: Életem és működésem. Bp., 1988.
Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bp., 1990.
György Demeter: Megye atlasz (Abaúj vármegye.) Pest, 1848.
Gyulai Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnév lexikon (1723-1918). Bp., 1989.
B. Hellebrandt Magdolna: Bronztárgyak Ócsanálos-Várdombról. Herman Ottó évkönyv XXIV. Miskolc, 1985.
Dr. Hunfalvy János: Magyar Birodalom földrajza. Különös tekintettel a néprajzi viszonyokra. Bp. 1886.
Illés László: Adalékok Onga község agrártörténetéhez. (kézirat)
Illés László: A 2. miskolci csata. (kézirat)
Illés László: Vázlatok a község 1944 utáni történetéből (kézirat)
Kalicz Nándor: Agyag istenek. Bp., 1974.
Kazinczy Ferenc: Az én életem. Bp., 1987.
Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. II. kötet. Bp., 1988.
Klapka György: Emlékeimből. Bp., 1986.
Korponay János: Abaúj vármegye monográfiája. I.kötet. Kassa, 1878.
Köpeczy Béla-R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc.Bp., 1976.
Kövér György: Iparosodás agrárországban. Bp., 1982.
Kuruc vitézek folyamodványa 1703-10. Összeállította: Esze Tamás. Bp., 1985.
Lipszky Joannes: Repertorium Locorum objectorumaue in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et continiorum militarium magai item pricipatus Transylvaniae. Buda, 1808.
Magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Bp., 1881.
Magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. I-II. kötet Bp., 1897.
Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I. kötet. Szerk.: Maksay Ferenc. Bp., 1990.
Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. I. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Bp., 1936.

Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20.század közepéig. Szerk.: Honvári János. Bp., 1997.

Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára. Bp., 1931.

Magyarország községeinek és városainak népessége, az 1850., 1857-es és 870. évekbe. Bp., 1984.

A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanuk a magyar szabadságharcról. Bp., 1988.

Magyarország története 1918-1990. Szerk.: Pölöskei-Gergely-Izsák. Bp. é. n.

Magyarország története tíz kötetben. 1526-1686.Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Bp., 1985.

Magyarország története tíz kötetben 1890-1918. Főszerk.: Hanák Péter. Bp., 1983.

Magyar nevelés története. I. kötet. Főszerk.: Horváth Márton. Bp., 1988.

Magyar református templomok. Főszerk.: Dr. Kováts J. István. Bp., 1942.

Magyar Statisztikai Közlemények. Az 1930. évi népszámlálás. I. kötet. Bp., 1932.

Magyar Statisztikai Közlemények. XII. kötet. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctió korában. Bp., 1896.

A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész. Bp., 1912.

Magyar Történelmi Fogalomtár. I-II. kötet. Szerk.: Bán Péter. Bp., 1989.

Magyar városok és községek (Statisztikai adatgyűjtemény). Bp., 1958.

Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870 -1970. Állattenyésztés III. Községsoros adatok. Bp., 1972.

Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870 -1970. Növénytermesztés III. Községsoros adatok. Bp., 1972.

Mészáros István: A magyar nevelés története 1790 -1849. Bp., 1968.

Mészáros Lázár emlékiratai. I. kötet. Pest,1867.

Miskolc története I. (A kezdetektől 1526-ig.) Főszerk.: Dobrossy István. Miskolc, 1996.

Molnár Endre: Magyar városok és vármegyék monográfiája XVII. (Abaúj-Torna vármegye.) Bp., 1935

Nagy Imre-Tasnádi Nagy Gyula: Anjou-kori okmánytár I-VII. Bp., 1878-1920.

Nagy Iván: Magyarország családi címerekkel és nemzedéki táblákkal. I-XIII. kötet. Pest, 1858. illetve Pótlékkötet. Pest, 1868.

Nagy Lajos: Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti regni Hungariae, partiumqueadnexarum. Buda, 1828.

A népmozgalom főbb adatai községenként 1901-68. Bp., 1969.

Nováki Gyula-Sándorfi György: A történeti Borsod megye várai (az őskortól a kuruc korig). Bp.-Miskolc, 1992.

Országos Mezőgazdasági Címtár IV. Tisza-jobbpartja.Szerk.: Mezőgazdasági Kamarák igazgatói. Bp., 1936.

Porkoláb Tibor: Irodalmi emlékhelyek Abaújban, Borsodban, Gömörben és Zemplénben. Miskolc, 1997.

Pusztaszeri László: Görgey Artúr a szabadságharcban. Bp., 1984.

II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. Bp., 1978.

Régészeti füzetek (A bükki kultúra elterjedése Magyarországon).Bp., 1958.
Scserbatov: Paszkievics Magyarországon. Bp., 1984.
Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Bp., 1985.
Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X-XV. század). Bp., 1966.
Szabó István: A nemesség és a parasztság osztályviszonyai a XVI-XVIII. században. Bp., 1976.
Szikszai-Borovszki: Magyarország vármegyéi és városai. I. kötet. (Abaúj vármegye és Kassa.) Bp., 1896.
Tiszáninneni Evangélikus és Református Egyházkerület névkönyvei 1879-1900. Sárospatak.
19. századi magyar történelem 1790-1918. Szerk.: Gergely András. Bp., 1998.
Történeti Statisztikai Kötetek. Az 1941. évi népszámlálás. I-V. kötet. Bp., 1982.
Történeti Statisztikai Kötetek. Növénytermelés. I. kötet. Községsoros adatok 1936-62. Bp., 1976.
Varga János: A jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556-1767. Bp., 1969.
Vályi András: Magyarország leírása. II. kötet. Buda, 1797.
Váradi Regestum. Értelmezi: Kandra Kabos. Bp.,1989.
Várady József. Tiszáninnen református templomai. Debrecen, 1989.
Wenczel Gusztáv: Árpád-kori okmánytár I-XII. Bp., 1860-74.
Zsigmond-kori oklevéltár. I-III. kötet. Szerk.: Mályusz Elemér. Bp., 1951.

VI. 2. FORRÁSOK

B.-A.-Z. MLt. IV. A. 501/b. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai. (Acta politica.)

B.-A.-Z. MLt. IV. A. 501/d. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye be nem jegyzett törvényszéki iratok. (Acta iudicialia non protocollata.)

B.-A.-Z. MLt. IV. A. 501/e. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye közgyűlési iratai.

B.-A.-Z. MLt. VII. 1/b. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, A jobbágyfelszabadítás és tagosítási (úrbéri) perek ongai dokumentumai.

B.-A.-Z. MLt. IV. B. 401/b. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, Abaúj- Torna vármegye alispánjának iratai.

B.-A.Z. MLt. V–184. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, Onga nagyközség közigazgatási iratai (képviselő-testületi jegyzőkönyvek).

B.-A.-Z. MLt. V–214. 33. kötet. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, Nyilvántartás a kiadott cselédkönyvekről, Onga.

B.-A.-Z. MLt. IV. 184. 44. kötet. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, Cigányok összeírása 1947., Onga.

B.-A.-Z. MLt. XIII. 11. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, Négyessy-Szepessy család levéltára.

B.-A.-Z. MLt. XVII. 107. Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltár, Onga község Nemzeti Bizottsága iratai.

Had. Lt. M. Tk. Hadtörténeti Levéltár, Magyar Tanács Köztársaság.

MNM. EA. Magyar Néprajzi Múzeum, Etnológiai Adattár.

MNM. EA. Magyar Néprajzi Múzeum, Fotótára.

MOL. DL. Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltára.

MOL. E. 156. Magyar Országos Levéltár, Urbaria et Conscriptiones

OPH. Onga község Polgármesteri Hivatala, Irattár.

OREA. Ongai Református Egyház, Anyakönyvek, Lelkészi Hivatal, Onga.

ORE. jkv. Ongai Református Egyház, Presbitérium jegyzőkönyvei, Lelkészi Hivatal, Onga.

OSZK. Országos Széchenyi Könyvtár, Kézirattára.

SOA. AZ. Kassai Megyei Levéltár, Szlovákia, Abaújska Zupa.

SRKA. Sárospataki Református Kollégium, Tud. Gyűjteményének Adattára.

SRKL. Sárospataki Református Kollégium, Tud. Gyűjteményének Levéltára.

VI. 3. A LEGGYAKRABBAN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

can. vis.	canonica visitacio (egyházlátogatási jegyzőkönyvek)
c. m.	cím nélkül
conscr.	Conscriptio (összeírás)
é. n.	év nélkül
fasc.	Fasciculus (levéltári őrzési egység)
jkv.	jegyzőkönyv
ill.	illetve
i. m.	idézett mű
isk.	iskola
közgy.	közgyűlés lásd
mat.	Matéria (levéltári állagon belüli tárgyi csoport)
no. vagy nr.	Numero, illetve Numerus (levéltári irat ügyirat-száma)
o.	oldal
spec.	Species (levéltári állagon belüli tárgyi csoport)
Tag. per.	Tagosítási periratok
u. o.	ugyanott
urb.	úrbéri, urbarialis
végr.	végrehajtási
vm.	vármegye

VII. HELYNÉVMUTATÓ

(A mutatóban Onga – mivel gyakorlatilag minden oldalon szerepel a település neve – külön nincs feltüntetve. Ugyancsak hiányzik mind a helynév, mind a névmutatóból az irodalomban részben szereplő névanyag.)

– A –

Abaúj (megye): 19, 22, 25, 30, 32, 41, 43, 44, 45, 49, 51, 59, 65, 79, 80, 81, 89, 98, 108, 109, 112, 125, 134, 144, 145, 146, 147, 150, 153, 156, 157, 185, 193, 200, 224, 226, 230, 261, 276
Abaúj-Torna vármegye: 19, 20, 58, 80, 112, 153, 225, 261, 262
Aggtelek: 74, 75
Alföld: 25, 221, 242
Alpár: 111
Alsó-dűlő: 38
Alsóerdő: 37
Alsógagy: 113
Alsókemej: 45
Alsótanya: 142, 193
Alsóvadász: 150, 223
Alsózsolca: 70, 147, 180, 207, 221, 297
Angolkert: 36, 39
Apponyi Albert utca: 196
Arad: 66, 69, 73
Arany János utca: 293, 302, 309
Arany: 40
Arnót: 70, 180, 187, 202, 207, 210, 222, 265, 267, 270
Asiagó fennsíkja: 202
Aszaló: 86, 146, 147, 150, 180, 223
Állomás utca: 279

– B –

B.-A.-Z. megye: 278
Bábony: 185
Bagolyszug: 35
Baksa: 70
Bakta: 185, 223
Balaton út: 65
Balogh nyárjas: 35
Bangét: 35, 39, 293
Bartók utca: 292
Bárczay kert: 38
Bárczay utca: 196
Bárczaytanya: 193, 284
Bársonyos utca: 196, 279
Bársonyos-patak: 25, 27, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 50, 53, 64, 71, 88, 98, 100, 105, 129, 144, 146, 182, 186, 195, 208, 216, 218, 220, 232, 234, 235, 276
Bátorgagy: 113
Batsó ház: 135
Bécs: 50, 64, 76
Békástó: 25, 31, 36, 216, 220, 231, 232
Bekecs: 49
Bem utca: 38, 292
Benehalma: 33, 133, 136, 247
Bereg (megye): 109, 136
Berzsenyi utca: 292, 293
Betegvölgy: 33, 133, 136, 138, 186
Bethlen István utca: 196, 231, 292
Bezerédi utca: 292
Bihar: 49
Bodnártanya: 38, 253
Bodoló: 64
Bodrogkeresztúr: 179
Boldva: 206, 207
Borsod (megye): 25, 32, 38, 43, 50, 80, 95, 144, 145, 146, 147, 152, 155, 200, 276, 285
Bőcs: 49, 100, 146, 180
Böszörmény: 49
Brenta völgye: 200
Buda: 111, 120
Budapest: 32, 112, 205, 210, 211, 221, 275, 298
Bukarest: 77
Bulgárkert: 39
Burita: 113
Bükk: 25

– C –

Cigánysor: 198
Cigánytelep: 198, 276, 293, 306
Cigóriás: 35
Cikókert: 35
Csürjetanya: 38, 193, 253
Csanálosi-dűlő: 34
Csap: 212
Csehország: 184, 185
Csehszlovákia: 205, 216
Csenyéte: 113
Csillagtanya: 40
Csobád: 223
Czövek-tó: 25, 39

– D –

Dálnoky ház: 135
Dálnoky-féle kaszáló: 39
Délő: 34
Dózsa György út: 51, 35, 37, 121, 195
Daróczi-domb: 37, 129, 132, 136
Darvas rész: 132
Darvas utca: 196
Darvastanya: 35, 193
Debrecen: 68, 69, 74, 166
Derzs: 73
Doberdo: 202
Dombóvár: 298
Dorog: 49
Dukla: 66

– E –

Eötvös híd: 276
Edelény: 206
Eger: 63, 206, 241
Emőd: 49
Eperjes: 66, 67, 111, 229
Erdély: 29, 63, 66, 194, 219, 221
Erdőalattitanya: 193
Erzsébetkert: 36
Esztergom: 63
Európa: 98
Érsekújvár: 65
Észak-Magyarország: 29

– F –

Faiskolakert: 36
Faluszugja: 34
Feketeváros: 76
Felső-dűlő: 38
Felső-Magyarország: 66
Felsődobsza: 113
Felsőerdő: 37, 246

Felsőgagy: 112, 113
Felsőkemej: 45
Felsőtanya: 142, 193
Felsőzsolca: 70, 147, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 222, 265
Felvidék: 196, 279
Fertő-tó: 76
Fülek: 48
Füveskert: 37, 53, 106, 133
Füzere-lapos: 36
Füzeskert: 40

– G –

Galícia: 98
Garadna: 49
Gácsország: 200
Gesztely: 35, 36, 37, 38, 49, 57, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 121, 144, 145, 146, 180, 206, 207, 208, 209, 210, 259, 265, 306
Gömör (vármegye): 75
Gömbösfalva: 241
Görömböly: 70, 221
Guttmantanya: 40, 193
Gyárvás: 40
Gyárvástanya: 284
Györöve: 35
Gyöngyöspüspöki: 170

– H –

Hadház: 49
Halmaj: 64, 100
Halmok: 29, 30, 147
Halomdomb: 33
Hangyás: 34, 35, 247, 294, 306
Harsány: 70
Hatrongyos: 37
Hegyalja: 147
Hejőcsaba: 221
Helylem: 29, 37
Helylemtanya: 35, 86, 100
Hernád-völgye: 88
Hernád: 25, 28, 35, 37, 40, 44, 49, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 100, 119, 144, 206, 210, 279
Hernádnémeti: 49, 70, 180, 207
Hernádszurdok: 100
Hernádvécse: 223
Heves (megye): 152, 242, 279
Héjás: 29, 38
Hidasnémeti: 68
Hídvég: 185
Hóbás: 37, 38
Hódmezővásárhely: 205
Homokbánya: 29, 222
Homokdomb: 33, 36
Horthy Miklós utca: 196
Hosszúföldek: 34, 38, 133, 136
Hunyadi utca: 38, 39, 292, 302
Hustát: 34, 279

– I –

Ifjúság utca: 292
Igar: 73
Igló: 203
Iskola utca: 196

– J –

Jánok: 113
Jégres: 35
Jénc: 203
József Attila út: 35
Juhászkert: 34, 242

– K –

Kak: 70
Kakastanya: 40, 142, 193
Kalaprét: 39
Kaposvár: 262
Kassa: 19, 25, 63, 64, 66, 67, 68, 88, 105, 112, 130, 154, 193, 200, 202, 230, 234
Kavicsosér: 39
Kavicsostó: 40, 132
Kálló: 44
Kápolna: 68
Kárpát-medence: 9, 100
Kárpátalja: 219
Kázsmárk: 223
Kelemenes: 37
Kelet-Magyarország: 28
Kemej: 39, 44, 65, 83, 142, 284
Kenderföld: 34, 133, 138
Kereche: 241
Kesznyéten: 49
Kézdivásárhely: 203
Királydomb: 34, 133, 136
Kis kerek lapos: 35
Kis-Hernád: 40
Kiscsürje: 37
Kisdomb: 34, 39
Kisgyőr: 184
Kishegy: 37, 39, 150, 235, 254
Kisiszap: 37
Kismarton: 76
Kistokaj: 209, 221
Kisvárda: 212
Kodály utca: 292
Kolozsvár: 203
Komárom: 69
Konstantinápoly: 50
Koporta: 35, 53, 106, 129, 130, 132, 136, 268
Korsószug: 35
Kossuth utca: 34, 196
Kovácsrét: 241
Kóczán György utca: 196
Kóczán-gyep: 37
Kóczánkert: 37
Kóczántanya: 38, 193
Kölcsey utca: 38, 292
Köleskert: 33, 129
Köröm: 64, 70
Körtvélyfás rét: 39
Közönséges pást: 40, 133
Közöstanya: 40, 193, 247
Kurucrét: 39, 132
Kuruty rét: 40, 136
Kutyakaparó: 36

– L –

Lapujtő: 112
Lasztóc: 203

Lengyelország: 98, 152
Lévay utca: 292
Lillamajor: 193
Lombardia: 200
Lucernás: 37, 235

– M –

Madách utca: 292
Madaras: 73
Matyótanya: 38
Magyarország: 9, 19, 20, 21, 59, 63, 66, 98, 104, 111, 153, 168, 202, 204, 216, 221, 223, 242, 261, 262, 263
Majorsági rétek: 132
Makó: 205
Maklár: 170
Malom-dűlő: 245
Malomrét: 33
Malomszug: 37
Maros: 221
Máramaros (vármegye): 71
Máté-domb: 39
Megyasszó: 49
Meskár-féle-dűlő: 38
Messzilátó-dombok: 30
Mester út: 147
Mesterrét: 39, 45, 46, 53, 105, 106, 133, 136, 168
Mezőkövesd: 38, 69, 221, 241, 253
Mezőkeresztes: 221
Mélyút: 36, 41
Mérci: 64
Mérnök utca: 196
Mészdomb: 34
Mészpuszta: 40, 142
Mésztanya: 193
Mikszáth utca: 197
Miskolc: 20, 25, 29, 32, 38, 57, 60, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 84, 88, 105, 111, 115, 119, 146, 147, 157, 158, 194, 196, 201, 204, 205, 206, 207, 210, 212, 221, 222, 229, 236, 238, 247, 249, 257, 259, 262, 280, 285, 288, 291, 298, 311
Moszkva: 98, 221
Munkácsy utca: 292
Munktanya: 40, 193
Muszaj-dűlő: 34

– N –

Nagy kerek lapos: 35
Nagyatádi Szabó István utca: 196
Nagybózsva: 203
Nagycsürje: 37
Nagyerdő: 37
Nagyhegy: 37, 150, 243, 254
Nagyiszap: 37
Nagynyilas: 34, 35, 37, 130, 132
Nagyrét: 37
Nagysor: 279
Nagytemplom utca: 298
Naphegy-dűlő: 40
Nádas: 25, 39
Nánás: 49
Nemesek része: 133
Németország: 204
Nógrád (megye): 80, 111, 112
Normandia: 221
Nyárjas: 35
Nyíregyháza: 73, 158
Nyilas: 130, 132

– O –

Óbársonyos: 37
Ócsanálos (Csanálos): 12, 28, 36, 37, 38, 40, 68, 70, 147, 180, 184, 221, 259, 279, 294, 297, 304
Ófalu: 291, 292
Oncsa telep: 39, 279, 306
Ongaújfalu: 33, 35, 36, 37, 38, 110, 193, 194, 195, 277, 282, 294, 302
Ongaújfalusi hegy: 67
Ónod: 49, 63, 70, 71, 207
Osztrák-Magyar Monarchia: 204

– P –

Pannónia: 26
Paptó: 37
Paptag: 35
Patai rét: 34, 35, 36, 39, 132, 212, 306
Pest: 68, 156, 181
Petőfi Sándor utca: 196
Petőfi utca: 39
Petőfitanya: 46
Péchfoka-patak: 35
Pincesor: 39
Polgár: 49
Poroszló: 69, 72
Pozsony: 74
Proletárföldek: 38
Puky rész: 132
Puszta pincze-dűlő: 40, 133, 136
Pusztatemplom (dűlő): 21, 29, 37, 46, 47
Putnok: 70, 71

– R –

Ragály: 75
Rakamaz: 69
Rakorca: 114
Rank: 113
Ravaszdomb: 26, 33
Ravaszhát: 33, 133, 136
Ravaszlyuk: 138, 169, 186
Rákóczi út: 35, 36, 211
Rákospalota: 203
Regmec: 74
Rétiföld: 34, 38
Rókadomb: 33
Románia: 221
Rosszház-dűlő: 38
Rosszmalom: 193
Rozsnyó: 64
Rózsa utca: 309
Rózsatanya: 193
Ruszt: 76

– S –

Sajó: 25, 49, 64, 69, 70, 71, 206, 265, 270
Sajólád: 206, 207
Sajószentpéter: 68, 206, 207

Sajóvámos: 70
Salgótarján: 205, 206
Sály: 185
Sárospatak: 58, 74, 77, 111, 112, 154, 167, 203
Sátoraljaújhely: 19, 25, 144, 205, 212
Selyeb: 223
Seres híd: 36
Sorostély: 50
Sóstó: 25, 35, 133, 136, 138, 169, 186
Süvítő (Süvöltő): 26, 29, 35
Szabó-tó: 39
Szabadságtanya: 40
Szabolcs: 49
Szala: 150
Szalay rét: 130
Szalaytanya: 40, 193
Szanticska: 305
Szatmár: 50
Szántó: 167
Szárazvölgy: 25
Szederkény: 65
Szeged: 64, 69
Szendrő: 47
Szepesremete: 203
Szepesség: 66
Szerencs: 63, 64, 68, 70
Széchenyi István utca: 196
Székelyföld: 219
Székes: 39
Széphalom: 19
Szérőszeg pást: 40, 133
Szérűhát: 39
Szérűkert: 39
Sziget: 36, 44, 45
Szihalom: 69
Szikes: 39, 132
Szikszó: 31, 33, 35, 37, 46, 47, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 115, 145, 150, 158, 166, 180, 193, 194, 202, 206, 207, 208, 210, 222, 223, 224, 226, 233, 259, 261, 274, 308
Szilágyitanya: 193
Szilézia: 200
Szirmabesenyő: 207
Szlovákia: 19
Szovjetunió: 221

– T –

Tanítótag: 35
Tarcal: 68
Táncsicstanya: 40
Teknőlapos: 34
Telep: 291
Temesvár: 66
Testhalom: 30
Tirol: 202
Tisza István utca: 196
Tisza: 64, 68, 69, 72, 73, 205, 221
Tiszafüred: 68, 69, 72
Tiszaigar: 73
Tiszalúc: 44, 206, 207, 259
Tokaj: 26, 47, 50, 63, 64, 68, 69, 70, 73, 74, 119, 146, 147, 212
Tomor: 306
Tompa Mihály utca: 196, 292
Torna (megye): 109
Tölgyfáshát: 39
Töltésszug: 36
Törökszentmiklós: 69
Tövises föld: 40, 106
Trianon: 202
Tsz major: 37
Turul: 12, 25, 66, 201, 202

– U –

Ungár: 212
Újcsanálos: 248, 279
Újfalu: 26, 31, 44, 45, 33, 65, 114, 142, 147, 187, 193, 277
Újfalusi kaszálók: 243, 246
Újsor: 279
Újtelep: 291

– V –

Vadász-patak: 25, 37, 38, 47
Varsó: 72
Vaskar: 37
Vatta: 70
Váci utca: 298
Vám: 38, 135
Vámospércs: 49
Vándor utca: 196, 198
Várad: 50
Váradi lapos: 35
Várdomb: 26, 28, 29, 38
Vásárosnamény: 247
Veremalja: 93
Vermek: 29, 36, 38, 133, 136, 147, 198, 224, 286
Verpelét: 170
Vértes-hegység: 40
Világos: 73, 112
Visznek: 170

– Z –

Zemplén (megye): 19, 25, 50, 66, 144, 146, 147, 152, 259, 279
Zempléni-hegység: 25
Zólyom (megye): 111
Zsellérdűlő: 38
Zsidószug: 36
Zsolca: 67, 71, 75, 121
Zsujta: 109, 136

VIII. NÉVMUTATÓ

– A –

Aba nemzetség: 43
Adler Ferenc: 259
Adler Samu: 152
Altemburger: 82
André Ferenc: 307
Angster József: 265
Antonescu marsall: 221
Arany István: 52
Ardai Jolán: 306
Astoffer József: 116
Atányi Mihály: 107, 184, 185
Atányi Mihályné: 107
Azary István: 54, 57
Ádám Imre: 258
Ákosfy Barna: 59
Áron Sámuel: 151
Árvai Mihály: 54

– B –

Bacsó István: 52, 55, 57
Bacsó Pál: 97
Bajusz Zoltán: 294
Baksy Rezső: 327
Balás deák: 59
Balassa M. Iván: 21, 41, 51, 65, 121, 224, 258
Balassa Zsigmond: 46
Balla András: 200
Balog Andrásné: 128
Balogh András: 97
Balogh Béni: 303
Balogh István: 91, 92, 106, 107, 109, 116, 118, 127
Balogh József: 276, 277
Balogh Márton: 52, 55
Balogh Mihály: 46, 93
Balogh Miklós: 44
Balogh Zsigmond: 91, 109
Baráth Lajos: 304
Baranyai János: 50
Baranyi Ferenc: 304
Barcsa Sándor: 163, 166
Bartal János: 107, 134, 138, 184, 185
Bartal Jánosné: 128
Batta István: 163, 164, 172
Batthyány Lajosné: 99
Bay József: 109, 123, 124, 155, 156
Bay Mihály: 50
Bay Terézia: 109
Bazáth József: 129
Bazsó János: 116, 200, 282
Bazsó Jánosné: 279
Bazsó Pál: 126
Bálint Ágnes: 303
Bányai Győzőné: 304
Bárczay András: 35, 213, 240, 245, 247, 252
Bárczay László: 38, 193, 223, 246
Bárczay Lászlóné: 247, 268
Bárczay Sándor: 213, 241, 245, 249, 253, 254, 286
Bárczay Zoltán: 36, 194, 211, 213, 238, 241, 245, 247, 249, 253, 254, 265, 268
Bárczy János: 59
Báthori András: 44, 179
Báthori család: 44
Bebek család: 44
Bebek Ferenc: 45
Becse György: 83, 116, 120
Becse István: 116
Becse János: 222, 243
Becse Miklós: 248
Beke András: 185, 267
Belánszky: 247
Bendé András: 185
Bende Anna: 106
Bendik Jánosné, Balásházi Erzsébet: 234
Bene: 33
Benjamin József: 151
Benkő Ferenc: 76
Berecz András: 128, 204
Berecz György: 128
Berecz István: 128, 200, 275, 276
Berecz János: 95, 117, 200, 213, 214, 257, 271, 276
Berecz Jánosné: 126
Berecz József: 273, 277
Berecz Mihály: 182
Berecz Pál: 128
Berecz Zsuzsi: 182
Berentei család: 43
Beretz András: 97
Beretz György: 97
Beretz István: 97
Beretz János: 97
Berky Gergely: 52, 54
Berky István: 52, 55
Berky Márton: 52, 55, 56, 57
Berky Péter: 52, 54
Bernáth György: 205, 239, 277
Bernáth János: 222
Berta József: 307
Berta László: 273
Berta Molinary: 284
Beszterczey Béla: 222
Bethlen Miklós: 242
Betse György: 97, 128
Betse István: 97, 128
Betse János: 96, 126
Betse Mária: 182
Békéssy Gergely: 57
Béki József: 222
Béki Lajos: 200
Bényei György: 185
Bérét Ferenc: 116
Béres János: 93
Bicse Mihály: 95
Bige Franciska: 151
Birmitz József: 86, 151
Bíkíssy György: 55
Bíró Ádám: 107
Bíró Péter: 107
Bocher Dávid: 151
Bocskai István: 49
Bodnár István: 273, 307
Bodnár János: 117, 268
Bodnár Mátyás: 95
Bodolay Júlia: 267
Bogdál Ferenc: 224
Bogdán István: 156, 157, 222, 244
Bokai György: 275, 276
Bolnár József: 198
Borissza Róbert: 308

Boros Gyula: 207
Boros László: 158
Borovszki Samu: 261, 262
Borsos cigány zenész: 210
Borsy Zoltán: 40, 100
Bódvai András: 96
Bódvai István: 128
Bódvay János: 117
Bónis Sámuel: 110, 112
Bőhm Vilmos: 210, 225
Bráz Mihály: 282
Brúgós János: 97
Brúgós Jánosné: 128
Brankovics György: 44
Breit József: 77
Brunc Béláné: 284
Brunc Katalin: 279
Bruncz Erzsébet: 222
Bruncz Ilona: 276
Bruncz Károly: 222, 278
Buda: 43
Budai Ézsiás: 159
Budai János: 239
Buga doktor: 303
Bujdos Balázs: 247
Bukovenszki Erzsébet: 273
Bukovenszki Imre: 273
Bukovenszki József: 277
Bukszár Pesta: 97, 126
Burka József: 241
Buttyán Mihályné: 234
Buzás Zoltán: 308
Bűdi András: 96, 128, 138
Bűdi Ilona: 302
Bűdi János: 200
Bűdi László: 308
Bűdi Lajosné: 234, 276
Bűdiné Képes Erzsébet: 202

– C –

Csánki Dezső: 58, 59, 65
Csató István: 106
Csehovits Józsefné: 126
Cseodajev: 70, 71, 72
Csernel Bálint: 49, 318
Csernel család: 105
Csernel György: 49, 57, 106, 154, 318
Csibur Andorné: 247
Csigai István: 95
Csikja Árpádné: 198
Csikja Gellértné: 198
Csiklya család: 224, 326
Csiklya Imre: 222
Csirke Ilona: 306
Csiszár Andor: 203, 213, 219, 231
Csiszár Imre: 267, 268
Csíkvári Antal: 58, 59, 79, 86, 153, 156
Csokonai Vitéz Mihály: 11, 73, 74, 75, 76, 77, 111, 303, 304
Csomós László: 17
Csoma József: 155, 156
Csonka János: 185
Csorba János: 163, 167, 171, 176, 268, 271
Csorbadin janicsár aga: 48
Csucsi Kálmánné: 198
Czanka Zsófia: 198
Czeglédi Bálint: 200, 222, 248
Czeglédi István: 116, 182
Czeglédi József: 83, 96, 128, 248
Czeglédi Márton: 126
Czeglédi Mihály: 96
Czeisler Sándor: 245, 246, 247, 249
Czerődi István: 200, 244, 258
Czifrus Árpád: 8
Czine Mihály: 304
Czipány Horváth András: 182
Czudar család: 43, 44

– D –

Damjanich János: 66
Dancs György: 52, 54, 57
Dankó Károly: 59, 273, 277, 302
Daróczy család: 37, 44, 93, 105, 106
Daróczy Hedvig: 44
Daróczy István: 37, 84, 85, 107, 121, 138, 153, 168
Daróczy János: 44
Daróczy László: 44
Darvas Anna: 73, 74, 109, 110, 111, 113
Darvas Antal: 99, 105, 107, 110, 111, 112, 172, 180
Darvas Antalné: 167, 169
Darvas Béláné: 268
Darvas Béla: 12, 112, 114, 194, 199, 200, 201, 205, 213, 223, 229, 230, 240, 245, 246, 247, 248, 252, 254, 261, 268
Darvas család: 11, 20, 35, 36, 37, 38, 39, 79, 80, 93, 102, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 118, 135, 136, 137, 156, 180, 223, 246, 268
Darvas Ferenc: 105, 109, 110, 111, 112, 144, 146, 157, 186, 187
Darvas Imréné: 99
Darvas Imre: 100, 110, 111, 114, 122, 125, 128, 129, 131, 141, 161
Darvas József: 79, 95, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 115, 182
Darvas Józsefné: 107, 108, 186, 187
Darvas Janka: 106
Darvas Klára: 105, 110, 111
Darvas Mária: 106, 110
Darvas Tamás: 110, 112
Darvas Tivadar: 112
Dáner Ferenc: 36, 203
Dávid József: 151
Dávid Zoltán: 80, 153
Debrődi János: 222
Debreczeni István: 205
Dekán Istvánné: 128
Deli János: 97, 128
Deli József: 244
Deli Károly: 222
Dely Károly: 30, 31, 32
Dembinszki: 68
Demeter Istvánné: 234
Demeter Károly: 222, 258
Demkó János: 96
Demkó Jánosné: 128
Demkó József: 231
Dendők Zsigmond: 198
Dessewffy Arisztid: 67
Detsei István: 97, 128

Décsei János: 86, 117, 120
Décsi Antal: 83
Dékány István: 52, 55, 56
Dékai István: 57
Déli János: 128
Détse György: 83
Dokróczi László: 239
Domonkos Ágnes: 263, 286
Domonkos András: 96, 128
Domonkos István: 242, 248
Dorchány Zsigmond: 45
Dőry Bálint: 83, 84
Dőry Zsuzsanna: 105

– E –

Egész Bertalan: 222
Egész Mihály: 248
Egei József: 163, 166
Elias János: 116
Endre (I.) király: 40
Eötvös család: 33, 34, 35, 247
Eötvös Helén: 242
Eötvös József: 159
Eötvös Sándor: 242, 247
Eötvös Tamás: 109, 125, 126, 130, 131, 135, 136, 137, 141, 147, 213, 242, 247, 248
Eötvös Tamásné: 122, 132
Erős János: 116, 120
Erdélyi Antal: 271
Erdélyi János: 185
Erdős István: 57
Erdős János: 57
Erzsébet királynő: 195
Esze Tamás: 63

– F –

Fabermaj István: 116
Fagyas István: 200
Farkas András: 107, 222
Farkas Gábor: 308
Farkas Gyula: 201
Farkas Lászlóné: 327
Farsang János: 151, 152
Fazekas György: 163, 182, 184, 185
Fazekas János: 96
Fazekas kocsmáros: 85
Fábián János: 97
Fántsor József: 97
Fáy András: 79, 106
Fáy Erzsébet: 110, 111
Fáyné Dr. Nagy Zsuzsa: 309, 327
Fecske Csaba: 304
Fedlák Imre: 193
Fehér Attila: 308
Fehérházy Mihály: 95
Fekete András: 85, 116, 118, 122
Fekete Ferenc: 97, 125, 128, 223
Fekete Ferencné: 234
Fekete György: 116
Fekete Gyula: 303
Fekete István: 83, 95, 97, 116, 120, 128
Fekete János: 97, 125
Fekete József: 258
Fekete Márton: 116
Fekete Mátyás: 95
Ferdinánd (II.) király: 49
Ferenc József: 122, 162, 195
Fényes Elek: 86, 88, 103, 132, 153, 155
Fészki Dániel: 128, 200
Fészki Géza: 284
Fészki György: 244
Fészki Imre: 200, 213
Fészki István: 248
Fészki János: 96
Fészki József: 83, 86, 96
Fidrus István: 28
Finkei András: 163, 164, 169
Finkei Dániel: 163, 167
Finta János: 200
Finta József: 200
Fleskó Bernát: 152
Fodor István: 239
Fodor Lajos: 239, 276, 277
Fony Balázs: 43
Forgács Imre: 294
Forgács László: 273
Fónagy András: 83
Fónagy Gergely: 116, 118
Fónagy Mihály: 86
Fónagy Zoltán: 8, 17
Fónyad András: 126
Fónyad Bertalan: 248
Fónyad István: 126
Fóris János: 107
Fóris Mátyás: 85, 107
Földes: 224, 261
Fövenyessy Bertalan: 266
Franyó Vilmos: 31
Frisnyák Sándor: 31, 40, 41, 154, 155, 158
Fsekovits József: 97
Furkó János: 257
Für Lajos: 202
Füzér Mihály: 107

– G –

Gaál Balázs: 279
Gadó Károly: 210, 211
Galuska J.: 307
Gara Bertalan: 294
Garai János: 65
Garai Miklós: 43, 315
Gerencsér Miklós: 225
Gergely Jenő: 262
Goldberger Éva: 260
Goldberger Irén: 260
Goldberger Veronika: 260
Goldberger Olga: 260
Goldberger Pál: 260
Gonda Irén: 303
Gózon alezredes: 70
Göböly István: 185
Gönczi Ferenc: 258
Gönczi István: 107
Gönczy Jenő: 283, 286, 302
Göndörné Radácsi Mária: 304
Görgei András: 108, 137, 138
Görgei István: 97, 186
Görgei Istvánné: 126
Görgei Mihály: 97, 108, 137, 186
Görgey Arthur: 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76
Grünholcz András: 152

Grabbe tábornok: 71, 72
Grosz Bernát: 233, 257, 260
Grosz Viktor: 210
Groszmann Sámuel: 258, 259, 260
Gulyás Imre: 239
Gulyás János: 117
Guthman Fábián: 152
Guttman Dávid: 148
Guttman Gyula: 240
Guttman Jenő: 213
Guttman Samu: 213
Gyalai Mihály: 153, 286
Győri Ferenc: 108, 137
Györffy György: 41, 58, 155
György barát: 43
György Demeter: 30, 32

– H –

Hajdú Imre: 17
Hajdú István: 92
Hajdú Jánosné: 97
Hajdú Lénárt: 259, 260
Hajdú Mihály: 96, 128
Hajdu János: 249
Hangátsy Sándor: 105, 106
Hanyecz Istvánné: 242
Hardicsay Lajos: 241
Harhai László: 306
Hasan szpáhi: 48
Haynau: 69
Hazslinszky István: 278
Hegedűs József: 239
Hejczei István: 182
Hellebrandt Magdolna: 28, 29
Helméczi Dákó István: 182, 184, 185
Henrik császár: 40
Henyecz István: 200
Herman János: 244
Hornyák Imre: 222
Horthy Miklós: 219
Horváth Antal: 200
Horváth Dezsőné: 198
Horváth Ferenc: 198
Horváth Gyula: 198, 327
Horváth Imre: 198
Horváth János: 239, 244
Horváth József: 257, 258, 273
Horváth Józsefné: 198
Horváth Károly: 273
Horváth Mihály: 92
Horváth Miklós: 258, 273, 275, 277
Horváth Sámuel: 198
Horváth Sándor: 198
Horváth Zoltán: 308
Hosszufalusy Imréné: 247
Hosszufalusy Imre: 241, 247, 250
Hódi András: 261
Hódi Bertalan: 248, 249, 276, 277
Hódi Imre: 244, 273, 277
Hódi István: 204, 212, 213, 214, 244
Hódi János: 96, 128, 213, 243
Hódi József: 97, 125, 276
Hódi Károly: 200
Hódi Lajos: 213, 244
Hódi Miklós: 222, 244, 248
Hódi Sándor: 244
Hudák József: 273, 277
Hunfalvy János: 40, 41
Hunyadiak: 45, 65
Hübner János: 173, 174

– I –

Iglai Jakabné: 117
Iglay Mátyás: 95
Illka Mihályné: 97, 126
Illés László: 5, 20, 37, 41, 207, 225, 241, 248, 261, 262, 263, 286, 311
Illés Lászlóné: 17, 286
Illés Pál: 173
Ináncsi Mihály: 185
Inántsi István: 125
Isák Jákob: 151
Iványi György: 96
Iványi Györgyné: 126
Iványi István: 97
Iványi János: 96
Iványi Jánosné: 97
Iványi József: 96
Iványi Károly: 241
Iványi Sámuelné: 128
Izsák Jenő: 240
Izsák Lajos: 262

– J –

Janikovszki Éva: 303
Jákob Sámuel: 93
Jámbor András: 116
Jánki Gábor: 64, 65
Jánosi Pál: 291
Jászay Pál: 112
Jekhmanberger Jenő: 213
Jinkei József: 172
Jobbágy György: 116
Jorko József: 244
Jókai Anna: 303
Jónás Andrásné: 126
Jónás Imre: 267
Jónás János: 96, 128
Jónyer Béla: 307
Jónyer Lajos: 199, 257, 258, 282
Jónyer Lajosné: 327
Jónyer Sándorné: 276
Jónyer Zoltán: 306
József (II.): 22, 86, 104
József királyi herceg: 200
Juhász András: 97, 200
Juhász Andrásné: 242
Juhász család: 210
Juhász István: 128, 231, 239, 244, 258
Juhász János: 97, 125, 200, 239, 244
Juhász József: 244, 305, 308
Juhász Máté: 54
Juhász Mátyás: 57
Juhász Pál: 213, 248, 253
Juhos János: 128
Juhos József: 204
Juhos Máté: 52
Juhos Mihály: 52
Jurák Sándor: 307

– K –

Kabdebó Lóránt: 304
Kajátz János: 126
Kajtor Béla: 305
Kakas Borisz: 97, 182
Kakas Mátyás: 95
Kalász László: 304
Kalicz Nándor: 31
Kandúr Sámuel: 151
Kapzi István: 185
Karácsony Sándor: 8
Kara Ali: 47, 59
Kardos Imréné: 244, 248
Kardos Imre: 200
Kardos László: 204, 213
Kardos Lászlóné: 249
Kardos Lajos: 213, 225, 248, 273, 277
Kardos testvérek: 253
Karla György: 48, 317
Karpé Erzsébet: 110, 111
Karsai Elek: 304
Katona M.: 307
Katona Tamás: 77
Kazinczy Ferenc: 75, 76, 77
Kádár Ferenc: 241, 248, 268
Kádár János: 197, 248
Kádár József: 204
Kádár Jolán: 222
Kádár Mária: 273
Kádár Sándor: 239
Kántor Ferenc: 107
Kántor György: 107
Kántor István: 107, 108, 137
Kántor Istvánné: 107
Kántor János: 107, 116, 182, 210, 211
Kántor Jánosné: 107
Kántor József: 107, 231
Károly (III.) király: 200
Károly (IV.): 200, 204
Károlyi Mihály: 204
Károlyi Sándor: 64, 76
Kejfel János: 97, 126
Kemény Balázs: 52
Kemény Mátyás: 57
Kenéz László: 302
Kerék György: 162
Kerékgyártó Imre: 241, 273, 277
Kerékjártó András: 97, 128
Kerékjártó János: 117
Kerékjártó Mihály: 95, 116
Kerékjártó Mihályné: 97
Kerékjártó Péter: 116
Kertész Gergely: 116, 185
Kertész György: 95
Kertész István: 116
Kertész János: 97, 128
Kesereu Balázs: 44
Kékes Márton: 93
Képes János: 273
Kérész István: 185
Khun László: 129
Kincses János: 244
Kincses József: 200
Kirsner Jenő: 213, 225
Kis Bálint: 174
Kis István: 93
Kis János: 83, 93, 107, 116, 120, 173
Kis József: 125
Kis Károly: 129
Kis Mihály: 86, 116
Kisiri uram: 184, 185
Kiss András: 97
Kiss Gézáné: 304
Kiss Ignác: 248
Kiss István: 38, 253
Kiss János: 117, 126, 258, 275, 276, 277
Kiss Lajos: 31, 32
Kiss Lajosné: 268
Kiszely Albert: 148, 149
Klapka György: 68, 76
Klein Berndt: 152
Klinsberger Samu: 152
Kocsis Márton: 95
Kocsis Sándor: 267, 268, 273, 277
Koleszár András: 294
Koleszár Barna: 258
Koleszár László: 307
Kollár Sándor: 340
Kondás József: 195, 203, 213
Kondás Sándor: 213, 273
Kondos Imre: 261
Korompai György: 44
Korponay János: 59, 79, 153
Koseczki Lajos: 275, 276, 277
Koseczki Lajosné: 222
Kossuth Lajos: 71
Kovács Árpád: 327
Kovács Albert: 307
Kovács András: 200
Kovács Erzsébet: 198
Kovács György: 18, 72
Kovács István: 55, 57, 184, 185, 213, 216, 217, 222, 244, 267
Kovács János: 244
Kovács József: 275
Kovács Lajos: 244
Kovács Mihály: 185
Kovács Pál: 194
Kovács Zsolt: 8, 18, 20, 21, 26, 29, 36, 47, 81, 145, 197, 305, 308, 327
Kovácsné Nagy Ágnes: 305
Kováts Istvánné: 128
Kovacsics József: 153
Kovalcsik Pál: 213, 249, 257, 273, 277
Kozák Sándor: 308
Kozma Alajos: 129
Kozma János: 97
Kóczán család: 33, 37, 109, 110, 111, 149
Kóczán Eszter: 247
Kóczán Ferenc: 149
Kóczán Gáspár: 213, 247
Kóczán György: 37, 148, 149, 195, 213, 265, 266, 268
Kóczán Györgyné: 247, 249, 268
Kóczán József: 109, 110, 111, 125, 126, 129, 141, 142, 237
Kóczán Józsefné: 99, 131, 147
Kóczán Lilla: 38, 223, 246
Kóczán Márta: 224, 247
Kóczán Miklós: 149
Kóczán Miklósné: 224, 247
Kónyai Károlyné: 232
Kósik Lajos: 17, 261, 308, 312

Kökényesdi Mária: 185
Köpeczi Béla: 76
Körösi: 307
Kövér György: 154
Kraj János: 257
Kraj Jónás: 213, 233, 260
Krajnyák János: 239
Kubassy Ákos: 203
Kun Dávid: 152
Kun József: 152
Kun Sári: 152
Kurek József: 277
Kurucz János: 117
Kúfs András: 122

– L –

Labantz Mihály: 107, 163, 164
Lackó József: 239
Lajhó Bertalan: 222
Lajhó Ferenc: 200
Lakatos Antal: 307
Lakatos Antalné: 198
Lakatos János: 198
Lakatos József: 307
Lakatos Róbert: 307
Landler Jenő: 206
Lasziman Ábrahám: 151
Lábas József: 308
László (V.) király: 44, 316
Lászlóczky Kálmán: 245
Lázár Áron: 93
Lázi Andrásné: 198
Lechner L.: 307
Leiningen-Westerburg Károly: 71, 73, 77
Lekner János: 240
Lengyel János: 54
Lengyel Péter: 52
Leonis Ábrahám: 151
Léka Szilárd: 175
Létai András: 93, 95, 116
Létai Andrea: 106
Ligeti Miklós: 201
Lihutyin: 71
Lipót (I.) király: 50, 58, 63
Lipszky János: 80, 153
Lipták Ferenc: 239
Lizák Ferenc: 222
Losontzi István: 173
Lovas Gyula: 267
Lóczi András: 76
Lukáts Mária: 163
Luterán István: 284
Luterán János: 213, 244, 273

– M –

Macsuga Imre: 247
Madzin Tibor: 9, 17, 72, 294, 312, 327
Magocsi Gyula: 8
Magyódi: 184
Magyar József: 97, 126
Magyar L.: 307
Majoros Sándor: 116
Majzik Ferenc: 205
Majzik János: 244, 248, 276
Majzik József: 205, 231
Maksay Ferenc: 45
Malinovszkij tábornagy: 221
Marék Veronika: 303
Marasi András: 185
Martolcsi uram: 73
Mádely János: 41
Máriássy család: 105
Máriássy László: 105, 106
Máriássyné: 93, 95
Mária Terézia: 20, 94, 114, 117, 123, 127
Márton Sámuel: 151, 152
Máté család: 39
Mázik András: 273
Mázik Andrásné: 327
Mázik Ferenc: 17, 294, 306, 307, 311, 312, 327
Medve Albert: 327
Megay Géza: 27
Meggyesi József: 244
Megyaszai János: 185
Mezei Pál: 244
Mezey István: 8
Méray János: 52
Mészáros Bálint: 244
Mészáros Bertalan: 308
Mészáros Imre: 239, 244, 273
Mészáros István: 83, 95, 176, 177
Mészáros János: 96, 97, 125, 128, 258
Mészáros József: 97, 128
Mészáros Károly: 97
Mészáros Lázár: 30, 32, 66, 67, 68, 76
Mészáros Mihály: 97, 128
Mészáros Pál: 93, 117
Miczán Lajos: 239
Mida Istvánné: 234
Mihály Jakab: 86, 151
Mihály Jancsi: 86
Mihály király: 221
Miklós (II.) cár: 72
Mikola Béla: 273, 275, 277
Mikolas János: 128
Mikulás János: 96
Mindszenthy József: 275
Misánczki Sándor: 222, 258
Mocsáry Antal: 105
Mocsáry Balázs: 105, 106, 154, 184
Mocsáry Borbála: 105, 110
Mocsáry család: 105
Moga Károly: 194
Molnár András: 96, 231
Molnár Andrásné: 128
Molnár Bertalan: 222, 248
Molnár Endre: 79, 225
Molnár Imre: 244
Molnár István: 48, 239, 317
Molnár Istvánné: 97
Molnár János: 83, 95, 116, 117, 222
Molnár Jánosné: 128, 180
Molnár József: 96, 128, 145, 242
Molnár Jenő: 249
Molnár Károly: 257, 258, 273
Molnár Mihály: 57, 83, 107, 116, 117
Molnár Miklós: 52, 54
Móré Ferenc: 278
Móricz Virág: 303
Mukutsi Antal: 185
Munk család: 36, 113, 114
Munk József: 213, 247

Munk Károly: 194, 205, 213, 241, 245, 248, 249, 253, 254, 268
Munkácsi József: 244
Muránszki István: 257
Musztafa bég: 59

– N –

Nagy Ambrus: 46
Nagy András: 97, 128, 163
Nagy Antal: 163, 164
Nagy Bertalan: 200
Nagy Boldizsár: 46
Nagy Ferenc: 65
Nagy Ferencné: 96
Nagy Gábor: 74, 75, 77
Nagy Gergely: 83, 116, 182
Nagy György: 126
Nagy Imre: 204
Nagy István: 95, 96, 97, 126, 128
Nagy Iván: 59, 155, 156
Nagy János: 65, 97, 125, 126, 128, 167, 239, 248, 277
Nagy József: 96, 97, 128
Nagy Károly: 205, 213, 243, 249, 250, 273, 277
Nagy Lajos király: 33, 34
Nagy Lajos: 80, 153
Nagy Leopold: 30
Nagy Mihály: 52, 57, 96, 128
Nagy Miklós: 213, 216
Nagy Miklósné: 194
Nagy Pál: 93, 95, 116, 117
Nagy Sándor: 77
Nagy Tamás: 46
Nagyatádi Szabó István: 242
Nagybarczai Mihály: 106
Nagysándor József: 70
Nemere István: 303
Neuvohner Ábrahám: 151
Neuvohner Samu: 152
Négyesi András: 108, 137
Négyesi Ferenc: 231, 244
Négyesi Imre: 248
Négyesi János: 106
Négyesi Pálné: 304
Négyesi Sámuel: 107, 108, 137
Négyessi Pál: 128
Német Andrásné: 126
Német József: 126
Német Mihály: 128
Németh András: 200
Németh Barna: 222
Németh Ferenc: 93, 248
Németh János: 222, 257, 258
Németh Károly: 8, 212, 239, 276, 294
Németh Miklós: 204, 213
Nohaj Imre: 222
Nováki Gyula: 32
Nyezo András: 239
Nyezo József: 239
Nyikolaj báró: 71

– O –

Oláh Andor: 303
Oláh Andrásné: 97
Onga István: 65
Ongai Ambrus: 45
Ongai Anna: 46
Ongai Antal: 46, 105
Ongai Borbála: 105
Ongai család: 43, 105
Ongai Gergely: 44
Ongai Kata: 46
Ongai Lőrinc: 46, 48
Ongai Máté: 46
Ongai Menyhért: 49
Ongai Mihály: 49
Ongai Miklós: 44, 316
Ongai Péter: 44
Ongai Simon: 44
Ongai Zsófia: 46
Orbán Péter: 109, 155
Orosz István: 97
Orosz Istvánné: 126
Orosz János: 200
Orosz László: 57
Orosz Lajos: 199
Orosz Mihályné: 97, 126
Orosz Tamás: 241
Ortutay Gyula: 41
Ónodi János: 65

– Ö –

Őri Fülöp Pál: 184, 188
Ökrös András: 194
Ördög János: 97, 128

– P –

Pac Dezső: 307
Pach Zsigmond Pál: 59
Pacsó István: 275
Padisák Mihály: 303
Pagyan Péter: 52
Paksi József: 222
Palóczy János: 60
Palóczy László: 44
Palakovics Imre: 307
Palkó András: 96, 128, 213
Palkó István: 273, 275
Palkó Istvánné: 97
Palkó János: 126, 204, 205, 213, 217, 244
Palkó Jánosné: 97, 126
Paller Julianna: 300
Palotás Erzsébet: 273
Palotás István: 222
Pankucs Miklós: 244
Pap Márton: 97
Pap Mártonné: 125
Pap Mihály: 96, 239
Papp András: 213, 244, 248
Papp Balázs: 307
Papp József: 204
Papp Lajos: 279, 304
Papp Mihály: 128
Papp Sándor: 257
Parcsik Sallai Pál: 185
Paszkievics: 69, 70, 71, 72
Patai báró: 34
Pál István: 117
Pál Nagy János: 97
Pálfalusi János: 125

Pásztor György: 117
Pásztor János: 222
Perényi család: 44
Pesty Frigyes: 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 58, 59, 79, 80, 153
Petőfi Sándor: 282, 295
Pete László: 306
Petrovics Ferenc: 206, 208, 211, 304
Péchy Albertina: 230
Péchy Katalin: 99, 110, 111, 167
Péchy Tamás: 100
Pécsi Antal: 246
Pénzeli Attila: 307
Péter: 43
Pfliegen doktor: 211
Pintér Mihály: 200
Poeltenberg Ernő: 70
Pogány István: 54, 57
Pogány Péter: 54, 57
Pok uram: 184
Polák Péter: 308
Poller Ferenc: 222
Porkoláb Tibor: 77
Pócsik István: 202
Pöböl István: 107
Pölöskei Ferenc: 262
Pörge Mihály: 168
Pörgei János: 85
Prókai György: 273
Prónay család: 35, 38
Prónay Gábor: 248
Prónay Pál: 212
Princz István: 244
Prion József: 222
Prion Gábor: 308
Prion Sándor: 307
Puchner: 66
Puky Franciska: 109, 110, 111, 122, 147
Puky István: 73, 74, 75, 77, 109, 110, 111, 135, 137, 169
Puky József: 74, 110, 111
Pulszky Sándor: 66
Pusztaszeri László: 76
Puzsár Zsolt: 307

– R –

Rabutin: 63, 64
Radics András: 63
Ragályi Gedeon: 75
Rajdos József: 200
Rajvos József: 239
Rácz András: 126
Rácz Attila: 308
Rácz Dániel: 257
Rácz György: 205
Rácz János: 126
Rácz Lajos: 199, 242, 257, 258
Rákóczi (II.) Ferenc: 63, 64, 65, 76, 80
Rákóczi Zsigmond: 47
Rákócziak: 48, 49, 59
Rátóti István: 93
Ráth Mór: 32
Rátz Mihály: 107
Rémiás Tibor: 154
Réső: 82
Révész György: 213, 217
Révész István: 248
Révész Kálmán: 175, 265
Révész Mihály: 96, 128, 273
Remenyik István: 107
Repaczky András: 95
Ringelhman Béla: 214
Rivó József: 244
Román Anna: 220, 249
Román Imre: 244, 249, 257, 276
Román István: 249, 257, 279
Ronyecz József: 239
Ronyecz Mihály: 239
Ropog Borbála: 234
Rozgonyi család: 44
Rozgonyi Kata: 44
Rósemberg József: 237, 238, 243, 247, 248, 249, 254
Rózsa László: 17, 302, 311, 327
Rubinek Gyula: 242
Rupp Jakab: 58

– S –

Sacken tábornok: 71, 72
Sarlai Imre: 307
Sándor András: 126
Sándor Imre: 200
Sándor János: 97, 152
Sándor Mihály: 97, 126
Sándorfi György: 32
Sápi Jánosné: 46
Sárai Sámuel: 185
Sárkány Albert: 163, 165
Sárkány Béla: 277, 302
Sárkány Dániel: 165
Schlik: 66, 68
Schmidt Bertalan: 213, 233, 257, 260
Schulzig: 68
Scserbatov: 77
Sebák János: 222
Sebők Péter: 185
Sebők Vilmos: 204, 209, 213
Serédy György: 45
Serfőző József: 129
Setreliczki Jánosné: 234
Simonné Szammer Erzsébet: 327
Siroki Ferenc: 198
Sivák József: 222
Sivák Lajos: 239
Slamberger Jenő: 233, 266
Soós Imre: 270
Soós János: 51
Soós Péter: 60
Soldos János: 107
Soltész Ferenc: 200
Soltész Imre: 240
Solymosi Ferencné: 17, 304, 312
Sorkó János: 257
Ságor Györgyné: 27
Sóvári Ferenc: 257
Sóvári János: 126
Stollár Vilmos: 302
Sugár András: 303
Sütő Károly: 83
Szabó Ferenc: 294
Szabó István: 97, 155, 165, 177, 248
Szabó Istvánné: 126

Szabó János: 64, 257
Szabó József: 241, 247, 250, 253, 254, 267, 277, 253
Szabó Lajos: 188, 235
Szabó Magda: 303
Szabó Tibor: 278
Szakálos Barna: 327
Szakai Pál: 200
Szakolcai András: 185
Szalánczy Irma: 203
Szalay istván: 157
Szalay János: 247, 268
Szalay Sándor: 222, 258
Szalay Szabolcs: 247
Szalay Zoltán: 213, 247
Szalmás András: 52, 54
Szalmás Gergely: 57
Szalmás István: 57
Szalma Istvánné: 234
Szatmári Mihály: 193, 242
Szatmári Mihályné: 234, 261
Szatmári Pál: 129
Szálasi Ferenc: 221
Szállási János: 204, 213
Szántó György: 57
Szátva Lőrincné: 126
Szegvári György: 279
Szegvári Györgyné: 279
Szekfű Gyula: 46
Szemere Bertalan: 66, 68
Szemere Lászlóné: 169, 175
Szentgyörgyi úr: 184
Szentgyörgyi József: 144, 145
Szentimrey Pál: 240
Szentiványi Károly: 244
Szentiványi Lajos: 200, 213
Szentiványiné: 107
Szepessy (Négyessy) család: 20, 50, 51, 52, 53, 56, 58, 59, 79, 105, 155
Szepessy Kata: 105
Szepessy Krisztina: 105, 106
Szepessy Malvin: 99, 110, 161
Szepessy Pál: 50, 58, 79, 105, 153, 319
Szerencsy Pál: 112
Szikszai: 261, 262
Szilágyi Istvánné: 148
Szilvássy István: 117
Szilviczky György: 95
Szily Jenő: 247
Szinán pasa: 46
Szirmay család: 49, 93, 95, 105
Szirmay István: 105
Szirmay Péter: 154
Szirmay Zsuzsa: 105, 110
Szoboszlai András: 95, 97
Szoboszlai János: 128, 163, 164
Szobota János: 200
Szokolovszky Irén: 203
Szontagh Ferencné: 110, 112
Sztaho József: 258
Szuhay Mátyás: 50
Szulejmán: 46
Szunyogh Imre: 258
Szűcs Dezső: 279
Szűcs Miklós: 126, 247, 248
Szűcs Tamás: 41, 47

– T –

Takács Edit: 18
Takács János: 239
Takács László: 7, 8, 9, 29, 30, 41, 68, 74, 112, 113, 162, 178, 201, 211, 246, 249, 305, 307, 308, 310, 326
Taksár János: 244, 248
Tamás Imre: 213, 244, 248, 273, 277
Tamás István: 222
Tarczay Pál: 52, 54, 57
Tasnádi József: 222
Tánczos József: 125
Tebernainé: 182
Teleki Pál: 242
Terbots Géza: 221
Thököly Imre: 31, 33, 50
Tiboth Ambrus: 46
Tisza István: 204
Tímár József: 222
Tímár Máté: 303
Toldi F.: 307
Tóth András: 93, 95
Tóth Ferenc: 86, 116, 118
Tóth György: 93, 96, 116
Tóth Imre: 200, 222
Tóth István: 95, 96, 116, 128, 204
Tóth Istvánné: 222
Tóth János: 92, 128, 200
Tóth József: 97, 128, 204, 222, 225, 239, 244, 248, 276, 277
Tóth Józsefné: 126
Tóth Lajos: 239
Tóth Lukács: 52, 57
Tóth Márton: 54
Tóth Mihály: 52, 57, 96, 97, 128
Tóth Miklós: 244
Tóth Pál: 200
Tóth Pálné: 242
Tóth Péter: 8, 17, 47, 52
Tóth Sándor: 93
Tóth Szabolcs: 308
Tőzsér Istvánné: 97
Tőzsér Mihály: 97, 126
Török Mihály: 51
Tresánszki István: 222
Tsay Sámuel: 185
Tugza: 43
Tumik István: 222

– U –

Udvari Andrásné: 126
Udvari István: 97, 138
Udvari Istvánné: 128
Udvari János: 83, 96, 97, 128
Udvari Jánosné: 96
Uhlár István: 239
Ujj Lajos: 185, 267
Ujlaki Samu: 151
Ukajnyák István: 239
Urszin Albert: 307
Urszin Albertné: 304
Urszin Bertalan: 239
Urszin Csaba: 307
Urszin Ernő: 308
Urszin János: 126, 239

Urszin Jánosné: 97
Urszin László: 307
Urszin Mihály: 222, 239
Urszin Mihályné: 126
Üszög János: 128
Üszög József: 83, 96, 128
Üszög Lajos: 248
Üszögh Bertalan: 244
Üszögh József: 204, 244
Üszögh Lajos: 200

– V –

Vadászy Nagy János: 108, 137, 138
Vadnay János: 106
Vadnay Mihály: 106
Vankó József: 239
Varacskai Istvánné: 304
Varacskai József: 222
Varga család: 46
Varga Ferenc: 117
Varga István: 163, 166
Varga János: 59, 239
Varga Mihály: 86
Vas Ferenc: 222
Vas Maris: 182
Vatay család: 93, 105, 106, 123, 175
Vatay Judit: 106
Vatay Krisztina: 109, 110, 111, 175
Vatay Márton: 56
Vatay Pál: 106, 107, 109, 115, 116, 118
Vatay Pálné: 107, 108, 186, 187
Vay Ábrahám: 184, 188
Vay Miklós: 75
Vágó Szilvia: 18
Vályi András: 75, 80, 153
Váradi András: 97, 128
Váradi Andrásné: 126
Váradi Bertalan: 240
Váradi család: 33, 37
Váradi István: 97, 244
Váradi Istvánné: 126
Váradi János: 83, 95, 97, 128
Váradi József: 198
Várady György: 207, 213, 216
Várady József: 188, 270
Várhegyi Miklós: 213, 273, 277, 278, 279, 294
Várkonyi (R.) Ágnes: 76
Vásárhelyi János: 107
Veis Samu: 152
Veréb János: 97, 128
Veres György: 97
Veres Mihály: 52, 55
Veres Tamás: 176, 178, 184, 185, 188, 267, 268
Verhász Mihály: 57
Vermes: 224, 261
Vetter Antal: 69
Végh György: 31, 43, 44, 92, 106, 109, 122, 125, 129, 131, 135, 137, 141
Végh Györgyné: 106
Végh István: 106
Végh János: 116, 182
Végh Mihály: 95, 106, 107
Végh Péter: 107
Viard tábornok: 64
Vilke Jákob: 93
Vilmos császár: 200, 201
Vince Barna: 250, 278
Vincze András: 128
Vincze Imre: 277
Vincze János: 116, 122, 128, 213, 248, 273, 277
Vincze József: 205, 248, 249, 275
Vincze Józsefné: 128
Vincze Zsuzsa: 182
Vintze András: 97, 126
Vintze István: 97, 137
Vintze József: 97
Viszkai László: 257
Viszlókai Dezső: 248
Viszlókai Miklós: 279
Vitál: 43
Vojvoda József: 279
Volosi József: 282

– W –

Walter harangöntő: 181
Warkocz Tamás: 45
Weisz Miska: 38, 257, 259
Weisz Sámuel: 216
Wencel Gusztáv: 32
Wencel K. Rezső: 203, 213, 248
Wesselényi Ferenc: 49
Wéber tábornok: 204
Windisch-Grätz: 66, 68
Wingendorf Zénó: 242, 248, 253
Wlasics Gyula: 204

– Z –

Zajácz Kata: 182
Zaját János: 97
Zajacz Jánosné: 117
Zeken (Szekő): 43
Zmeskál Miklós: 224
Zmeskál Zoltán: 224
Zmeskál Zoltánné: 213, 224, 247, 248, 252, 268, 286
Zoltán Mária: 106
Zombori Sándor: 302
Zsák János: 239
Zsák Károly: 210
Zsigmond király: 43, 44
Zsoldos Benő: 20
Zsoldos Imréné: 244
Zsoldos Imre: 273
Zsoldos István: 107
Zsoldos Istvánné: 97, 126
Zsoldos János: 8, 26, 244, 258, 327
Zsoldos József: 271
Zsoldos Károly: 126
Zsoldos Mihályné: 128
Zsoldos Renáta: 278